

Boia Stelean - Ioan

ȘIȘTAROVĂȚ. MONOGRAFIE

Varile Goldiș

University Press

Arad

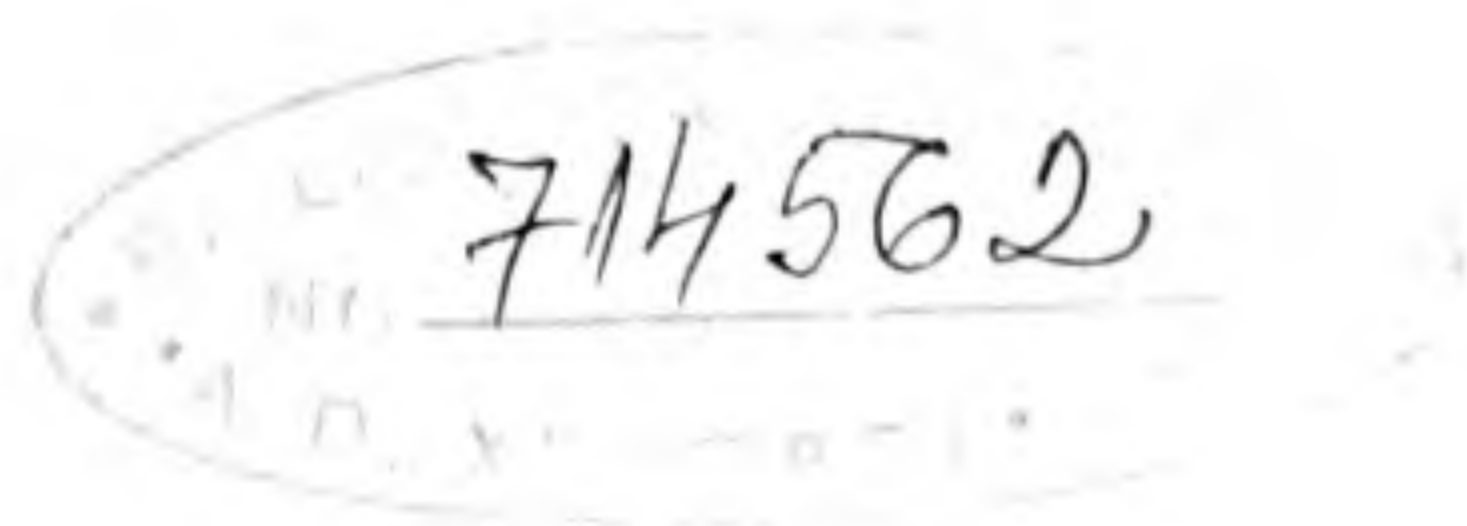
13 SEP. 2019

990
/
1065

C1d

STELEAN-IOAN BOIA

ȘIȘTAROVĂȚ. MONOGRAFIE

10,00

Editura Vasile Goldiș University Press Arad

2015

Monografie apărută cu sprijinul Primăriei comunei Șiștarovăț.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BOIA, STELEAN-IOAN

**Șiștarovăț : monografie / Boia Stelean Ioan. – Arad : "Vasile Goldiș"
University Press, 2015**

Bibliogr.

ISBN 978-973-664-776-5

908(498 Șiștarovăț)

Tipărit la S.C. "Gutenberg" S.R.L. Arad

Calea Victoriei Nr. 41

Tel.: 0257 254330 • Fax: 0257 254339

E-mail: dtpgutenberg@gmail.com

„Și în viață, în simțire, în scris, în gând, când te uiți bine, rămâne mai ales, ce ai dat altora, ce ai lăsat de la tine, ce ai jertfit. Prin înstrăinarea de tine însuși capeți și consecvența, și stăruința, și caracterul, și iubirea oamenilor”.

Nicolae Iorga

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	7
PREFAȚĂ	9
CADRUL GEOGRAFIC	13
ISTORICUL AȘEZĂRII	19
EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ A LOCALITĂȚII	93
ECONOMIE ȘI SOCIETATE	115
INSTITUȚIILE	149
HABITATUL	195
TRADIȚII ȘI OBICEIURI. CULTURA	207
PERSONALITĂȚI	237
GLOSAR DE CUVINTE ÎN GRAI	309
ȘIȘTAROVĂȚ. PREZENT ȘI VIITOR	325
BIBLIOGRAFIE	331
ANEXE	341
REZUMAT	359

CUVÂNT ÎNAINTE

Mărturia timpurilor încearcă să redea generațiilor prezente și viitoare, prin această lucrare, trecutul strămoșilor noștri, precum și succesiunea celor mai importante evenimente care au marcat localitatea și ne-au dăruit Șiştarovățul de astăzi.

Comuna Șiştarovăț, loc binecuvântat de Dumnezeu printr-un cadru natural plin de farmec, a fost dintotdeauna o așezare în care generații trecute și prezente, indiferent de religie și etnie, au adus cu ele frumusețea sufletului și a credinței în Dumnezeu.

Oricine, din orice veme, a simțit și simte cu dulce nostalgie anii copilăriei, ai adolescenței, locul unde a văzut pentru prima dată lumina zilei, mândria și bucuria de a fi șiştarovățean.

În asentimentul concetățenilor, mulțumim străbunilor, bunilor și părinților care de-a lungul vremurilor, cu trudă și sudoare, brațe istovite și palme bătătorite au încununat această așezare cu fapte admirabile și i-au oferit unele dintre cele mai prețioase momente istorice țării, mărturii vii ale însemnătății pe care Șiştarovățul, ca și comunitate, o are în zonă și care ne determină să fim motivați pentru a face tot ce ne stă în putință pentru a le transmite mai departe de o așa manieră încât urmașii noștri să poată povesti cu mândrie celor ce vor veni după noi despre aceste locuri.

Mulțumiri și felicitări inițiativei autorului, fiu al satului, care cu dăruire și pricepere a dus la bun sfârșit realizarea monografiei comunei Șiştarovăț.

Dumnezeu să binecuvânteze așezarea, pe locuitorii săi și pe toți cei ce sprijină și au bunul gând la comuna Șiştarovăț.

Primarul comunei Șiştarovăț

DOREL MARINEL JURJESCU

PREFAȚĂ

Pe măsura trecerii anilor, un glas tainic ne face tot mai legați de satul natal. Trecând peste toată puterea convențională a cuvintelor, în perimetrul aducerilor aminte, ne apare tot mai mult silueta casei bătrânești în care am văzut pentru prima dată lumina zilei, unde am murmurat primele cuvinte și am făcut primii pași în viață.

Ne întoarcem mereu în satul natal ca la izvoarele vieții, căci din el am primit viața, în el ne-am trezit la cunoaștere și-n el am deprins rostirea în dulcea limbă românească. În satul natal, în liniștea serilor, sub cerul înstelat, am ascultat glasul tainic al pământului strămoșilor și am trăit cu sentimentul eternității.

Sub povara amintirilor ne apare tot mai mult chipul luminat al părinților, figuri unice și nepieritoare, ce de-a pururi rămân în inimile și amintirile noastre. Dar, și privirile pline de blândețe ale bunicilor, care cu blândețe și înțelepciune ne-au fost primii dascăli. Vedem turnul bisericii ale cărei clopote chemau la „convorbire cu Dumnezeu”, iar nu departe de biserică, peste drum, școala, izvor de lumină, de învățătură, de înțelepciune, în care dascăli devotați, adevărați apostoli ai satului, ne-au ajutat să deslușim farmecul slovelor și așezarea miraculoasă a cifrelor.

Satul natal trebuie păstrat ca pe cea mai de preț avere moștenită de la străbunii noștri, revenindu-ne datoria să-l înnobilăm prin strădania noastră penru a-l lăsa urmașilor cu întreaga sa frumusețe. În limita putințelor noastre, suntem obligați să contribuim la eternizarea lui peste veacuri, atunci când noi, cei de-acum, nu vom mai fi trăitori aici.

De la sentimentul pe care l-a avut și Lucian Blaga, că am trăit o copilărie în „zăriștea cosmică” și până la sentimentul unui paradis pierdut, am trecut prin toate stările cu privire la locul copilăriei. În ultima vreme, mergând acasă, vrând să revăd locurile dragi ale copilăriei mele, cele șapte orizonturi ale asfințitului, pădurile sau livezile cu mirosuri îmbătătoare pe care nu le-am regăsit niciunde, am văzut că satul pierdea tot mai mult lupta cu natura. Satul s-a restrâns înapoi la vatră, pădurea recâștigă lupta pierdută demult cu oamenii. Satul meu devenise -ca mai toate satele- tot mai mic, parcă se cufunda tot mai mult în pământ; parcă odată cu tranziția la modernitate, natura îl cuprindea pe țăran în brațele-i de iarbă, îngropându-l cu tot cu casă. O moarte parcă de factură cosmică a unei civilizații. Satul este și un obiect al unei adorații romantice, atitudine tipic intelectualistă. Știam că Liviu Rebreanu a încercat să scape de asta toată viața și

totuși a spus, sub Cupola Academiei Române că „țăranul e începutul și sfârșitul”.

Satele noastre nu doar se transformă dar, unele dispar cu totul. Ele sunt dincolo de istorie și conștiința comunității, aducând în fața noastră valorile comunității, ce i-a legat pe oameni și ce-i definește.

Lucrarea de față a fost realizată de noi, după o îndelungată perioadă de timp, de meditație, de căutări și mai ales de trudă, determinată de dorința de a lăsa locuitorilor acestei așezări, un crâmpei de istorie, de cultură și civilizație românească. Din moși-strămoși, având rădăcini adânc înfipte în acest pământ, m-am silit ca dator față de mine însumi și față de trăitorii acestei localități, să mă aplec mai aproape asupra trecutului său istoric dar, și asupra viitorului său. Încă din anii studenției, iar mai apoi în mod concret, după ce am devenit devotat slujitor al muzei Clio, am aflat că această așezare străjuită de dealuri și pădure, ascunde în straturile ei arheologice urme de istorie străveche.

Izvoarele istorice atestă apariția acestei localități „în zorii istoriei”, iar mai târziu civilizația daco-geților și stăpânirea romană s-au răsfrânt asupra ei. Acest trecut pe care îl cunoaștem în linii mari, ne-a determinat să ne aplecăm mai mult asupra izvoarelor istorice, a mărturiilor de orice fel, care ar fi putut să ne ofere o imagine completă a vieții materiale și spirituale a acestui sat.

Poare că toate cele menționate mai sus și ceva legat de propria trăire sufletească, m-au determinat să mă angajez în acest trudnic demers, care să reflecteze prezența unei intense prezențe a românilor și în acest colț de țară, care părea uitat de istorie.

Studiind în condițiile actuale, cu toate mijloacele care mi-au stat la dispoziție, am căutat să surprind tot ce s-a mai putut păstra în limbă, port, obiceiuri și tot ceea ce este legat de viața materială și spirituală a acestei așezări. Am căutat să înțeleg mentalitatea, spiritul de solidaritate și mândria oamenilor acesor minunate locuri.

Este o mare bucurie pentru mine ca fiu al satului Șiștarovăț, să pot da la lumină această lucrare pentru care am depus, în egală măsură, efort și trăire sentimentală. Dornic de a cunoaște cât mai multe lucruri despre satul natal, m-am aplecat cu dragoste și pasiune asupra trecutului acestei așezări binecuvântate de Dumnezeu, încă din timpul studiilor universitare, mai târziu ivindu-se și dorința ca întreaga muncă să fie concretizată prin tipărirea informațiilor adunate din cărți și documente prăfuite de arhivă. Din păcate, o mare parte a fondurilor arhivistice, fie ne-a fost dificil a le cerceta, fie nu se mai păstrează. Prin modesta noastră contribuție la întocmirea acestei lucrări, am încercat să aducem, spre a fi cunoscute, cele mai relevante aspecte legate de istoria și civilizația seculară a acestei

așezări din stânga Mureșului, să integrăm istoria acestor locuri în istoria națională și să găsim o modestă moștenire culturală a acestor minunați locuitori din rândul cărora am izvorât și noi.

Printr-o strădanie de peste două decenii, după cercetări în bibliotecile și arhivele arădene și timișorene (Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Șiștarovăț, Arhiva Primăriei Șiștarovăț), prin studierea unor lucrări de referință, a unei părți a presei locale arădene și bănățene, am reușit să adun un bogat material documentar, excelentă bază pentru finalizarea unui asemenea demers istoriografic.

Este prima abordare monografică a trecutului și prezentului comunei Șiștarovăț și a satelor aparținătoare, o modestă contribuție pe care o aduc în memoria strămoșilor, moșilor și părinților mei, a oamenilor minunați ai acestei frumoase așezări bănățene. Cartea este în același timp, un omagiu adus comunei natale unde își dorm somnul de veci înaintașii noștri și unde am văzut lumina zilei noi cei ce ne considerăm a fi vrednicii lor urmași și fii buni ai acestui sfânt pământ. Felul în care am conceput și reușit a prelucra și înfățișa informațiile din sursele utilizate, rămâne la aprecierea celor competenți în domeniu dar, și a cititorilor acestei scrieri. Mulțumirile noastre se îndreaptă, de asemenea, către primarul comunei, Dorel Marinel Jurjescu dar, și către membrii consiliului local: Blaguescu Răzvan, Cuzman Mircea, Cuzman Romulus, Cărăbaș Gheorghe, Lucian Lazăr, Moșterescu Vioica, Nedelcu Gheorghe, Triponescu Ioan, Toma Francisc, care au susținut și sprijinit demersul nostru științific.

Fie primită lucrarea de față, ca un început, dar și ca un final de împlinire a unui gând, drag și scump sufletului meu, un modest prinos de recunoștință satului în care m-am născut și minunaților săi locuitori. Dedic această contribuție monografică, consătenilor mei și nu în ultimul rând, părinților și fiicelor mele, cu prețuirea și dragostea pe care le-o port ca până acum și de acum înainte.

1. CADRUL GEOGRAFIC

Comuna Șiștarovăț se află situată pe meridianul de 21 45 min. E și pe paralela de 46 4 min. NE, la 69 kilometri de Timișoara și la 10 kilometri SE de Lipova, iar pe direcția NV la 42 kilometri de Arad. Se învecinează din trei părți cu satele: Labașinț la 8 kilometri spre SE, Cuveșdia la 12 kilometri SV și Varnița la 2 kilometri V.

Comuna se află așezată într-o zonă colinară făcând parte din piemontul Lipovei, care se prezintă sub formă de podiș, cu aspect colinar, sfârtecat de pâraie și izvoare care își au originea în dealurile care împrejmuesc așezarea, curgând spre nord și vărsându-se în râul Mureș.

Șiștarovățul este „așezat pe un golf al Câmpiei Aradului și pe albia majoră a pârâului Valea Șiștarovățului sau Valea satului, care izvorăște din dealul Târșali având o altitudine de 240 m și curge spre nord vărsându-se în râul Mureș.

1.1.Solul.

Din punct de vedere geologic și litologic, zona este așezată în depresiunea panonică, iar formațiunile geologice aparțin Quaternarului. Roca mamă este argila, iar în unele locuri, solurile sunt carbonatate și au ca rocă subiacentă nisip ușor grasificat. Teritoriul se află situat din punct de vedere hidrologic în bazinul Mureșului, iar văile intercolinare nu au apă decât în perioadele ploioase ale anului.

Relieful este format dintr-un teren ușor vălurit și dealuri. De fapt comuna se află undeva la întâlnirea dintre Câmpia Lucarețului și Dealurile (Podișul) Lipovei, în partea de est a unității geografice cunoscute și sub denumirea de Muntenegru Bănățean (Crna Gora)¹, o zonă care pe vremuri a fost intens împădurită. Precizăm că Dealurile Lipovei ocupă interfluviul dintre Mureș și Bega, înaintând către vest până la Valea Beregsău. Pe teritoriul comitatului/județului Timiș se găsește jumătatea sudică a acestei zone piemontane. Relieful actual al Podișului Lipovei se caracterizează printr-o rețea deasă de văi care, la ieșirea din dealuri, pot atinge sau depăși un kilometru lățime. Datorită pantelor reduse ale râurilor, la intrarea în câmpie apar frecvente fenomene de înmlăștinare².

¹ Vezi Samu Borovsky, *Temes varmegye*, Budapest, f.a., p.58.

² Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timiș. Monografie*, Ed. Marineasa, Timișoara, 1998, pp.15-16.

Solul este predominant brun argilos cu fertilitate medie dar, se întâlnesc și soluri erodate.

1.2. Apele

Apa freatică este la 4-5 metri adâncime, uneori pe pante, în treimea mijlocie sau inferioară, apar izvoare de coastă cu debit redus dar, cu toate acestea, cantitatea lor mică de apă a influențat evoluția solului, distingându-se soluri negre de fâneață, numite lăcoviști, pe care se dezvoltă o floră bogată. În zona văilor, apa se găsește la 1-1,5 m adâncime.

În ceea ce privește apele curgătoare, prin mijlocul satului curge un pârâiaș care se alimentează din izvoare cu apă permanentă în decursul anului. El nu seacă, iar primăvara și toamna își mărește debitul din apele de ploaie. Acest pârâiaș, numit de locuitori Valea satului, își adună apele de la următoarele izvoare: Izvoraș, Izvorul Bugioni, Mlacă, Feredeșu, Rât, Nedelnic, Radoviș, de la Pârâul cu Ciungi, iar la 1 km S de Băile Lipova, primește și Valea Drăganului.

În partea de NE a comunei se află un lac întins pe o suprafață de 4 iugăre (1 iugăr = 0,56 ari), numit Rât. Ca vegetație specifică găsim aici trestie, stuf și pipirig. În apă trăiesc pești ca știuca, carasul, crapul, scobarul și cleanul. Accesul în apă este anevoios și în același timp primejdios, deoarece balta abundă de lipitori și șerpi. Balta este populată de rațe sălbatice și berze care-și găsesc aici din abundență hrana. Lacul are două izvoare proprii aflate pe dealurile Gloac și Boșneac, la care se adaugă apa de ploaie.

1.3. Clima

Între anii 1934-1943 a existat în comună o stație meteorologică, condusă de învățătorul Emanuel Berindei, care s-a reînființat între anii 1950-1956 și a fost condusă de colonelul Ilișiu Gheorghe, plasată în curtea dispensarului uman din localitate.

Prin așezarea sa pe Dealurile Lipovei, comuna Șiștarovăț are o climă continentală moderată, climă de silvostepă, cu temperatura medie anuală de 10,8 C, cu ierni blânde (0-1 C) și veri destul de călduroase (18-20 C). Vânturile dominante bat din sectorul estic, aducând precipitații bogate. În văi se produc curenți de aer rece, care nu sunt prielnici pentru viticultură sau pomicultură cu soiuri nobile³.

Media temperaturii pe anotimpuri este următoarea:

³ *Ibidem*, pp.8-9.

- primăvara - 11 C
- vara - 20,4 C
- toamna - 11 C
- iarna - 0,3 C⁴

Regimul pluviometric anual este în medie de 681 mm, limitele oscilând între 670-740 mm, repartitia ploilor pe anotimpuri fiind următoarea:

- primăvara - 177,3 mm
- vara - 209 mm
- toamna - 169,2 mm
- iarna - 125,5 mm

În luna iunie se înregistrează cele mai multe precipitații: 89,6 mm, iar în luna ianuarie cele mai puține - 40,4 mm.

Vânturile nu sunt puternice, cele dominante fiind cele care bat din direcția NV și SV în anotimpurile de iarnă și primăvară.

Climatul subumed și procesul factorilor bioclimatici au favorizat dezvoltarea unei vegetații abundente care, pe roci argiloase a dus la formarea solurilor brune podzolice, soluri dificil de lucrat la o altitudine de 150 - 200 m.

Temperatura minimă absolută s-a înregistrat în anul 1944 în luna februarie când termometrul a indicat -28°C, iar temperatura maximă absolută s-a înregistrat în același an în luna august, anume 41,5°C. Media zilelor de iarnă este de 23,45; numărul zilelor cu îngheț este de 91,8, iar numărul zilelor cu brumă este de 18,65.

1.4. Flora

Vegetația este una complexă, flora este caracteristică silvostepii cu elemente stepice. Cea mai numeroasă familie este familia compozite, plantele din această familie fiind foarte răspândite în diverse condiții. Foarte comune prin fânețe, locuri mai umede din zona pâraielor, în locuri ruderaie, compozitele manifestă o deosebită adaptabilitate și variabilitate.

Leguminoasele sunt de asemenea bine reprezentate, ele preferând locuri mai uscate. Ranunculace se găsesc într-un număr destul de mare ocupând locuri mai uscate și tufișurile. Gramineele- firuța, zăzania, păiuș, bărboasă și alte plante prielnice solurilor acide- constituie elementul caracteristic al fânețelor și pășunilor. Rozaceele sunt comune prin miriști,

⁴ Datele centralizate sunt luate de la Stația meteorologică horticolă Miniș care a funcționat între anii 1896-1915

marginea drumurilor, tufișuri. Labiatele și scrofulariatele comune în fânețe și pajiști. În locurile ruderaie și umede se întâlnesc cruciferele.

Teritoriul comunei Șiștarovăț este situat în zona Quercinelor: a stejarului (*Quercus cecris*) și a gârniței (*Quercus frainetto*). Acestea sunt speciile cele mai răspândite. Ca vegetație lemnoasă cultivată, prunii ocupă primul loc, apoi urmează merii, perii, nucii, gutâii și mai puțin vița de vie.

Pășunile ocupă 307 ha având o producție de 10 tone de masă verde la hectar sau 5-6 tone fân la hectar. Întinderea pășunilor a dus la dezvoltarea creșterii animalelor-bovine și ovine- ca ocupație de bază a locuitorilor comunei.

Ca specii ierboase avem: *Lychnis coronaria*, *Brachipodium silvaticum*, *Dactylis glomerata*, *Chrysanthemum corymbosum*, *Calamintha sylvatica*, *Galium cruciata*, *Hieracium species*, *Fragaria vesca*, *Calamagrostis epigeios*, *Campanula persicifolia*, *Digitalis grandiflora* etc. Aceste plante de pădure corespund cu tipul genetic de sol de aici: primăvara suportă excesul de umiditate, iar vara uscăciunea.

În trifoști și lucerniști cele mai comune plante sunt: *Plantago lanceolata*, *Cuscuta trifoilului*, *Picris hieracioides*, *Melandrium album*, *Crepis biennis* etc. În lucerniștile mai umede de lângă fânețele satului, predomină: *Galinsoga parviflora*, *Sonchus arvensis*, *Cichorium intybus*, *Cirsium lanceolatum*, *Capsella bursa pastoris*, *Setaria glauca*, *Galium aparine*, *Chenopodium album*, *Daucus carota* etc.

În culturile de sfeclă întâlnim *Amaranthus retroflexus*, *Chenopodium album*, *Setaria glauca*, *Echinochloa crus-gali*, *Convolvulus arvensis* etc. Grădinile de zarzavat sunt invadate de *Amaranthus retroflexus*, *Lactuca scariola*, *Convolvulus arvensis*.

Pe marginea drumurilor, în locurile sterpe virane, condițiile de viață sunt mai grele pentru plante. În aceste condiții vitrege trăiesc plantele cele mai rezistente sau cele mai bine adaptate. Astfel, la marginea drumurilor, prin șanțuri, predomină: *Polygonum aviculare*, *Echium vulgare*, *Plantago lanceolata*, *Lepidium ruderaie*, *Matricaria chamomilla*, *Malva neglecta*, *Bromus arvensis*, *Lolium perene*, *Trifolium repens* etc. Prin sat pe locurile virane întâlnim: *Poa pratensis*, *Echinochloa crus-gali*, *Chenopodium album*, *Atriplex tatarica*, *Amaranthus retroflexus*, *Urtica dioica*, *Lepidium ruderaie*, *Datura stramonium*, *Carduus acanthoides*, *Solanum nigrum*, *Lactuca scariola*.

Plantele care cresc pe platoul dealurilor sunt asociațiile de *Festuca sulcata* cu *Agrostis tenuis*.

Alte specii: *Andropogon ischaemum*, *Cynodon dactylon*, *Cryso-pogon grillus*, *Lolium perene*, *Trifolium repens*, *Medicago falcata*, *Filago*

germanica, Agrimonia lupatoria, Prunella laciniata, și Prunelle vulgaris, Inula britanica etc.

Pe coaste mai cresc și alte specii, precum: Cynosurus onistatus, Lotus cormiculatus, Asperuda cybachicani, Patentilla arginteta, Carthamus lanatus ș.a.

Alături de aceste specii mai cresc și arbuști, precum mojdreanul, cărpinița, mărul pădureț, părul pădureț, porumbarul, lemnul câinelui, sângerul sau salcia și răchita⁵.

În ceea ce privește speciile lemnoase, este de menționat faptul că Șiștarovățul este înconjurat de păduri. Acestea se prelungesc dincolo de hotarele comunei și chiar dincolo de satele învecinate. Suprafața de pădure care aparține satului se întinde pe 543.244 iugăre. Până în anul 1948 a existat o suprafață de pădure care aparținea oamenilor din comună, odată cu instaurarea regimului comunist în România, aceasta a trecut în proprietatea statului.

În hotarul de SE al comunei se află 300 ha de pădure de salcâmfosta proprietate a grofului Robert Zelinsky, intrată de asemenea în proprietatea statului. Pădurile sunt alcătuite, în marea lor majoritate, din stejar cu varietățile lui gârniță, cer și gorun, specii întâlnite în proporție de 70%. Mai sunt desigur prezente și alte specii lemnoase dar, în proporție mai mică: frasin, plop, tei, carpen, jugastru, fag, ulm, salcâm, brad.

Pădurea a fost tăiată între anii 1942-1950 și 1982-1990, pe locul rămas efectuându-se regenerarea asociată cu însămânțarea. Lemnul exploatat sub formă de bușteni a avut ca destinație industria mobilei sau a servit la încălzirea locuințelor. Pădurea a oferit de asemenea locuitorilor fructe de pădure. Fragi, mure și toată gama comestibilă a bureților. În pădure vegetația este deosebit de bogată: feriga, lăcrămioara, dumbravnica, leorda sau socul cornul, căutat pentru fructe din care se produce dulceață și țuică, precum și salba moale (lemnul câinelui), păducelul ca specii lemnoase.

1.5.Fauna

Pe lângă păsările de pădure-uliul, bufnița, gaia, cioara, vulturașul de câmp, gaița, mai sunt și o seamă de păsări prietene ale plugarului-priughetoarea, mierla, sturzul, sticletele, turtureaua, cucul, grangurele, pupăza, ciocănitoarea pestriță, ciocănitoarea verde, graurii, bot-grosul, pițigoiiul mare, bufnița, cucuveaua, iar pe terenurile cultivate-pitpalacul, potârnichea, rața și gâsca sălbatică și fazanul.

⁵ Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *op.cit.*, p.9.

În păduri se adăpostesc animale ca: lupi, mistreți, căprioare, pisica sălbatică, vulpea, veverița, viezurele, râsul, iepurele de câmp. Fluturii-fluturile de omidă, coada rândunicii, fluturile nocturne și insectele (țânțari, rădașcă, licurici, bondari, viespi etc.) dau contur peisajului oferit de pădure.

2. ISTORICUL AȘEZĂRII

2.1. Atestare documentară

Comuna Șiștarovăț este atestată documentar în anul 1440⁶. În anul 1477 apare sub denumirea de Sestharowczy, ca domeniu al cetății Șoimoș⁷. În acel timp așezarea era compusă din trei mici sate: Ciolta de Sus, Ciolta de Mijloc și Ciolta de Jos, despre care astăzi nu se mai amintește nimic. Se crede că aceste așezări au fost situate pe Dâmbul Soldului și Dealul Portiera, denumiri care nu se mai pomenesc astăzi, acestea nerămânând nici în mentalul colectiv⁸. În 1506, localitatea se regăsește sub denumire de Sestharowczy et alia Sesthaeowczy, tot ca domeniu al cetății Șoimoș.⁹ Între anii 1723-1725 apare ca Sisteroz¹⁰, iar în 1808 sub denumirea de Szisztarovecz¹¹. În 1828, găsim așezarea cu numele de Sistarowatz și în 1851 este înregistrat cu denumirea de Sistarovecz¹².

Și după alți istorici, așezarea apare între anii 1440-1477, sub denumirea de Sestharowczy ca făcând parte din domeniile cetății Șoimoș.¹³

Istoricii maghiari susțin că această așezare s-a întemeiat prin anii 1700-1750 cu coloniști din regiunea Gorj și Mehedinți în perioada în care Oltenia a stat sub ocupație/administrație austriacă. Probabil însă că în această perioadă de timp au mutat satul, l-au grupat pe locul unde se gă-

⁶ Alsosestarocz, Felsestharowczy, M.I.216, Cs.i, 559, cf. Alexandru Roz, Geza Kovach, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Editura Universității „Vasile Goldiș” Arad, 1997, p.240; vezi și Coriolan Suciuc, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, București, 1967, p.174; Ioan Hațegan, *Dicționar istoric al așezărilor din Banat: sec. XI-XX. Atestări documentare și cartografice* (în continuare Ioan Hațegan, *Dicționar al așezărilor din Banat...* 2013), Ed. ArtPress, Ed. Banatul, Timișoara, 2013, p.354.

⁷ Cs.I.760-762, M.I.198, 216; David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, București, 1967-1968, p.23., cf. Alexandru Roz, Geza Kovach, *op.cit.*, p.240.

⁸ Serv. Jud. Arh. Naț. Arad, *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț (1920-1983)* (în continuare SJAN Arad, Fond.....), dos.1/1938, f.3.

⁹ Iosif Pataki, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, București, 1973, p.136.

¹⁰ Ioan Hațegan, *Dicționar istoric al așezărilor din Banat.....* 2013, p.354.

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Ibidem.*

¹³ Ion Lotreanu, *Monografia Banatului. Situația geografică, locuitorii, comunele*, vol. I, Ed. Institutul de Arte Grafice „Țara”, Timișoara, 1935, p. ?

sește astăzi – așa cum au făcut cu aproape toate domeniile din Banat – pentru a le avea mai ușor și mai eficace sub supraveghere¹⁴.

Deși nu avem informațiile documentare necesare care să ateste intrarea în contact a populației locale cu slavii, numele așezării precum și numeroasele toponime slave duc spre această concluzie. Aceste denumiri, fie au pătruns datorită circulației românilor din aceste părți și a contactelor cu vorbitori de limbi de origineslavă (sârbi, bulgari) din satele bănățene, fie au pătruns mult mai târziu ca urmare a contactului direct sau indirect cu sârbii (o serie de tineri urmau studiile teologice la Vârșeț). Astfel s-ar putea explica numeroasele toponime slave de pe cuprinsul așezării Șiștarovăț:

Bucovița (bucov=fag=pădure de fagi)

Zogorici (zagon=spre munte, locul ce urcă spre munte)

Nedelnic (nedeli=sărbătoare, locul unde se ținea o sărbătoare)

Seliște-Săliște (selo= loc de casă, locul unde erau case)

Mlacă (loc cald)

Colari (cola=roată)

Zuban (sfârtecat de ape)

Numele comunei Șiștarovăț se presupune că ar proveni din limba slavă: sesta-șesti-șase, iar rovaț-rovine, izvor. Deci semnificația numelui ar fi “satul cu șase izvoare”. Se presupune că motivul pentru care a fost ales acest loc nu tocmai prielnic pentru a se constitui o așezare- locul era deluros și împădurit- este tocmai existența acestor șase izvoare. Se știe că, din cele mai vechi timpuri și până astăzi, oamenii au căutat să-și înjghebeze o locuință cât mai aproape de apă.

Cele șase izvoare -denumirea lor- se păstrează și astăzi făcând parte din memoria colectivă a locului. Acestea sunt:

Fântâna Suriceștilor, aflată pe deal în partea de vest a comunei, Acolo probabil că la început s-au așezat cei din neamul Suriceștilor, rude între ei.

Fântâna Blagueștilor -în Mlacă- în partea de SE a comunei, unde de la înființarea așezării de la nr. 130 și până la nr. 147 locuiau numai familii ale Blagueștilor.

Fântâna “de la țigani din vale” în partea de SE a satului. În acea vale pe timpuri au locuit multe familii de țigani (rromi-n.) care munceau prestând diferite meserii: covaci (fierari), muzicanți sau prestau variate munci prin sat. Ulița care mergea din această vale și până în deal la cimitirul vechi se numea “ulița Constantinilor”, de unde și numele fântânii cel de “fântâna Constantinilor”.

¹⁴ SJAN Arad., *fond cit.*, dos.1/1938, 3.

Fântâna din valea/pârâul Bugionilor - în partea de E a comunei, mai jos de numerele de casă 222 și 223.

Izvorul Feredeșu (cuvântul provine din limba maghiară în care *furdo* înseamnă baie, scaldă) se află în centrul comunei, în spatele bisericii. Acest izvor este cel de la care, majoritatea locuitorilor se aprovizionează cu apă potabilă. În anul 1930, notarul comunei, Ion Bunea, a construit un bazin care se alimenta în permanență cu apă, spre bucuria tinerilor dornici să facă baie duminică și de sărbători.

Izvorul lui Poncea aflat de asemenea în centrul comunei, în fața casei unde pe vremuri a locuit un anume Poncea.

În majoritatea cazurilor, aceste izvoare au servit pentru alimentarea cazanelor de fiert țuică, instalate în preajma lor. Deși pentru buna funcționare a acestor cazane era nevoie de o cantitate mare de apă, aceste izvoare nu au secat niciodată.

2.2. Antichitatea

Condițiile naturale favorabile, existente de-a lungul secolelor în zona Podișului Lipovei, au creat resursele materiale necesare vieții umane pe aceste meleaguri. Descoperirile arheologice din zonă confirmă existența comunităților umane din timpuri imemorabile¹⁵. Mureșul și Bega/Timișul au fost două bariere naturale care au putut crea sentimentul de siguranță celor care și-au stabilit aici habitatul; în același timp, au asigurat condiții pentru o intensă cultivare a pământului și creșterea animalelor, dezvoltarea meșteșugurilor.

Planimetria vechilor vetre de localități de dinainte de sistematizările de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, precum și dispunerea de drumuri vicinale de pământ, pot fi urmărite pe instrumentele cartografice precum hărțile habsburgice deosebit de utile. Dispunerea suprafețelor forestiere, și acestea reorganizate de Imperiul Habsburgic de după ocuparea Banatului, oferă repere în interpretarea realităților peisagistice de acum două veacuri, inducând inclusiv piste în înțelegerea unor structuri cu funcționalitate incertă (cazul valului "roman" de la Șiștarovăț)¹⁶. Deosebit de utilă în identificarea unor vechi vetre de localități este studiul categoriei toponimice care include termenul "bătrân", în diferite asociații: "Satu Bătrân", "Dealul Bătrân", "Valea Labașințu Bătrân"¹⁷.

¹⁵ Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *op.cit.*, p.53.

¹⁶ Liviu Măruia, Cercetări interdisciplinare vizând reconstituirea geografiei istorice a dealurilor Lipovei, Ed.Excelsior Art, Timișoara, 2011, p.152.

¹⁷ *Ibidem*, p.157.

Locațiile de tip “Cremeniște” sugerează prezența unor artefacte preistorice sau chiar moderne pe care localnicii le asociază cu amnarele, o astfel de interpretare putând fi sugerată și pentru zona Dealurilor Lipovei. Verificarea dealului Cremeniște și a văii omonime din hotarul localității Ususău nu s-a soldat cu rezultatele scontate¹⁸. Menționăm că un astfel de deal există și în Șiștarovăț. “Gomilele” pot reprezenta atât foste movile de hotar, precum și posibili tumuli preistorici, toate fiind amplasate de-a lungul culmilor deluroase. În categoria movilelor de hotar se încadrează movilele circulare de pământ flancând vechi drumuri de pământ care urmau culmile și interrâurile/fluviile, făcând legătura dintre localități medievale dispărute și amplasate pe cursurile superioare al pârâului Chizdia și ale pârâului Valea Șiștarovățului. Datarea acestora este deductivă, în jurul lor nefiind identificate artefacte care să asigure o datare mai strânsă¹⁹. Ca și în cazul toponimelor de tip “Gomila”, și cele de tip “Hotar” pot fi puse în relație cu definitivarea unor vechi limite cadastrale, dar și cu jalonnarea traiectelor unor drumuri de legătură între diverse comunități²⁰.

În opinia istoricului Liviu Măruia, fortificația liniară din din acest punct²¹ nu are legătură cu o structură antică, ci reprezintă mai degrabă, o limită de demarcație forestieră datând de la începuturile epocii moderne, din momentul masivelor lucrări de sistematizare a teritoriului efectuate de către autoritățile habsburgice. Realitatea nu poate fi lămurită decât în urma unor cercetări sistematice de viitor²². Fortificația de la Șiștarovăț 9 se înscrie în categoria celor posibile, asemănătoare cazurilor Labașinț 10, Lipova 6, Chesinț 1 sau Chesinț 33²³. Dar, doar cercetările neinvazive de teren nu sunt în măsură să furnizeze suficiente date pentru stabilirea tipologiei “cronologiei” și funcționalității. Analizând factorul vizibilitate, constatăm că fortificația Șiștarovăț 9 domină un larg areal înconjurător și îndeosebi cursul superior al pârâului Valea Șiștarovățului²⁴.

Obiectivul Labașinț 10 se înscrie în categoria posibilelor puncte fortificate, cercetările arheologice de teren nedescoperind structuri sau artefacte care să ofere certitudinea intervenției antropice²⁵. Tocmai poziția morfologică deosebit de favorabilă a respectivului promontoriu, l-a deter-

¹⁸ *Ibidem*, p.159.

¹⁹ *Ibidem*, p.247.

²⁰ *Ibidem*, pp.161-162.

²¹ Vezi Liviu Măruia, *op.cit.*, Fig.212-arealul d vizibilitate al fortificației Șiștarovăț 4, p.265.

²² Liviu Măruia, *op.cit.*, pp.265-266.

²³ *Ibidem*, p.266.

²⁴ *Ibidem*, p.267.

²⁵ Vezi fișa aferentă din cadrul Anexei 2 în Liviu Măruia, *op.cit.*, p.244.

minat pe Liviu Măruia să opineze pentru plasarea aici a unui punct de observație sau chiar fortificație. Analizând parametrul vizibilitate, se constată un control total al cursului superior al pârâului Valea Ilințului, dar și al înălțimilor înconjurătoare²⁶.

Artefactele aflate în poziție secundară sunt reprezentate doar de obiectivul definit ca fiind Varnița 7 și constau dintr-o aglomerare de fragmente ceramice și de cahle medievale târzii, rulate de activitățile conexe lucrărilor agricole (îndeosebi transportul gunoiului de grajd) și depuse într-o altă zonă²⁷.

Obiectivele denumite convențional, Șiștarovăț 14, respectiv Dorgoș 5 sunt reprezentate de amenajări antropice sub forma unor terase, amplasate în puncte dominante și cu largă vizibilitate asupra unui vast areal. Acestea sunt poziționate în preajma unor importante obiective medievale, cu care pot fi puse în relație. Cercetările de teren au surprins pe aceste amenajări antropice fragmente de chirpic și arsură, care puteau proveni de la eventuale turnuri sau foșoare din lemn, distruse de incendii. Dar acest lucru nu va putea fi precizat cu certitudine decât prin săpături arheologice.

Cercetările efectuate în arealul Dealurilor Lipovei au permis investigarea a 21 se situații considerate a avea legătură cu diverse tipuri de fortificații: fortificații de pământ circulare, fortificații de pământ de tipul promontoriului barat, fortificații liniare de pământ la Șiștarovăț 4, ca și Alioș 8 și Chesinț 1, 15, fortificații cu ziduri de piatră Lipova 6). La obiectivele Labașinț 10, Chesinț 33, Șiștarovăț 9 și Lipova 7, fortificarea a fost doar presupusă prin analizarea detaliată a elementelor morfografice și morfometrice²⁸. O categorie aparte de fortificații o reprezintă structurile arheologice a căror fortificare poate fi dedusă doar din corelarea cu informațiile oferite de izvoarele medievale, în teren nefiind vizibile elemente specifice unei astfel de construcții (Giarmata 1). De asemenea, pentru obiectivele Labașinț 10, Chesinț 33, Șiștarovăț 9 și Lipova 7, fortificarea a fost doar presupusă prin analizarea detaliată a elementelor morfologice și morfometrice. Din punct de vedere cronologic aceste fortificații se datează în epoca bronzului²⁹. Lipsa aproape totală a investigațiilor arheologice nu permite formularea unor observații legate de tipul fortificației și elementele ei constitutive. Din punct de vedere cronologic, acestea se datează în epoca bronzului (Alioș 2), Hallstatt (Herneacova 19, epoca ro-

²⁶ *Ibidem*, p.263.

²⁷ Vezi detaliile în fișa de sit Varnița 7 la Anexa 2, în Liviu Măruia, *op.cit.*, p.244.

²⁸ Vezi Liviu Măruia, *op.cit.*, Anexa 2, p.246.

²⁹ *Ibidem*, p.249.

mană (Aliuș 8, Șiștarovăț 4, Chesinț 1, 2, 15, 33) și într-o perioadă neprecizabilă (Labașinț 10, Șiștarovăț 9 și Lipova 7)³⁰.

Toponimul "Seliște" și derivatele sale sugerează locația unei așezări părăsite. Cercetările efectuate, spre exemplu, în zona localității Șiștarovăț, au confirmat că sub aceste toponime se ascund așezări medievale, unele de o importanță arheologică deosebită.

Din punct de vedere topografic, obiectivele arheologice databile în neolitic au fost identificate două: unul pe cursul superior al pârâului Icuu, în hotarul localității Labașinț, iar altul, pe cursul inferior al pârâului Chizdia³¹, la Hisiaș³². Din perioada eneolitică, în tabelul valurilor morfografice ale siturilor eneolitice, apare și așezarea Șiștarovăț 6³³. De asemenea, Șiștarovățul apare și pe harta siturilor din epoca bronzului (Șiștarovăț 6)³⁴, a siturilor hallstattiene (Șiștarovăț 6, 11, 26, 27)³⁵, ca și în tabelul valurilor morfolografice ale siturilor de epocă dacică (Șiștarovăț 5, 10)³⁶. Harta obiectivelor de epocă post-romană cuprinde de asemenea așezarea Șiștarovăț (1,2)³⁷, ca și din epoca feudală timpurie (șiștarovăț 16, 17, Varnița 5, Cuveșdia 5,6, 9)³⁸. În palierul cronologic aparținând feudalismului târziu, pot fi incluse obiectivele arheologice care se datează în intervalul secolelor XVII-XVIII, până la acțiunile de sistematizare ale administrației habsburgice de după 1750. Din punct de vedere spațial, se constată o concentrare semnificativă de situri în zona de Nord-Vest a Dealurilor Lipovei, în hotarele cadastrale ale localităților Aliuș, Chesinț, Lipova, Șiștarovăț, Ususău, Dorgoș, Varnița, Labașinț și Cuveșdia³⁹. Scala altitudinilor la care sunt amplasate obiectivele arheologice medievale târzii din Dealurile Lipovei prezintă valori extreme cuprinse între 94 m (Recaș 2) și 304 m (Varnița 12)⁴⁰. Graficul distanței față de apă ne prezintă valori cuprinse între 14 m (Cuveșdia 10) și 3430 m (Aluniș 1)⁴¹.

Artefactele aflate în poziție secundară sunt reprezentate doar de obiectivul arheologic definit ca fiind Varnița 7 și constau dintr-o aglome-

³⁰ *Ibidem*.

³¹ În prezent comuna Coșari din județul Timiș.

³² Liviu Măruia, *op.cit.p.200*.

³³ *Ibidem*, p.203.

³⁴ *Ibidem*, p.206, 207.

³⁵ *Ibidem*, p.210.

³⁶ *Ibidem*, p.213.

³⁷ *Ibidem*, p.219.

³⁸ *Ibidem*, pp.226-227.

³⁹ *Ibidem*, p.238.

⁴⁰ *Ibidem*, p.241.

⁴¹ *Ibidem*, p.242.

rare de fragmente ceramice și de cahle medievale târzii rulate de activitățile conexe unor lucrări agricole⁴².

Dinamica amplasamentelor vechilor locașuri de cult este dificil de urmărit exclusive prin cercetări de teren, singura situație certă care a putut fi surprinsă a fost la Șiștarovăț⁴³. În hotarul localității Șiștarovăț, cercetările arheologice de teren au surprins locația unei varnițe medievale, dovedită prin prezența unor importante cantități de calcar și var, asociate cu fragmente ceramice de secolele XVII-XVIII. Menționăm că și tradiția locală plasează o astfel de construcție⁴⁴.

Integrarea acestei așezări în circuitul socio-economic al timpurilor antice este dovedit și de descoperirea în anul 1812 pe teritoriul actualei comune a unui tezaur monetar alcătuit din 276 de monede daco-celtice de tip Filip al II-lea. Din acest tezaur, 34 de piese se află în Muzeul din Viena, 12 piese în Muzeul din Budapesta și 14 piese în Colecția Universității din Budapesta.

Cele mai frecvente sunt descoperirile de tetradrahme care, în cazul celor de tip Filip al II-lea, au fost identificate ca fiind postume. De multe ori, acestea au fost descoperite împreună cu monede de la Alexandru cel Mare, ceea ce arată că pătrunderea lor la nord de Dunăre s-a petrecut în intervalul de timp dintre cele două campanii macedonene (339-335 î.Hr.) și cele conduse de Lysimach împotriva lui Dromichaites. Ele sunt bătute de orașele vest-pontice, fie -cazul de față- pătrund pe căile comerciale din sudul Dunării.

Tetradrahma de tip Filip al II-lea repezintă pe avers efigia lui Zeus spre dreapta, purtând cunune de lauri și două tipuri de reverses: primul, în ordine cronologică, îl înfățișează pe rege călărind spre stânga, cu mâna dreaptă întinsă, al doilea (post 348 î.Hr.) redă călărețulolimpic ce poartă în mână o ramură de palmier.

Asemenea tuturor civilizațiilor europene de la periferia lumii greco-romane, monedele geto-dacice preiau nu numai stilul/iconografia monedelor elenistice și romane, dar și tehnologia de confecționare a acestora. Într-adevăr, prezența celților este frecvent întâlnită de la sfârșitul secolului al IV-lea î.Hr. În Podișul Transilvaniei (bazinele Mureș, Târnave, Someș) și în Câmpia de Vest. Că această prezență se va fi perpetuat și mai târziu, chiar până în prima jumătate a secolului I î.Hr., o dovedește localizarea triburilor Anarților și Tauriscilor de către Ptolemeu în nordul Transilvaniei. Devine astfel ușor explicabil de ce emisiunile geto-dacice au fost mult

⁴² *Ibidem*, p.244.

⁴³ *Ibidem*, p.246.

⁴⁴ *Ibidem*, p.247.

timp confundate cu monetăria celtică. O sistematizare și o delimitare a monetăriei geto-dacice de cea celtică în regiunile nord-balkanice a fost făcută de către Constantin Preda în ultimele decenii ale secolului trecut.

Prototipul cel mai frecvent imită tetradrahma tip Filip al II-lea, cu efigia lui Zeus laureate pe avers, iar pe revers cu reprezentarea unui călăreț și legenda cu numele regelui macedonean. Este important de remarcat că acest tip a servit drept prototip nu numai dinaștilor geto-daci dar, și populațiilor ce locuiau în regiunile Dunării Mijlocii.

După unele informații mai vechi, rezultă că “în această parte a Daciei care acum se cheamă Banat”, s-a descoperit în 1807, un tezaur de monede, din care, în Cabinetul numismatic din Viena se mai păstrează un număr de 30 exemplare. Monedele sunt imitații de mai multe tipuri și o tetradrahmă originală Filip al II-lea. În cuprinsul tezaurului se află un număr de 13 piese de tipul descris mai sus, fiind considerate model pentru celelalte tipuri componente⁴⁵. Constantin Preda face precizarea că “Din păcate tezaurul cu cele mai caracteristice piese găsit în Banat și care a dat denumirea tipului, a rămas cu locul exact neprecizat⁴⁶. După Constantin Preda, s-ar putea considera că emisiunile de tip Banat -în care se încadrează și cea de la Șiștarovăț- pot fi atribuite celei de-a doua jumătăți a secolului al III-lea î.Hr., fără a putea preciza dacă este vorba de începutul sau sfârșitul acestei perioade⁴⁷. K. Pink vedea în monedele de acest tip emisiuni ale unui trib celtic sau celtizat, pe care Kipert îl identifica cu *saldenses*⁴⁸. Constantin Preda înclină totuși, nu fără a păstra rezervele cuvenite, spre o atribuire a lor unui trib geto-dacic⁴⁹. Deocamdată avem în vedere un caracter al lor geto-dacic dar, nu lipsit și de o influență celtică; aceasta și pentru că monedele de tip Banat au constituit modele pentru unele emisiuni ulterioare, din rândul cărora unele pot fi sigur geto-dacice. Totodată -afirmă Constantin Preda- trebuie avută în vedere și împrejurarea că pe aceste monede nu se întâlnesc simboluri celtice, ca în cazul altor tipuri de Banat și din nord-vestul Transilvaniei⁵⁰.

La tipul Banat pe avers este redat capul lui Zeus în profil spre est, cu barbă și cunună cu lauri. Părul cade de sus, din creștet, în linii ușor radiate, care se sprijină direct pe cunună. Barba apare relative stufoasă, fiind

⁴⁵ K.Pink, *Die Munzpagung der Ostkelten und ihrer Nacbbarn*, p.141.

⁴⁶ Constantin Preda, *Monedele geto-dacilor*, Editura Academiei Române, București, 1973, p.59. După părerea noastră nu poate fi vorba decât de tezaurul de la Șiștarovăț descoperit în 1812.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ K.Pink, *op.cit.*, p.42, și mai ales, p.128, Constantin Preda, *op.cit.*, p.59.

⁴⁹ Constantin Preda, *op.cit.*, p.59.

⁵⁰ *Ibidem*.

alcătuită din proeminențe alăturate, sau lipite între ele, neregulate ca formă și fără o ordine în dispoziția lor. Pe unele exemplare, aceste proeminențe au formă ovală sau de virgule îngroșate; cununa este redusă prin câte două până la patru șiruri de frunze stilizate, în formă de șiruri de ovale înlanțuite, de linii paralele simple sau globulare. Pe ceafă se prelungește părul în plete, cu vârful arcuit către interior. Împrejur apare cercul perlat.

Pe revers întâlnim aceeași reprezentare specifică, un călăreț cu calul în gallop, de cele mai multe ori spre dreapta, sau uneori spre stânga. Călărețul apare, cu puține excepții, doar cu singur braț, adesea arcuit, cu capul descoperit și uneori fără picioare; pe o monedă el ține o ramură. Calul are piciorul stâng din față și cel drept din spate, ridicate sau invers, coada stufoasă și lungă, botul ușor întredeschis; la unele exemplare, se mai văd și urmele frâului, coama perlata și o linie orizontală sub picioare; pe o singură piesă ochiul are forma unui cerc cu globulă la mijloc. Pe unele monede s-au mai păstrat urme din legendă, câteva litere sau semne fără înțeles, pe altele apare o ramură sub cal, sau o cunună în spatele călărețului; împrejur cerc perlat⁵¹.

Imitații având ca semn distinctive un arc pe revers se cunosc până acum în relative puține exemplare. K. Pink menționează două piese aflate în Cabinetul numismatic de la Viena și alte trei exemplare în Muzeul din Budapesta cu locul de descoperire necunoscut⁵².

Confirmarea locuirii acestui spațiu se află în descoperirile arheologice din arealul în care este situată și localitatea Șiștarovăț. Unelte de piatră din perioada paleolitică, vestigii din neolitic, toate descoperite la Toplovățu Mare, iar din epoca fierului la Herneacova. Prin negura timpului, au ajuns până la noi mărturii privind existența pe aceste meleaguri a tracilor care, într-o evoluție de peste un mileniu, au constituit civilizația unitară geto-dacă. Tezaurile monetare din secolele III-II î.Hr. descoperite la Șiștarovăț, Șilindia și Remetea Mare confirmă acest lucru⁵³.

Triburile dacice din această zonă au participat active la toate acțiunile regilor Burebista sau Decebal la confluența celor două epoci istorice. Dar în confruntarea dramatică cu marea putere romană, la începutul veacului al II-lea, statul dac independent va fi nevoit să cedeze⁵⁴. Armatele romane ating Valea Mureșului și includ teritoriul actual al județului Timiș

⁵¹ *Ibidem*, planșele VI-VII, p.55.

⁵² K.Pink, *op.cit.*, p.47. După părerea noastră este vorba de piese monetare aparținând tezaurului descoperit la Șiștarovăț.

⁵³ Florin Medeleț, *Contribuții la repertoriul numismatic al Banatului.Epoca Latene, sec.IV î.Ch.-106*, în *Analele Banatului, Serie nouă, Arheologie-Istorie*, Ed.Museion, București, 1994, pp.251-289.

⁵⁴ Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *op.cit.*, pp.15-16.

în noua provincie - Dacia romană. Numeroase sunt dovezile din această perioadă, de conviețuire a dacilor cu romanii. Amintim doar tezaurul de la Recaș⁵⁵ descoperit în 1870, cu peste 100 de monede romane din perioada 210-251. De asemenea, valurile romane, construcții impresionante menite să apere regiunea de năvălirile popoarelor migratoare. Aceste valuri au orientarea nord-sud, pornesc de la Mureș și se întind spre Dunăre, sunt în număr de trei, iar satele Coșarii, Labașinț, Cuveșdia și Șiștarovăț sunt așezate între valurile unu și doi, de la est spre vest.

Și după retragerea armatei romane (270-275), în zonă nu s-au mai semnalat evenimente deosebite, fiind în plină desfășurare procesul de etnogeneză românească. Influențele lumii romano-bizantine și a popoarelor migratoare au fost asimilate creator, asigurând dăinuirea modului propriu de viață și organizare în uniuni de obști autohtone.

2.3.Evul Mediu

Ținuturile dintre Mureș și Dunăre făceau parte din ducatul lui Glad, care se va confrunța în încercarea sa de a stăvili expedițiile maghiare în prima jumătate a secolului al X-lea, dar va fi înfrânt de Arpad. Un urmaș al său, Ahtum, va conduce ducatul bănățean în secolul următor. Dar nici acesta nu va fi mai norocos, regele maghiar Ștefan I îl înfrânge și îi cucerește ținutul. Începe o nouă epocă și pentru locuitorii de atunci ai Banatului, incluzând desigur și așezările din stânga Mureșului.

Comitatul Timiș se va constitui în anul 1177, înglobând și Podișul Lipovei, când se va organiza și comitatul Arad, zona aceasta va intra în componența noii structuri administrativ-teritoriale.

La intersecția drumului venind de la Chizdia spre Lipova cu cel către Șiștarovăț, pe culmea dealului se află o groapă denumită „Labirintul lotrilor” unde pe vremuri a fost un han frecventat de haiducii din zonă și de transportatorii de sare de la Lipova spre Lugoj, Timișoara, Reșița, Arad⁵⁶.

Fiind în apropierea unor cetăți importante, precum cele de la Șoi-moș, Lipova și Șiria, de bună seamă că și țăranii din Șiștarovăț au fost martori și participanți activi la o serie de evenimente importante din zonă începând cu secolul al XVI-lea. Astfel, există mărturii privitoare la evenimentele din timpul răscoalei conduse de Gheorghe Doja din anul 1514.

⁵⁵ Maganta Drăgoescu, *Descoperiri arheologice și numismatice pe teritoriul Banatului între anii 1872-1918*, în *Analele Banatului. Arheologie-Istorie*, vol.IV, Timișoara, 1995, p.369.

⁵⁶ Liubomir Stancov, Nicolae Gane, *Chizdia- Coșarii. Repere monografice*, Ed.Banatul, Timișoara, 2010, p.20.

Anume, una din luptele care s-au dat între oastea răsculaților lui Gheorghe Doja și armata lui Ioan Zapolya pe traseul Lipova-Timișoara s-ar fi desfășurat în partea de nord a comunei Chizdia -deci nu departe de Șiștarovăț- în valea „Dragomilaț”, pe dealul „Colituri” unde și astăzi se păstrează un cimitir vechi, pe care tradiția locală îl leagă de cei căzuți în această luptă⁵⁷.

În anul 1526, după luptele de la Mohacs, sub presiunea otomană, regatul maghiar se destramă, creindu-se în această zonă un vid de putere. În acele vremuri tulburi, apare în zona Lipovei o personalitate enigmatică, cu o înfățișare distinctă, cunoscută sub porecla de „Omul Negru” care se intitula drept țarul Iovan Nenad, declarându-se descendent al despoților sârbi medievali. Pioșenia deosebită, vitejia dovedită, simțul organizatoric de invidiat și aerul misterios cu privire la originea sa socială, au determinat atragerea în jurul său în scurt timp a foarte mulți adepți. Iovan Nenad se proclamă salvatorul națiunii „trimisul lui Dumnezeu pe pământ” și începe o amplă mișcare socială, antiotomană, dar și împotriva marilor nobili. Adună o armată țărănească de câteva mii de luptători în jurul Lipovei, de unde pornește pe Valea Mureșului spre vest ocupând ocupând pe rând domeniile devenite vacante în urma luptei de la Mohacs, depresurând totodată zona de otomani. Răscoala țărănească sub conducerea sa cuprinde întreaga zonă între Mureș și Dunăre. Inițial el se aliază cu Ioan Zapolya, primește sprijinul acestuia și cucerește mai multe cetăți din zona Tisei⁵⁸. O luptă purtată prin noiembrie 1526 lângă Cenad este câștigată de răsculați, iar Ladislau Csaky este înfrânt și ucis. Din ianuarie 1527 centrul răscoalei se mută în Banat și apoi în Transilvania⁵⁹.

Iovan Nenad și-a stabilit cartierul general la Subotița, unde și-a organizat „oastea imperială” după toate regulile practicate în Europa acelor timpuri - cu demnitari, gardă personală, corp diplomatic, etc. În ianuarie-februarie trupele lui Iovan Nenad își stabilesc cartierul la Szeged și asigură paza regiunilor sudice față de otomani. În același, armata sa atacă curțile nobiliare și împarte domeniile țăranilor. La 14 aprilie 1527, răsculații atacă și înfrâng trupele nobiliare care trebuiau să apere Poarta de Fier a Transilvaniei. În luna mai Iovan Nenad atacă și învinge trupele conduse de Petru Pereny la Seleuș, lângă Vinga. De aici trece în Hațeg, apoi intră în Transilvania. Între timp, Nenad îl părăsește pe Zapolya și trece de partea Habsburgilor, care-l aveau în frunte pe Ferdinand de Habsburg. Zapolya își concentrează trupele la Sibiu și la 21 iunie 1527 cele două armate se

⁵⁷ *Ibidem*, pp.30-31.

⁵⁸ Ioan Hațegan, Ligia Boldea, Dumitru Țeicu, *Cronologia Banatului*, vol.II/1, *Banatul între 934-1552*, Ed.Banatul, ArtPress, Timișoara, 2006, p.37.

⁵⁹ Liubomir Stancov, Nicolae Gane, *op.cit.*, p.31.

confruntă, răsculații pierd lupta cu trupele voievodului și se retrag spre Banat. La 25 iulie se desfășoară lupta de la Frumușeni în care Iovan Nenad este rănit și se refugiază la Szeged, unde este împușcat mortal de marele său rival, Valentin Torok. Capul său este trimis la Buda, unde a fost expus într-o țeapă⁶⁰. Această apariție mesianică a lui Iovan Nenad a creat o amplă mișcare socială și națională, care a antrenat populația din zonă, indiferent de naționalitate, având ca punct de pornire Lipova și împrejurimile.

După ocuparea Banatului de către turci (1552), noua autoritate a întreprins măsuri energice de reorganizare administrativă, de recenzare a populației și animalelor, de organizare a sistemului de impozitare, de revitalizare a activității economice. Întreaga regiune ocupată de turci în anul 1552, devine o unitate administrativă în directa subordonare a sultanului⁶¹, cu sediul la Timișoara, având în frunte un pașă, care avea rangul de beglerbeg (beg al begilor) cu două tuiuri. Acesta mai purta și titlul de „vâli” (valiu), adică de guvernator, șef al administrației civile. Beglerbegul Timișoarei era subordonat celui de la Buda. Fostul comitat Timiș a format nucleul principal al vilayetului. În jurul său s-au grupat nu numai ținuturile din fostul comitat Torontal, incluse în 1551, sandjaturile Becej și Becicherec, ci și teritoriile de dincolo de Mureș, din comitatele Bekes, Arad și Zărand, deopotrivă cu cetățile și posesiunile familiei Losonczy⁶². Noua unitate administrativ-teritorială a fost împărțită în mai multe unități administrative numite *sandjak-uri* (sangeacuri, având sensul de „steaguri”) sau *liva*. Acestea aveau în fruntea lor un *sandjakbeg*, comandant militar și totodată administrativ al teritoriului respectiv. Sangeacurile, la rândul lor, erau împărțite în unități administrative mai mici, numite *nahiye*(districte). După 1556, Vilayetul a fost compus din șase sangeacuri: Timișoara, Cenad, Lipova, Moldova, Gyula și Ineu.

În caz de război, sangeacbeii erau obligați să vină în fruntea unui anumit număr de soldați. Aceștia erau în bună parte spahii (călăreții), care primeau pământuri sub formă de „*feude*”, în arendă. Conform dreptului islamic, pământul aparținea sultanului, iar acesta îl „închiria” acelor soldați care aveau merite în lupte. Sangecul și spahii -precum și soldații supuși musulmani- nu puteau transmite proprietățile ereditare, putându-le folosi doar pe durata vieții lor, iar în cazul în care greșeau, puteau fi „maziliți”, pierzându-și aceste drepturi.

⁶⁰ *Ibidem*, pp.31-32.

⁶¹ Ioan Hațegan, *Cronologia Banatului*, II/2, Vilayetul de Timișoara.1552-1716, Ed.ArtPress, Timișoara, 2005, p.44.

⁶² Cristina Feneșan, *Vilayetul Timișoara(1552 – 1716)*, Ed.Ariergarda, Timișoara, 2014, p.133.

Feudele otomane erau de trei categorii:

- *ziamet*, care aparținea unui „*zaim*”, al cărui venit anual era de până la 20.000 de *accele* (aspri)

- *timar* -a unui „*timariot*”, având un venit anual între 20.000 și 100.000 de *accele*

- *has* (*hass*), cu venituri de peste 100.000 de *accele*

Ziameturile și timarurile aparțineau spahiilor (*zaimi* sau *timarioți*), în timp ce *hass*-urile erau doar ale marilor demnitari. Un alt tip de proprietate era cel de tip *vakîf*, al unei fundații religioase, create de obicei de viziri sau alți demnitari. Acestea aparțineu cultului islamic și erau scutite de orice dări, mai mult, erau ferite de orice fel de primejdii, motiv pentru care aici se concentra populația numeroasă, atât musulmană, cât și creștină.

Veniturile totale ale sangeacurilor variaau de la un an la altul, în funcție de mărimea și numărul feudelor otomane existente. La veniturile acestea se adăugau cele ale „delegatului *defterdar*-ului” (adică ale fiscului), care însumau spre sfârșitul secolului al XVII-lea, după mărturia lui Marsigli, 640.880 *accele* anual, iar cele ale șefului finanțelor *timarioților*, de 100.000 de *accele* anual, ceea ce depășea, per total, la momentul respectiv (în jurul anului 1690) 2 milioane de *accele* anual, echivalentul a aproape 20.000 de taleri⁶³.

În anul 1554 s-a emis decretul fiscal al supușilor creștini (*Kanunname*) pentru sangeacul Lipovei, prin care au fost stabilite obligațiile către noul stăpân ale fiecărei familii, deci și pentru localitățile din sangeacul Lipovei a fost în situația de a-și schimba stăpânii, având în vedere evoluția situației militare din această zonă. Cetățile Lipovei, Șoimoșului și Vilagoșului (Șiriei) treceau alternativ din stăpânirea turcilor în cea a transilvănenilor și invers. O perioadă îndelungată, Lipova și împrejurimile sale, deci și așezarea Șiștarovăț, s-au aflat în posesia comandantului Lugojului și Caransebeșului, Petru Petrovici sau a principelui Transilvaniei, Ioan al II-lea Sigismund (1526-1552). În anul 1664 a fost reorganizată activitatea kazalei Lipova dar, dacă satul Chizdia a rămas în cadrul acestei subunități administrative, putem presupune că în aceeași situație se aflau și actualele așezări Șiștarovăț, Labașinț și Cuveșdia.

La finele secolului al XVI-lea, tensiunile dintre otomani și raiaua creștină din Balcani s-au amplificat. Mișcarea haiducească, pe de o parte și cealaltă a Dunării s-a înviorat. În anul 1593 au început pregătirile pentru lupta împotriva turcilor. Bănățenii și ardelenii erau în plină pregă-

⁶³ Raulian Rusu, *Organizarea spațiului geografic în Banat*, Ed. Mirton, Timișoara, 2007, p.149.

tire militaro-diplomatică pentru declanșarea răscoalei care a fost pornită în februarie 1594 de către bănățeni sub patronajul lui Sigismund Bathory din Ardeal și Mihai Viteazul din Țara Românească dar, și cu acordul Habsburgilor. În fruntea mișcării au fost vlădica Teodor din Vrsac, Petru Majzos, Iovan Popovic, căpitanul Mârza, banul Sava, căpitanul Damian, cneazul Dusan, Veljko Mirovic. De la Mihai Viteazul au venit Toma Postelnicu și George Palatic⁶⁴.

Acțiunea militară a răsculaților a demarat prin ocuparea orașelor și cetăților Vrsac, Șiria, Ineu, Lipova, Făget, Șoimoș, Arad, Felnac, Nădlac, Cenad, apoi au coborât spre Dunăre încercând să alunge turcii peste fluviu. Sinan-pașa și-a adunat oastea la Belgrad și în luna iunie a trecut în Banat. Răsculații și-au organizat tabăra la Vrsac, Bocșa, Făget, Margina și au pornit în întâmpinarea lor: unii pe Valea Mureșului, recucerind Șiria, iar alții spre sud. După confruntarea cu beglerbegul Timișoarei, Sofi Sinan-pașa, pe care l-au învins, răsculații au reocupat Lipova cu împrejurimile⁶⁵.

Hasan-pașa de Timișoara și-a mobilizat o armată puternică și la mijlocul lunii iulie 1594 a atacat tabăra răsculaților de la Veliki Beckerek. Deși aceștia erau comandați de arambași renumiți precum Deli Marko, George Raț, Sava Temisvarac, au fost înfrânți, urmând crunte represalii. Turcii au reocupat cetățile și orașele preluate de răsculați, iar starea de nesiguranță a continuat îndeosebi pe granița spre Ardeal. Forțele ardelenene în frunte cu nobilul Borbely, cu ajutorul populației ortodoxe autohtone, până la sfârșitul anului 1594 au recucerit fortificațiile de pe Valea Mureșului incluzând Lipova și Șoimoșul dar, nu pentru mult timp⁶⁶.

Deși răscoala a fost înfrântă, în Ardeal a scăzut presiunea asupra ortodocșilor, iar în urma tratativelor duse între Sigismund Bathory și Mihai Viteazul, la 20 mai 1595 s-a încheiat o înțelegere după care ortodocșii din Transilvania au revenit sub autoritatea duhovnicească a Țării Românești, respectiv a Țarigradului, iar ortodocșii din Banat, care sunt sub ocupație turcească, au rămas și mai departe în competența Patriarhiei de la Pec⁶⁷.

⁶⁴ Ioan Georgescu, *Baba Novac, Legendă și realitate istorică*, București, 1980, p.32.

⁶⁵ Liubomir Stancov, Nicolae Ganea, *op.cit.*, p.33.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, p.34.

2.4.Epoca modernă

1716-1778

Imediat după cucerirea Banatului de către austrieci, adică la sfârșitul anului 1717, Curtea de la Viena a hotărât înființarea „administrației Țării Banatului” (Banater-Landes Administration), care avea să se ocupe de acum încolo de realizarea infrastructurii administrative și instituționale, în calitate de for superior al administrației imperiale provinciale.

Departamentele militar și civil ale Administrației bănățene urmau să constituie o „administrație comună” (eine gemeinschaftliche Administration) conform rescriptului împăărătesc din 3 septembrie 1718, în fruntea căreia a fost numit ca președinte același general Mercy.

La 12 septembrie 1718, Camera Aulică realizează o reformă administrativă a provinciei⁶⁸, devenită domeniu al Coroanei. Se înființează 13 districte și 6 companii militare de graniță (azi toate sunt pe teritoriul sârbesc), la care s-a adăugat compania din Clisura Dunării. Localitățile din perimetrul Podișului Lipovei aparțin de districtul Lipovei⁶⁹. Denumirea oficială a noii administrații provinciale a devenit „Administrația imperială a Țării Banatului” (Kaiserliche Banater Landes-Administration). Procesul de organizare a structurilor inferioare ale Administrației Banatului a continuat și după 1718, iar în următorii doi, numărul districtelor s-a redus la 11. Cele 11 districte (Caransebeș, Ciacova, Cenad, Lipova, Lugoj, Orșova, Palanca Nouă, Timișoara, Vârșeț, Panciova și Becicherecu Mare) stabilite în perioada 1718-1720 au rămas neschimbate până în 1775, singurele modificări fiind la nivelul cercurilor sau al apartenenței unor localități.

Guvernatorul Banatului a avut patru consilieri, din care doi civili (camerali) - pentru probleme economice, administrative sau de justiție, și doi militari. Dintre aceștia unul era obligatoriu comandantul cetății Timișoara. Alături de acești consilieri mai erau 12 funcționari cu diverse funcții, doi inspectori provinciali și patru administratori superiori (Observerwalter).

În fiecare district exista un oficiu administrativ de district (Distrikterwalter). Acesta era ajutat de mai mulți subadministratori (Distriktunterwalter) în funcție de mărimea districtului, precum și de un percepător, un controlor, un grefier și un practicant⁷⁰. Administratorul de district

⁶⁸ Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timișoara.Monografie*, Ed.Mirton, Timișoara, 2002, p.68.

⁶⁹ Liubomir Stancov, Nicolae Ganea, *op.cit.*, p.19.

⁷⁰ J.J.Ehrler, *Banatul de la origini până acum-1774*(traducere și note Costin Feneșan), Ed.Facla, Timișoara, 2000, p.163.

reprezenta prima instanță de judecată în cazul unor delictе minore. La nivel local, administrația imperială a menținut în continuare instituția cnezială. Prin urmare, în continuare, în fiecare sat exista un „cnez” ales la fel ca în timpul stăpânirii otomane. Principala sa datorie era stabilirea și încasarea obligațiilor fiscale ale sătenilor. Cât timp era în funcție -de obicei 2-3 ani- „cnezul” nu era salarizat, dar era scutit de dări și robote.

În paralel, administrația imperială a înființat și funcția de *obercnez*, ca reprezentant al cnezilor sătești dintr-un cerc (*processus*). Acesta se afla în subordinea subadministratorului districtului. Obercnezul era propus de cnezii sătești, însă avea nevoie, pentru a fi numit, de aprobarea Oficiului administrativ și al Administrației Banatului.

O primă încercare, eșuată, de reformă a administrației, în Banat a avut loc în 1740, imediat după războiul cu turcii. Totuși, reforma de la nivelul întregului Imperiu, inițiată de contele Friedrich Wilhelm von Haugwitz (1749), a avut urmări și în aceste teritorii. În anul 1751, Maria Tereza dă un decret de separare a administrației mixte, civilă și militară a Banatului. În urma acestui decret, guvernatorul Banatului a avut doar atribuții civile, iar generalii au răspuns exclusiv de armată. Cu toate acestea, până în 1735, generalul comandant Engelshofen a continuat să dețină ambele funcții, după care a fost numit ca guvernator civil al Banatului, contele de Vilana-Perlas.

În noua organizare, Administrația Banatului a fost formată dintr-un președinte și șase consilieri, care răspundeau de diverse probleme: contabilitate, silvicultură, minerit și construcții. Administrația avea ședințe de lucru săptămânale, procesele verbale fiind trimise noului organism central, ce înlocuia Camera Aulică în problemele acestei regiuni, și anume, Deputăția Aulică a Banatului și Părților Ilire (*Hofdeputation in Banaticis et Illyricis*)⁷¹.

În baza Rescriptului imperial din 2 octombrie 1751 al împărătesei Maria Teresa, se introduce administrația provincială a Banatului, iar în anul 1777 se reorganizează Banatul imperial după sistemul dicasterial, ocazie cu care se înființează cercul Timișoara cu patru districte⁷². La 1 februarie 1778 împărăteasa a semnat decretul prin care ordona încorporarea Banatului (sub numele de *districtus Temessiensis*) în Ungaria.

Până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, n-au existat modificări administrative importante. Au fost reînființate comitatele medievale, conduse de comiți și vicecomiți.

⁷¹ Această Deputăție aulică va fi desființată abia la 1777, la insistențele stărilor ungare.

⁷² Costin Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial. 1716-1778*, Editura de Vest, Timișoara, 1997, p.55.

O nouă reorganizare administrativă a Banatului s-a realizat în anul 1778, când Banatul a fost anexat Ungariei și a trecut la organizarea comitatensă⁷³. Comitatele din Banat: Timiș, Caraș și Torontal au fost reînființate în anul 1779, după anexarea Banatului în 1778 la coroana ungară și au funcționat până după revoluția de la 1848-1849, când prin Patenta imperială din 16 iunie 1849, se decide desființarea comitatelor Bacs-Bodrog, Torontal, Timiș și Caraș și unirea acestora într-o nouă structură administrativă cu denumirea de Voivodina Sârbească și Banatul Timișan. După mai multe experimente administrative, provincia va fi guvernată de un Consiliu locotenențial imperial-regal cu sediul la Timișoara. Lugojul a fost unul din cele cinci districte (Kreise) în care a fost subîmpărțită provincia, conducătorii districtelor fiind, în același timp, membrii ai Consiliului locotenențial. Subdiviziunea districtelor erau plășile (Bezirke).

În perioada anilor 1849-1860, așezările din stânga Mureșului -între acestea Chizdia, Cuveșdia, Labașinț și Șiștarrovăț- făceau parte din formațiunea statală Voivodina Sârbească și Banatul Timișan.

Prin patenta imperială din 27 decembrie 1860 se decide reanexarea Voivodinei Sârbești și a Banatului Timișan la Ungaria și reînființarea comitatelor. Singura instanță prin care Viena își făcea simțită prezența în Banat a fost menținerea, și după 1860, a confiniului militar din sudul acestei provincii, ca teritoriu cu organizare militară, subordonat direct autorității vieneze. După 1860, comitatul Timiș va fi subîmpărțit în 11 plăși: Aradul Nou, Vinga, Lipova, Timișoara, Recaș, Ciacova, Buziaș, Gătaia, Vârșeț, Biserica Albă și Cubin⁷⁴. Această organizare teritorială va fi înființată până la prăbușirea monarhiei austro-ungare când, conform prevederilor tratatelor de pace de la Trianon și Sait Germain en Ley, plășile Aradul Nou, Vinga, Lipova, Timișoara, Recaș, Ciacova, Buziaș, Gătaia și 9 din cele 25 de comune ale plășii Vârșeț se vor uni cu România, restul trecând la Iugoslavia. Din 1919, fostul comitat Timiș se va uni cu fostul comitat Torontal (plășile Periam, Sânnicolaul Mare - cu excepția comunei Kis Zombor, parțial plășile Banloc, Cenei, Modoș Pardani, Torok Kanizsa și Jimbolia) devenind județul Timiș-Torontal, cu reședința la Timișoara până în anul 1948⁷⁵. Din anul 1861, cancelaria regatului ungar preia de la ministerul austriac administrarea provinciei. Până la revoluția de la 1848, comitatul era o comunitate a nobilimii din comitatul respectiv cu funcții

⁷³ J.C.V.Thiele, *Das konigreich ungar, Kaschau*, vol.IV, 1833, p.211.

⁷⁴ *70 de ani de activitate arhivistică în Banat. Încercare monografică* (în continuare 70 de ani de activitate arhivistică în Banat....), Timișoara, 2008, p.102.

⁷⁵ *Ibidem*.

politice, administrative, financiare, judecătorești și militare fiind condusă de municipalitatea comitatensă. (torvenyhatosag). Această instituție avea un dublu caracter fiind, pe de o parte, organul local de guvernământ al puterii de stat, pe de altă parte, un organ independent al comunității nobilimii, cu drept de autoguvernare. În fruntea municipiului se afla comitele (foispan) ca guvernator, vicecomitele (alispan) care conducea administrația orașului. Vicecomitele și aparatul de funcționari erau aleși de comitate.

1867 – 1918

Un moment important îl constituie în acest sens Legea IV din 1869 al cărei prim paragraf prevede separarea justiției de administrație⁷⁶ anulând funcția judecătorească a municipalității comitatense (din 1873 prevederile acestei legi se vor extinde și asupra fostului confiniu militar).

La baza organizării administrativ - teritoriale a comitatului Timiș din care făcea parte și comuna Șiștarovăț, a stat Legea XLII, adoptată în anul 1870 și cunoscută sub denumirea de Legea municipalității. Aceasta prezintă, în fapt, primul cadru legislativ semnificativ pentru organizarea teritorial-administrativă propriu-zisă, definind și stabilind în amănunt structurile teritoriale și administrative, atribuțiile organismelor de conducere și administrare locală. Ea definea și stabilea în detaliu, structurile teritoriale și administrative, competențele organismelor de conducere și administrare locale. În cursul dezbaterilor parlamentare, proiectul acestei legi a fost sever criticat, cu argumente viabile, de către deputatul român Alexandru Mocioni, care sancționa ponderea ridicată acordată celor incluși în administrație pe bază de avere, susținând constituirea organelor administrative prin alegerea liberă a membrilor și funcționarilor⁷⁷. Ea a fost modificată și completată prin legi ulterioare. Legea VI din 1876, Legea XXIV din 1877, Legea XV din 1883, Legea XXI din 1886⁷⁸.

Legea XLII din 1870 legiferează primul cod referitor la competența și caracterul organizării acestei structuri: în fruntea comitatului se află comitele suprem (foispan) ca reprezentant local al puterii de stat, numit de rege la propunerea guvernului, iar la conducerea administrației se află vicecomitele (alispan) care are în subordine următoarele servicii: notariat, juridic, sedria orfanală, casieria, medical, tehnic (prin Legea XXIV din 1877⁷⁹ se desființează serviciul tehnic (posturile de ingineri comitatensi),

⁷⁶ *Magyar Torvenytar, 1869-1871 evi torvenyczikkek, Budapest, 1896, pp.4-8.*

⁷⁷ T.Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, Timișoara, 2003, pp.192-205.

⁷⁸ Ioan Munteanu, *Banatul istoric.1867-1918*, vol.I, *Așezările.Populația*, Ed.Excelsior Art, Timișoara, 2006, p.51.

⁷⁹ *Magyar Torvenytar, 1877-1878 evi torvenyczikkek, Budapest, 1896, p.92.*

atribuțiile acestuia trecând la Oficiul de Stat pentru Construcții – Allamepiteszeti Hivatal – cu rol de consultant al municipalității comitatense dar, subordonat direct ministerului, arhivă, contabilitate (desființat prin Legea II din 1902, atribuțiile fiind preluate de Direcția Financiară Regală Maghiară – Magyar Kiralyi Penzugyi Igazgatosag⁸⁰ și de Serviciul Regal Maghiar al Fiscului - Magyar Kiralyi Adohivatal -, precum și de Contabilitatea de pe lângă Direcția Financiară Regală Maghiară (A Magyar Kiralyi Penzugyi Igazgatosag melle rendelt Szamvevoseg), tutelă publică, veterinar. (Prin Legea XVII din 1900 se desființează serviciul veterinar din cadrul municipalității comitatense, constituindu-se Serviciul veterinar comitatens subordonat Inspectoratului veterinar de stat)⁸¹.

Forul legislativ suprem în comitat era Consiliul (Comitetul) municipal care își exercita prerogativele în cadrul Adunărilor generale convocate de două ori pe an, primăvara și toamna, deși puteau fi convocate și ședințe excepționale; intervalul dintre cele două Adunări generale obișnuite era acoperit de funcționarii principali din reședința comitatului. Vicecomitele, primnotarul, notarul, jurisconsultul, casierul principal, contabilul șef, președintele Sedriei orfanale, ajutat de doi asesori și un tutore. Conform acestei legi, funcționarii erau aleși pe șase ani, deși comitele putea numi pe viață pe unii dintre funcționarii locali (de pildă, căpitani de poliție, medicii umani, medicii veterinari, contabilii, registratorii, scribii)⁸².

În privința structurii funcționarilor publici, Legea municipalității stabilea două categorii: funcționari centrali și funcționari externi. Funcționarii centrali activau și municipiul-reședință de comitat, această categorie cuprinzând următoarele structuri profesionale: vicecomitele, primnotarul, șase viconotari, primjurisconsultul, vicejurisconsultul, medicul-șef, doi practicanți administrativi, un arhivar, un registrator, un expeditor, nouă canceliști, nouă diurniști, meșterul drumar principal, 24 de membrii ai Sedriei orfanale (președintele, vicepreședintele, 5 asesori, un notar, un arhivar, un registrator, un expeditor, 5 canceliști, 8 diurniști). Funcționarii externi acționau în administrațiile plășilor și cuprindeau următoarele rol-statusuri profesionale: primpretor, pretor, medic de plasă, canceliști, drumai, diurniști, practicanți administrativi, numărul acestora variind în funcție de mărimea și problematica specifică fiecărei plăși.

Consiliul (Comitetul) municipalității cuprindea 50% consilieri aleși de electoratul urban și rural și 50% consilieri de drept (viriliști), nu-

⁸⁰ 70 de ani de activitate arhivistică în Banat....., pp.98-99.

⁸¹ *Ibidem*, p.100.

⁸² *Istoria României. Transilvania(1867-1918)*, II(în continuare *Istoria României. Transilvania, II*), Cluj-Napoca, 1999, p.153.

miți în funcție de mărimea averii și mărimea impozitului plătit statului. Consiliul municipal era defalcat în patru comisii: comisia permanentă, comisia de validare, comisia permanentă de verificare, comisia centrală⁸³. Legiuitorul a gândit introducerea unui nou organism decizional, numit Comitetul Administrativ, cu rol de reglaj al neconcordanțelor de competențe și decizii dintre forurile administrative comitale și puterea centrală; în fapt, acest organ administrativ coordona și superviza întreaga administrație de pe teritoriul comitatului⁸⁴.

La baza comitatului, comuna rurală rămânea entitatea cea mai stabilă, din care făceau parte toți locuitorii unei așezări rurale; comuna rurală era condusă de un primar, o antistie (consiliu) comunală și o reprezentanță comunală. Antistia era compusă din 12 jurați, cu rol de primă instanță juridică locală, în timp ce reprezentanța comunală era formată din locuitorii comunei care plăteau un impozit minimal statului. Atribuțiile acestor organe ale administrației rurale s-au stabilit prin lege în anul 1871, precizându-se printre altele dreptul solgbirăului (pretorului) de a numi primarii și jurații dintre candidații aleși sau numiți de comuna rurală.

Orașele cu consiliu sau magistrale erau comunități urbane teritoriale, beneficiarele unei puteri economice și culturale limitate și cu un efort bugetar minimal la bugetul statului, legea conferindu-i autonomie locală, concretizată prin intermediul Reprezentanței oășenești; membrii Reprezentanței orășenești erau aleși (50%) din rândul celor care plăteau impozit la stat, respectiv câte unul la fiecare sută de locuitori contribuabili. Proporția reprezentanților era dependentă de cuantumul cetățenilor cu drept de vot; dreptul la vot era foarte restrictiv căci, de acest drept fundamental nu beneficiau muncitorii agricoli, muncitorii industriali, ucenicii, calfele. Cealaltă jumătate a Reprezentanței era alcătuită din viriliști, adică localnicii bogați care plăteau impozit apreciabil la stat. Reprezentanța se întrunea în Adunarea generală de două ori pe an, în sesiuni ordinare sau, la nevoie, în sesiuni extraordinare⁸⁵.

Liderul administrației orașului era primarul care, la rândul său, era sprijinit de Consiliul orășenesc. Componenta Antistiei orășenești era stabilită prin alegere de Adunarea generală a reprezentanței orășenești. Legea stabilea, de asemenea, că primarii și membrii Consiliului orășenesc beneficiau de dreptul de a participa la Adunările generale ale comitatului.

După apariția Legii municipalității din 1870 și a Legii comunale XVIII din 1871, numărul cercurilor crește semnificativ în toate comitate-

⁸³ *Ibidem*, p.150.

⁸⁴ *Ibidem*, p.154.

⁸⁵ *Ibidem*, p.160.

le⁸⁶. Comitatul Timiș ia forma și organizarea pe care și-o va păstra, în linii mari, până la război. Astfel, în loc de cinci sau șase cercuri, câte existaseră în perioada anterioară, se formează nouă cercuri, cărora li se adaugă cercurile sudice, dunărene, rezultate în urma desființării regimentelor grănicerești, dar situate pe teritoriul sârbesc de ai. De fapt, cele cinci cercuri ale anilor 1860 sunt divizate în două cu excepția cercului Timiș, care rămâne în aceeași configurație, fiind doar redenumit ca fiind „Centrul” (kozponti jaras) sau Plasa Centrală (denumire care va fi adoptată în perioada interbelică). Astfel, cercul Aradul Nou se împarte în două jumătăți: cea de nord care conservă denumirea cercului, Aradul Nou, iar cea sudică este denumită Vinga; cercul Lipova este divizat în același mod: jumătatea nordică având denumirea Lipova, iar cea sudică, Recaș; cercul Ciacova revine aproximativ la împărțirea din epoca absolutistă, jumătatea vestică revenind Ciacovei, iar cea răsăriteană Buziașului. În fine, cercul Vârșeț este și el divizat, partea nordică este redenumită Deta, iar cea sudică, în care intră doar satele aparținând în prezent comunelor Moravița și Jamul Mare, precum și satul cărășean Vărădia, rămâne cu numele de Vârșeț⁸⁷. În anul 1876, prin Legea maghiară XXXIII se instituie ample restructurări teritoriale⁸⁸. În comitatul Timiș, cea mai importantă modificare a fost divizarea cercului Biserica Albă (Bela Crkva) în două: jumătatea vestică de pe teritoriul sârbesc de astăzi, a rămas cu aceeași denumire și a fost alipită comitatului Timiș, iar jumătatea estică a primit numele de cercul Moldova, cu reședința la Moldova Nouă, rămânând și pe mai departe în componența comitatului Caraș⁸⁹. Banatul va rămâne cu această structură -trei comitate- până la sfârșitul Primului Război Mondial, chiar dacă vor interveni schimbări în decursul anilor, acestea vor fi ne semnificative și se vor efectua în interiorul provinciei.

Suprafața comitatelor din Banat a depins, în mare parte, de structura reliefului și de dispunerea în teren a localităților. La nivelul anului 1890, structura teritorială a Banatului se prezenta astfel: ca suprafață Timișul avea 6743,3 kmp., Torontal - 927,8 kmp., iar Caraș-Severin-9629,1 kmp.. Suprafața totală urbană pe comitate se prezenta astfel: Timiș cu 367,3 kmp., Torontal cu 593,6 kmp., Caraș-Severin cu 121,1 kmp. Suprafața totală rurală la nivelul celor trei comitate avea următoarea determinare: Timiș cu 6376 kmp., Caraș-Severin cu 9508 kmp., Torontal cu 8334,2 km; suprafața totală a comunelor mari pe cele trei comitate are

⁸⁶ R.Rusu, *Organizarea spațiului geografic Banat*, Ed.Mirton, Timișoara, 2007, p.201.

⁸⁷ *Ibidem*, pp.204-205.

⁸⁸ *Ibidem*, p.206.

⁸⁹ Florin Zamfir, *Școala și societatea românească din comitatul Timiș între anii 1867-1900*, Ed.Marineasa, Timișoara, 2009, p.33.

următoarea distribuție: Timiș cu 3442,5 kmp., Torontal cu 7341,6 kmp., Caraș-Severin cu 641,2 kmp. În fine, ca suprafață totală a comunelor mici, ideograma celor trei comitate se prezenta astfel: Caraș-Severin cu 8866,8 kmp., Timiș cu 2933,5 kmp., Torontal cu 992,6 kmp., suprafață arabilă și nearabilă⁹⁰.

Legea VI din 1876 produce o serie de modificări asupra Legii municipalității, făcând noi precizări cu privire la reorganizarea administrativă; la nivelul comitatelor sunt sporite atribuțiile comitelui suprem, în direcția exercitării dreptului de control asupra tuturor funcționarilor comitatensi. Noua lege interzice dreptul Adunării generale a comitatului de a alege comitele suprem, acesta fiind numit direct de Ministerul de Interne, motiv pentru care el devenea răspunzător doar înaintea guvernului al cărui reprezentant ea în teritoriu⁹¹. Un alt act normativ din domeniul administrației a fost Legea XXIV din 1877 care desființa Serviciul tehnic cu posturile aferente, competențele acestora fiind preluate de Oficiul de Stat pentru construcții, subordonat direct ministerului de resort⁹².

În decada 1880-1890, are loc o reorganizare de mică amploare, prin modificarea limitei de comitat, între Timiș și Caraș-Severin, prin trecerea satului Darova de la cercul Buziaș din comitatul Timiș la cercul Lugoj din comitatul Caraș-Severin, probabil din cauza distanței mici care despărțea satul de orașul Lugoj. De altfel, în comitatul Timiș, singurele modificări, minore, se leagă de Buziaș. În această decadă, în afara satului amintit mai sus, acesta a mai cedat cercului Ciacova așezările Berini, Cerna și Stamora Română. Sunt ultimele modificări care au mai afectat structura comitatului Timiș până la Marea Unire din 1918⁹³. Lungul traseu al organizării administrativ-teritoriale a Banatului se va fi încheiat în 1880. Legea XI prelungea pentru încă un an efectul legii din 1877, timp în care Ministerul de Interne trebuia să întocmească un proiect de lege pentru rezolvarea definitivă a situației⁹⁴. Proiectul a fost elaborat, iar în decembrie 1880 va fi promulgată Legea LV care stabilea contopirea administrativă a comitatelor Caraș și Severin sub denumirea de Caraș-Severin, cu reședința la Lugoj. Conform acestei legi, anul 1880 marchează finalul procesului de organizare teritorial-administrativă a Banatului, care va fi structurat în trei comitate: Timiș, Caraș-Severin și Torontal (40 de plăși și 9 orașe). Banatul cuprindea la 1880, 817 localități (363 în Caraș-Severin, 223 în Timiș, 231 în Torontal, dintre acestea 808 fiind așezări rurale.

⁹⁰ *Magyar Statisztikai Evkonyv*, II, Budapest, 1898, p.2.

⁹¹ *Istoria României. Transilvania*, II, p.155.

⁹² Ioan Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918*, vol.1....., p.51.

⁹³ *Ibidem*, p.209.

⁹⁴ *Magyar Torvenytar. 1879/1880 evi Torvenyczikek*, Budapest, 1896, pp.368-369.

Localitățile urbane erau distribuite astfel: patru în comitatul Timiș (Timișoara, Vârșeț, Biserica Albă, Vinga), trei în comitatul Torontal (Panciovo, Becicherecul Mic, Kikinda Mare), două în comitatul Caraș-Severin (Lugoj, Caransebeș)⁹⁵. Prin legea XV din 1883 se respingeau prerogativele financiare ale comitatelor, caz în care bugetele locale urmau să fie aprobate de Ministerul de Interne. Creșterea „aruncului comitatens” (taxa locală) nu era admisă decât cu aprobarea specială a Ministerului de Interne și a Ministerului de Finanțe. Scopul explicit al acestor măsuri centralizatoare consta în exacerbară dependenței organismelor administrației locale față de ministerele centrale, dar și creșterea capacității de achitare a impozitelor către stat din partea contribuabililor⁹⁶.

În Legea XXI din 1886 se prevăd funcțiile municipalității comitatense de autogovernare și de administrație publică de stat⁹⁷: luarea de hotărâri și măsuri, elaborarea de regulamente în probleme interne, regulamentele de funcționare pot fi întocmite numai în limitele competenței și nu pot fi în contradicție cu legislația în vigoare, aplicarea hotărârilor, măsurilor și regulamentelor elaborate, alegerea funcționarilor, stabilirea cheltuielilor de conducere și administrative, acoperirea fondului necesar întreținerii legăturilor nemijlocite cu guvernul, stabilirea bugetului comitatului, deciderea înstrăinării sau procurării de bunuri imobile, contractarea de împrumuturi (cu aprobarea ministerului), exercitarea autorității orfanale, aplicarea legilor și dispozițiilor ministeriale⁹⁸.

Aceste funcții sunt exercitate de comitetul municipalității comitatense (megyei tortvenyhatosagi bizottsag), care reprezintă comunitatea locuitorilor comitatului. Un membru revenea la aproximativ 500, apoi la 2.000 de locuitori. Lista celor mai mari contribuabili (300) era întocmită de comisia de validare aleasă de adunarea generală pe o perioadă de un an. Comitetul municipalității comitatense își exercită funcțiile prin adunarea generală și prin aparatul funcționăresc⁹⁹.

Adunarea generală se întrunește în două sesiuni ordinare anuale obligatorii: primăvara (mai), când se discută activitatea și execuția bugetară pe anul trecut și toamna (octombrie), când se stabilește activitatea și bugetul pe anul următor. Data convocării sesiunilor este stabilită de comite. Sesiuni extraordinare puteau fi convocate oricând, prin hotărâri ale

⁹⁵ Ioan Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918*, vol. I....., pp.65-66.

⁹⁶ *Istoria României. Transilvania*, II, p.156.

⁹⁷ Pentru detalii vezi *Magyar Torvenytar 1884-1886 evi Torvenyczikke*, Budapest, 1896, pp.367-405; Marlen Negrescu, *Structura administrativă a comitatelor Caraș, Severin și Caraș-Severin în perioada 1867-1918*, în PB, I, Timișoara, 2000, p.176.

⁹⁸ *70 de ani de activitate arhivistică în Banat.....*, p.100.

⁹⁹ *Ibidem*.

adunării generale sau ale adunării generale sau ale comitelui. Președintele adunării generale era comitele, iar în cazul în care acesta se afla în imposibilitatea exercitării funcțiilor-vicecomitele, iar în lipsa ambilor – prim-notarul comitului¹⁰⁰.

Funcționarii și personalul auxiliar se împart în două categorii: centrali și externi (din cadrul preturilor). Comitatul deținea personalitate juridică, având ca subunități administrative plășile (Jaras) și comunele (Kozseg), grupate în jurul unor notariate cercuale. Comitatul, și mai apoi județul, vor funcționa în baza Legii III din 1902 până în 1925, cu următoarele servicii: cabinetul vicecomitelui, notariatul, serviciul medical, serviciul juridic, serviiul arhivei, sedria orfanală (cu arhivă proprie), și cu următoarele organe exterioare consultative: contabilitate, serviciu veterinar, serviciu construcții de stat.

Documentele precizează că la nivelul anului 1893 organizarea administrativ-teritorială a Banatului prezenta o structură cu trei orașe-municipii, 5 orașe cu consilii și treizeci și nouă de plăși (comitatul Caraș-Severin cuprindea două orașe cu consiliu sau magistrat, 14 plăși, 13 comune mari, 345 comune mici, 77 cantoane/conace (așezări temporare), comitatul Timiș cuprindea 2 orașe-municipii, 1 oraș cu consiliu sau magistrat, 11 plăși, 82 comune mari, 138 comune mici, 507 așezări temporare (sălașe, cantoane, conace), iar comitatul Torontal cuprindea 1 oraș-municipiu, 2 orașe cu consiliu sau magistrat, 14 plăși, 164 comune mari, 51 comune mici și 775 așezări temporare¹⁰¹.

Din datele statistice reține atenția aparenta preponderență a așezărilor temporare; acest fapt nu indică un coeficient de dispersie a așezărilor, ci mai degrabă fenomenul s-a datorat, fie extinderii rețelei de căi ferate care impunea apariția unui număr apreciabil de cantoane locuite, fie datorită rețelei de diguri ridicate de-a lungul principalelor râuri care produceau inundații și care trebuiau supravegheate prin construcția de cantoane; de asemenea, Banatul de atunci și de astăzi era coafat cu sălașe locuite de unele familii de săteni, din primăvară până în toamnă, acestea fiind alcătuite din mici grupuri de locuințe și dependințe gospodărești având ca scop cultivarea plantelor și creșterea animalelor domestice. Sălașele erau întâlnite pretutindeni în provincie, de la câmpie până în zona muntoasă. Deși majoritatea modificărilor înregistrate de legislația prezentată a fost cauzată de interesele politice și economice ale elitelor guvernamentale maghiare, trebuie totuși precizat că o serie de prevederi legislative au fost absolut necesare, fiind cerute de progresele înregistrate de so-

¹⁰⁰ *Ibidem*, p.101.

¹⁰¹ Ioan Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918*, vol.1....., p.52.

cietate, de evoluția acesteia într-o direcție capitalistă. Din acest motiv, în foarte multe cazuri și locuri, aplicarea acestei legislații a catalizat dezvoltarea economică, accelerând elementele de modernitate în zonele urbane și rurale mai mari, cristalizând un aparat administrativ și funcționăresc eficient și oportun, elocventă fiind în acest sens însăși evoluția orașului Timișoara după anul 1890. Prin Legea din 1898 s-a procedat și la maghiarizarea denumirilor tradiționale ale localităților bănățene.

2.5.Epoca contemporană

1918-1947

Declanșarea Primului Război Mondial, în vara anului 1914, a adus un șir de suferințe și privațiuni populației din Banat, fără deosebire de naționalitate. Un foarte mare număr de bărbați, din toate localitățile, sunt mobilozați și trimiși pe câmpurile de luptă, în timp ce campaniile de rechiziționare a produselor agricole se desfășurau fără încetare, familiile de țărani rămânând adeseori și fără strictul necesar. Autoritățile revin mereu cu noi ordonanțe, prin care dispun aspre pedepse împotriva celor care ascundeau produsele agricole și refuzau să le predea statului¹⁰².

În toată perioada războiului, dar mai ales după intrarea României în război în 1916, autoritățile austro-ungare au instaurat un regim de persecuție împotriva românilor. Sub pretextul de "spionaj în favoarea României", de "sentimente daco-române", "înaltă trădare" sau „agitații contra statului”, un număr mare de fruntași români din toate straturile sociale au fost puși sub pază politică, domiciliu forțat, au fost deportați în lagărele din vestul Ungariei sau întemnițați la Seghedin, Arad, Caransebeș, Cluj¹⁰³.

Sacrificiile populației românești din Banat, au fost foarte mari, 20% din românii mobilizați au murit pe front, în închisori, în deportări sau acasă în urma rănilor. Mulți au fost dați dispăruți sau au rămas invalizi. Pierderile de vieți omenești au îndoliat și nenumărate familii din comuna Șiștarovăț și satele aparținătoare, Labașinț și Varnița, rămânând multe văduve și orfani de război. Tributul de sânge al acestei așezări în Primul Război Mondial a fost de 47 de eroi:

1. Bunea Rista
2. Bunea Moise

¹⁰² Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaverca, Marian Sârbu, *Banatul și Marea Unire.1918*, Timișoara, 1992, p.33.

¹⁰³ *Ibidem*, p.34.

3. Bojenescu Valeriu
4. Blaguescu Moise
5. Blaguescu Ioan
6. Blaguescu Avram
7. Cornea Nicolae
8. Dehelean Teodor
9. Dehelean Teodor
10. Dehelean Moise
11. Dehelean Moise
12. Dehelean Avram
13. Eșnican Moise
14. Inciulescu Iulius
15. Iovi George
16. Lazăr Atanasie
17. Lupulescu George
18. Mihuț Moise
19. Mihuț Ioan.
20. Moșuț Moise
21. Mărcunescu Ioan
22. Mărcunescu Teodor
23. Mihai Pavel
24. Muntean Traian
25. Moșterescu Avram
26. Miculescu Rista
27. Moldovan George
28. Muntean George
29. Mănoilă Nicolae
30. Moșterescu Avram
31. Mânzat Iosif
32. Roșu Teodor
33. Rotici Teodor
34. Oprescu Avram
35. Ofițerescu George
36. Petrescu Avram
37. Petrecu Iulian
38. Petrescu Aurel
39. Suricescu Moise
40. Tomescu Teodor
41. Zarva George
42. Cărăbaș Avram
43. Vasile Iosif

44. Cuzman Aurel
45. Blaguescu Moise
46. Blaguescu Iosif
47. Cărăbaș Aurel Roșu¹⁰⁴

Tablou nominal despre invalizii, văduvele și orfanii îndreptățiți la competența de ocrotire” în anul 1921

Comuna/satul Șiștarovăț

1. Munteanu Todor (80)	-	120 lei
2. Surișescu Moise (147)	-	84 lei
3. Cuzman Avram (59 a)	-	168 lei
4. Marcunescu Moise (159 a)	-	84 lei
5. Mihuț Teodor (15)	-	66 lei
6. Cărăbașiu Petru (205 a)	-	204 lei
7. Mircu Alexa (130)	-	168 lei
8. Lazăr Petru (80 b)	-	120 lei
9. Nichi Rista (191)	-	174 lei
10. Bacu George (25)	-	180 lei
11. Bojenescu Moise (26)	-	42 lei
12. Pecican George (104)	-	204 lei
13. Costescu George (70)	-	42 lei
14. Popescu Morariu (131)	-	180 lei
15. Blaguescu Raveca (256)	-	141 lei – văduvă de război
16. Petrescu Marta (158)	-	126 lei – văduvă de război
17. Lazăr Paulina (57)	-	1034 lei – văduvă de război
18. Dehelean Silvia (57)	-	924 lei ¹⁰⁵

Sat Labașinț

1. Oprescu Moise (23)	-	102 lei
2. Oprescu Ioan (30)	-	144 lei
3. Franțescu Milentie (49)	-	84 lei
4. Văcărescu Zamfir (73)	-	90 lei
5. Gașpar George (87)	-	96 lei
6. Costanda Nicolae (146)	-	42 lei
7. Pizmaș Sofia (56)	-	252 lei - văduvă de război Supliment 126 lei
8. Gașpar Maria (92)	-	81 lei - văduvă de război ¹⁰⁶

¹⁰⁴ Numele celor care au căzut la datorie în Primul Război Mondial se află săpat în marmură pe monumentul ridicat în memoria eroilor în centrul comunei Șiștarovăț.

¹⁰⁵ SJAN Arad., *fond cit.*, dos.1/1921, f.10-11.

¹⁰⁶ *Ibidem*, f.3.

Finalizarea actului plebiscitar al Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia a impus și o nouă configurare a organizării comunelor rurale din România și din provinciile românești până atunci aflate sub administrație străină. Constituirea României Mari ca stat național unitar român impunea, pe de o parte, unele măsuri imediate, îndeosebi în provinciile unite, iar pe de altă parte, o reformă largă de reorganizare și unificare instituțional administrativă.

În baza *Decretului nr.II despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice administrative* al Consiliului Dirigent al Transilvaniei, până la convocarea noului corp reprezentativ comunal, ales pe baza sufragiului universal, atribuțiile acestuia aveau să fie îndeplinite de primărie, cu aprobarea prefectului (care a luat locul comitelui suprem) și care numea funcționarii. Ca funcționari noi puteau fi numiți "numai acei candidați care cunosc în vorbă și în scris limba oficială a serviciilor publice" și a populației din circumscripția respectivă. În ceea ce privește funcționarii aflați în posturi, ei erau datori ca în termen de un an să-și însușească limba oficială și limba populației din zona respectivă. O altă prevedere a decretului desființa instituția virilismului (membrii din oficiu, nealeși, ai corpului reprezentativ comunal, unde intrau contribuabilii ce plăteau cel mai mare impozit), instituție impusă de legea maghiară, fiind considerată de către organul guvernator românesc al Transilvaniei ca necorespunzătoare postulatelor democrației¹⁰⁸. În acest fel, conținutul comunei rurale, ca instituție administrativă, a fost considerabil modificat.

După Unirea din 1918 în România Mare exista un regim comunal complex, în fiecare provincie istorică comuna fiind organizată după un anumit sistem, ceea ce făcea ca administrația generală să fie foarte greoaie. Pe de altă parte, provinciile unite care cunoscuseră o organizare descentralizatoare, doreau să păstreze elementele bune din propria lor tradiție și experiență administrativă. Unificarea administrativă și instituțională trebuia să îndeplinească dezideratele timpului, să reprezinte, atât cât era posibil, o sinteză a celor patru sisteme administrative în vigoare, preluând de la fiecare elementele avansate, evaluate, superioare, în concordanță cu principiile de drept constituțional și administrativ modern. Se considera că este necesară o perioadă de autonomie a provinciilor unite, pentru analize și studii, pentru o cât mai exactă apreciere a situației și elaborarea de proiecte.

¹⁰⁷ *Ibidem*, f.8.

¹⁰⁸ Gazeta oficială, nr.6 din 14/27 ianuarie 1919, p.36.

Se căuta totodată să se creeze condițiile necesare unificării structurilor administrative și un climat corespunzător de apropiere, menajându-se tradițiile, normele juridice și specificitățile provinciale. Se avea în vedere că tăria unui stat conferă în bună măsură unitatea administrației, repartizarea puterii națiunii în celulele vii ale organismului statal, care prin propriile puteri să răspundă eficace la nevoia de ordine, administrare și echitate pentru obște¹⁰⁹. Introducerea unui sistem instituțional-administrativ pertinent cu momentele de răscruce prin care trecea țara, cu aspirațiile și așteptările pe care întreaga națiune și le-a pus în forma politico-statală în care urma să se articuleze și armonizeze viața noului stat, în cadrele căruia urma să se articuleze și armonizeze viața noului stat, în cadrela căruia urma să se desfășoare întregul angrenaj al vieții economice, sociale, politice, culturale, juridice, artistice, totul căpătând dimensiuni noi, o amploare fără precedent, cerea o perioadă de tranziție necesară studiului și elaborării unei reforme administrative potrivite cu împrejurările.

Primul decret, din ianuarie 1919, prevedea ca, în interesul ordinii publice și pentru a asigura continuitatea de drept, legile maghiare de până la 1918 să rămână provizoriu în vigoare, dar se introducea în mod obligatoriu limba română ca limbă oficială în toate serviciile publice. În acest fel rămâneau în vigoare și legile administrative maghiare, respectiv Legile XXI și XXII din 1886.

Primele modificări au avut în vedere terminologia utilizată. Astfel, Decretul nr.IV privind statornicirea unor denumiri românești în administrație și justiție din 30 ianuarie 1919 a introdus termenii de *judet* (în loc de comitat), *plasă* (în loc de cerc), oraș cu consiliu (în loc de oraș cu magistrat), *prefect* (în loc de comite), *subprefect* (în loc de vicecomite), *secretar comunal* (în loc de notar comunal). În privința împărțirii teritorial-administrative, până la *Legea de unificare administrativă* din 1925, au rămas în vigoare vechile limite ale fostelor comitate.

Din părțile românești ale fostelor comitate Timiș și Torontal a luat naștere un nou județ, Timiș-Torontal. În cadrul acestuia, majoritatea plășilor (cercurilor) antebelice au rămas neschimbate.

După noua lege, la nivelul județului, prefectul (ca reprezentant al județului) avea puteri sporite, lucru greu de acceptat de către autoritățile locale. Plasa, fără personalitate juridică, ca și circumscripție teritorială în cadrul județului, era condusă de un pretor, subordonat prefectului județului. Cât privește satele, legea le-a împărțit în sate mici, sub 600 de locuitori și sate mari, peste 600 de locuitori. Pentru satele mari, algera unui

¹⁰⁹ Ioan Silviu Nistor, *Comuna și județul. Evoluția istorică*, Ed.Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p.55.

consiliu sătesc, ca organ deliberativ, era obligatorie, iar pentru cele mici, facultativă. Satele mici aveau o adunare sătească. În ambele cazuri, primarul era ales de consiliul sătesc sau de adunarea sătească.

Un moment deosebit prin consecințele asupra satului și locuitorilor săi l-a avut Legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, adoptată la 30 iulie 1921, după ce, cu câteva zile mai înainte fusese definitivată la 17 iulie și votată cea pentru vechea Românie. Meritul acestei legi a fost acela că a fixat norme precise pentru efectuarea împroprietăririi.

Astfel, în lege sunt enumerate categoriile de îndreptățiți în ordinea priorității lor: capi de familie, muncitori agricoli și servitori, mutilați de război, dar apți pentru a conduce o exploatare agricolă, care în ultimii doi ani dinaintea mobilizării și întrucât au fost mobilizați și în timpul exproprierii au lucrat pe moșia expropriată aflată în comunele lor de reședință; văduvele și familiile celor căzuți în război dacă îndeplineau condițiile de mai sus, servitorii și muncitorii agricoli din partea locului, capii de familie care în ultimii doi ani și în timpul exproprierii au muncit pe moșia expropriată și dacă au efectuat stagiul militar în război fără a deveni invalizi; toți capii de familie care în război au devenit invalizi, dar erau apți pentru a conduce lucrarea pământului, precum și văduvele celor căzuți în război, toți capii de familie care au făcut războiul fără a fi invalizi, celibatarii invalizi de război, dar capabili să conducă lucrarea pământului, celibatarii combatanți, mobilizații din ordinul Consiliului Dirigent, emigranții care s-au întors în patrie dacă nu aveau susținători, capii de familie care nu au luat parte la război, bărbații neînsurați majori care nu au făcut stagiul militar în timpul războiului, voluntarii din armata română ori dintr-o armată aliată care s-a constituit în grupuri de voluntari independente. După satisfacerea tuturor celor îndreptățiți, se puteau completa sau crea, în limitele prevăzute de lege, sesii parohiale, cantonale și școlare. Când pământul expropriat nu era suficient pentru cei îndreptățiți, o parte a acestora puteau beneficia de loturi în alte regiuni, așa cum va fi cazul și în comuna Șiștarovăț. De exemplu, persoane din Lipova au fost împroprietărite la Vinga, iar altele din Varnița la Ibărlonț¹¹⁰.

La împroprietărire aveau întâietate invalizii și văduvele de război, iar în fiecare categorie oamenii în vârstă, cei cu familie numeroasă și cei ce aveau gospodării întemeiate. În caz de egalitate de condiții între îndreptățiți din aceeași categorie se proceda la tragere la sorți¹¹¹.

¹¹⁰ Ioan Godea, *Bârșă comună din Țara Zărandului. Monografie*, Ed. Mirador, Arad, 2012, p. 4.

¹¹¹ V.M. Zaberca, *Satul bănățean*, Reșița, 1990, p. 35.

Îndreptățiți la împrumutarea cu pământ arabil din comuna Șiștarovăț

Categoria I: nu sunt

Categoria a II-a

1. Blagoescu Rista (nr.251), servitor
2. Bella Pavel, servitor
3. Molnar Andrei, servitor
4. Emerich Lakatos¹¹²

Categoria a III-a (20 persoane)

1. Manciunescu Moise (159), econom
2. Bocu George (25), econom
3. Cărăbașiu Petru (205), econom
4. Pecican George (104)
5. Lazăr Petru (80)
6. Nichi Rista (191)
7. Popescu Avram (131)
8. Cuzman Avram (59)
9. Isac Ioan (99)
10. Mincu Alexa (130)
11. Petrescu Manta n.Halgea (158)
12. Inciulescu Manta n.Bunea (174)
13. Bunea Maria n.Pecican (29)
14. Mânzat Ana n.Nedelcu (202)
15. Marian Ana n. Ciocoi (220)
16. Triponescu Brândușa n.Tomi (6)
17. Cărăbașiu Ana n. Roșu (235)
18. Cărăbașiu Moise (269)¹¹³

Categoria a IV-a

1. Blagoescu Moise (81)
2. Oprescu Avram (229)
3. Dehelean Moise (57)
4. Lazăr Atanasie (57)
5. Iosif Vasile (164)
6. Eșnican Moise (4)
7. Mihai Pavel (163)
8. Suricescu Teodor (233)
9. Manoilă Nicolae (227)
10. Blagoescu Ioan (256)

¹¹² SJAN Arad., *fond cit.*, dos.1/1920-1924, f.2.

¹¹³ *Ibidem.*

11. Blagoescu Rista (81)
12. Secășan Teodor (153)
13. Pinter Petru (145)
14. Franțescu Iulian (153)
15. Dungaciu Ioachim (214)
16. Pecu Constantin (113)
17. Biriescu Partenie (110)
18. Mancunescu Ioan (1)
19. Moșterescu Teodor (267)
20. Triponescu Moise (224)
21. Roșu Ioan (192)
22. Micu George (180)
23. Adam Avram (156)
24. Secoșan Avram(181)¹¹⁴
25. Magiar Iosif (201)
26. Pantea Moise (172), zilier
27. Vlaicu Ioan (273), zilier
28. Petrescu Iulian (44)
29. Florescu Teodor (201)
30. Lăbășan Mihai (152)
31. Cărăbașiu Tănăsie (212)
32. Boia George (58)
33. Balint Avram (146)
34. Păcurariu Moise (40)
35. Moșterescu George (204)
36. Opreșcu Gligor (210)
37. Lungu Teodor (122)
38. Opreșcu Nicolae (251)
39. Preda Moise (217)
40. Lingurar Iosif (270 b), zilier
41. Dehelean Teodor (33)
42. Popescu Teodor (113)
43. Eșnican Simion (162)
44. Vancea Nicolae (179), zilier
45. Franțescu Iulius (7)
46. Pinter Iosif (55)
47. Vancea Teodor (20)
48. Petrescu Aurel (8)¹¹⁵
49. Suricescu Teodor (105)

¹¹⁴ *Ibidem.*

¹¹⁵ *Ibidem*, f.3-4.

50. Drăgoi Simion (5)
51. Nedescu Petru (157)
52. Miculescu Moise (137)
53. Tănăsescu Romulus (91)
54. Nediu Ioan (115)
55. Moșterescu Ioan (136)
56. Blaguescu Rista (259)
57. Bojenescu Teodor (26)
58. Cărăbașiu Moise (200), zilier
59. Halasz Matei, servitor
60. Kovacs Ioan, servitor
61. Knanik, servitor
62. Fekete Emerich, servitor
63. Vasiescu Moise (284), zilier
64. Lupulescu Teodor (106)
65. Rotici Teodor (62)
66. Nedescu Ioan (168)
67. Benceu Gligor (2)
68. Cădariu Constantin (30)
69. Bojenescu Petru (35)
70. Ilion Nicolae (52)
71. Franțescu Leontin (50)
72. Neamțu Moise (97), zilier¹¹⁶
73. Ilion Teodor (10)
74. Suricescu Teodor (37)
75. Momir Moise (38)
76. Cărăbașiu Teodor (188)
77. Moșterescu Petru (210 a)
78. Blaguescu Avram (238)
79. Frent Moise (266)
84. Dehelean Avram (19)¹¹⁷

Categoria a V-a

1. Costescu George (70), zilier
2. Mihuț Teodor (15), zilier
3. Costescu Teodor (70), zilier
4. Mihuț Teodor (15), zilier
5. Bojenescu Moise (26)
6. Bojenescu Moise (26)¹¹⁸

¹¹⁶ *Ibidem*, f.4-5.

¹¹⁷ *Ibidem*, f.5-6..

¹¹⁸ *Ibidem*.

Categoria a VI-a

1. Lungu – Roșu Rista (235)- prizonier
2. Cuzman Ioan (149)- prizonier
3. Milicza Francisc, zilier- prizonier
4. Tomescu Simeon (164), zilier
5. Tomescu Moise (223), zilier
6. Vichentie Bujor (258), zilier
7. Palca Dimitrie (21), zilier
8. Vlaicu Milentie (272), zilier
9. Strein Ioan (282), zilier
10. Blaguescu Moise (85), zilier
11. Lungu Nicolae (218), zilier¹¹⁹
12. Crișan Mihai (55), zilier
13. Ilion Szactula (52), zilier
14. Vancea George (100)
15. Milicza Ioan, zilier
16. Dehelean Ioan (9)
17. Blaguescu Moise (151)
18. Cărăbașiu Rista (190)¹²⁰

Categoria a VII-a

1. Blaguescu Moise (256)
2. Suricescu Valeriu (190)
3. Blaguescu Avram (81)
4. Neda George (219), călăraș
5. Rista Zărie (194)
6. Cărăbașiu Moise (111)
7. Lingurar Novac Octavian (270b), zilier
8. Lungu Teodor (218)
9. Suricescu Teodor (21)
10. Cuzman Avram (213)
11. Bojenescu Iosif (39)
12. Blaguescu Vasile (59b)
13. Pinter Teodor (98a)
14. Cărăbașiu George (190)
15. Blaguescu Ioan (227)
16. Moșterescu Iustin (150)

¹¹⁹ *Ibidem.*. Mai apar două intercalate (în creion) 2 persoane :Cornea Nicolae (16) și Tomescu Teodor(223)

¹²⁰ SJAN Arad. *fond cit.*, dos.1/1920-1924, f.6-7.

17. Moșterescu Teodor (249)
18. Muntean Avram (255)¹²¹

Categoria a VIII-a

1. Cuzman Teodor (166) – 2 fii plecați în America
2. Cărăbașiu Iosif (247), zilier – 1 fiu plecat în America
3. Suricescu Nicolae (105) – 2 fii plecați în America¹²²

Categoria a IX-a

1. Gruici Moise (145)
2. Dehelean Avram (164)
3. Vlaicu Rista (273), zilier
4. Vancea Teodor (88), zilier
5. Roșu Ioan (193)
6. Boia Moise (109)
7. Cuzman Teodor (141)
8. Bencecan Pascu (151), zilier
9. Erecnie Ilion (12), zilier
10. Novac Zenovie (163)
11. Petrescu Ioan (158)
12. Suricescu Moise (7)
13. Milicza Ioan, zilier
14. Ilieș Petru (22), zilier
15. Lungu Vichentie (134), zilier
16. Jurjescu Moise (159)¹²³

Categoria a X-a

1. Nichi Procopiu (49), zilier
2. Boia Vasile (144), zilier
3. Roman Ilie (71)
4. Blaguescu Moise (98) (avea drepturile civile și publice ridicate prin Ord. Tribunalului Timișoara)¹²⁴

În baza deciziei Direcției Cadastrului a Inspectoratului General pentru Transilvania din 1924, a fost delegat ca operator al acestei Direcții, ing. Francisc Lorincz” în scopul executării lucrărilor triangulare” (de măsurare și parcelare-n.n.) pentru aplicarea reformei agrare în comuna Șișta-

¹²¹ *Ibidem.*

¹²² *Ibidem*, f.7-8.

¹²³ *Ibidem.*

¹²⁴ Exactitatea Tabloului de împrumut se certifică de către primăria comunei Șiștarovăț în iunie 1920. Sub semnătura președintelui Comitetului local, Teodor Crișan.

rovăț¹²⁵. Același inginer urma să execute "lucrările triunghiulare" în scopul finalizării reformei agrare și în satul Labașinț¹²⁶. În urma Ordinului Consilieratului Agricol Nr. 2300 din 9 octombrie 1922 și în conformitate cu hotărârea Comisiei Județene Timișoara Nr. 356 din decembrie 1922 rămasă definitivă, s-a deplasat în comuna Labașinț din județul Timiș-Torontal Nicolae Micșa, agronom regional al Regiunii II Agricole, plasa Vinga, care asistat de Ioan Oprescu, Dănilă Făgețan, Tănăsie Oprescu și Athanasie Gavrilescu, membri în comitetul local care a "procedat la punerea în posesie a locuitorilor îndreptățiți din această comună cu terenul expropriat din moșia Uberland, proprietatea Comunei Politice"¹²⁷. S-a expropriat din această moșie pentru locuitorii îndreptățiți a fi împroprietățiți, suprafața de 79 $\frac{3}{4}$ iugăre, întreaga suprafață reprezentând teren arabil, rămânând proprietarului (comunei – n.n.) 523 iugăre, în totalitate fâneată¹²⁸.

Comisia județeană pentru Reforma Agrară a dispus "arendarea forțată pe seama sătenilor îndreptățiți din comuna Șiștarovăț și Misdor-gar" la următoarele moșii: din moșia contelui Robert Zelinsky - 707 iugăre (din care 100 iugăre din fața Zogoriciului și 24 iugăre din Cremeniște pentru pășune). Locuitorilor comunei Șiștarovăț li s-a dat și "teritoriul care ieste de la culine în jos cătră conac și are numirea prunii lui Crăciunce consta din cca 310 iugăre pământ arător, 36 iugăre arător de la stat"¹²⁹. Locuitorii satului Varnița au primit pentru pășunat 12 iugăre din moșia lui Robert Zelinsky" pe pârăul lui Matei" și de la stat 10 iugăre și de asemenea cca 44 iugăre pentru cultură din aceeași moșie" pe dealul Ciuli și între pâraie"¹³⁰. Așadar, comuna Șiștarovăț a primit 346 iugăre pentru cultură și 124 iugăre pentru pășune, iar satul aparținător Varnița, 44 iugăre pământ pentru cultură și 22 iugăre pentru pășune, restul terenului agricol rămânând "pe seama proprietarului"¹³¹. Valoarea de arendare a pământului era de 30 de lei pentru un iugăr de teren, la care se adăuga o taxă de 5 lei pentru comuna Șiștarovăț și 25 de lei arenda, respectiv 5 lei taxa pentru Varnița. Arenda se plătea în două rate: prima la 1 decembrie 1920 și a doua la 1 iulie 1921, dările directe și indirecte revenind proprietarului¹³².

¹²⁵ SJAN Arad, *fond cit.*, dos.1/1920-1924, f.13.

¹²⁶ *Ibidem*, f.14.

¹²⁷ *Ibidem*, f.11.

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ *Ibidem*, f.15.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² *Ibidem*.

Rezultatul exproprierii în baza reformei aplicată în 1921 în comuna Șiștarovăț ”nu a dat încă roadele așteptate”. Această datorită faptului că ”împroprietărirea definitivă nici azi nu s-a făcut”¹³³. Mulți foloseau pământul expropriat fără nici un drept, iar noi împroprietăriți nu sunt. Împroprietărirea locuitorilor îndreptățiți din comuna Șiștarovăț a fost rezultatul unui șir de exproprieri și parcelări ale moșiilor unor mari proprietari ai locului.

Moșia Robert Zelinski. Expropriat și parcelat

Arătură: 369 iugăre 1834 stp.¹³⁴

Pășune: 79 iugăre 883 stp.¹³⁵

Neproductiv: 18 iugăre 544 stp.

Total: 467 iugăre 1371 stp.¹³⁶

Moșia Avramescu

Arătură: 5 iugăre 879 stp.

Neproductiv: 1 iugăr¹³⁷

Moșia ”Statul Român”

Comuna politică Șiștarovăț

Pășune: 18 iugăre 130 stp.¹³⁸

Total general împroprietărit

Arătură: 375 iug. 823 stp.¹³⁹

Pășune: 97 iugăre 1013 stp.¹⁴⁰

Pădure: 370 iugăre 1215 stp.

Neproductiv. 19 iugăre 544 stp.

Total: 863 iugăre 395 stp.¹⁴¹

Rămas proprietarului

Arătură: 10 iugăre

Pădure: 226 iugăre 1044 stp.

Neproductiv: 11 iugăre 1171 stp

Total: 248 iugăre 615 stp.¹⁴²

Înglobați (străini)

Pometuri: 2 iugăre 1654 stp.¹⁴³

¹³³ *Ibidem*, f.93.

¹³⁴ *Idem*, dos.6/1934, f.12.

¹³⁵ *Ibidem*, f.11.

¹³⁶ *Ibidem*, f.11,12.

¹³⁷ *Ibidem*, f.12.

¹³⁸ *Ibidem*.

¹³⁹ După calculele noastre 374 iugăre 2423 stp.

¹⁴⁰ După calculele noastre 98 iugăre 13 stp.

¹⁴¹ SJAN Arad., *fond cit.*, dos.6/1934, f.12.

¹⁴² *Ibidem*, f.13.

¹⁴³ *Ibidem*.

Total

Arătură: 379 iugăre 1544 stp.

Pășune: 79 iugăre 883 stp.

Pădure: 226 iugăre 1044 stp.

Pometuri: 2 iugăre 1654 stp.

Neproductiv: 30 iugăre 115 stp.

Total general: 719 iugăre 350 stp.¹⁴⁴

Moșia Avramescu

Expropriat și împrorietărit (în întregime)

Arătură: 5 iugăre 879 st.

Neproductiv: 1 iugăr

Total: 6 iugăre 879 st.¹⁴⁵

Suprafața totală măsurată

Arătură: 385 iugăre 823 st.

Pășune: 97 iugăre 1013 st.

Pădure: 621 iugăre 1465 st.

Pometuri: 2 iugăre 1564 st.

Neproductiv: 51 iugăre 1478 st.

Total: 1159 iugăre 1543 st.¹⁴⁶

Recapitulare

Moșia Robert Zelinsky

Expropriat și parcelat: 370 iugăre 541 st.¹⁴⁷

Suprafață scutită de impozit funciar: 18 iugăre 544 st.¹⁴⁸

Suprafața totală: 467 iugăre 1371 st.

Suprafața parcelată în hectare: 269 ha 1348 m.¹⁴⁹

Rămas la proprietar

Arătură: 19 iugăre¹⁵⁰

Pădure: 226 iugăre 1044 st.

Suprafața scutită de impozit funciar: 11 iugăre 1171 st.

Suprafața totală: 248 iugăre 615 st.

Suprafața parcelată calculată în hectare: 142 ha. 9362 m.¹⁵¹

Înglobați (străini)

¹⁴⁴ *Ibidem.*

¹⁴⁵ *Ibidem.*

¹⁴⁶ *Ibidem.*

¹⁴⁷ *Ibidem*, f.24.

¹⁴⁸ *Ibidem*, f.26.

¹⁴⁹ *Ibidem.*

¹⁵⁰ *Ibidem*, f.25.

¹⁵¹ *Ibidem*, f.26.

Grădină: 2 iugăre 154 st.¹⁵²

Suprafața totală: 2 iugăre 1564 st.

Suprafața parcelată calculată în hectare: 1 ha. 7134 m.¹⁵³

Total

Arătură: 300 iugăre 541 st.

Grădină: 2 iugăre 1564 st.¹⁵⁴

Pășune: 79 iugăre 206 st.

Pădure: 226 iug. 1044 st.

Suprafața scutită de impozit funciar: 30 iugăre 115 st.

Suprafața totală: 719 iugăre 350 st.

Suprafața parcelată calculată în hectare: 413 ha. 884 m.¹⁵⁵

Moșia Statului Român

Expropriat și împrorietărit

Pășune: 18 iugăre 130 st.

Pădure: 370 iugăre 1215 st.

Suprafața totală: 388 iugăre 1345 st.

Suprafața parcelată calculată în hectare: 223 ha 763 m.¹⁵⁶

Rămas în proprietatea statului

Pădure: 23 iugăre 1301 st.

Suprafața totală: 23 iugăre 130 st.

Suprafața parcelei calculată în hectare: 13 ha. 7035 m.¹⁵⁷

Înglobați (străini)

Pădure: 1105 st.

Suprafața scutită: 20 iugăre 1363 st.

Suprafața parcelei calculată în hectare: 12 ha. 3975 m.¹⁵⁸

Total

Pășune: 10 iugăre 130 st.

Pădure: 395 iugăre 421 st.

Suprafața scutită de impozit funciar: 20 iugăre 1363 st.

Suprafața parcelată calculată în hectare: 249 ha. 647 m.¹⁵⁹

Moșia dr. Avramescu

Expropriat în întregime

Arătură: 6 iugăre 879 st.¹⁶⁰

¹⁵² *Ibidem*, f.25.

¹⁵³ *Ibidem*, f.26.

¹⁵⁴ *Ibidem*, f.25.

¹⁵⁵ *Ibidem*, f.26.

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ *Ibidem*.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

Suprafața totală: 6 iugăre 879 st.

Suprafața parcelei calculată în hectare: 3 ha. 7689 m.¹⁶¹

Total măsurat

Arătură: 386 iugăre 1420 st.

Grădină: 2 iugăre 1564 st.¹⁶²

Pășune: 97 iugăre 416 st.

Pădure: 621 iugăre 1465 st.

Suprafața scutită de impozit funciar: 50 iugăre 1478 st.

Suprafața totală: 1159 iugăre 1543 st.

Suprafața parcelei calculată în hectare: 667 iugăre 5180 st.¹⁶³

În anul 1934 reforma agrară în comuna Șiștarovăț și satele aparținătoare este declarată definitivă¹⁶⁴.

Un rol important în configurarea și caracterul noilor reglementări administrative l-a avut *Constituția* din 1923, care la articolul 4 postulează: "Teritoriul României din punct de vedere administrativ se împarte în județe, județele în comune"¹⁶⁵. Întreaga situație relevă nevoia acută a unei legiferări în scopul unificării administrative, atât de necesară pentru progresul țării și stimularea vieții comunale. Elaborarea legii pentru unificarea administrativă a prilejuit ample dezbateri privind modalitatea realizării acestei opere mari și complexe și baza pe care ea putea fi făcută. Se aprecia că România este un stat format în majoritate din țărani – cel puțin 80% din populația țării formând-o plugarii, așezați în centrele străvechi de populație care sunt satele. Referindu-se la importanța satului, Nicolae Iorga afirma: "Satul este pentru oricine marea realitate istorică și marea posibilitate de prezent, marele factor de dezvoltare pentru viitor". Organizarea administrativă a unui astfel de stat „va fi întotdeauna caracterizată prin chipul în care a fost rezolvată problema de organizare a administrației rurale”. La rândul său, Constantin Stere aprecia, reluând afirmațiile unui specialist francez în drept administrativ -că "în comună, în această celulă a corpului social rezidă toată puterea popoarelor libere. Instituțiile comunale sunt pentru libertatea cetățenească, același lucru ca școala pentru ști-

¹⁶⁰ *Ibidem*, f.25.

¹⁶¹ *Ibidem*, f.26.

¹⁶² *Ibidem*, f.25.

¹⁶³ *Ibidem*, f.26.

¹⁶⁴ *Ibidem*, dos.3/1935, f.12.

¹⁶⁵ *Constituția nouă*, Craiova, 1923, p.3.

ință... Răpiți comunei forța și independența ei, atunci veți avea în fața Dvs. o turmă de administrați, dar nu veți avea un popor de cetățeni”¹⁶⁶.

Între diversele puncte de vedere se contura o orientare care avea în vedere că în Transilvania, Basarabia și Bucovina, sub vechile regimuri administrative de până la 1918, fiecare centru natural al populației, care este satul, constituia, în general, și unitatea administrativă fundamentală care este comuna. Se pune problema ca organismele viguroase ale satelor din Transilvania, Bucovina și Basarabia să se păstreze în această formă, și să nu fie transformate în conglomerate amorfe și convenționale. Această concluzie a fost trasă de altfel și de legiuitorul din 1925, care afirma: ”...este de dorit ca aproape toate satele, care sunt în stare să facă față obligațiilor create prin lege, să constituie comune, așa cum sunt în Ardeal și în Basarabia, căci din experiența făcută în Vechiul Regat, comunele compuse din sate numeroase, îndepărtate unele de altele, se administrează foarte greu, sfaturile sătești neavând, după o experiență destul de îndelungată, nici un rezultat practic”¹⁶⁷.

La rândul său, raportorul în Senat al aceleiași legi din 1925 declara: „Comuna rurală trebuia lăsată fără definiție, căci ea de fapt nu este o creație a legiuitorului. Legiuitorul nu face decât să consacre existența acestor adunări de cetățeni, cari au consimțit să se așeze împreună pentru o prielnică dezvoltare a vieții lor colective”. În continuare se afirma ”intențiunea... ca să se creeze comune cât mai mici și cât mai multe” -fiind vorba, evident, de tendința de a se constitui, pe cât era posibil, din fiecare sat o comună¹⁶⁸.

Comuna rurală parcurge, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea un drum ascendent, care dincolo de realizări sau de lipsuri, de trăinicia sistemului sau de neajunsurile lui, avea o mai adâncă semnificație. Acest drum nu reflectă altceva decât ridicarea la viață proprie, la libertate, a oamenilor țării care locuiau într-un procent covârșitor în satele noastre -izvor inepuizabil de energii, de vigoare, de valori naționale autentice. Întemeierea și organizarea comunei rurale înseamnă emanciparea iobagului și clăcașului, transformarea lui într-un om liber, într-un proprietar cu spirit gospodăresc, într-un producător harnic și mai ales într-un cetățean demn. Acest țăran a dobândit pământ și rosturi noi, a devenit membru al comunității investită cu atribuții de autoritate publică. Desigur că aceasta de multe ori l-a apăsât în loc să-l apere, dar el

¹⁶⁶ Paul Negulescu, Romul Boilă, Gheorghe Alexianu, *Codul administrativ adnotat*, București, 1930, pp.183, 219, 229.

¹⁶⁷ *Ibidem*; Monitorul Oficial, partea a III-a.Dezbaterile parlamentare.Adunarea Deputaților.Sesiunea ordinară 1935-1936, București, nr.15 din 7 ianuarie 1936, p.279.

¹⁶⁸ Paul Negulescu, Romul Boilă, Gheorghe Alexianu, *op.cit.*,pp.183-184.

s-a simțit legat organic de ea, și prin ea de țară. Țăranul-cetățean, locuitor al acestei comune, a luptat la Plevna și la Mărășești și a fost făuritor de țară nouă la Alba Iulia, Chișinău, Cernăuți și în alte centre unde lupta pentru Marea Unire a înregistrat prezența lui hotărâtă¹⁶⁹.

Pentru țărani, comuna lor era dovada concretă a apartenenței lor, semnul singur al identității lor și argumentul vredniciei lor. Ei au înfrumusețat-o, au întărit-o, au susținut-o cu impozite și prestații, au dat juzi și primari, gospodari de frunte, ostași, iar copiii plecați din sate au ilustrat cu strălucire cultura, știința, tehnica și arta românească, comuna Șiștarovăț dând la rândul ei personalități de excepție în mișcarea națională a românilor din Transilvania și Banat, ca și în cultura românească. Prin stăruința, râvna, hărnicia și lupta lor țărani au făcut din comună propria lor organizație, iar rețeaua deasă a miilor de comune a format indiscutabil armătura sistemului instituțional-administrativ al statului căruia i-a conferit perspectivă și temelie sigură¹⁷⁰.

La finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea o parte a localităților din stânga Mureșului - Șiștarovăț, Labașinț, Cuveșdia, Chizdia -au aparținut administrativ de plasa Lipova în cadrul comitatului Arad. În urma reorganizării administrative a teritoriului în anul 1921, după Marea Unire din 1918, comuna Șiștarovăț revine județului Timiș-Torontal făcând parte din plasa Lipova. În baza Legii pentru unificare administrativă promulgată prin Decretul regal nr.1972 din 13 iunie 1925, publicată în Monitorul Oficial nr.128/14 iunie 1925, Șiștarovățul a devenit comună în plasa Lipova, județul Timiș-Torontal. Legea de unificare administrativă din iunie 1925, în vigoare până în august 1929, stabilește următoarele servicii ca părți structurale ale prefecturii: Serviciul administrativ, Serviciul financiar, și de contabilitate, Serviciul statistic, Serviciul tehnic al drumurilor și construcțiilor, Serviciul de ocrotiri sociale, Serviciul veterinar și zootehnic, Serviciul învățământului, Serviciul culturii, Serviciul economic, Serviciul contencios.

Având în vedere problema perfecționării organizării administrative, dar și necesitatea cercetării multilaterale a caracteristicilor colectivităților umane, cunoașterea tendințelor, a aspirațiilor și mentalităților, a modului de viață -elemente de care trebuie să se țină seama la alegerea soluțiilor de

¹⁶⁹ Ioan Silviu Nistor, *op.cit.*, p.61.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p.62;pentru detalii vezi Ioan Silviu Nistor, *Instituirea comunei rurale ca formă modernă de organizare administrativă*, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca, 1987-1988, pp.253-287.

dezvoltare sistematică¹⁷¹, noul guvern format de Partidul Național Țărănesc, la 10 noiembrie 1928, condus de Iuliu Maniu, elaborează un nou proiect de lege pentru organizarea administrației locale, în care aprecia că o organizație comunală temeinic alcătuită are nevoie de un venit de peste 500.000 lei, care poate fi realizat de o populație de 10.000 de locuitori. Locuitorii fiecărui sat aveau dreptul să hotărască dacă trebuie ales un organ deliberativ organizat sub forma unui consiliu sătesc, sau rolul acestui organ va fi îndeplinit de adunarea capilor de familie care se întrunește, fără multe formalități, spre a se sfătui asupra nevoilor obștii sătești. Primarul satului (dregătoria nouă minstituită de lege) era ales de adunarea sătească, împreună cu încasatorul satului, pe timp de doi ani, funcțiile lor fiind mai mult onorifice. Deși atribuțiile organelor administrative sătești sunt, după natura lor, aceleași ca și ale administrației comunale, ele urmau să fie îndeplinite doar în măsura mijloacelor disponibile, rămânând în competența administrației comunale toate sarcinile pe care satul nu le poate satisface singur. Se aprecia că organizarea sătească este utilă și pentru rolul educativ al vieții cetățenești în sine, dar și pentru a releva administrației comunale care sunt nevoile mai importante ale vieții obștești. Trebuie subliniat faptul că pentru prima dată în epoca modernă le era conferită satelor personalitatea juridică¹⁷².

Promulgată la 3 august 1929, *Legea pentru organizarea administrației locale* preciza în privința competenței administrației comunale că aceasta se extinde asupra tuturor chestiunilor de interes comunal: administrarea averilor comunale, încurajarea și sprijinul muncii colective, îngrijirea de instrucția și sănătatea publică, paza ogoarelor, măsuri de prevenire și combatere a epizootiilor.

Legea consacra în acest fel o realitate instituțional - administrativă mai amplă, diversificată, capabilă să confere noi atribute de funcționalitate, structurilor lumii rurale și o descentralizare reală.

Așezământul legislativ din 1929 a fost contestat de opoziție, mai ales de către Partidul Național Liberal, care, revenit la guvernare, va pregăti un nou proiect, ce va fi concretizat în *Legea administrativă* din 27 martie 1936, prin care se revine la prevederile legii din 1925 și, prin urmare, la principiile centralizării administrative.

Legea administrativă - cunoscută ca și Constituțiunea Regele Carol al II-lea - publicată în Monitorul Oficial nr 187/14 august 1938 a introdus o nouă formă administrativă - ținutul. În primul articol al acestei legi

¹⁷¹ D.N. Corodeanu, *Despre "Reforma administrativă"*, în *România*, 3, nr. 394, 1925, p. 2; N.N. Tiron, *Organizarea administrației locale*, în *Arhiva de drept public*, 3, nr. 2-4, 1941, pp. 243-245; Joe Gherman, *Reforma administrativă. 1919-1931*, Cluj, (f.a.), p. 6.

¹⁷² Paul Negulesu, *Romul Boilă*, Gheorghe Alexianu, *op. cit.*, pp. 186-190.

se preciza că administrația teritorială se exercită prin comună, plasă, județ și ținut, ca unitate administrativă regională. Județele au devenit simple circumscripții de control și de deconcentrare administrativă. În schimb au fost înzestrate cu personalitate juridică și exercită atribuții de administrație generală, comuna și ținutul. Astfel, odată cu aplicarea acestei legi, comuna Șiștarovăț a rămas în plasa Lipova, județul Timiș-Torontal, ținutul Timiș. Legea administrativă din martie 1938 reorganizează prefecturile: se înființează consiliul de prefectură, serviciul statistic se transformă în birou, iar serviciul tehnic se scindează în serviciu tehnic și serviciu de arhitectură. În urma înființării Ținutului (1938-1940), prefecturile județene se transformă în părți componente ale ținuturilor, pierzându-și personalitatea juridică. În această perioadă, pe lângă prefectură funcționează serviciul administrativ și secretariatul.

Județele Arad, Timiș-Torontal, Caraș-Severin și Hunedoara au fost incluse în ținutul Timiș, cu reședința la Timișoara. Situația a durat doi ani, după care, prin Legea nr. 67 din 21 septembrie 1940, ținuturile au fost desființate, iar județele au redevenit unități administrativ-teritoriale cu personalitate juridică. Cu această ocazie denumirea județului Timiș-Torontal se schimbă în Timiș. În noul județ Timiș, numărul plășilor a crescut de la 10 la 13, revenindu-se, în linii mari, la organizarea administrativ-teritorială din 1925.

Sub regimul antonescian la 21 septembrie 1940 s-a reorganizat administrația statului¹⁷³, anulând astfel prevederile legii din 1936. Intenția guvernului era de a simplifica aparatul de stat, înlăturându-se formalitățile birocratice și organele administrative parazitare. Se urmărea restabilirea administrației românești tradiționale ”până când o nouă lege administrativă, cu caracter fundamental, va așeza întreaga administrație locală pe baze noi și unitare”¹⁷⁴. Dar proiectata lege nu va apărea în toată perioada guvernării mareșalului Antonescu, iar în locul ei s-a revenit la principiile și prevederile legii din 1936, cu unele modificări succesive aduse în perioada 1940-1944, în concordanță cu starea de război în care se găsea țara.

După desființarea ținuturilor, prefectura continuă să funcționeze cu această organizare până în anul 1948, după care, Comitetul Provizoriu va face trecerea la Sfatul Popular.

În anii celui de-al Doilea Război Mondial, șiștarovățenii au luptat în Regimentul 7 Pionieri, Regimentul 6 Vânători de Munte, Regimentul

¹⁷³ *Decretul –lege nr.3219 din 21 septembrie 1940*, în Monitorul Oficial, nr.221 din 22 septembrie 1940.

¹⁷⁴ Monitorul Oficial, 108, nr. 230, 1940, p. 5650.

27 Infanterie. Mulți dintre cei plecați pe front au fost luați prizonieri, 13 dintre ei au căzut la datorie:

1. Nincu Moise (a lu Bunea) (29)
2. Meșter Avram (a lu Cucu) (249)
3. Blaguescu Ion (a lu Rusca) (257)
4. Nedin Iulian (a lu Târtan) (115)
5. Lupulescu Petru (a lu Caia) (170)
6. Cuzman Moise (a lu Bețu) (165)
7. Oprescu Avram (a lu Zăchilă - Gălăneasă) (229)
8. Triponescu Ion (a lu Ion Covaciu) (151)
9. Neda Moise (a lu Bujor) (258)
10. Dehelean Ion (a lu Hoiman) (114)
11. Lungu Petru (a lu Sfâcă) (218)
12. Jupâneanț Gheorghe (a lu Jupâneanț) (50)
13. Blaguescu Moise (a lu Șioncu) (259)

Reforma agrară din anul 1945 a vizat o nouă împrăștiere a țăranilor săraci, pusă în aplicare în baza Legii nr. 187 din 23 martie 1945. În conformitate cu dispozițiile acestei legi, a Regulamentului acestei legi, au fost instituite prin decizii ale Ministerului Agriculturii și Domeniilor următoarele comitete și comisii:

Comitetul local de împrăștiere (la nivel de comună)

Comisia de plasă pentru reforma agrară.

La articolele 9-11 ale Legii 187 din 1945, se stipulează modul de constituire și atribuțiile fiecăreia dintre ele astfel:

Art.9 - Primarii comunelor rurale sunt obligați ca în termen de 10 zile de la publicarea prezentei legi în M.O. să întrunească în adunarea generală pe toți țăranii plugari din comuna respectivă, fără pământ sau care au pământ până la 5 ha, teren proprietate, pentru alegerea comitetului local de împrăștiere, compus din 7-15 membrii. Rezultatul alegerii va fi înscris într-un proces verbal semnat de toți cei prezenți.

Art.10 - În scopul colaborării cu organele de Stat pentru îndeplinirea reformei agrare, se creează comisii de plasă pentru a coordona lucrările reformei agrare și a hotărî asupra diferendelor între sate și comune, precum și între proprietari și cei îndreptățiți la împrăștiere, diferende născute din aplicarea reformei agrare.

Comisiile de plasă se compun din membrii delegați de comitetele locale, fiecare comitet trimițând câte doi delegați. Comitetele de plasă pot admite îndreptățiți la împrăștiere și din altă plasă. Președintele comisiei de plasă pentru reforma agrară va fi delegat de Ministerul Agriculturii și Domeniilor. El poate fi un magistrat sau un jurist.

Membrii comitetelor de Reformă Agrară - Comuna Șiștarovăț
Președinte: Blaguescu Moise (2 aprilie - 26 octombrie 1945)
Delegat: Benceu Livius
Membrii: Marcunescu Rista
Francescu Ioan
Inciulescu Viorel
Cădariu Lucian
Roșu Teodor
Suricescu Moise
Cărăbaș Livius¹⁷⁵
Președinte: Francescu Ion (din 26 octombrie 1945)
Secretar: Cărăbaș Teodor (din 26 octombrie 1945)
Delegați: Mircu Constantin (din 26 octombrie 1945)
Deheleanu Solomon (din 26 octombrie 1945)
Membrii (26 aprilie - 26 octombrie 1945):

Cărăbaș Petru
Roșu Moise
Blaguescu Teodor
Jichici Moise
Balint Gheorghe
Marcunescu Rista
Cărăbaș Livius
Savi Nicolae
Neda Gheorghe
Jurjescu Gheorg
Martinchi Livius¹⁷⁶

Sat Labașint

Președinte: Făgețan Moise (3 aprilie - 31 octombrie 1945)
Membrii: Făgețan Gligor
Iacobescu Lucian
Oprescu Ioan
Văcărescu Maria
Făgețan Atanasie
Ilion Iosif¹⁷⁷
Președinte: Bojenescu Gheorghe (din 31 octombrie 1945)
Delegat: Cărăbaș Gheorghe
Membrii: Andraș Ion
Francescu Ion

¹⁷⁵ SJAN Arad., *fond cit.*, dos.3/1934-1946, f.56.

¹⁷⁶ *Ibidem*, f.56, 59.

¹⁷⁷ *Ibidem*, f.57.

Suciu Ion
Oprescu Ion
Pascu Nicolae¹⁷⁸

Sat Varnița

Președinte: Raicu Teodor (din 2 aprilie 1945)

Delegat: Jivan Silviu (din 2 aprilie 1945)

Membrii: Florea Ioan

Andraș Moise

Biruescu Moise

Poenar Ioan

Iovescu Traian¹⁷⁹

Tabel - nominal despre contribuabilii din comuna Șiștarovăț, împroprietăriți prin noua lege de Reformă Agrară de la fosta moșie a lui Carol Palavicini, situată în hotarul comunei Șiștarovăț:

1. Lingurar Ioan (270)	-	1 iugăr
2. Triponescu Aurelia (151)	-	1 iugăr
3. Oprescu Maria (251)	-	1 iugăr
4. Oprescu Floare (229)	-	1 iugăr
5. Francescu Ion (88)	-	1 iugăr
6. Lazăr Toader (17)	-	1 iugăr
7. Cărăbaș Livius (188)	-	1 iugăr
8. Vlad Gheorghe (143)	-	1 iugăr
9. Lingurar Ioan (163)	-	1 iugăr
10. Căldăraș Trifu (163)	-	1 iugăr
11. Dehelean Solomon (204)	-	1 iugăr
12. Marcunescu Rista (1)	-	1 iugăr
13. Cărăbaș petru (111)	-	1 iugăr ¹⁸⁰

Din Tabelul - nominal al contribuabililor din satul Labașinț pendinte de comuna Șiștarovăț, rezultă că au fost împroprietărite 50 de persoane din terenul arabil al fostei moșii deținută de Ioan Giulan et Cons, situată în hotarul satului Vizma din comuna Secaș¹⁸¹, după cum urmează:

1. Iacobescu Lucian	-	2 iugăre
2. Oprescu Ioan	-	3 iugăre
3. Oprescu Raveca	-	2 iugăre
4. Surducan Valeriu	-	1 iugăr
5. Surducan Dănilă	-	1 iugăr

¹⁷⁸ *Ibidem.*

¹⁷⁹ *Ibidem*, f.56.

¹⁸⁰ SJAN Arad., *fond.cit.*, dos.3/1934-1946, f.28.

¹⁸¹ *Ibidem*, f.31.

6. Francescu Atanasie	-	2 iugăre
7. Văcărescu Elena	-	2 iugăre
8. Făgețan Leonte	-	3 iugăre
9. Bojenescu Gheorghe	-	3 iugăre
10. Jurchela Dănilă	-	2 iugăre
11. Pascu Nicolai	-	2 iugăre
12. Frent Ioan	-	3 iugăre
13. Suciu Moise	-	1 iugăr
14. Oprescu Ioan	-	1 iugăr
15. Petrovici Dumitru	-	2 iugăre
16. Francescu Gheorghe	-	1 iugăr
17. Costescu Ioan	-	1 iugăr
18. Suciu Ioan	-	1 iugăr
18. Suciu Atanasie	-	1 iugăr
19. Făgețan Moise	-	2 iugăre
20. Pascu Nicolai	-	2 iugăre
21. Ciosici Gheorghe	-	1 iugăr
22. Ciosici Partenie	-	1 iugăr
23. Oprescu Dumitru	-	3 iugăre
24. Francescu Silvius	-	1 iugăr
25. Oprescu Silvius	-	1 iugăr
26. Lungu Nicolai	-	2 iugăre
27. Suciu Ioan	-	2 iugăre
28. Oprescu Ioan	-	1 iugăr
29. Francesu Dănilă	-	2 iugăre
30. Oprescu Valeria	-	2 iugăre
31. Francescu Jean	-	3 iugăre
32. Meșter Gheorghe	-	1 iugăr
33. Ceian Gheorghe	-	3 iugăre
34. Obrad Valeriu	-	3 iugăre
34. Țăran Moise	-	3 iugăre
35. Bubela Paulina	-	3 iugăre
36. Cărăbaș Moise	-	4 iugăre
37. Andraș Ioan	-	4 iugăre
38. Martin Moise	-	1 iugăr
39. Ilion Iosif	-	1 iugăr
40. Hatcău Aurel	-	1 iugăr
41. Francescu Pavel	-	2 iugăre
42. Bublea Gheorghe	-	1 iugăr
43. Francescu Cornelia	-	2 iugăre
44. Făgețan Ioan	-	1 iugăr

45. Pascu Ioan	-	1 iugăr
46. Biruescu Ilie	-	1 iugăr
47. Francescu Gheorghe	-	1 iugăr
48. Francescu Gheorghe	-	1 iugăr
49. Făgețan Paulina	-	1 ½ iugăre
50. Făgețan Gheorghe	-	1 iugăr ¹⁸²

Tabel - nominal al locuitorilor din comuna Șiștarovăț care au fost împrăprietăriți cu pământul arătat în dreptul fiecăruia dela fosta moșie proprietatea Evei Spanlang din comuna Lipova:

1. Munteanu Petru (153)	-	1 iugăr; posedă 3 iugăre
2. Jurjescu Ioan (72)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
3. Diacon Dumitru (196)	-	1 iugăr; posedă 4 iugăre
4. Suricescu Moise (25)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
5. Balint Gheorghe (164)	-	1 iugăr; posedă 4 iugăre
6. Cuzman Petru (59)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
7. Nincu Ana (29)	-	1 iugăr; posedă 4 iugăre
8. Maghiar Ioan (200)	-	1 iugăr; posedă 4 iugăre
9. Roșu Moise (192)	-	1 iugăr; posedă 4 iugăre
10. Blaguescu Toma (154)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
11. Moșterescu Petru (35)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
12. Ștef Gheorghe (272)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
13. Pintăr Moise (182)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
14. Lazăr Gheorghe (146)	-	1 iugăr
15. Cărăbaș Petru (111)	-	1 iugă; posedă 3 iugăre
16. Neda Gheorghe (164)	-	1 iugăr; posedă 3 iugăre
17. Cărăbaș Toader (190)	-	1 iugăr; posedă 5 iugăre
18. Dehelean Simion (33)	-	1 iugăr; posedă 3 iugăre
19. Arsi Elena (110)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
20. Marcunescu Rista (1)	-	1 iugăr; posedă 4 iugăre
21. Cărăbaș Livius (188)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
22. Jurjescu Gheorghe (18)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
23. Jichici Moise (55)	-	1 iugăr; posedă 1 iugăr
24. Roșu Moise (13)	-	1 iugăr; posedă 3 iugăre
25. Francescu Ion (88)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
26. Savi Nicolae (133)	-	1 iugăr; posedă 3 iugăre
27. Triponescu Aurelia (151)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
28. Bujor Rista (200)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
29. Mihuș Moise (98)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre

¹⁸² *Ibidem.*

30. Rotici Ioan (284)	-	1 iugăr
31. Văsuț Iulian (207)	-	1 iugăr; posedă 1 iugăr
32. Oprescu Floare(229)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
33. Jurjescu Moise (159)	-	1 iugăr; posedă 3 iugăre
34. Lungu Toader (249)	-	1 iugăr; posedă 3 iugăre
35. Blaguescu Avram (274)	-	1 iugăr; posedă 3 iugăre
36. Biruescu Avram (62)	-	1 iugăr; posedă 3 iugăre
37. Ianculescu Vasile (103)	-	1 iugăr
38. Vlad Gheorghe (144)	-	1 iugăr, posedă 2 iugăre
39. Benceu Gheorghe (58)	-	1 iugăr, posedă 3 iugăre
40. Mircu Constantin (97)	-	1 iugăr; posedă 4 iugăre
41. Dehelean Solomon (204)	-	1 iugăr; posedă 3 iugăre
42. Vancea Rista (179)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre
43. Martin Livius (54)	-	1 iugăr; posedă 6 iugăre
44. Nichi Teodora (49)	-	1 iugăr
45. Florescu Moise (201)	-	1 iugăr; posedă 2 iugăre ¹⁸³

Tabel - nominal despre contribuabilii din comuna Șiștarovăț împroprietăriți prin noua lege de Reformă Agrară de la fosta moșie a d-nei Agnes Luckhaup, situată la hotarul comunei Lipova

1. Dehelean Aurel (1)	-	1 iugăr
2. Ioan Ioan (210)	-	2 iugăre
3. Oprescu Maria (251)	-	2 iugăre
4. Moșterescu Aurelia (249)	-	2 iugăre
5. Lupulescu Zorinca (195)	-	1 iugăr
6. Galici Avram (98)	-	1 iugăr
7. Cuzman Eva (165)	-	2 iugăre
8. Cărăbaș Livius (188)	-	2 iugăre
9. Munteanu Petru (153)	-	1 iugăr
10. Cărăbaș Moise (212)	-	2 iugăre
11. Dehelean Simion (33)	-	2 iugăre
12. Blaguescu Floare (257)	-	1 iugăr
13. Deheleanu Solomon (204)	-	2 iugăre
14. Cărăbaș Petru (111)	-	2 iugăre
15. Roșu Moise (13)	-	2 iugăre
16. Neda Gheorghe (164)	-	2 iugăre
17. Suricescu Moise (25)	-	1 iugăr
18. Blaguescu toader (81)	-	2 iugăre
19. Marcunescu Rista (1)	-	2 iugăre

¹⁸³ *Ibidem*, f. 32, 33, 34, 35.

20. Martinchi Livius (58)	-	1 iugăr
21. Francescu Ioan (88)	-	2 iugăre
22. Savi Nicolai (133)	-	2 iugăre
23. Balint Gheorghe (164)	-	2 iugăre
24. Cărăbaș Toader (190)	-	2 iugăre
25. Lupulescu Fira (174)	-	2 iugăre
26. Jichici Moise (55)	-	1 iugăr
27. Mircu Constantin (130)	-	2 iugăre
28. Biruescu Avram (62)	-	1 iugăr
29. Jurjescu Ioan (72)	-	2 iugăre
30. Mihuț Moise (90)	-	2 iugăre
31. Nicolaș Gheorghe (103)	-	2 iugăre
32. Dehelean Elena (114)	-	2 iugăre
33. Vlad Gheorghe (143)	-	1 iugăr
34. Arsi Gheorghe (110)	-	2 iugăre
35. Triponescu Aurelia (151)	-	2 iugăre
36. Diacon Dumitru (196)	-	1 iugăr
37. Bujor Rista (200)	-	2 iugăre
38. Oprescu Floare (229)	-	2 iugăre
39. Lingurar Ioan (163)	-	1 iugăr
40. Lingurar Ioan (270)	-	2 iugăre
41. Cuzman Petre (59)	-	1 iugăr
42. Văsuț Iulian (207)	-	1 iugăr
43. Nincu Ana (29)	-	1 iugăr
44. Jurjescu Gheorghe (18)	-	2 iugăre
45. Micu Gheorghe (180)	-	1 iugăr
46. Rotici Ioan (284)	-	1 iugăr
47. Roșu Tănase (115)	-	1 iugăr
48. Maghiar Ioan (201)	-	1 iugăr
49. Lungu Toader (249)	-	1 iugăr
50. Bencec Gheorghe (58)	-	1 iugăr
51. Rotici Aurel (62)	-	1 iugăr
52. Roșu Moise (192)	-	1 iugăr
53. Iorescu Moise (201)	-	1 iugăr
54. Nichi Silviu (39)	-	1 iugăr
55. Vancea Rista (179)	-	1 iugăr
56. Cărăbaș Petru (269)	-	1 iugăr
57. Neda Iulian (244)	-	1 iugăr
58. Blaguescu Toma (164)	-	1 iugăr

După cotitura istorică de la 23 august 1944, comuniștii au păstrat o tăcere ostentativă în legătură cu colectivizarea agriculturii, respingând chiar proiectele privitoare la organizarea obștilor propuse de partidele cu care colaborau. Ei au negat rolul asociațiilor, dar propaganda lor era focalizată asupra cooperativelor de consum, de prelucrare, de desfacere a produselor agricole și de folosire în comun a tractoarelor. După legiferarea reformei agrare, timp de câțiva ani, în rarele mențiuni despre cooperatie, comuniștii au repetat nealterate aceste susțineri, încercând să demonstreze că erau cei mai fermi apărători ai proprietății private, respingând acuzațiile opoziției cu privire la adevărata lor intenție, aceea de a o lichida¹⁸⁵.

Din când în când, liderii comuniști și acoliții lor lăsau să se înțeleagă că exploatarea în comun a pământului putea fi mai profitabilă pentru țărani decât munca pe loturile individuale. La conferința ținută la 21 aprilie 1945 în Sala „Aro” din București în fața ofițerilor și soldaților Diviziei „Tudor Vladimirescu”, dr. Petru Groza, după ce relatase că 23 de ani existase pe Nistru „un adevărat zid chinezesc”, aprecia că, dacă acesta nu ar fi fost o realitate, românii s-ar fi convins asupra celor ce se petrec acolo, „și ar fi avut mai multe mașini agricole și cooperative agricole”, dar în ședința conducerii Frontului Plugarilor din 23 decembrie 1945, Groza dădea de înțeles că guvernul nu ar fi avut intenția să copieze organizarea agrară a Uniunii Sovietice¹⁸⁶. În timpul campaniei electorale din 1946, comuniștii au continuat să pozeze în apărători ai proprietății țărănești.

La începutul anului 1948, Partidul comunist continua să propage lozinca necesității de a acorda sprijin micilor proprietari, și în acest scop, trebuia pus accent pe cooperatie, ca mijloc de ameliorare a stării materiale a săteanului. Rezoluția Partidului Muncitoresc Român din 21-23 februarie 1948 susținea sporirea eforturilor pentru a sprijini micul agricultor și a asigura o bună organizare fermelor de stat și a încuraja cooperatia sătească¹⁸⁷. După numai un an, P. M. Român va face o cotitură radicală în politica agrară, încercând să demonstreze la Plenara din 3-5 martie 1949 a Comitetului Central, lipsa de perspectivă a gospodăriei țărănești în con-

¹⁸⁴ *Ibidem*, f. 37, 52-53.

¹⁸⁵ Dumitru Șandru, *Colectivizarea agriculturii și problema agrară: repere social-politice*, în *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)* (editori Dorin Dobrinu, Constantin Iordachi), Ed. Polirom, Iași, 2005, p. 50.

¹⁸⁶ Petru Groza, *Texte alese*, Ed. Politică, București, 1973, p.231.

¹⁸⁷ *Vezi Rezoluții și hotărâri ale P.M.R. 1948-1950*, vol. I, ediția a II-a, Editura pentru Literatură Politică, București, 1952, p.8.

trast cu gospodăria agricolă colectivă care, trebuie să-i asigure agricultorului o bunăstare reală¹⁸⁸.

În preziua Plenarei partidului, conducerea comunistă a confirmat restul pământului care fusese lăsat moșierilor prin legea din martie 1945, după ce a dat dovadă de oarecare toleranță față de proprietățile lăsate instituțiilor și moșierilor, în anii care au urmat, 1946-1948, trecându-se la deposedarea acestora. Mai mult, anul 1948 a fost însoțit de o inovație privitoare la deposedarea proprietarilor de pământ. Statul a impus agricultorilor cote excesiv de mari, aplicând metode coercitive asupra celor care nu le predau. Sarcinile ce le reveneau și sancțiunile aplicate proprietarilor care nu reușeau să achite cotele sau impozitele i-au silit pe mulți dintre ei să se dispenseze de pământ, declarând că îl „donau” statului. La 2 martie 1949 a fost emis Decretul nr. 33 pentru completarea unor dispozițiuni din Legea nr.107 din 23 martie 1945, în baza căruia toate averile moșierilor treceau în patrimoniul statului¹⁸⁹.

A doua zi după lichidarea moșierimii, conducerea partidului a suspus discuției Plenarei CC al PMR, propunerile privitoare la colectivizarea agriculturii. Liderii comuniști aveau însă suficiente dovezi care atestau ostilitatea țăranilor față de colhoz și spiritul lor individualist, comuniștii manifestând din această cauză prudență în politica promovată față de lumea satelor¹⁹⁰. Țăranii pe care Plenara îi considera „săraci”, ar fi preferat, în opinia liderilor comuniști, o formă diferită de producție. Țăranii mijlocași urmau să devină principalii aliați ai clasei muncitoare, urmând să fie atrași în acțiunea de construire a socialismului, exploatările lor agricole putând reprezenta puncte de sprijin pentru noile gospodării agricole colective. Chiaburii constituiau o altă categorie de proprietari agricoli, statutul lor nefiind în funcție de întinderea de pământ deținută, ci avea în vedere faptul că aceștia foloseau forța de muncă salariată¹⁹¹. Plenara a stabilit strategia care trebuia urmată de partid în vederea socializării agriculturii, lozinca fiind aceeași care fusese utilizată în URSS „perioada mării cotituri”.

Plenara a preconizat înfăptuirea gradată a colectivizării, sugerând înființarea la început a unui număr relativ mic de asociații, urmând a avea rolul de gospodării - model, menite să convingă și alți țărani de avantajele acestei forme de cultivare a pământului. Gospodăriile colective puteau fi organizat doar cu aprobarea guvernului și a conducerii partidului, iar ex-

¹⁸⁸ *Ibidem*, p.90.

¹⁸⁹ Buletinul Oficial al Republicii Populare Române din 2 martie 1949, p.1.

¹⁹⁰ *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică* (ed. Dan Cătănuș, Octavian Roske), vol. I, 1949-1953, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Ed. Litera, București, 2000, p.14.

¹⁹¹ Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, Ed. Litera, București, 1994, p.220.

tinderea lor numerică trebuia făcută numai pe măsura dezvoltării industriei, când aceasta ar fi fost capabilă să livreze agriculturii socialiste mașinile agricole necesare, a formării cadrelor specializate și a creșterii conștiinței maselor țărănești în privința superiorității și necesității gospodăriei colective¹⁹².

În comuna/sat Șiștarovăț existau în anul 1952, 220 de gospodării țărănești din care 32 gospodării de țărani săraci și 157 de gospodării de țărani mijlocași, respectiv 28 de gospodării de chiaburi¹⁹³. Suprafața comunei era de 4454 ha teren din care 1183 arabil, 330 ha fâneată, 413 ha pășune, 406 ha livezi, 14 ha vii și 1882 ha pădure, iar 206 ha neproductiv¹⁹⁴.

În urma unei consfătuiri cu fiecare țăran care a depus cerere de intrare în gospodăria colectivă, a reieșit că 27 de familii de țărani săraci și mijlocași îndeplinesc condițiile prevăzute de Statutul model, dar numai 5 familii puteau asigura sămânța necesară obținerii primei recolte, ceilalți angajându-se să-și procure sămânța necesară¹⁹⁵. Din cele 27 de familii care au depus cereri (2 familii s-au retras ulterior), 7 sunt de țărani săraci și 20 de țărani mijlocași și aduc în total o suprafață de 224,20 ha de teren arabil, 52,48 ha fâneată, 0,56 ha vii, 6,50 ha livezi și 17,44 ha de teren neproductiv. Din suprafața totală de teren a comunei revin în medie 8 ha, din care 5,70 ha arabil pe cap de familie¹⁹⁶.

Famiiliile înscrise dispuneau de 65 brațe de muncă și aduceau în gospodăria colectivă, ca inventar viu și mort: 20 cai, 16 boi, 2 vaci și 2 mânzi, 22 căruțe, 10 pluguri, 10 prășitoare, 3 semănătoare de porumb, 1 vânturătoare, 2 trioare și 1 mașină de cosit fân¹⁹⁷.

Sediul Gospodăriei Agricole Colective s-a propus a fi stabilit inițial în clădirea de la nr. 65, proprietate a „chiaburului” Vancea Ioan, care urma a fi mutat la locuința „chiaburului” Bunea Avram de la nr. 86 din aceeași comună¹⁹⁸. Dar, ajungându-se la concluzia că această clădire nu este pe deplin corespunzătoare scopului urmărit, singurul imobil potrivit ar fi clădirea de la nr. 117, fostul conac Misici, afla acum în proprietatea Ministerului Silvic, dar nu este locuită de nimeni¹⁹⁹. Astfel, se propune ca în caz de nefolosire de către Ocolul Silvic, să treacă în folosința

¹⁹² *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică.....*, pp.66-67.

¹⁹³ SJAN Arad., *Fond Comitetul Raional PMR Lipova.*, dos.26/1952, f.195.

¹⁹⁴ *Ibidem*; *Idem*, *Fond CAP Șiștarovăț*, dos.2/1952, f.29.

¹⁹⁵ SJAN Arad, *Fond Comitetul Raional PMR Lipova*, f.195.

¹⁹⁶ *Ibidem*.

¹⁹⁷ *Ibidem*, f.196.

¹⁹⁸ *Ibidem*.

¹⁹⁹ *Ibidem*.

gospodăriei colective, numai pe timpul necesar până la consruirea unui sediu al Gospodăriei Agricole Colective din comuna Șiștarovăț.

Problema creării Gospodăriei Agricole Colective în comuna Șiștarovăț s-a pus pentru prima dată în vara anului 1952. Comasarea terenului agricol - a făcut în 5 „trupuri” cu care ocazie au fost dizlocate 124 de familii de țărani și „chiaburi” care au primit pământ în schimb, semnând actul de dizlocare²⁰⁰.

Sediul Gospodăriei Agricole Colective s-a stabilit în cele din urmă în imobilul cu nr. 177, proprietatea dr. Aurel Avramescu, la acea dată salariat la Electrotehnica București, care „a predat în folosință” locuința gospodăriei colective „deoarece de 15 ani nu s-a folosit de această clădire nefiind în localitate”²⁰¹. Ca dovadă, „Gospodăria Agricolă Colectivă are o scrisoare asupra ei primită din partea proprietarului și prin care scrisoare a căzut de acord cu Gospodăria Agricolă Colectivă”²⁰².

În urma controlului efectuat asupra Gospodăriei Agricole Colective din Șiștarovăț s-a constatat că „s-a respectat liberul consimțământ al țăranilor care au intrat în această Gospodărie Agricolă Colectivă și s-au creat condiții pentru inaugurarea acestei Gospodării Agricole Colective din comuna Șiștarovăț cu denumirea de „Ion Creangă”²⁰³.

Operațiunile de comasare a terenului și colectivizare a inventarului viu și mort în vederea inaugurării Gospodăriei Agricole Colective au luat sfârșit la 20 decembrie 1952²⁰⁴. Până la terminarea acestor operațiuni s-au înscris în gospodăria colectivă 25 de familii, din care 4 de țărani săraci și 21 de țărani mijlocași²⁰⁵. Aceste familii posedau: 185,43 ha de pământ, din care 97 ha teren arabil, 48,62 ha fâneață, 21,70 ha livezi cu pruni, reprezentând și teren arabil și 18,11 ha teren neproductiv²⁰⁶.

Gospodăria Agricolă Colectivă
din
Comuna Șiștarovăț
Raionul Lipova

Act de constituire

²⁰⁰ *Ibidem*, f.197.

²⁰¹ *Ibidem*.

²⁰² *Ibidem*. În Fondul primăriei comunei Șiștarovăț aflat la SJAN Arad nu am găsit această scrisoare. Scrisoarea invocată de autoritățile comuniste ale timpului. Dacă a existat, nu putea fi obținută cu consimțământul proprietarului imobilului, decât sub presiune.

²⁰³ *Ibidem*.

²⁰⁴ *Ibidem*, f.204.

²⁰⁵ *Ibidem*.

²⁰⁶ *Ibidem*.

Subsemnații locuitori din comuna Șiștarovăț, Raionul Lipova, Regiunea Arad, ne întovărășim din propria inițiativă constituindu-ne în Gospodăria Agricolă Colectivă sub denumirea de.....având sediul în comuna Șiștarovăț la nr. 177²⁰⁷.

Scopul urmărit de noi este de a crea o Gospodărie Agricolă Colectivă astfel ca prin o muncă organizată în comun și cu mijloace de producție comune să asigurăm victoria asupra chiaburilor exploatatori, dușmani de moarte ai țărănimii muncitoare, să înlăturăm exploatarea chiaburească, starea de înapoiere a gospodăriilor mici individuale să îmbunătățească condițiile de muncă precum și să asigurăm un trai mai bun și îmbelșugat pentru membrii asociației.

Calea Gospodăriei Agricole Colective este calea socialismului, este singura cale dreaptă a țărănimii muncitoare.

Membrii asociației să obligă să depună toate eforturile pentru a întării (!) gospodăria lor colectivă, să muncească cinstit, să repartizeze veniturile gospodăriei colective, iar în raport cu munca depusă, să păstreze proprietatea comună; să păstreze mașinile și uneltele agricole, să asigure o cât mai bună înjugare a animalelor de muncă, să îndeplinească sarcinile date de către Statul nostru model al Gospodăriei Agricole Colective, Statul celor ce muncesc.

Drept pentru care semnăm la data de 20 XII 1952:

1. Benceu Livius (59)
1. Benceu Zamfira (59)
1. Benceu Claudia (59)
1. Ianoș Moise (59)
2. Bujor Rista (200) - nu a semnat
2. Bujor (Tica) Marta (200)
2. Roșu Mariana (200)
3. Blaguescu Ana (154)
3. Vlad Gheorghe (154)
4. Cuzman Moise (152)
4. Cuzman Elisabeta (152)
5. Cuzman Dragalina (178)
6. Crișan Mihai (55)
6. Jichici Moise (55)
6. Jichici Raveca (55)
6. Glogovician Ioan (55)
6. Pinter Eva (55)

²⁰⁷ Denumirea Gospodăriei Agricole Colective nu apare în acest act de constituire. Ea se va face ulterior.

7. Cărăbaș Coriolan (122)
7. Cărăbaș Paulina (122)
8. Dehelean Teodor (69)
8. Dehelean Maria (69)
9. Francescu Ioan (88)
9. Francescu Aurelia (88)
10. Gruici Vasile (58)
10. Gruici Sofia (58)
10. Gruici Moise (58)
11. Glogovician Nicolaie (43)
11. Glogovician Maria (43)
12. Lazăr Nori (151)
12. Lazăr Felicia (151)
13. Lingurar Ioan (143)²⁰⁸
13. Hanțescu Elena (143)
14. Lupu Pavel (235)
14. Bojenescu Doina (235)
14. Lupu Raveca (235)
14. Roșu Iosif (235)
14. Roșu Livia (235)
15. Miklos Augustin (177)
15. Miklos Ana (177)
16. Pecican Fabriciu (132)
16. Pecican Sofia (132)
16. Pecican Iulian (132)
16. Ștefănescu Ioan (132)
16. Ștefănescu Minioara (132)
17. Pantea Partenie - Ususău - nesemnat
17. Pantea Ana - Ususău - nesemnat
18. Popescu Avram (131)
19. Roșu Teodor (110)
19. Roșu Maria (110)
20. Târziu Elena (69)
20. Târziu Maria (69)
21. Triponescu Aurelia (151)
22. Văsuț Iulian (177)
22. Văsuț Marta (177)
23. Văsuț Simion (95)
23. Văsuț Iuliana (95)

²⁰⁸ SJAN Arad, *Fond Comitetul Raional PMR Lipova*, f.208.

24. Vraneă Gheorghe (177)

24. Vraneă Aurelia (177)

25. Lingurari Raveca (163)

Autoritățile locale, de partid și de stat la nivel de raion și regiune aveau însă rețineri în privința viitorului gospodăriei colective din comuna Șiștarovăț. „Cu toate că familiile înscrise dispun de pământ suficient și atelaje, condițiile pentru formarea gospodăriei colective nu sunt pe deplin coapte. Din cele 25 de familii o bună parte s-a înscris mai mult din cauză că au o serie de îndatoriri către Stat (cote și impozite) și speră că prin formarea gospodăriei colective, toate îndatoririle vor fi anulate sau amânate. Dintre familiile înscrise numai 2 sunt în ordine cu cota de grâu, carne și impozit, iar celelalte familii au de predat fiecare cote de grâu până la 1.000 de kgr. și chiar peste această cantitate.....”²⁰⁹, „iar din punct de vedere al atmosferei politice nu prezintă o garanție că, dacă va lua ființă în asemenea condițiuni va putea fi trainică”²¹⁰. De aceea se propune, ca deocamdată, să se formeze o întovărășire agricolă tip TOZ cu cele 25 de familii, urmând ca între timp fiecare să-și achite obligațiile față de stat „și apoi după o muncă temeinică de convingere a acestor familii, gospodăria colectivă va putea lua ființă încă în acest an (1952-n.n.)”²¹¹. Reticențele în privința constituirii gospodăriei colective la Șiștarovăț erau generate și de teamă „întrucât în comuna Șiștarovăț există un specific al reacțiunii destul de accentuat moștenit de la (!) fostul Ministru Sever Bocu, care a avut o influență destul de mare asupra locuitorilor din această comună, fiind și el originar din acia comună, lucru constatat și la alegerile din 1946, când cetățenii, în majoritatea au făcut o opoziție destul de puternică”²¹².

În adunarea extraordinară a organizației de bază PMR a Gospodăriei Agricole Colective din 29 martie 1956 s-a întocmit un tabel anexă în baza căruia se repartizează pentru fiecare membru și candidat de partid câte 25 de familii „de a fi atrași în GAC”²¹³. De asemenea, organizația de bază și-a asumat sarcina „ca până la finele anului 1960 să avem colectivizată 70% din numărul gospodăriilor individuale”²¹⁴.

La conducerea Gospodăriei Agricole Colective „Ion Creangă” din comuna Șiștarovăț s-au succedat ca președinți: Roșu Teodor, Târziu Moi-

²⁰⁹ *Ibidem*, f.212.

²¹⁰ *Ibidem*.

²¹¹ *Ibidem*.

²¹² *Ibidem*.

²¹³ *Ibidem*, dos.85/1956, f.89.

²¹⁴ *Ibidem*.

se, Glogovicean Ioan, Gruici Moise, Balint Ioan²¹⁵, Jurjescu Moise, Francescu Gheorghe, Cuzman Mircea, Gh. Leucuța, Neda Ioan.

În anul 1954 o parte a terenului agricol al comunei Șiștarovăț a intrat în perimetrul Ministerului Forțelor Armate așa cum rezultă din Adresa Comitetului Executiv al Sfatului Popular al comunei Șiștarovăț Nr. 37/1956 către Sfatul Popular al Raionului Lipova/Biroul Special²¹⁶. Situația statistică a terenului intrat în perimetrul MFA pe ramuri de cultură se prezenta astfel la 6 decembrie 1956:

Numărul locuitorilor afectați: 34

Teren arabil: 25,38 ha.

Fânețe: 1,16 ha.

Livadă/pomi: 5,96 ha.

Teren neproductiv: 0,43 ha.

Denumirea locului: Drauți

Suprafața totală: 32,93 ha.²¹⁷

În condițiile în care înscrierea în gospodăria colectivă bătea pasul pe loc, riscând compromiterea procesului de colectivizare în localitate, s-a trecut la constituirea unei întovărășiri de tip TOZ.

Decizia Nr.319 din 12 VIII 1958

Comitetul Executiv al Sfatului Popular al
Raionului Lipova

Analizând dosarul de constituire al Întovărășirii agricole UNIREA Șiștarovăț

Decide:

Art.I. Se aprobă proiectul de comasare și înființare a Întovărășirii agricole UNIREA satul Șiștarovăț²¹⁸.

La 28 martie 1958 în localul Sfatului Popular al comunei Șiștarovăț s-a trasat perimetrul Întovărășirii „Unirea”, în prezența unui delegat cadastral din partea serviciului OTA al Sfatului Popular al Raionului Lipova și a președintelui întovărășirii din localitate, Romulus Tănascu, a membrilor comitetului de conducere, Nichi Iulian, Mircea Cristea, Francescu Roman - secretar-casier, asistați de președintele Sfatului Popular al comunei, Dumitru Ardelean și Nichifor Lucia, tehnician agronom, procedându-se la predarea și primirea perimetrului agricol, după cum urmează:

²¹⁵ *Idem, Fond CAP Șiștarovăț, dos.5/1953, f.47, 50, 56, 58, 68, 70, 94, 110, 158; dos.6/1960, f.2.*

²¹⁶ *Idem, Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983), dos.6/1956, f.38.*

²¹⁷ *Ibidem, f.39.*

²¹⁸ *Ibidem, dos.6/1958, f.3.*

1. Târșali: arabil (40,15 ha), fâneată (1,41 ha), pășune (1,73 ha)
Total: 43,29 ha
 2. Cotărci: arabil (128,01 ha), fâneată (3,3 ha), pășune (3,41 ha),
neproductiv (0,02 ha)²¹⁹
Total: 134,79 ha
 3. Seliște: arabil (38,31 ha), fâneată (31,10 ha), pășune (1,55 ha),
neproductiv (0,22 ha)
Total: 71,18 ha
 4. Zuban: arabil (211,71 ha), fâneată (10,95 ha)
Total: 222,66 ha
 5. Gloac: arabil (4,79 ha), fâneată (16 ha), pășune (1,05 ha)
Total: 21,84 ha
 6. Iberlont: arabil (32,26 ha), fâneată (0,22 ha), pășune (6,39 ha)
Total: 38,67 ha
 7. Bucovița I: arabil (14,25 ha), fâneată (53,80 ha), pășune (9,41
ha), neproductiv (0,16 ha)
Total: 68,64 ha
 8. Bucovița II: arabil (2,98 ha), pășune (2 ha)
Total: 5,07 ha²²⁰
 9. Malicus²²¹: arabil (15,53 ha), fâneată (3,09 ha)
Total: 18,62 ha
 10. Drăuciori: arabil (14,10 ha), fâneată (22,60 ha), pășune (0,13
ha), neproductiv (0,17 ha)
Total: 37,00 ha
 11. Valea Seliștei: arabil (101,85 ha), fâneată (6,45 ha)
Total: 108,30 ha
 12. Dealu Oveselor: arabil (61,19 ha)
Total: 61,19 ha
 13. Dealu Gavluț: arabil (8,16 ha)
Total: 8,16 ha
- Total teren agricol: Arabil: 673,32 ha
Fâneată: 148,94 ha
Pășune: 16,66 ha
Neproductiv: 0,59 ha
Total: 839,51 ha²²²

²¹⁹ Corect: 134,74 ha

²²⁰ Corect: 4,98 ha

²²¹ Probabil Mălăiște

²²² SJAN Arad, *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț (1920-1983)*, dos.6/1958, f.9.

Întovărășirea „Unirea” din comuna Șiștarovăț a luat așadar ființă la 31 ianuarie 1958, înscriindu-se un număr de 128 de familii cu o suprafață totală de teren agricol de 580,14 ha, din care 416,56 ha arabil, 41,61 ha neproductiv, reținând în folosință personală 102,45 ha²²³. O suprafață de 28,86 ha era deținută de locuitorii satului Varnița care au primit pământ în hotarul comunei Șiștarovăț. De asemenea, o suprafață de teren de 113,71 ha era deținută de „străinași” din comunele/satele Sâmbăteni, Cîcir, Șoimoș, Chesinț, ca și din Lipova și Arad „pentru care se îndrumă Sfatul Popular comunal a comunica cu Sfaturile respective pentru a putea vedea dacă deținătorii respectivi au fost satisfăcuți cu suprafețele respective în comunele unde domiciliază, în urma cooperativizărilor integrale sau va fi nevoi să li se dea pământ în hotarul cadastral Șiștarovăț, din rezervele reieșite în urma comasării din martie 1953”²²⁴.

Justificarea hotarului cadastral pe deținători este următoarea:

GAC	Întovărășire	GAS	Stat	MFA	Rezervă
259,80 ha	839,51 ha	350,27 ha	2525 ha ²²⁵	69,09 ha	34,70 ha
Total: 4393,16 ha ²²⁶					

În anul 1952 a luat ființă în comuna Cuveșdia Întovărășirea agricolă-Zootehnică, iar la 17 martie 1960 s-a constituit Gospodăria Agricolă Colectivă „Al Treilea Congres al PMR”. Un număr de 172 de familii din cadrul Întovărășirii din localitate care dețineau 871 ha de teren, 144 de cai cu căruțe, 58 boi și 400 de oi, au cerut constituirea GAC/CAP cu denumirea amintită, care a funcționat până în anul 1979 când s-a unificat cu GAC/CAP „Ion Creangă” din comuna Șiștarovăț (județul Arad)²²⁷. Gospodăria Agricolă Colectivă „Unirea” din satul Labașinț a luat ființă la 31 iulie 1960 în urma convingerii celor 88 de familii din această localitate, care formau 214 brațe de muncă la cele 535 ha de teren aduse în GAC. La acestea se adaugă inventarul viu reprezentat de 112 cai și 14 boi, precum și un bogat inventar de unelte²²⁸.

În urma Hotărârii aduse de CC al PMR pentru „întărirea Cooperativelor de Producție”, în anul 1960, Cooperativa de Producție din satul Labașinț s-a unificat cu Cooperativa Agricolă de Producție din comuna Chizdia/Coșarii, de care a aparținut atunci satul Labașinț. În anul 1969, în urma reorganizării teritorial - administrative a României, Cooperativa A-

²²³ *Ibidem.*

²²⁴ *Ibidem.*

²²⁵ La Stat s-a introdus suprafața arabilă deținută de Ocolul Silvic

²²⁶ SJAN Arad, *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983)*, dos.6/1958, f.9.

²²⁷ SJAN Arad, *Inv.651, fond 541*, f.1.

²²⁸ *Idem, Inv.645, fond 535, f.1.*

gricolă de Producție din Labașinț, a fost dezarondată de Cooperativa Agricolă de Producție Chizdia/Coșarii, datorită arondării comunei Chizdia/Coșarii la Județul Timiș, satul Labașinț revenind județului Arad²²⁹.

Împotriva noului regim comunist din România s-a declanșat în întreaga țară o puternică mișcare de rezistență care a cuprins și lumea satelor din părțile Banatului. Rezistența armată sau mișcarea de partizani din România a fost vârful de lance al opoziției poporului român la impunerea regimului comunist de către sovietici. Au existat organizații paramilitare pregătite de luptă, dar care au stat în așteptarea unei intervenții eliberatoare, organizații subversive neînarmate, grupuri de sabotaj economic, opoziția țărănimii la colectivizarea agriculturii, grupuri care au cules informații și le-au transmis. În Banat au acționat între anii 1947-1962: grupul colonelului Ion Uță (mai 1947 - noiembrie 1949), grupul Aurel Vernichescu (mai 1947 - martie 1949), grupul Spiru Blănaru (vara 1947 - martie 1949), grupul Nicolae Popovici - Nicolae Doran (1948 - 1950), Partizanii României mari (septembrie 1948 - martie 1949), grupul comandorului Petru Domășneanu (1948 - 1949), grupul Gheorghe Ionescu din Teregova (1949 - 1950), grupul Dr. Emilian Wuc, grupul Petru Ambruș (1949 - 1950), grupul fraților Blaj (1948), grupul Ioan Târziu (1947 - 1954), ultimul partizan din România fiind Ioan Banda, împușcat în munți, în luptă cu Securitatea, în anul 1962.

În comuna Șiștarovăț s-au pus bazele unei organizații contrarevoluționare de către Ștefan Ion și Cuzman Valeriu care și-au propus de la întemeiere „ca elemente care mai trebuiesc să mai fie recrutate în cadrul acestei organizații să fie dintre foștii legionari”²³⁰. Din aprilie 1950 până în ianuarie 1951, organizația condusă de Ștefan Ion a purtat numele de „Partizantul”. De la această dată a fost schimbată denumirea organizației care ia titulatura de „Îngerul Alb”, la propunerea lui Socol Ion²³¹.

Programul organizației era ca în primul rând să se recruteze un număr cât mai mare de membrii. La acest obiectiv, nu lipsit de importanță, se adaugă: procurarea de armament și muniții de către membrii organizației, organizarea de ședințe cu comandanții în vederea instruirii lor, pentru ca aceștia la rândul lor să poată instrui membrii aflați în subordine, menținerea moralului continuu al membrilor organizației prin difuzarea diverselor știri ce se ascultau „la posturile de radio imperialiste, arătându-le

²²⁹ *Ibidem*.

²³⁰ Ministerul Afacerilor Interne, *Fond Operativ Suricescu Teodor*, dos.microfilmata la 26.06.1976 de UMI 17 Arad, CNSAS, 12 iulie 2012 (copia dosarului se găsește în posesia noastră), Direcția Arhivă Popeși Leordeni, Procuratura Militară Teritorială București, dos.Nr.1018/1954, Rechizitoriu Nr.101 din 26 iulie 1954, p.6.

²³¹ *Ibidem*.

membrilor organizației că nu va mai fi mult și regimul din RPR se va schimba prin intervenția unei represiuni înarmate din afară și cu această ocazie organizația trebuie să intre în acțiune, prin difuzarea de manifeste cu caracter contrarevoluționar cu scopul de a crea agitație în rândurile populației și de a îndemna populația să treacă la acte de împotrivire la regimul instaurat, precum și strângerea cotizațiilor de la membrii organizației în scopul procurării de medicamente, armament și rezolvarea altor probleme ale organizației²³².

În cadrul ședințelor s-a stabilit forma de organizare și structura organizației, în fiecare comună/sat recrutându-se comandanți care la rândul lor răspundeau de activitatea membrilor din comuna respectivă. Astfel:

Ștefan Ioan - șeful organizației
Cuzman Valeriu - comandantul comunei Șiștarovăț
Socol Ioan - comandantul comunei Chizdia
Ciocoiu Vasile - comandantul comunei Chizdia
Blagoescu Lucian, în comunele Vizma și Pătârș²³³

Comandanții din comune aveau obligația să nu asculte și să urmeze dispoziții din altă parte, decât fiecare de la șeful său ierarhic și acestea având în vedere posibilitatea strecurării în rândurile organizației a unor agenți străini de organizație. Comandantul trebuia să aprecieze dacă membrii organizației erau capabili să-și respecte jurământul păstrându-l asupra sa, iar dacă nu prezenta încredere atunci jurământul urma să fie ținut la comandanți pentru o mai mare siguranță. Jurământul reprezenta documentul organizației după care se puteau recunoaște membrii în momentul dezlănțuirii unui eveniment. Se avea în vedere extinderea organizației și în alte comune, trecându-se la recrutarea de noi membrii: Blagoescu Moise, Ciocoi Vasile, Ieremia Moise, Costelny Martin, Crăciun Radu, Mihalca Virgil, Iordache Florea, Suciu Aurel, Trofin Constantin, Comșa Salustriu, Avramescu Ovidiu, Rista Petru și Mustafa Petru²³⁴. De asemenea, este recrutat în organizație și preotul nerevenit greco-catolic, Socol Ioan, cel care schimbă denumirea organizației în „Îngerul Alb”, denumire biblică având ca scop atragerea în organizație „a elementelor dușmănoase din rândurile preoților și al credincioșilor”²³⁵.

În eventualitatea unui război „între lagărul imperialist și cel democrat”, război ce-l vedeau foarte apropiat, „să sprijine armatele imperialiste ce ar pătrunde pe teritoriul R.P.R., prin atacarea din spate a armatei

²³² *Ibidem*.

²³³ *Ibidem*, 7.

²³⁴ *Ibidem*, p.8.

²³⁵ *Ibidem*.

R.P.R. și U.R.S.S., prin distrugerea căilor ferate, podurilor, șoselelor și mijloacelor de telecomunicații, stabilind și traseul de acțiune.

S-a confecționat o șampilă a organizației din metal cu conturul hărții României vechi având în interior inscripția „România românilor, moarte comuniștilor”. Se preconiza difuzarea de manifeste cu prilejul celui de-al IV-lea Festival al Tineretului și împreună cu Ștefan Ion, liderul organizației și Socol Ioan au stabilit traseul pentru difuzare, dar s-a renunțat la acest demers²³⁶. De asemenea, în cadrul ședințelor organizației, s-a mai stabilit ca membrii organizației să saboteze măsurile luate de guvern prin propagandă de la om la om, vizând însămânțările, predarea cotelor, precum și înființarea T.O.Z. și G.A.C.²³⁷

Ștefan Ion împreună cu alți membri ai organizației s-au încadrat în Gospodăria Agricolă Colectivă din comuna Șiștarovăț „în scopul de a submina din interior buna desfășurare a gospodăriei”. Astfel, conducătorul organizației reușește să ocupe funcția de contabil în care calitate creează o serie de „nemulțumiri în rândul colectiviștilor prin crearea de avantaje nereale unora în dauna altora prin scăderea (numărului-n.n.) zilelor de muncă de la cei care munceau, trecându-le în schimb celor ce nu munceau, procedeu care a avut drept consecință intenții de a ieși din G.A.C. a unor colectiviști²³⁸.

Cu ocazia percheziției domiciliare ce s-a efectuat de către organele în drept s-au găsit la domiciliul liderului organizației anticomuniste în Șiștarovăț „diferite piese de radio, instrumentele cu care a confecționat ștampilele organizației, ștampila cu care a redactat manifeste contrarevoluționare, documentele secrete ale organizației, care au constat din jurămintele depuse de membrii, o grenadă, precum și actele falsificate de învinuit și de care s-a folosit pe tot timpul cât a fost fugar, până la arestarea lui²³⁹.

Organizația anticomunistă din comuna Șiștarovăț avea în rândurile ei 27 de membrii, după cum urmează:

1. Ștefan Ioan, născut la 31 iulie 1923 în comuna Nucet, regiunea Ploiești, fost membru al Partidului Național Țărănesc. Judecat și condamnat la 6 luni de închisoare corecțională s-a stabilit în comuna Șiștarovăț²⁴⁰.

²³⁶ *Ibidem.*

²³⁷ *Ibidem.*

²³⁸ *Ibidem*, pp.8-9.

²³⁹ *Ibidem*, p.9.

²⁴⁰ *Ibidem*, Tribunalul Militar Teritorial București, *Sentința Nr.2029/3 septembrie 1954*, p.1.

2. Iordache Florea, născut la 12 iulie 1919, în comuna Dăniceni, Regiunea Pitești, de profesie tâmplar, fost ofițer MFA, având gradul de căpitan. Ultimul său domiciliu a fost în Lipova, str. Valea Mare nr. 599. Învinuit pentru uneltire contra ordinii sociale și delictul de fals în acte publice²⁴¹.

3. Blagoescu Moise zis Buric, născut la 30 octombrie 1899 în satul Labașinț, regiunea Arad, de profesie funcționar, cu ultimul domiciliu în comuna Șiștarovăț. Învinuit pentru crimă de uneltire contra ordinii sociale și delictul de fals în acte publice²⁴².

4. Avramescu Ovidiu, născut la 25 septembrie 1905 în comuna Radna, Regiunea Arad²⁴³, absolvent al Academiei Comerciale din București, de profesie contabil. Ultimul domiciliu a fost în București, str. Azi-lul de Noapte nr. 4. Învinuit pentru crimă de uneltire contra ordinii sociale²⁴⁴.

5. Cuzman Valeriu, născut la 20 iulie 1898 în comuna Șiștarovăț, Raionul Lipova, Regiunea Arad, țăran mijlocăș având 4 clase primare²⁴⁵, membru al Mișcării legionare din 1937, fost șef al garnizoanei legionare din localitate din 1940²⁴⁶.

6. Socol Ioan, născut la 26 iulie 1912 în comuna Croiul de Câmp, Regiunea Cluj, licențiat în teologie, de profesie preot greco-catolic nerevenit, fost președinte al organizației PNT - Maniu din comuna Chizdia, raionul Lugoj, regiunea Timișoara, cu ultimul domiciliu în comuna natală²⁴⁷.

7. Borda Vasile, născut la 15 aprilie 1902 în comuna Bistrița, Regiunea Cluj, absolvent al Institutului Politehnic din Berlin și al Facultății de Teologie din Lugoj, de profesie preot greco-catolic nerevenit a mai fost judecat și condamnat la un an de închisoare corecțională pentru delictul de agitație publică de către Tribunalul Militar Teritorial Timișoara în anul 1953; ultimul domiciliu în Timișoara, str. Remus nr.12²⁴⁸. În anul 1949 se angajează ca preot romano-catolic pentru a-și camufla activitatea, iar un

²⁴¹ *Ibidem*. Iordache Florea i-a procurat lui Ștefan Ion, conducătorul organizației, în livret militar fals pe numele Ștefănescu Ion.

²⁴² *Ibidem*.

²⁴³ Era fiul lui Vasile și Victoria Avramescu (fiica dr. Ioan Suci, organizatorul Marii Adunări de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918)

²⁴⁴ Tribunalul Militar Teritorial București, dos.nr.1353/1954, *Sentința Nr.2029/3 septembrie 1954*, p.1.

²⁴⁵ *Ibidem*; *Idem*, dos.nr.1018/1954, *Rechizitoriu nr.1018 din 26 iulie 1954*, p.9.

²⁴⁶ *Idem*, dos.nr.1018/1954, *Rechizitoriu nr.1018 din 26 iulie 1954*, p.9.

²⁴⁷ *Idem*, Tribunalul Militar București, dos.nr.1353/1954, *Sentința Nr.2029/3 septembrie 1954*, p.1.

²⁴⁸ *Ibidem*, p.2.

an mai târziu primește funcția de vicar clandestin continuându-și activitatea ca preot greco-catolic, organizând întâlniri cu preoții nereveniți. Este acuzat și pentru difuzarea Enciclicei papale, „document interzis, care avea ca scop îndemnul preoților la o luptă susținută și perseverentă împotriva actualului regim din țara noastră”²⁴⁹.

8. Triponescu Iulian, născut la 25 iunie 1916 în comuna Șiștarovăț, raionul Lipova, regiunea Arad, țăran mijlocăș, 7 clase elementare²⁵⁰. A fost membru al mișcării legionar din 1938, iar din septembrie 1940 până la rebeliunea din ianuarie 1941 a fost șef de cuib²⁵¹. A avut misiunea de a răspândi manifeste „cu caracter dușmănos” la adresa regimului pe distanța Arad - București în preajma celui de-al IV-lea Festival al Tineretului²⁵².

9. Suciu Aurel, născut la 23 martie 1926 în satul Gelmar, comuna Geoagiu de Jos, regiunea Hunedoara, de profesie inginer cadastral cu domiciliul în orașul Deva, str. Mihail Kogălniceanu nr.15²⁵³. În anul 1950 a fost recrutat în organizația anticomunistă „Îngerul Alb” de către Ștefan Ion, pe care l-a cunoscut în 1947 adăpostindu-l și ajutându-l până în toamna anului 1948, „știind că este fugar, urmărit de organele securității statului”²⁵⁴.

10. Ionescu Alexandru, născut la 15 iunie 1919, în comuna Cazaci, raionul Târgoviște, regiunea Hunedoara, de profesie inginer silvic, cu domiciliul în București, str. Mogoș Vornicul nr. 2²⁵⁵. Este cel care a propus și susținut ca ședințele membrilor organizației să nu fie ținute în pădure, ci pe câmp, deoarece exista riscul de a fi ușor descoperiți de pădurari. Deși a fost de acord cu obiectivele organizației, luând parte la toate acțiunile, a refuzat să fie înregistrat în documentele organizației „pe considerentul de a nu fi descoperit de organele securității statului”²⁵⁶.

11. Trofin Constantin, născut la 7 mai 1912, în comuna Scânteia, regiunea Iași, fost ofițer activ în MFA.; ultimul domiciliu în Arad, str.

²⁴⁹ Idem, Procuratura Militară Teritorială București, dos. Nr.1018/1954, *Rechizitoriu nr.1018 din 26 iulie 1954*. P.11.

²⁵⁰ Idem, Tribunalul Militar București, dos.nr.1353/1954, *Sentința Nr.2029/3 septembrie 1954*, p.2.

²⁵¹ Procuratura Militară Teritorială București, dos.nr.1018/1954, *Rechizitoriu.....*, p.12.

²⁵² *Ibidem*.

²⁵³ Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos.nr.1353/1954, *Sentința nr,2029/3 septembrie 1954*, p.2.

²⁵⁴ Procuratura Militară teritorială București, dos,nr.1018/1954, *Rechizitoriu....*, p.13.

²⁵⁵ Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos.nr.1353/1954, *Sentința nr.2029/3 septembrie 1954*, p.2.

²⁵⁶ Idem, Procuratura Militară Teritorială București, dos.nr.1018/1954, *Rechizitoriu.....*, pp.13-14.

Piața Sârbească nr. 7²⁵⁷. În septembrie 1953, aflându-se în interes de serviciu în comuna Șiștarovăț, pentru aprovizionarea Unității Militare din care făcea parte, l-a cunoscut pe Ștefan Ion prin intermediul lui Cosma Salustriu, membru al organizației anticomuniste din localitate. A primit sarcina de a recruta noi membrii în cadrul organizației și de a se ocupa de problema armamentului²⁵⁸.

12. Cosma Salustriu, născut la 25 noiembrie 1903, în comuna Murighiol, regiunea Galați, de profesie subinginer silvic. Ultimul domiciliu l-a avut în Arad, str. 7 Noiembrie nr. 5²⁵⁹. Era membru al mișcării legionare din anul 1937 activând până în 1940²⁶⁰.

13. Suricescu Moise zis Pera, născut la 5 septembrie 1908, în comuna Șiștarovăț, raionul Lipova, regiunea Arad, fost membru al mișcării legionare din 1939, cu ultimul domiciliu în comuna Șiștarovăț, raionul Lipova, regiunea Arad²⁶¹.

14. Suricescu Teodor zis Dârju, născut la 7 februarie 1905, în comuna Șiștarovăț, raionul Lipova, regiunea Arad; studii 4 clase elementare. A fost membru al Partidului Național Țărănesc-Maniu cu ultimul domiciliu în comuna Șiștarovăț, raionul Lipova, regiunea Arad²⁶². A intrat în organizația anticomunistă din localitate în toamna anului 1949, în urma discuțiilor cu Ștefan Ion și Cuzman Valeriu²⁶³.

15. Blagoescu Moise zis Șfedel, născut la 3 martie 1899, în comuna Șiștarovăț, raionul Lipova, regiunea Arad, fost membru al Partidului Național Țărănesc-Maniu, cu ultimul domiciliu în comuna natală²⁶⁴.

16. Mihalca Virgil, născut la 7 noiembrie 1909, în comuna Vașad, regiunea Oradea, absolvent al Facultății de Medicină, de profesie medic, cu ultimul domiciliu în Radna, Piața Traian, nr. 265²⁶⁵. Misiunea sa era - dincolo de obligațiile care reveneau fiecărui membru al organizației de a da ajutor medical membrilor organizației și „de a trata sub toate aspectele științei medicale pe membrii organizației în momentul declanșării unui al

²⁵⁷ Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos.1353/1954, *Sentința*....., p.2.

²⁵⁸ Idem, Procuratura Militară Teritorială București, dos.1353/1954, *Rechizitoriu*..., p.14.

²⁵⁹ Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos.nr.1353/1954, *Sentința*....., p.2.

²⁶⁰ Idem, Procuratura Militară Teritorială București, dos.nr.1018/1954, *Rechizitoriu*....., p.15.

²⁶¹ Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos.nr.1353/1954, *Sentința*....., p.2.

²⁶² *Ibidem*.

²⁶³ Idem, Procuratura Militară Teritorială București, dos.nr.1018/1054, *Rechizitoriu*....., p.17.

²⁶⁴ Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos.1353/1954, *Sentința*....., p.2.

²⁶⁵ *Ibidem*.

treilea război mondial când aceștia vor începe lupta împotriva actualului regim din țara noastră²⁶⁶.

17. Blagoescu Vasile zis Bou, născut la 17 noiembrie 1899, în comuna Cuveșdia, regiunea Arad; studii 5 clase elementare, cu ultimul domiciliu în comuna natală²⁶⁷.

18. Pascu Moise, născut la 12 februarie 1911, în comuna Labașinț, regiunea Arad, țăran mijlocăș, neștiutor de carte; ultimul domiciliu în comuna Cuveșdia, regiunea Arad²⁶⁸.

19. Ciocoiu Vasile, născut la 20 februarie 1907, în comuna Chizdia, regiunea Timișoara, țăran mijlocăș având ca studii 3 clase elementare. A fost membru al mișcării legionare din anul 1939 până în anul 1941, șef de cuib, cu ultimul domiciliu în comuna natală²⁶⁹. A fost convins de necesitatea participării la activitatea organizației „Îngerul Alb” de către Cuzman Valeriu la sfârșitul anului 1949. În urma discuțiilor cu Cuzman Valeriu și Ștefan Ion, a depus jurământul față de organizație, obligându-se ca toți ceilalți membri, „să păstreze secretul organizației și să lupte împotriva regimului comunist”. A depus de asemenea eforturi pentru a atrage și alți consăteni pentru a lua parte la acțiunile organizației împotriva regimului comunist, convingându-i să intre în această organizație²⁷⁰.

20. Moșterescu Teodor zis Cucu, născut la 7 octombrie 1898, în comuna Șiștarovăț, regiunea Arad, țăran mijlocăș, neștiutor de carte. A fost membru al organizației legionare, cu ultimul domiciliu în comuna natală²⁷¹. Ca membru al mișcării legionare și-a desfășurat activitatea în cuibul legionar „Vlad Țepeș”, condus de Triponescu Iulian până în anul 1941, care l-a convins în primăvara anului 1950 să intre în rândurile organizației „Îngerul Alb”²⁷².

21. Blagoescu Lucian, născut la 1 august 1912, în comuna Șiștarovăț, regiunea Arad, țăran sărac, fost membru în mișcarea legionară, cu ultimul domiciliu în comuna natală²⁷³. Prin anul 1948, împreună cu Triponescu Iulian s-au hotărât să construiască un bordei în pădurea comunei

²⁶⁶ Idem, Procuratura Militară Teritorială București, dos.nr.1018/1954, *Rechizitoriu*....., p.18.

²⁶⁷ Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos.1353/1954, *Sentința*....., pp.2-3.

²⁶⁸ Idem, Tribunalul Teritorial Militar București, dos.nr.1353/1954, *Sentința*....., p.3.

²⁶⁹ *Ibidem*.

²⁷⁰ Idem, Procuratura Militară Teritorială București, dos.nr.1018/1954, *Rechizitoriu*....., p.20.

²⁷¹ Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos.nr.1353/1954, *Sentința*....., p.3.

²⁷² Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos.nr.1018/1954, *Rechizitoriu*...., p.20.

²⁷³ Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos.nr.1353/1954, *Sentința*....., p.3.

Șiștarovăț, unde urmau să se ascundă „întrucât le era teamă să nu fie arestați de către organele de stat pentru activitatea lor contrarevoluționară”²⁷⁴.

22. Ristea Petru, născut la 22 februarie 1900, în comuna Dorgoș, regiunea Arad, de profesie pădurar, fost membru al Partidului Național Țărănesc; ultimul domiciliu în comuna natală²⁷⁵. În primăvara anului 1950, a luat legătura cu fugarul Klepp Iulian, facilitându-i întâlnirea cu Ștefan Ion, conducătorul organizației²⁷⁶.

23. Boia Silviu, născut la 13 martie 1913, în comuna Șiștarovăț, regiunea Arad, țăran sărac având ca studii 7 clase elementare; cu ultimul domiciliu în comuna natală²⁷⁷. A fost membru al mișcării legionare din anul 1936, activând în cuibul „Grănicerul” din comuna Șiștarovăț²⁷⁸.

24. Ieremia Moise zis Boja, născut la 25 mai 1897, în Lipova, regiunea Arad, fost membru al Partidului Național Țărănesc-Maniu, primar al orașului Lipova; ultimul domiciliu în comuna Șiștarovăț, regiunea Arad²⁷⁹. I-a făcut legătura lui Ștefan Ion cu Sever Bocu²⁸⁰, fost ministru al Banatului în timpul guvernării țărăniște.

25. Kosztelny Martin, născut la 25 iunie 1911, în Arad, absolvent al Cursului universitar dentar, de profesie dentist, ultimul domiciliu în Lipova, str. N. Bălcescu nr. 3²⁸¹.

26. Mustafa Petru, născut la 20 iulie 1921, în comuna Sâmbăteni, regiunea Arad; studii 7 clase elementare și 3 clase profesionale; cu domiciliul în comuna Șiștarovăț, regiunea Arad²⁸². La propunerile lui Ștefan Ion de a intra în organizație, acesta ezită, afirmând că „că nu s-a încadrat în ea deoarece nu corespunde fiind infirm”²⁸³.

27. Crăciun Radu, născut la 15 februarie 1902, absolvent al Facultății de Teologie. De profesie preot cu ultimul domiciliu în Lipova, str. Șaguna nr. 5, învinuit pentru „delictul de omisiune în denunțarea complotului”²⁸⁴.

²⁷⁴ Idem, Procuratura Militară Teritorială București, dos.nr.1018/1954, *Rechizitoriu...*, p.21.

²⁷⁵ Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos.nr.1353/1954, *Sentințe.....*, p.3.

²⁷⁶ Idem, Procuratura Militară Teritorială București, dos.1018/1954, *Rechizitoriu...*, p.22.

²⁷⁷ Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos. nr.1353/1954, *Sentința.....*, p.3.

²⁷⁸ Idem, Procuratura Militară Teritorială București, dos.1018/1954, *Rechizitoriu...*, p.22.

²⁷⁹ Idem, Tribunalul Militar teritorial București, dos.nr.1353/1954, *Sentința.....*, p.3.

²⁸⁰ Idem, Procuratura Militară Teritorială București, dos.nr.1018/1954, *Rechizitoriu.....*, p.23.

²⁸¹ Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos.nr.1353/1954, *Sentința.....*, p.3.

²⁸² *Ibidem*.

²⁸³ Idem, Procuratura Militară Teritorială București, dos.nr.1018/1954, *Rechizitoriu.....*, p.23.

²⁸⁴ Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos.1353/1954, *Sentința.....*, p.3.

În ședința publică din 6 septembrie 1954, Tribunalul Militar București, cu unanimitate de voturi condamnă pe:

1. Ștefan Ion la 25 de ani muncă silnică, 10 ani degradare civică, pentru crima de uneltire contra ordinii sociale și confiscarea averii.

2. Cuzman Valeriu la 22 ani de muncă silnică și la 10 ani degradare civică și confiscarea averii.

3. Socol Ioan la 16 ani muncă silnică și 5 ani degradare civică pentru crima de uneltire contra ordinii sociale și confiscarea averii.

4. Triponescu Iulian la 18 ani muncă silnică și 8 ani degradare civică și confiscarea averii.

5. Suricescu Moise la 17 ani muncă silnică, 8 ani degradare civică și confiscarea averii.

6. Suricescu Teodor zis Dârju la 16 ani muncă silnică, 8 ani degradare civică și confiscarea averii.

7. Boia Silviu la 15 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică și confiscarea averii.

8. Avramescu Ovidiu la 15 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică pentru crima de uneltire contra ordinii sociale și confiscarea averii.

9. Iordache Florea la 12 ani muncă silnică, 6 ani degradare civică și confiscarea averii.

10. Ionescu Alexandru la 8 ani temniță grea, 5 ani degradare civică și confiscarea averii.

11. Trofim Constantin la 12 ani temniță grea, 6 ani degradare civică uneltire contra ordinii sociale și confiscarea averii.

12. Comșa Salustriu la 10 ani temniță grea, 6 ani degradare civică și confiscarea averii.

13. Blagoescu Moise zis Șfedel la 7 ani temniță grea, 5 ani degradare civică și confiscarea averii.

14. Blagoescu Vasile zis Bou la 12 ani temniță grea, 5 ani degradare civică și confiscarea averii.

15. Pascu Moise la 10 ani temniță grea, 5 ani degradarea civică și confiscarea averii.

16. Ciocoiu Vasile la 12 ani temniță grea, 5 ani degradare civică și confiscarea averii.

17. Moșterescu Teodor la 10 ani temniță grea, 5 ani degradare civică și confiscarea averii.

18. Blagoescu Lucian la 10 ani temniță grea, 5 ani degradare civică și confiscarea averii.

19. Suciu Aurel la 5 ani închisoare corecțională pentru delictul de uneltire contra ordinii sociale prin schimbare de calificare din crimă și confiscarea averii.

20. Mihalca Virgil la 6 ani închisoare corecțională și confiscarea averii.

21. Ristea Petre la 7 ani închisoare corecțională și confiscarea averii.

22. Blagoescu Moise zis Buric 7 ani închisoare corecțională pentru delictul de uneltire contra ordinii sociale, prin schimbare de calificare din crimă.

23. Mustafa Petre la 1 an închisoare corecțională pentru delictul de omisiune a denunțării.

24. Crăciun Radu la 1 an și 6 luni închisoare corecțională.

25. Borda Vasile la 1 an și 6 luni închisoare corecțională.

26. Kosztelny Martin la 2 ani închisoare corecțională pentru delictul de omisiune a denunțării complotului, prin schimbarea de calificare din crimă de uneltire contra ordinii sociale.

27. Ieremia Moise învinuit pentru crima de uneltire contra ordinii sociale: i se fixează termen de judecată la data de 19 octombrie 1954.²⁸⁵

Se admite recursul introdus de Blagoescu Moise zis Buric (schimbarea încadrării juridice în omisiune de denunț și este condamnat la 2 ani închisoare corecțională), de Avramescu Ovidiu (i se reduce pedeapsa la 5 ani temniță grea și de Mihalca Virgil²⁸⁶.

După cel de-al Doilea Război Mondial, comuna Șiștarovăț a rămas în structurile administrativ teritoriale ale Banatului timișan, iar în anul 1950, deci la scurt timp după instaurarea regimului comunist în România, s-a procedat la o nouă organizare administrativă prin înființarea regiunilor și raioanelor după modelul sovietic. Localitățile urbane se divizau în orașe de interes republican, regional sau raional. După noua lege, regiunea reprezenta unitatea administrativ- economică delimitată teritorial, pe care se sprijineau direct organele statului, fiind subordonată acestora. Raionul reprezenta o unitate teritorială operativă din punct de vedere economic, politic și administrativ, formată din orașe de subordonare raională și comune. Localitatea de reședință a Sfatului Popular al raionului era centrul raional. Raionul se subordona direct regiunii. Comuna reprezenta o unitate administrativă și economică delimitată teritorial, alcătuită dintr-unul sau mai multe sate apropiate. Satul în care se găsea reședința Sfatului Popular comunal era centrul comunal. Comuna era subordonată direct raionului. Conform împărțirii din 1950, în acest teritoriu au luat ființă trei regiuni: Arad, Timișoara și Severin.

²⁸⁵ Idem, Tribunalul Militar Teritorial București, dos,1353/1954, *Sentința.....*, pp.38-41.

²⁸⁶ Idem, Tribunalul Militar pentru Unitățile MAI, Deciziune în Ședința publică din 27 decembrie 1954, p.18.dos.nr.2115/1954,

Chizdia, din care mai făceau parte localitățile Checheș, Cuveșdia și Labașinț, și desigur comuna Șiștarovăț au făcut parte din raionul Lipova, regiunea Arad, conform Legii nr. 5 din 8 septembrie 1950. Tendința de centralizare manifestată în anii următori, a determinat în baza Decretului nr. 12 din 4 ianuarie 1956 reducerea numărului de regiuni de la 18 la 16. Același decret modifică și numărul raioanelor și al orașelor. Principala schimbare în zonă a fost dispariția regiunii Arad, ale cărei raioane sudice (Sânnicolau Mare, Arad și Lipova) au fost alipite regiunii Timișoara care, în baza Legii nr. 3/24 decembrie 1960, a devenit regiunea Banat.

La 17 ianuarie 1956 a fost publicat Decretul nr. 12 al Prezidiului Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române, privind îmbunătățirile aduse în împărțirea administrativ-teritorială a țării. Localitatea Șiștarovăț, ca reședință de comună, Chizdia, alături de Labașinț, au revenit raionului Lipova din regiunea Timișoara.

În 1968 este revizuit întreg sistemul administrativ și se revine la județe ca unități administrative de bază. Se renunță la regiune și raion ca și circumscripții administrative. Localitățile sunt organizate în municipii, orașe și comune. Prin *Legea privind organizarea administrativă a teritoriului R.S.R.* din 17 februarie 1968 sunt create actualele județe Arad, Timiș și Caraș-Severin, în forma existentă și astăzi. Comunele instituite în 1968 sunt, cu mici modificări, cele existente și astăzi. În opinia guvernării ceaușiste legea din 1968 trebuia să readucă țara pe fâgașul tradițiilor sale, dar în realitate, comunele configurate în baza acestei legi, erau de multe ori foarte mari, depășind cu mult cadrul comunal tradițional, fără să existe între satele arondate o legătură și o afinitate structurală firească, atât de necesară unei funcționalități organice. Situația a fost mult agravată de acțiunea lui Ceaușescu de sistematizare a satelor, care a contrariat opinia publică românească și internațională. În programul de sistematizare se prevedea de asemenea reducerea în mod radical a numărului de sate, de la circa 13.000 la cel mult 5-6.000. Era o dovadă de lipsă de considerație față de zestrea tradițională și de moștenirea etnografică și arhitectonică a României. Cu toate protestele împotriva acestei aberante acțiuni, regimul Ceaușescu trece la măsuri concrete pentru reducerea numărului comunelor. Prin *Legea nr. 2 din 18 aprilie 1989 privind îmbunătățirea organizării administrative a teritoriului Republicii Socialiste România*, au fost constituite 2326 comune, desființându-se 380 de comune²⁸⁷.

Evenimentele din decembrie 1989 prin care a fost înlăturat sistemul structurilor regimului totalitar comunist, au oferit condițiile și șansa

²⁸⁷ Ioan Silviu Nistor, *Comuna și județul. Evoluția istorică.....*, p.68.

de revenire la tradițiile autentice ale civilizației românești, spre a fi îmbogățite în funcție de situația și nevoile actuale ale națiunii române. Un moment de referință, în această privință, l-a constituit intrarea în vigoare a *Constituției României din 1991*. Principiile Constituției sunt transpuse în *Legea administrației publice locale nr. 69* din 26 noiembrie 1991, republicată la 18 aprilie 1996. Potrivit acestei legi, unitățile administrativ-teritoriale sunt: comunele, orașele și județele. Comunele pot fi formate din unul sau mai multe sate și cătune. Comuna are personalitate juridică, posedă un patrimoniu și are inițiativă în tot ceea ce privește administrația, interesele publice locale, exercitând, în condițiile legii, autoritatea în limitele administrativ-teritoriale proprii. Autoritățile administrației publice, prin care se realizează autonomia locală în comune, sunt consiliile locale, ca autorități deliberative și primarii, ca autorități executive. Consiliile comunelor sunt compuse din consilieri aleși prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat, în condițiile stabilite de *Legea privind alegerile locale nr.70*, din 28 noiembrie 1991²⁸⁸.

²⁸⁸ Monitorul Oficial al României, nr.239 din 28 noiembrie 1991.

3. EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ A LOCALITĂȚII

Prima atestare documentară a localității Șiștarovăț datează-așa cum am precizat - din anul 1440²⁸⁹.

1828: 237 familii²⁹⁰

1851: 1232 locuitori²⁹¹

1869: 1357 locuitori²⁹²

1880: 1179 locuitori²⁹³

1890: 1192 locuitori²⁹⁴

1900: 1168 locuitori²⁹⁵

1910: 1232 locuitori²⁹⁶

1922: 1055 locuitori²⁹⁷

Dacă până în secolul al XVIII-lea, evoluția demografică a Banatului istoric a fost determinată în primul rând de factori naturali, după 1716, când provincia este încorporată Imperiului Habsburgic, se produc schimbări importante determinate de implementarea în această regiune a unor strategii populaționiste. Această politică, dusă de Curtea de la Viena s-a manifestat până în secolul al XIX-lea prin colonizări de populație provenită din spațiul Imperiului Habsburgic și realizate în mai multe etape. La acestea s-au adăugat efectele sporului demografic și ale dezvoltării economice a întregii regiuni, fapt care a atras locuitori sezonieri sau permanenți spre așezările bănațene, urmarea fiind o creștere importantă din punct de vedere numeric a populației provinciei²⁹⁸.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, evoluția demografică din Banatul istoric a fost influențată de convergența unor factori complecși,

²⁸⁹ Alexandru Roz, Geza Kovach, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Editura Universității „Vasile Goldiș” Arad, 1997, p.241.

²⁹⁰ ANU.Conscr., Apud Alexandru Roz, Geza Kovach, *op.cit.*, p.241.

²⁹¹ Elek Fenyés, *Magyarország geographiai szótara*, IV, Pest, 1851, p.51.

²⁹² *Magyar Statisztikai Közlemények*, 1-47, Budapest, 1900-1913, Apud Alexandru Roz, Geza Kovach, *op.cit.*, p.241; D.C.Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvaniei*, II, București, 1967, p.174.

²⁹³ Ibidem.

²⁹⁴ Ibidem.

²⁹⁵ Ibidem.

²⁹⁶ Ibidem.

²⁹⁷ Ibidem.

²⁹⁸ Angela Rotaru, *Școală și societate. Învățământul confesional românesc din comitatele Caraș-Severin și Timiș*, 1900-1918. Teză de doctorat, Mss., Timișoara, 2008, în Florin Zamfir, *op.cit.*, p.35.

generații de condițiile naturale, de prefacerile din viața economică, socială și culturală, de intervenția cercurilor politice prin continuarea a colonizărilor, de starea de sănătate și mentalitățile locuitorilor provinciei.

În deceniul al șaptelea al veacului al XIX-lea, calamitățile naturale au fost acelea care au influențat evoluția demografică a Banatului. La începutul deceniului a fost o secetă deosebit de gravă, provocând scăderea recoltelor agricole, decimarea animalelor și înfometarea mai cu seamă a familiilor din pătura săracă a satelor. În partea a doua a intervalului, s-au abătut precipitații abundente, urmate de inundații și distrugerii de recolte, care au provocat adâncirea lipsurilor materiale ale populației, aducând în pragul foametei mai multe familii țărănești²⁹⁹.

Pe fondul acestor dificultăți economice, s-a produs o accentuată deteriorare a stării de sănătate a populației, concretizată în creșterea mortalității, care în deceniul opt al secolului al XIX-lea, va lua proporții îngrijorătoare și în satele din stânga Mureșului. În anii 1872, 1873, cu prelungire și în 1874, a intervenit o violentă epidemie de holeră, care a lovit pe rând un mare număr de localități și a secerat mii de vieți. Consecința a fost -așa cum era de așteptat- scăderea numărului locuitorilor din nenumărate așezări bănățene. S-a adăugat și o epidemie de variolă, însă de proporții mai reduse, care explică fenomenul de scădere a populației³⁰⁰. De pildă, în urma recensământului din anul 1880, la nivelul comitatului Timiș s-a constatat o scădere dramatică a populației în toate cele 11 cercuri, cu excepția a două, unde s-a înregistrat un spor demografic, însă și acesta destul de moderat³⁰¹. Situația s-a redresat de abia spre sfârșitul deceniului opt al secolului al XIX-lea.

După 1880, populația bănățeană cunoaște o dinamică ascendentă la care și-au adus contribuția mai mulți factori. Schimbările într-un sens modern ale structurilor economice și sociale, ridicarea calității și nivelului de instruire școlară, noile mentalități care se impun treptat în spațiul urban și rural și nu în ultimul rând obiectivele politice urmărite de cercurile guvernante maghiare.

Fenomenul demografic cel mai important în această perioadă, l-a constituit modificarea structurilor etnice din cadrul așezărilor bănățene. El s-a manifestat pe parcursul întregului secol al XVIII-lea. Dar, cunoaște nuanțări speciale spre sfârșitul acestuia. În anul 1774, funcționarul imperial J. J. Ehrler consemna faptul că 67,1% din așezările bănățene erau locuite numai de români, iar 19% din acestea erau locuite numai de germani

²⁹⁹ Florin Zamfir, *op.cit.*, p.35.

³⁰⁰ Ioan Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918*, vol.1, *Așezările. Populația.....*, p.238.

³⁰¹ Luminătorul, Timișoara, II, nr.6 din 21 ianuarie, 1881, p.2.

sau sârbi. Până la începutul secolului al XIX-lea, situația situația s-a schimbat substanțial, rămânând puține așezări locuite de o singurătenie. În satele cu deficit ocupațional în domeniile meșteșugăresc și comercial, s-au așezat din proprie inițiativă, familii de germani, cehi, slovaci, evrei, meșteșugari sau comercianți. A contribuit desigur la această diversificare etnică a populației și spiritul de toleranță al locuitorilor autohtoni, de conviețuire pașnică cu alogenii. Nu pot fi neglijate, în acest proces de primenire etnică a Banatului istoric, nici obiectivele politice stabilite de autorități, care aveau în vedere consolidarea numerică a etniei maghiare, prin extinderea aparatului funcționăresc maghiar, prin așezarea unor grupuri de familii maghiare în zonele și în așezările cu populație românească omogenă³⁰².

În privința repartiției geografice a etniilor în cadrul comitatului Timiș din care făcea parte la acea vreme și așezarea Șiștarovăț, constatăm că în anul 1880 românii aveau o majoritate absolută în cinci cercuri/plăși: Buziaș, Ciacova, Recaș, Vârșeț și Lipova și o majoritate relativă într-un singur cerc, Deta. Germanii dețineau majoritatea absolută în cercurile: Centrală și Aradul Nou și o majoritate relativă în cercul Vinga. Sârbii aveau majoritate absolută în cercurile Biserica Albă și Cuvin. Creșterea mai puțin importantă a populației românești și sârbești, consemnată de recensământul din anul 1900, are ca efect faptul că românii pierd majoritatea relativă din cercul Deta în favoarea germanilor, iar sârbii pierd majoritatea absolută în cercul Cuvin, dar rămân cu o majoritate relativă³⁰³. La sfârșitul secolului al XIX-lea, comitatul Timiș era dominat de patru mari comunități etnice: românii (41,8%), germanii (32,1%), sârbii (13,7%) și maghiarii (9,1%)³⁰⁴.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, comitatul Timiș a fost un spațiu multietnic, cu preponderență românească în zona rurală -cu deosebire în așezările din stânga Mureșului - unde se situa și comuna Șiștarovăț- aici românii deținând o majoritate relativă și cu preponderență germană în mediul urban, unde germanii dețineau o majoritate absolută. Conviețuirea pe același teritoriu a mai multor naționalități a determinat apariția, pe lângă valorile individuale, care dădeau specificul fiecărei etnii și a unui set de valori comune, între care cele mai importante erau toleranța și respectul reciproc. Existența acestor zone de interferență a originilor și culturilor diferite, a făcut posibilă conviețuirea interetnică scutită de tensiuni majore, care a caracterizat spațiul bănățean și i-a dat un specific aparte³⁰⁵.

³⁰² Ioan Munteanu, *Banatul istoric*, vol. I, *Așezările. Populația.....*, pp. 238-240.

³⁰³ Florin Zamfir, *op. cit.*, p. 41.

³⁰⁴ *Ibidem*.

³⁰⁵ *Ibidem*, p. 43.

CĂSĂTORIȚI.

Între anii 1780-1814 au avut loc 308 de căsătorii³⁰⁶.

1780	2
1781	3
1782	14
1783	15
1784	13
1785	11
1786	7
1787	4
1788	9
1789	18
1790	15
1791	12
1792	12
1793	12
1794	9
1795	9
1796	20
1797	19
1798	22
1799	7
1800	11
1801	10
1802	10
1803	16
1804	25
1805	21
1806	13
1807	17
1808	17

³⁰⁶ SJAN Arad., *Fond Col.reg.st.civilă of.par.ort.rom. Șiștarovăț*, Reg.6/1780-1814.Căsătorii(pe coperta registrului apar anii 1780-1813), f.1-76.

1809	17
1810	15
1811	6
1812	20
1813	14
1814	2 ³⁰⁷

Între anii 1818-1852 au avut loc 554 de căsătorii

1818	8
1819	12
1820	20
1821	27
1822	16
1823	6
1824	20
1825	14
1826	18
1827	21
1828	20
1829	17
1830	21
1831	13
1832	37
1833	9
1834	19
1835	13
1836	14
1837	15
1838	14
1839	18
1840	31
1841	13
1842	11
1843	17
1844	29
1845	1
1846	-
1847	-

³⁰⁷ *Ibidem.*

1848	24
1849	17
1850	7
1851	18
1852	14 ³⁰⁸

Între anii 1853-1950 au loc 941 de căsătorii:

1853	12
1854	11
1855	22
1856	21
1857	17
1858	11
1859	5
1860	9
1861	29
1862	6
1863	6
1864	4
1865	13
1866	15
1867	14
1868	17
1869	19
1870	12
1871	6
1872	21
1873	19
1874	17
1875	19
1876	16
1877	5
1878	7
1879	7
1880	11
1881	15
1882	23
1884	17

³⁰⁸ Idem, Reg.7/1818-1852.Căsătorii, f.1- 196.

1885	14
1886	11
1887	11
1888	11
1889	8
1890	10
1891	13
1892	9
1893	9
1894	14
1895	7
1896	10
1897	12
1898	5
1899	19
1900	11
1901	4
1902	3
1904	5
1905	7
1906	8
1907	14
1908	8
1909	6
1910	11
1911	12
1912	7
1913	9
1914	4
1915	1
1916	1
1917	2
1918	4
1919	19
1920	6
1921	11
1922	3
1924	6
1925	6
1926	4
1927	4

1928	3
1929	6
1930	47
1931	3
1932	2
1933	1
1934	2
1935	3
1936	5
1937	33
1938	6
1939	4
1940	1
1941	1
1942	-
1943	4
1944	2
1945	5
1946	11
1947	3
1948	5
1949	4
1950	3 ³⁰⁹

NĂSCUȚI. BOTEZAȚI.

Între 1 ianuarie 1779 și 20 mai 1789 în satul / comuna Șiștarovăț s-au botezat la biserica din localitate 481, de nou - născuți³¹⁰.

1779	50
1780	49
1781	54
1782	38
1783	51
1784	56
1785	48

³⁰⁹ *Ibidem*, Reg.8/1853-1927. Căsătorii, f.1-136 (datele prezintă siguranță până la 1914). Registrul 8 are pe copertă ca perioadă anii 1853-1927, dar conține date privind căsătoriile până în anul 1950.

³¹⁰ SJAN Arad, *Fond Colecția reg.st.civilă Of.par.ort.com.Șiștarovăț. Protocolu pentru Botezații din Anul 1779 până la mijlocul Anului 1789*, Reg.1(1779-1789), f.1-81.

1786	52
1787	43
1788	33
1789	6 ³¹¹

Între 20 mai 1789 - 3 noiembrie 1802 s-au botezat 704 nou - născuți³¹²

1789	34
1790	62
1791	54
1792	35
1793	65
1794	54
1795	42
1796	53
1797	53
1798	55
1799	51
1800	52
1801	52
1802	42 ³¹³

pentru ca între 24 mai 1803 și 10 noiembrie 1820, numărul botezaților să fie de 902³¹⁴.

1803	33
1804	69
1805	37
1806	50
1807	55
1808	56
1809	51
1810	63
1811	42
1812	68
1813	68

³¹¹ *Ibidem.*

³¹² *Ibidem.* Reg.2(1789-1802), f.1-118.

³¹³ *Ibidem.*

³¹⁴ *Ibidem.*, Reg.3(1803-1820), f.1-149.

1814	57
1815	42
1816	28
1817	32
1818	50
1819	61
1820	40 ³¹⁵

În perioada anilor 1853 - 1877 s-au botezat 1124 de nou născuți³¹⁶

1853	51
1854	44
1855	43
1856	41
1857	71
1858	58
1859	33
1860	46
1861	41
1862	40
1863	57
1864	29
1865	46
1866	46
1867	37
1868	57
1869	54
1870	38
1871	35
1872	28
1873	36
1874	50
1875	51
1876	43
1877	49 ³¹⁷

iar între anii 1878-1934 s-au născut/botezat 1594 copii³¹⁸. Numărul nou - născuților decedați era deosebit de mare: astfel, între anii 1878-1934 au

³¹⁵ *Ibidem.*

³¹⁶ *Ibidem*, Reg.4/1853-1883(datele se opresc la anul 1877), f.1-73.

³¹⁷ *Ibidem.*

³¹⁸ *Ibidem*, Reg.5/1878-1934, f.1-104.

decedat 562 ³¹⁹ de nou - născuți din totalul de 1602, deci 35,08%. Dar, iată cum se prezintă situația, detaliat între anii 1878-1934:

Anul	Născuți/Botezați	Decedați
1878	42	17
1879	42	17
1880	40	14
1881	33	14
1882	48	25
1883	42	32
1884	51	26
1885	29	17
1886	44	31
1887	44	32
1888	32	25
1889	31	29
1890	33	21
1891	35	29
1892	27	14
1893	40	13
1894	33	8
1895	40	5
1896	43	5
1897	10	1
1898	38	14
1899	28	2
1900	49	16
1901	29	6
1902	35	11
1903	25	6
1904	26	2
1905	27	1
1906	31	6
1907	27	7
1908	33	5
1909	24	2
1910	25	-
1911	34	3

³¹⁹ *Ibidem.*

1912	25	1
1913	27	4
1914	25	6
1915	14	3
1916	4	-
1917	3	1
1918	3	1
1919	23	4
1920	20	1
1921	30	1
1922	30	-
1923	16	1
1924	15	-
1925	25	1
1926	22	-
1927	24	1
1928	18	-
1929	24	1
1930	19	-
1931	19	-
1932	19	-
1933	14	-
1934	12	- 320

Multe familii erau întemeiate în afara bisericii, lipsite de actul cununiei religioase. Astfel, în intervalul de timp cuprins între anii 1878-1934 un număr de 267 dintre cei căsătoriți erau necununăți la biserică³²¹, 22 fiind declarați „nelegiuiți”.

Decedați

În anii 1792-1814 au decedat 768 de locuitori din Șiștarovăț³²²

1792	24
1793	28
1794	17
1795	47
1796	11

³²⁰ *Ibidem.*

³²¹ *Ibidem.*

³²² SJAN Arad, *Fond Col.reg.st.civilă of.paroh. rom. Șiștarovăț.Protocolul răposaților din anul 1792-1814*, Reg.9/1792-1814, f.1-129.

1797	14
1798	9
1799	46
1800	16
1801	33
1802	35
1803	25
1804	31
1805	70
1806	22
1807	39
1808	26
1809	57
1810	2
1811	64
1812	77
1813	42
1814	7 ³²³

Între anii 1815- 1839 au decedat 1159 localnici:

1815	21
1816	39
1817	93
1818	23
1819	25
1820	27
1821	34
1822	33
1823	35
1824	54
1825	28
1826	33
1827	92
1828	37
1829	57
1830	65
1831	48
1832	78

³²³ *Ibidem.*

1833	43
1834	42
1835	41
1836	98
1837	52
1838	36
1839	13 ³²⁴

Între anii 1854-1890 au decedat 1744³²⁵ localnici:

1854	68
1855	89
1856	54
1857	32
1858	48
1859	45
1860	45
1861	82
1862	50
1863	51
1864	31
1865	22
1866	54
1867	28
1868	35
1869	28
1870	36
1871	71
1872	115
1873	159
1874	40
1875	53
1876	29
1877	31
1878	35
1879	36
1880	54
1881	39

³²⁴ *Ibidem*, Reg.10/1815-1839, f.1-384.

³²⁵ *Ibidem*, Reg.11/1854-1890, f.1-113.

1882	43
1883	37
1884	29
1885	32
1886	45
1887	38
1888	6
1889	25
1890	49 ³²⁶

Între anii 1891-1950 au decedat 1560³²⁷ de persoane:

1891	49
1892	67
1893	44
1894	38
1895	36
1896	37
1897	28
1898	42
1899	34
1900	38
1901	35
1902	31
1903	17
1904	25
1905	28
1906	27
1907	30
1908	32
1909	28
1910	33
1911	33
1912	26
1913	25
1914	23
1915	35
1916	20

³²⁶ *Ibidem.*

³²⁷ *Ibidem*, reg.12/1891-1950, f.1-94.

1917	25
1918	55
1919	34
1920	12
1921	22
1922	22
1923	36
1924	20
1925	19
1926	31
1927	24
1928	9
1929	23
1930	10
1931	24
1932	16
1933	27
1934	27
1935	14
1936	17
1937	16
1938	8
1939	27
1040	25
1941	9
1942	23
1943	9
1944	27
1945	18
1946	12
1947	17
1948	14
1949	22
1950	5 ³²⁸

³²⁸ *Ibidem.*

Recensământul populației comunei Șiștarovăț din anul 1880, după religie:

Loc.	Case	Pop.	Ortodocși	Gr.cat.	Rom.-cat.	Ref.	Ev.	Unit.	Izr.
Șiștarovăț	255	1179	1172	-	4	-	-	-	4 ³²⁹

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea se cristalizează o nouă structură a localităților prin sistematizarea acestora care în linii generale corespunde cu cea actuală.

Recensământul populației comunei Șiștarovăț din anul 1880, după limba maternă:

Localitate	Români	Magh.	Germ.	Slovaci	Ruteni	Croați	Alte naț.
Șiștarovăț	1128	4	-	-	-	-	1
Lb.mat.	Lb.mat.nec.	Alfabetizați					
1128	46	145 ³³⁰					

Recensământul populației comunei Șiștarovăț din anul 1900:

Loc.	Sup. iugăre ³³¹	Case	Cetățeni străini	Cetățeni plecați	Pop. civilă
Șiștarovăț	7634	245	-	1	1168

Pop.milit.	Total pop.
-	1168 ³³²

Recensământul populației comunei Șiștarovăț din 1900 după limba maternă:

Loc.	Români	Magh.	Germ.	Slovaci	Ruteni	Croați	Sârbi	Alte limbi
Șiștarovăț	1107	51	10	-	-	-	-	- ³³³

³²⁹ Studia Censualia. Transilvanica. Recensământul din 1880. Transilvania, Ed. Staff, 1997, p.46.

³³⁰ *Ibidem*, p.47.

³³¹ 1 iugăr(Joch) = 0,575ha

³³² Studia Censualia Transilvanica. Recensământul din 1900. Transilvania, Ed. Staff, 1999, p.102.

³³³ *Ibidem*, p.103.

Recensământul populației comunei Șîștarovăț din anul 1900 după confesiune:

Loc.	Ort.	Gr.cat.	Rom.-cat.	Ref.	Evang.	Unitarieni	Izraeliți	Alte rel.
Șîștarovăț	1106	3	38	17	-	-	4	- ³³⁴

Recensământul populației comunei Șîștarovăț din anul 1900 după vârstă:

Loc.	Scriu/Citesc	Vorb.lb.magh.	0-5	6-11	12-14	15-19	20-39	40-59	60-	
Șîștarovăț	237		66	164	99	41	111	359	295	99 ³³⁵

Recensământul populației din comuna Șîștarovăț din anul 1900, pe sexe și stare civilă:

Loc.	Bărbați	Femei	Necăsătoriși	Căsătoriți	Văduvi	Divorțați
Șîștarovăț	611	557	472	589	106	1 ³³⁶

Recensământul populației comunei Șîștarovăț din anul 1910:

Loc.	Sup.iugăre	Case	Străini	Plecați	Pop.civilă	Pop.milit.	Total pop.
Șîștarovăț	7634	272	-	6	1232	-	1232 ³³⁷

Recensământul populației comunei Șîștarovăț din anul 1910 după limba maternă:

Loc.	Români	Mag.	Germ.	Slovaci	Ruteni	Croați	Sârbi	Alte limbi
Șîștarovăț	1167	40	25	-	-	-	-	- ³³⁸

Recensământul populației comunei Șîștarovăț din anul 1910 după confesiune:

Loc.	Ort.	Gr.cat.	Rom.-cat.	Ref.	Evang.	Unitarieni	Izraeliți	Alte religii
Șîștarovăț	1156	3	58	3	-	-	3	9 ³³⁹

³³⁴ Ibidem.

³³⁵ Ibidem, p.104.

³³⁶ Ibidem, p.105.

³³⁷ Studia Censualia Transilvanica. Recensământul din 1910. Transilvania, Ed. Staff, 1999, p.92.

³³⁸ Ibidem, p.93.

Recensământul populației comunei Șiștarovăț din anul 1910 după vârstă:

Loc.	Scriu/citesc	Vorb. magh.	0-5	6-11	12-14	15-19	20-39	40-59	60-
Șiștarovăț	506		37	125	139	76	103	370	293 126 ³⁴⁰

Recensământul populației comunei Șiștarovăț din anul 1910 pe sexe și stare civilă:

Loc.	Bărbați	Femei	Necăsătoriți	Căsătoriți	Văduvi	Divorțați
Șiștarovăț	626	606	481	603	147	1 ³⁴¹

Recensământul populației comunei Șiștarovăț din anul 1941:

Loc.	Clădiri	Gospod.	Pop. Bărb.	Fem.	Rom.	Mag.	Germ.	Alții	Întreprin- deri/meserii
Șiștarovăț	264	258	953	449	504	927	13	7	6 10 ³⁴²

Șiștarovăț-Sistaroc. Recensământul populației după etnie:

Anul	Tot.	Rom.	Magh.	Germ.	Evrei	Romi	Sârbi	Slovaci	Ucr.	Pol.	Alții
1880	1179	1128	1	4	-	-	-	-	-	-	46
1890	1193	1174	13	6	-	-	-	-	-	-	-
1900	1168	1107	51	10	-	-	-	-	-	-	-
1920	1055	1039	5	8	2	-	-	-	-	-	3
1930	1051	1023	17	9	-	-	1	-	-	-	2
1941	953	927	13	7	-	-	-	-	-	6	-
1956	809	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1966	535	533	2	-	-	-	-	-	-	-	-
1977	407	406	1	-	-	-	-	-	-	-	-
1992	314	296	-	-	-	14	-	3	1	18 ³⁴³	-

³³⁹ *Ibidem.*

³⁴⁰ *Ibidem*, p.94.

³⁴¹ *Ibidem.*

³⁴² Recensământul General al României din 1941, 6 aprilie. Date sumare provizorii, București, 1944, p.268.

³⁴³ Arpad E.Varga, *Arad megye telepuleseinek etnikai (anyanyelvi/nemzetisegi) adatai 1880-1992*, p.87, în 2002-es adatokkal frissített, javított változat ld.a <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> oldalon.

Recensământul populației comunei Șiștarovăț după etnie în anul 2002³⁴⁴:

Loc.	Români	Maghiari	Romi	Ruși/Lipoveni	Slovaci	Polonezi
383	362	4	11	1	3	1

După confes.³⁴⁵:

Loc.	Ort.	Rom.-cat.	Greco-cat.	Pent.	Bapt.	Advent.	Creștini după Evangh.	Nedeclarați
383	338	7	1	17	16	1	1	2

După 1948, în condițiile instaurării regimului totalitar comunist, au loc așa cum am văzut, schimbări radicale în sistemul teritorial-administrativ. Fostele comune Cuveșdia și Labașinț din comitatul/județul Timiș sunt subordonate comunei Șiștarovăț, din care făcea parte și satul Varnița. De aceea ne propunem să expunem în continuare și evoluția demografică a acestor așezări, prezentând date încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Cuveșdia-Temeskovesd

Anul	Total	Români	Maghiari	Germ.	Evrei	Romi	Sârbi	Slovaci	Alții
1880a	1289	1231	8	6	-	-	-	-	35
1880n	1289	1266	8	6	-	-	-	-	9
1890	1368	1349	1	14	-	-	-	1	4
1900	1377	1356	15	6	-	-	-	-	-
1910	1437	1409	8	17	-	-	1	2	3
1920	1300	1279	2	12	7	-	-	-	7
1930a	1219	1199	17	3	-	-	-	-	-
1930n	1219	1198	17	1	3	-	-	-	3
1941	1134	1118	7	1	-	-	-	-	8
1956	899	-	-	-	-	-	-	-	-
1966a	549	545	2	2	-	-	-	-	-
1966n	549	545	2	2	-	-	-	-	-
1977n	265	263	-	1	-	-	1	-	1
1992n	57	55	-	-	-	-	2	-	2 ³⁴⁶

³⁴⁴ Recensământ 2002.mht, <http://recensamant.referinte.transindex.ro>

³⁴⁵ *Ibidem.*

Labaiņ-Labas

Anul	Total	Români	Maghiari	Germ.	Evrei	Romi	Sârbi	Slovaci	Alții
1880a	558	544	1	1	-	-	-	-	9
1880n	558	553	1	1	-	-	-	-	3
1890a	615	613	-	2	-	-	-	-	-
1900a	680	664	4	12	-	-	-	-	-
1910a	706	684	6	6	-	-	1	-	10
1920n	608	604	-	4	-	-	-	-	-
1930a	572	567	-	5	-	-	-	-	-
1930n	572	565	1	5	-	1	-	-	1
1941n	506	505	-	1	-	-	-	-	-
1956	403	-	-	-	-	-	-	-	-
1966a	322	322	-	-	-	-	-	-	-
1966n	322	322	-	-	-	-	-	-	-
1877n	173	173	-	-	-	-	-	-	-
1992n	15	15	-	-	-	-	-	-	347

Varnița-Meszdorgos

Anul	Total	Români	Maghiari	Germ.	Evrei	Romi	Sârbi	Slovaci	Alții
1880a	166	163	-	-	-	-	-	-	3
1880b	166	166	-	-	-	-	-	-	-
1890a	151	151	-	-	-	-	-	-	-
1900a	145	142	3	-	-	-	-	-	-
1910a	160	160	-	-	-	-	-	-	-
1920n	146	142	4	-	-	-	-	-	-
1930a	127	124	3	-	-	-	-	-	-
1930n	127	124	3	-	-	-	-	-	-
1941	132	132	-	-	-	-	-	-	-
1956	110	-	-	-	-	-	-	-	-
1966a	97	97	-	-	-	-	-	-	-
1966n	97	97	-	-	-	-	-	-	-
1977n	45	45	-	-	-	-	-	-	-
1992n	12	11	-	-	-	-	-	-	348

³⁴⁶ Arpad E. Varga, *op. cit.*, p.87.

³⁴⁷ *Ibidem.*

³⁴⁸ *Ibidem.*

4. ECONOMIE ȘI SOCIETATE

Agricultura a reprezentat din cele mai vechi timpuri principala activitate economică a satelor din Banat. Încă din perioada stăpânirii turcești, când nu exista o piață de desfacere la populația românească din Banat a predominat cultura porumbului, care a reprezentat hrana principală a acesteia. Din secolul al XVIII-lea, administrația austriacă va lua măsuri de creștere a suprafețelor cultivate cu grâu. În paralel cu creșterea producției, austriecii au introdus și o impozitare riguroasă a recoltelor obținute.

Nu ne-au rămas date exacte despre obligațiile fiscale pe care le aveau locuitorii față de autoritățile turcești, dar apreciem că erau aceleași ca și pentru ceilalți locuitori ai Banatului otoman. Astfel, fiecare cap de gospodărie/familie mare era obligat să plătească anual ca "haraci sau tribut sultanului" câte un ducat, denumit *gizie*. Pe lângă aceasta, fiecare gospodărie era obligată să dea în fiecare an un car cu fân, 1-2 care cu lemne și 5 ocale de untură³⁴⁹. Aceste obligații puteau fi răscumpărate (cu aproximativ o jumătate de ducat. Totodată, fiecare comunitate sătească avea obligația să predea anual pe seama pașalâcului Timișoara un bou, precum și dijma mare și dijma mică din produsele agricole. În caz de nevoi publice, supușii erau obligați față de fiscul otoman și la robota prestată în mod gratuit, cu brațele sau cu carele. De asemenea, supușii bănățeni mai erau datori cu obligația de robotă și față de stăpânii lor de pământ, așa numiții "spahii", deținătorii de feude (*timaruri*).

Odată cu instaurarea noii stăpâniri a fost demarat și procesul de stabilire a noului sistem de taxe și impozite pe care trebuia să le plătească populația. Printre primele măsuri a fost Conscripția populației din anul 1717, pentru a avea o evidență a numărului gospodăriilor și capilor de familie asupra cărora urma să fie stabilită dijma ce urma să fie percepută în numele împăratului. Din prudență, dar și pentru a fi stimulative, în prima perioadă s-a stabilit ca în conformitate cu Decretul imperial din 7 septembrie 1718, doar 25% din această contribuție să fie plătită în bani sau produse, restul urmînd a se presta prin munca de robotă la diferite lucrări de interes public³⁵⁰. Contribuția urma să fie încasată de către administratorii de district și decurgea din calitatea de cetățean. În general dijma era de

³⁴⁹ Costin Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul Imperial. 1716-1718*, Editura de Vest, Timișoara, 1997, p.89.

³⁵⁰ *Ibidem*, p.93.

1/10 din produsele principale: cereale, animale, produse agricole, vin, fân și reprezenta plata dreptului de a folosi o anumită suprafață de teren.

Contribuția se compunea din darea de cap/capitația datorată de capul gospodăriei și de primii săi doi fii adulți, și din darea după avere. La începutul deceniului al treilea al secolului al XVIII-lea, darea de cap pentru Banat, deci și pentru așezările din stânga Mureșului era următoarea: 5 florini de la capul de gospodărie, 4 florini pentru fiii căsătoriți ai capului de familie, 4 florini pentru fiii necăsătoriți, 6 florini pentru meseriași și negustori. Darea după avere consta din: 24 creițari de fiecare cal, 18 creițari de fiecare bou, 15 creițari de fiecare vacă, 6 creițari de vițel, 3 creițari de oaie, 11/2 creițari de capră, 3 creițari de porc, 11/2 creițari de stup, 12 creițari de fiecare iugăr de vie, 12 creițari de fiecare jumătate de iugăr de ogor semănat cu grâu, 9 creițari pentru fiecare jumătate de iugăr semănat cu porumb.

Acest sistem, deși împovărător, a funcționat circa două decenii. Începând cu deceniul al șaselea al secolului al XVIII-lea s-au mai redus unele tarife, a apărut un sistem diferențiat pe categorii în funcție de zona de fertilitate (câmpie, deal, munte), a apărut categoria scutiților (preoții ortodocși) sau a celor cu reduceri (văduve), s-a stabilit o unitate de impozitare în funcție de care s-au stabilit tariful, dijmele și robotele putând fi răscumpărate în bani, sumele concrete se stabileau la nivelul oficiilor districtuale.

Din 1719 s-a strâns a zecea parte (zeciuiala) din toate produsele câmpul. Acestea erau concentrate în depozitele erariale de la Timișoara și Szeged. Pierderile mari datorate degradării produselor din depozite a făcut ca încă din anul 1721 zeciuielile să fie arendate particularilor. Sistemul mercantilist s-a extins foarte repede și asupra cârciumăritului, morăritului, vânătorii, pescuitului, etc.³⁵¹.

Odată cu separarea administrației civile de administrația militară prin reforma din 1751-1753, s-a produs și o reorganizare a sistemului de impuneri fiscale caracterizat în primul rând prin elaborarea unor tabele de impunere clare și în același timp detaliate, având în vedere zona de fertilitate a terenului și evitând posibilitățile de abuz din partea funcționarilor. Se remarcă o ușoară scădere a sumelor datorate.

O ultimă reformă a sistemului de impunere în Banatul Imperial a avut loc în anul 1769: s-au păstrat zonele de fertilitate, darea de cap anuală a fost modificată și a apărut impozitul familial. Spre exemplu, pentru zona de care au aparținut și așezările de la sud de Mureș, structura dărilor arăta astfel:

³⁵¹ Acestea erau cunoscute ca drepturi regaliene.

Categoria	Zona de deal
Capul de gospodărie căsătorit	6 fl.30cr.
Jelerul căsătorit	4 fl.20cr.
Jelerul necăsătorit	3 fl.15cr.
Văduva cu casă	1 fl. 5cr.
Bărbat sărac căsătorit	2 fl.10cr.
Bărbat sărac necăsătorit	1 fl.5cr.
Impozit funciar de fiecare iugăr de teren arabil	20cr. ³⁵²

După încorporarea Banatului la Ungaria la 1778, dar mai ales odată cu introducerea Urbariului bănăţean la 1780, sistemul de impunere bazat pe mărirea sesiei ţărăneşti şi-a dobândit statutul de drept pentru mai multe decenii³⁵³. Mărimea loturilor ţărăneşti repartizate din ordinul Mariei Theresa, până la urmă a fost stabilită astfel:

- 34 iugăre pentru o sesie întreagă
- 19 iugăre pentru o jumătate de sesie
- 11 iugăre pentru un sfert de sesie
- 7 iugăre pentru o optime se sesie
- O sesie întreagă cuprindea:
 - 24 iugăre teren arabil
 - 6 iugăre fânaţ
 - 3 iugăre păşune
 - 1 iugăr pentru lot de casă³⁵⁴

Despre o schimbare evidentă şi despre randament în agricultura satelor bănăţene, în care includem şi aşezările de la sud de Mureş, între acestea şi localitatea Şiştarovăţ, putem să vorbim abia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Creşterea populaţiei satelor a determinat o întindere a terenurilor agricole tot mai departe de aşezări, ceea ce i-a determinat pe proprietarii de pământ, pentru a economisi timpul lucrătorilor, să ridice locuinţe temporare (sălaşe) pe pământurile mai îndepărtate. Apariţia sălaşelor a fost stimulată şi de legea din 1860, prin care statul maghiar a oprit aducerea grâului netreierat, a plevei, paielor şi nutreţurilor în sat. După emiterea acestei legi, locuinţele temporare de la sălaşe au devenit permanente, tendinţă fiind de evoluţie spre fermă³⁵⁵. Chiar dacă mai puţine ca la

³⁵² Costin Feneşan, *op.cit.*, p.109.

³⁵³ *Ibidem*, p.111.

³⁵⁴ *Ibidem*, pp.110-111; 1 iugăr cuprindea 1600 stânjeni pătraţi, iar 1 stânjene avea 1,89 m.

³⁵⁵ Ştefan Manciu, *Sate şi sălaşuri din câmpia Tisei*, în Buletinul Societăţii Regale de Geografie, Tom I, Atelierele Grafice Socec & S.A., Bucureşti, 1931, p.162.

nord de Mureș, sălașe au existat și la sud de Mureș, ele fiind desființate abia în anii regimului comunist.

Prin Patenta imperială din 1852, încep și în Banat, comasările de hotare și separările de păduri și de pășuni. Comasarea proprietăților țărănești aflate, în majoritatea cazurilor, răspândite în mai multe loturi, a fost un proces absolut necesar în vederea introducerii unei agriculturi moderne. Loturile mici ale gospodăriilor țărănești, răsfirate, împiedicau - în mare măsură - folosirea tehnicii moderne, cultivarea cu randament a plantelor cerealiere și industriale. Mai mult, prin deplasarea de la un lot la altul se pierdea un timp prețios, iar drumurile de acces spre loturile mici răpeau mari suprafețe de teren. Cu toate acestea, țărănimea s-a opus cu îndârjire oricărei reglementări, ceea ce a dus la tergiversare, procesul de comasare rămânând nefinalizat până la izbucnirea Primului Război Mondial. Rezistența țăranilor a avut de altfel, o bază reală, ținând seama de experiența negativă pe care țărănimea a acumulat-o de-a lungul secolelor în raporturile cu proprietarii feudali³⁵⁶. Dar, ca urmare a creșterii populației, cât și din nevoia de dezvoltare economică, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o parte întinsă din pădurile aflate în preajma satului au fost transformate în terenuri cultivabile sau pășuni. De asemenea, mari suprafețe de pământ au fost redat agriculturii prin lucrările de hidroameliorații la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Prin patentele imperiale din 1853-1854 s-a desființat șerbia în Transilvania, țăranul devenind proprietar de pământ. Și pentru țăranul din Șiștarovăț, pământul era viața lui și era atât de mândru atunci când spunea „holda mea” sau „am atâtea lanțe de pământ”. Unii aveau o jumătate de *paore*, adică patru lanțe de holdă/iugăre cadastrale. Alții, posedau o *litră* de pământ care echivala cu două lanțe/iugăre cadastrale de holdă (trei holde), două fânețe a 1 ½ iugăre fiecare, în total șase lanțe/iugăre de holdă și trei lanțe/iugăre de fâneță, deci nouă lanțe/iugăre de pământ, plus livezi de pruni. Urmau cei cu patru lanțe/iugăre de holdă (cu trei holde a patru lanțe/iugăre), două lanțe/iugăre de fâneță (cu două livezi, deci patru lanțe/iugăre), în total 16 lanțe/iugăre de pământ, plus livezi cu pruni. Mai erau de asemenea cei cu un așa-zis *zmac* de pământ. Aceștia aveau în posesie trei holde fiecare de câte un lanț/iugăr și două livezi/fânețe tot de un lanț/iugăr, în total cinci lanțe/iugăre³⁵⁷.

După ce au primit pământ (holde și livezi de fân), mai târziu au intrat și în posesia unor așa-zise grădini aflate în jurul satului, acestea fiind

³⁵⁶ Lajos Kakucs, *Contribuții la istoria agriculturii din Banat*, Ed. Mirton, Timișoara, 1998, pp.72-73.

³⁵⁷ Valeriu Cuzman, Misici.Boier care înainte de 1848 a stăpânit satul Șiștarovăț pe timpul iobăgiei, mss., 3 februarie 1981, p.3.

situate începând de la râtul cu apă de la Gloac, pe Gârba, Căsiște, la Pribegi, Orniță, Seleștioara, Mlacă, peste drumul spre Labașinț la Târșeli, Izvoraș, apoi trecând de drumul Varniței la Zogoriște, până jos la drumul ce duce la Seliște. Urmau grădinile de la Seliște până la drumul de la Crucea lui Pera pe deal, de aici încolo urmând Coterși (Cotărși), Terșeliște (Târșăli) până la Radoviț și Poiana Ardeleanului. Toate aceste grădini au fost plantate cu pruni care când rodeau aduceau frumoase venituri gospodariilor. Livezi cu pruni mai erau pe Câmpul Bisericii și la fântâna Blagueștilor³⁵⁸.

În mentalul colectiv a rămas, transmițându-se din generație în generație, o „poveste” despre hotarul comunei Șiștarovăț. Se spune că primarul/chinezul - cine o fi fost, că nu ia rămas numele - ar fi făcut o convenție cu inginerul hotarnic care a condus operațiunile de măsurare și repartizare a acelor pământuri, pentru a primi satul pământurile cele mai bune, dar mai ales cele mai apropiate de sat aflate pe terenul unde acum este pădure, probabil atunci nu era. Pământul urmând a deveni proprietatea satului se întindea începând de la Gloac în sus, Pribegi, până sus la hotar, pe deasupra de Bucovița, trecând pe la stânga șoselei care duce la Cuveșdia, pe la Malicuș, apoi pe hotarul de deasupra de Terșeli până la Colari. Condiția era ca primarul/chinezul să-i dea inginerului hotarnic 100 de litri de răchie (țuică). Primarul a adunat cantitatea de răchie promisă de la locuitorii satului, dar a refuzat să-și mai onoreze promisiunea. De aceea, ca răzbunare, inginerul hotarnic le-a dat sătenilor pământ din al treilea rând de holde, aflat peste valea Gavrolovăț/Gavluț, la Cremeniiște, dincolo de valea care merge de la Varnița, începând de la Poiana cu peri până la pădurea statului de către Lipova și Ususău, pământ de slabă calitate, dar mai ales departe de vatra satului³⁵⁹. Despre această întâmplare avea cunoștință și dr. Vasile Avramescu, șeful Serviciului Contencios Arad, care, de câte ori venea la Șiștarovăț, la moșia sa, mergea duminica la Biserică, vorbindu-le și despre cele întâmplate atunci cu holdele de pe hotarul satului. Nu o dată, își aminteau sătenii, a fost auzit că ar dori să înainteze un memoriu bine întemeiat și documentat la Minister la București, pe la 1937 - 1940, pentru un schimb de teren cu Statul român., comuna dând statului rândul acela de holde de peste vale și Cremeniiște. Dar, a venit Al Doilea Război Mondial, iar peste Vasile Avramescu au trecut anii și din partea comunei n-a mai stăruit nimeni pentru acel schimb de pământuri³⁶⁰.

³⁵⁸ *Ibidem*, p.4.

³⁵⁹ *Ibidem*, pp.4-5.

³⁶⁰ *Ibidem*, p.5.

În anul 1896, groful Robert Zelinsky cu reședința la Neudorf, a cumpărat în detrimentul locuitorilor comunei Șiștarovăț, teren agricol în suprafață de peste 1000 de jugăre cadastrale în care intra teren arabil, pășune și pădure. Notarul comunei, Suricescu, a luptat mult pentru a cumpăra satul Șiștarovăț moșia, și încă în rate, dar a avut opoziție din partea lui Melentie Suciu de la nr.177, nimeni altul decât tatăl lui Ioan Suciu care-și va lega numele de Marea Unire de la 1918, care din dușmănie față de notarul comunei a luptat împotriva acestuia, zădărnicipându-i toate demersurile în beneficiul satului. Ba mai mult, Robert Zelinsky a reușit să anexeze și Iberlantul Mic în mod abuziv, acesta aflându-se alături de cel Mare, adică moșia pe care o cumpărase, cumpărat deja de către sat cu contract în regulă, schiță de plan și cu trei rate plătite. Documentele certificând acest lucru erau în posesia lui Vasile Moldovan zis Pușchiță de la nr. 213. Acesta a încercat să se opună pentru a-l împiedica pe grof să anexeze acel Iberlant mic, „dar în zadar, un cocoș nu se poate lupta cu un taur și nici o rândunea nu aduce vara”³⁶¹. Vasile Moldovan a fost însă singur, nu la ajutat nimeni, rămânând singur în tot satul, neajutat nici de primar, nici de notar, nici de Consiliul comunal, deoarece în urma notarului Suricescu, decedat în 1908, toți cei rămași care aveau puterea în mână la nivel de comună, au fost se pare cumpărați de către groful Zelinsky³⁶². După cumpărare, noul proprietar a construit într-o vale, aproape de pădurea statului pe locul numit Colari, case pentru servitori, fiecare familie având o încăpere de locuit și o bucătărie. În total vreo 20 de apartamente. „Odăile” grofului mai cuprindeau și două grajduri mari care puteau găzdui 60-70 de animale și erau construite din piatră brută scoasă din pârâurile de pe proprietatea grofului.

Pentru a munci pământul, Robert Zelinsky a adus servitori numiți biriși, aproximativ 15 familii pentru început, majoritatea de origine etnică maghiară, dar au existat și câteva familii de români aduse din comuna Chesinț³⁶³. Mulți aveau copii care frecventau școala din deal de la nr. 202, între aceștia autorul însemnărilor despre „pusta grofului Robert Zelinsky”, amintește pe Cristina Arși din Chesinț, de origine română, dar și maghiară, printre care, Megyasaj Bela și fratele ei Kalman³⁶⁴.

După ce a rezolvat problemele legate de angajați și găzduirea lor, Zelinsky a cumpărat câteva zeci de perechi de boi, aratul se făcea cu patru boi la un plug cu o brazdă, arătura făcându-se pe deal. Birișii, unii au mai lucrat, alții nu, unii aveau pricepere și milă de vite, alții nu, încât în scurt

³⁶¹ Valeriu Cuzman, *Pusta grofului Zelinski Robert*, mss., 18 iunie 1979, p.15.

³⁶² *Ibidem*.

³⁶³ *Ibidem*, p.1.

³⁶⁴ *Ibidem*, p.2.

timp mulți boi au murit. Printre birișii de la început a fost și șiștarovățeni: Nicolae Cărăbaș zis al lui Cărabă de la nr.200, care a avut patru boi în primire și Rista Blaguescu zis al lui Fercu de la nr.251. Acesta a fost în slujba grofului cât timp acesta a folosit boii pentru arat și celelalte munci agricole. Spuneau bătrânii din sat, că în acele timpuri erau lupi peste tot. Pentru a-i stârpi, groful a dat dispoziție ca toți boii care au murit să fie jupuiți, să li se ia pielea, iar carnea otrăvită să fie aruncată pe văile pâraielor.

Văzând că arătura pe deal în sus nu este rentabilă, ca și folosirea boilor, Zelinsky s-a sfătuit cu agronomii care erau și pe acele timpuri și a ridicat pe coastele dealurilor un fel de gard viu din puieți de salcâmi plantați pentru a opri surparea pământului; gardul se întindea pe o lungime de aproape 2 kilometri sau poate mai mult. Pe fiecare coastă a dealului erau și câte trei sau patru astfel de garduri, aflate la câte 100 sau mai mulți metri unul de altul. De asemenea a adus în locul boilor cai din rasa Murană, „lați pe spate, groși, cu copitele mari, un cal cântărea de la 700 de kilograme în sus”³⁶⁵. Pentru arătură au fost aduse pluguri grele cu brăzdar schimbător, brazda pe unele coaste ajungând până la doi kilometri. În acest fel s-a putut ara pământul peste tot, brazda fiind răsturnată de plug dinspre deal spre vale. Cu 12 perechi de cai s-a făcut față întregii suprafețe de pământ arabil.

„Pusta” grofului era administrată de oameni pricepuți și de încredere, dintre care: unul cu numele de Braier, altul Villi și desigur au fost și alții, dar numele lor a fost cu timpul uitat. Un paznic înarmat, controla întreaga pustă, pe care o bătea zilnic cu pasul. La început a fost un maghiar, Halasz Maci. După război, Robert Zelinsky a fost expropriat, rămânându-i pădurea, la care au fost paznici Anton Nedelcovici zis Toni venit de la Herneacova, plasa Recaș din județul Timiș, apoi Molnar Andras zis Urai, până când și pădurea a trecut în proprietatea statului.

Pământul arabil nu era de bună calitate, pretându-se mai degrabă pentru cultivarea pomilor fructiferi, mai ales a prunilor și creșterea animalelor. Pe hotarul comunei erau holdele parcelate din vale către deal, iar când ploua, apa curgea pe răzoare și dacă nu erau îngrijite, în decurs de doi-trei ani, erau brazdate de pâraie, ieșind temporar din circuitul agricol. Pentru a evita astfel de situații, s-a recurs la acele brâie de salcâmi, precum și la arătura de-a curmezișul holdei, apa de ploaie intrând în sol, păstrând umiditatea necesară pământului.

Terenul arabil era divizat în trei tarlale. Una era semănată cu grâu, alta cu trifoi cultivat în grâu și a treia era arată într-un an de trei ori. Se e-

³⁶⁵ *Ibidem*, p.3.

xecuta mai întâi o arătură de primăvară, pământul fiind și grăpat. Vara creștea pe arătură costreavă, după ce era cosită, terenul era arat din nou și în același timp grăpat. Toamna, la timpul semănatului grâului, se făcea cea de-a treia arătură și se semăna grâul. Pentru a crește producția se împăștiau îngrășăminte-făină de oase, se spune - după ce se executa ultima grăpare a terenului. Primăvara terenul era grăpat din nou și apoi plivit.

La secerat, deoarece nu se puteau folosi secerătoare, deși existau, pământul fiind în pantă, groful aducea oameni pentru secerat, cei mai mulți provenind din comuna Chesinț, dar și din alte sate. Snopii erau mici pentru a putea fi duși mai ușor la stog. Când era cultivată cu grâu tarlăua din dealul Ciuhi, stogurile cu grâu se făceau la Ciuhă. Stogurile erau aproape de înălțimea casei, clăditul era un adevărat meșteșug, snopii așezându-se deasupra stogului alcătuind un adevărat acoperiș care nu permitea pătrunderea ploii în stog și dacă rămânea netreierat până în anul următor.

Pentru treierat era adusă batoza care trecea prin sat, apoi prin pădure pe la Crucea Roșie spre satul Varnița și urca pe deal direct la Ciuhă. Treieratul dura câte două săptămâni. Spuneau oamenii că groful avea mai multe moșii (puste) prin alte părți, dar grâu frumos, mare la bob și sănătos ca la pusta din Șiștarovăț din dealul Ciuhi nu a avut niciunde. În acel loc grâul nu a fost atacat niciodată de vreo boală, rămânând în cel mai rău caz mai sărac la boabe. La Hodaie avea și un selector mare care alegea grâul pe două categorii.

În tarlăua cu trifoi producția atât de mare încât, până la vremea cositului, o mare parte era căzut la pământ. Pentru cosit oferea plată bună, dar producția fiind mare, mai dădea oamenilor să cosească în parte, partea grofului transportând-o cu căruțele acestuia. Pe tarlăua cu ogor pentru semănat nu era permis să calca vitele. Nu odată, își amintesc cei bătrâni, unii locuitori ai satului umblau noaptea pe hotar cu vitele la pășunat și făceau pagubă altor săteni, având legătură și prietenie desigur cu paznicii grofului, care se lăsau „cumpărați”, mai ales în schimbul răchiei, dar niciodată, pe ogorul grofului³⁶⁶, deși era acoperit de costreavă de cea mai bună calitate pentru pășunat.

Se spune că groful, la început, după ce a cumpărat moșia venea vara, din martie până în octombrie sau noiembrie când începeau ploile, în fiecare lună odată, păstrând acest obicei până la Primul Război Mondial, când a fost expropriat. Venea cu trăsura cu cai până la Hodaie și chiar și pe moșie. Dar, terenul fiind în pantă, drumul era brăzdat de „ogașe” s-a întâmplat nu odată să se răstorne căruța. De aceea a schimbat planul depla-

³⁶⁶ *Ibidem*, p.9.

sării spre moșia din Șiștarovăț. Zelinsky a locuit mai mult la reședința sa de la Neudorf, nu departe de Lipova. De acolo însă până la pusta din Șiștarovăț distanța era de aproximativ 18 kilometri. Până la Lipova șase kilometri, iar de aici până la moșie alți 12 kilometri. În ziua în care se hotăra să inspecteze moșia din Șiștarovăț, dimineața trimitea mai întâi un călăreț care ținea și calul grofului la mână. Acesta se deplasa de la Neudorf până Valea Radovițului, la locul numit și astăzi Cuptoare, aflat cam la un kilometru de la ieșirea din sat în drumul spre Lipova. Acolo oprea și aștepta.

În urma sa venea o birjă (trăsură cu doi cai) până la Podul Feroaie, aflat la ieșirea din Lipova, înspre Băile Lipova, unde se oprea pentru a aștepta. La ora fixată, groful pleca tot cu o birjă cu doi cai, însă la trap și după ce ajungea la locul unde era așteptat de cealaltă birjă, cobora și urca în aceasta îndepărtându-se spre Șiștarovăț. La Cuptoară, birjarii, fiecare la locul său, luau în primire caii obosiți, plimbându-i în continuare. Groful încăleca imediat, fără ajutor, deși nu mai era de mult la prima tinerețe, și pleca spre Hodaie, dar pe tot parcursul drumului, la trap pe unde terenul era drept și la pas unde era pantă. Călărețul însoțitor rămânea mult în urmă. Calul grofului era un pur sânge englez, „mare,, înalt, lung, cap mare, cu felinar, gâtul lung, peptos, la burtă subțire, pintenog, la coadă aplecat urât, picioarele dindărăt nu drepte frumos ci băgate sub el înainte, ca la iepurii sălbatici, croit pentru fugă, iute, cam slab nu gras, de culoare roib închis”³⁶⁷, calul însoțitorului fiind „mai moale, mai greu”³⁶⁸. Groful nu era deosebit de comunicativ, poate chiar prea distant de locuitorii satului. Nu saluta, nu stătea de vorbă cu nimeni, dar nici nu răspundea la salut.

Ajuns la Hodaie era întâmpinat de gazda - biriș care îi raporta situația de la moșie, apoi pleca împreună cu însoțitorul pe moșie, inspectând toate culturile. După terminarea vizitei, se întorcea la Hodae, mai adresa câteva observații gazdei-biriș și pleca. Ajuns la trăsură descăleca și se deplasa până la cealaltă trăsură care-l aștepta la Podul Feroaie. În urma sa venea la pas călărețul. După ce ajungea la a doua trăsură, urca și se îndrepta spre Neudorf, urmat de cealaltă trăsură rămasă în urmă și mergând la pas, fără grabă.

Așa călătorea groful Robert Zelinsky la pusta sa de la Șiștarovăț, la care ținea foarte mult.

În ceea ce privește plata angajaților -a birișilor- aceasta se făcea în baza unui contract pe termen de un an, în care erau prevăzute toate obligațiile contractuale, atât ale birișilor față de stăpân, cât și a stăpânului față de angajații săi. Aceștia (birișii) primeau locuință, cameră și bucătărie,

³⁶⁷ *Ibidem*, p.12.

³⁶⁸ *Ibidem*.

șpaiț (cămară pentru alimente), sobă pentru încălzit și sobă pentru gătit, precum și lemne de foc din pădurea grofului³⁶⁹, grădină pentru zarzavaturi pentru fiecare familie. Angajații puteau crește de asemenea păsări de curte și -se pare- primeau un iugăr de pământ pe care puteau cultiva porumb, cu caii și atelajul stăpânului. Primeau de asemenea alimente: făină, slănină, sare, ceapă, cartofi, ardei boia de ardei, ș.a., precum și petrol pentru iluminat și pe lângă toate acestea primeau și un salariu în bani, putându-și hrăni astfel fără probleme familia³⁷⁰.

Satul fiind așezat în zonă deluroasă, terenul arabil a fost mai puțin productiv. Pentru a obține producții satisfăcătoare, sătenii fertilizau solul cu gunoiul de grajd sau îl gunoiau cu oile. Rotația culturilor-așa cum am văzut - era un alt mijloc de revitalizare a solului.

Principalele plante agricole și tehnice, legume cultivate erau: porumbul, grâul, orzul, ovăzul, secara, floarea soarelui, cânepa, trifoiul, cartofii; se mai cultivau ludăile (dovleacul), păsula (fasolea) și tătarcă (sorg). Aceste culturi serveau drept hrană, atât pentru om, cât și pentru animale. Obținerea unor noi suprafețe de cultivat se făcea prin incendiere supravegheată, deștelenire și prin târșire. De aici și denumirea de Târșeli dată unei părți de hotar al satului Șiștarovăț.

Până la mijlocul secolului trecut, la muncile agricole se foloseau atelaje trase de boi, vaci sau cai. Boii erau de culoare roșie, talie mică, ca și caii. În secolul al XIX-lea grâul se secera. Abia după 1900 s-a introdus coasa. Treieratul păioaselor se făcea cu cai sau boi pe arie. Aria era o suprafață de teren de circa 100 metri pătrați, neted, ușor ridicat, la marginea satului sau în curtea gospodarului, care era măturată, nivelată, bătătorită și udată, pe care se așezau snopii cu spicele spre centru, dezlegați, peste care călcau 2-4 cai sau boi mânați de la centru de un om cu ajutorul unei funii de care erau legate animalele. După ce se scuturau boabele, erau amestecate cu pleavă și pământ, se vânturau într-un vânturător cu ciur. Abia din anii '30 ai secolului trecut s-a extins utilizarea batozelor. Porumbul se semăna pe brazdă sau în cuiburi cu sapa. Se prășea de două ori, a doua oară se îngropa sub formă de mușuroi. Toamna se recolta nedepănușat și se depănușa în gospodărie prin clacă. Secara se cultiva îndeosebi pentru paie necesare pentru acoperișurile caselor.

În vechime, semănatul grâului se făcea cu mâna, peste brazde, apoi se grăpa cu o grapă ușoară cu grinzi de lemn și dinți/colți de fier. Semănatul grâului nu se făcea de către oricine, trebuia să fie un plugar bun, cu experiență, în special bătrâni care știau cum să arunce grâul de sămânță

³⁶⁹ *Ibidem*, p.13.

³⁷⁰ *Ibidem*, p.14.

din mână, printre degete, uniform pe teren pentru a nu-l da prea des sau prea rar.

Primăvara după ce creștea grâul înainte de a face spic, trebuia plivit, curățat de unele buruieni care creșteau odată cu grâul semănat. Mai ales scaieți, turiță, ștevie, cicoare și alte buruieni care din cauză că terenul era arat puțin adânc (cu vitele), creșteau din abundență. Plivitul se făcea cu *ocicul* (o lamă de oțel sub formă de daltă fixată în capătul unei cozi de lemn). Munca era făcută mai ales de către femei, fete și băieți. Când grâul era copt, avându-se grijă să nu fie prea „trecut” pentru a nu se scutura de boabe, se începea secerișul.

Dis-de-dimineată, până nu dispărea roua, se făceau *legători* prin smulgerea unui mănunchi de grâu cu rădăcină cu tot; se scutura de pământ prin lovirea rădăcinii de talpa piciorului stâng, apoi se împărțea mănunchiul în două și se lega prin răsucire partea spicelor de cealaltă, în așa fel ca rădăcina să fie la capetele legătorii. Apoi se așezau câte 21 la un loc. Asta însemna că erau legături pentru o *cruce de grâu*. Se făceau atâtea legători câte cruci se preconizau că vor rezulta de pe lanul respectiv.

După ce se făceau legătorile și se lua roua, când grâul era uscat, se trecea la secerat cu ajutorul coasei cu arc (coardă) ce avea rolul de a menține grâul tăiat de coasă puțin înclinat pe partea stângă; operația era executată numai de către bărbați. În urma fiecărui cosaș venea femeia care aduna grâul în mănunchi și îl așeza pe legătorile care erau întinse în prealabil de un copil. Se forma astfel un *snop* care putea fi cuprins în legătoare și avea greutatea de cca 10-15 kg în raport cu calitatea recoltei. *Legatul snopilor* se făcea de către un bărbat după 1-2 sau 3 secerători - cosași. Snopii rămâneau legați pe miriște mai deși sau mai rari, după cum era de frumos și bine crescut grâul.

După ce grâul era legat în snopi, se aduna și se așeza în *cruci*, formate din 21 de snopi. Snopii se așezau în 4 muchii, cu spicele spre interior unele peste altele, iar snopul ultim se așeza deasupra crucii și i se zicea *popă*. Urma greblatul spicelor de pe teren cu o greblă de lemn mânărită de o persoană, greblă ce avea o lungime de cca 1,5-2 metri.

După ce grâul era uscat, se transporta cu carul acasă sau la arie unde era instalată *batoza* și se făcea *stog*. Aria era un teren neted, fără nisip sau pietriș, o vatră mare de pământ bine bătut și uscat pe care se formau în rând stogurile de grâu urmând a fi „*călcate*”. Paiele rezultate din snopi se transportau din spatele batozei cu ajutorul unor rudițe de lemn și erau așezate în *jîreadă*. În urma treieratului rezultau *pleava mare* și *pleava mică* folosită pentru hrana animalelor muiată cu apă caldă, amestecată cu făină de porumb. Înainte de apariția batozelor - așa cum am văzut - snopii erau bătuți cu bâte de esență tare (corn) sau erau „călcați” cu ajutorul cailor, a-

le căror copite sfărâmau spicele după care se scuturau în bătaia vântului, astfel era separat grâul de paie și pleavă.

Batoza era alimentată de un lucrător care trebuia să stăpânească o oarecare îndemânare și cunoștințe în această muncă, pentru a ști cum să alimenteze batoza, răsfirând snopii de grâu și introducându-i cu spicele înainte spre a nu îneca batoza. Munca era grea și istovitoare, necesitând mare atenție pentru a se evita accidentele, dar mai ales din cauza prafului din grâu. Atunci când se mai întâmpla să fie *mălură* (tăciune de grâu) era foarte dificil. Praful și mătura se așezau pe oameni, astfel că nu se mai cunoșteau între ei.

După colectivizarea agriculturii au apărut combinele pentru secerat păioase și pentru recoltat porumb, cultivându-se suprafețe întinse, care ușurau munca agricultorilor.

La începuturi, porumbul se semăna cu mâna prin aruncare ca și grâul, mai târziu se puneă pe brazdă în urma plugului. Sămânța de porumb era pusă aproximativ la jumătatea înălțimii brazdei pentru a nu fi prea adânc plantat; următoarea brazdă o acoperea. După terminarea semănăturii terenul era grăpat cu o grapă de lemn cu dinți de fier. Abia după Al Doilea Război Mondial a apărut și în părțile noastre semănătoarea de porumb. Aceasta avea două coșuri unde se introducea sămânța de porumb, iar de acolo, printr-o țevă ajungea în pământ. Semănătoarea era tractată de cele mai multe ori de un cal, care era schimbat la un anumit interval de timp. Semănatul pe rânduri ușura munca săpătorilor de porumb, pentru că înainte de săpat manual se *șiruia* cu *plugul de șiruit*, printre rânduri, distrugând o mare parte din buruieni și reducând astfel efortul săpătorului.

Dintre plantele tehnice cultivate evidențiem cultura cânepii (de vară și de toamnă) întrucât cultivarea ei presupunea o serie de operațiuni, precum: culegerea manuală, legarea mănunchiurilor, așezarea în cupe pentru uscare, scuturarea semințelor, așezarea pentru murat (topit) în zatoanele (barajele) amenajate în Valea Radovișului la Șiștarovăț, uscarea, melițarea, drâglarea, toarcerea. După selecționarea firelor (drâglatul) se obțin trei sortimente de fire: fuiorul, stupe și drâgăloci (câlți).

Pomicultura era favorizată de terenul agricol deluros. Ponderea revenea prunului. Se mai întâlnesc: nucul, cireșul, vișinul, mărul și părul. Prunele au fost larg întrebuințate în alimentația oamenilor. Se consumau ca atare, se făcea chisălița sau pezmetul, ori se uscau. Cea mai mare parte a prunelor era folosită pentru obținerea *răchiei* (țuicii) la cazan. Locuitorii comunei Șiștarovăț au fost renumiți în perioada interbelică prin comerțul cu țuică pe piețele lipovane. Solul din hotarul satului era prielnic și pentru

cultivarea viței de vie; unele gospodării aveau câțiva butuci, pe *șpalir*, din soiul strugurilor de masă.

Prin viile de pe coastele dealurilor sunt piersici, caiși, vișini, cireși. În trecut, cu unele excepții, nu exista o preocupare specială față de cultivarea pomilor, cu excepția prunilor. Livezile erau gunoiate și săpate între rândurile de pruni, dar se săpa și în jurul pomilor.

Pentru plantare s-au folosit puiți răsăriți din rădăcinile pomilor ajunși la rod. Speciile au fost în trecut autohtone, încât denumirea dată de țărani a ținut seama de culoarea fructelor: prune roșii, prune vinete, cireșe negre, etc. Ameliorarea soiurilor s-a făcut prin altoire în pană. La acest tip de altoire se făcea o despicătură în tulpina pomului și se introducea o pană altoiului, apoi se lega tăietura cu o cârpă și se ungea cu balebă. În localitate erau oameni specializați, care știau să altoiască, dar mai toți țăranii erau pricepuți în procedeul altoirii.

Primăvara pomii se curățau de uscături, se stropeau, iar cei de lângă casă se văruiau.

Animalele erau folosite la muncile agricole sau pentru a produce unele din alimentele de bază pentru hrana membrilor familiei. Animalele de tracțiune (cai, boi) erau ținute în gospodărie permanent, iar celelalte mergeau la pășune pe islazul satului unde erau păzite în *șioardă* (cireadă) de către un văcar sau de un membru al familiei. Oile erau păstorite local pe hotarul satului din primăvară până în toamnă, iar iarna erau ținute în cadrul gospodăriei. Forma de asociere a proprietarilor de oi din sat consta în organizarea în comun de către aceștia a unei *târle* (turme) la care angajau *păcurari* (ciobani) care păzeau oile. Le duceau la pășunat, le mulgeau, le tundeau, uneori preparau cașul, brânza, urda, untul. *Sâmbria* ciobanilor era în bani sau produse agricole. Proprietarii își luau laptele care li se cuvenea, după o anumită ordine stabilită ca urmare a *măsuratului* laptelui muls la care erau toți prezenți.

Ieșitul din sat al turmelor se făcea după o anumită rânduială. Prima turmă era turma vacilor; din fiecare gospodărie, după ce erau mulse, vacile ieșeau pe fiecare uliță a satului și se îndreptau la locul unde se aduna *șioarda*. În fiecare seară, vacile și junincile se întorceau singure acasă. Ieșeau apoi porcii, care la Șiștarovăț se adunau acolo unde se adunau și vacile, chiar în centrul satului. Porcii aveau pășunea lor în valea Radovițului, iar vacile pe valea satului, în acel loc existând o fântână cu *vălău* (jgheab) pentru adăpat animalele.

Din datele statistice vizând secolul al XIX-a și începutul secolului al XX-lea, rezultă următoarea situație privind creșterea animalelor în comuna Șiștarovăț:

Anul	Cornute	Cabaline	Ovine	Capre	Porcine	Total
1828	666	40	641	27	564 ³⁷¹	
1895	376	95	439	-	159 ³⁷²	
1911	713	149	1183	3	358 ³⁷³	

Albinăritul nu a fost o ocupație de bază a locuitorilor satului Șiștarovăț. Prisăcile erau amplasate în grădina casei, în aer liber sau adăpostite. Se foloseau următoarele tipuri de stupi. Din trunchi de copac, coșnițe din nuiele împletite și lipite cu lut, stupi din scânduri. Mierea, ceara și voștina erau folosite în gospodărie.

După război, starea agriculturii „nu e prea îmbucurătoare”. Suprafața cultivată era de cca 2964 iugăre, iar mijloacele folosite pentru lucrarea pământului sunt „cele cu munca brațială și animalică și ici-colo cu forța mecanică”³⁷⁴. Exproprierea și împrumărirea locuitorilor comunei Șiștarovăț din 1921 „nu a dat încă roadele așteptate”³⁷⁵. Aceasta și datorită faptului că procesul de împrumărirea a fost de durată, finalizându-se, ca peste tot, cu mare întârziere. În 1930, „Primăria Șiștarovăț certifică oficial că în comuna Șiștarovăț nu s-a făcut împrumărirea definitivă a terenurilor expropriate”³⁷⁶. Până în jurul anului 1928, agricultorii comunei cultivau pământurile în sistemul rotației culturilor care, nedând rezultate bune, s-a sistat și s-a introdus cultura rațională prin folosirea îngrășămintelor verzi precum lupinul care a început a se cultiva pe suprafețe însemnate, ca și trifoiul sau lucerna³⁷⁷. Majoritatea locuitorilor foloseau însă ca îngrășământ natural gunoiul de grajd³⁷⁸.

Tablou al instalațiilor de forță din satele aparținătoare notariatului Șiștarovăț la 2 septembrie 1929:

1. Florea Ioan, comuna/sat Șiștarovăț: 1 tractor Fordsohn (îl folosește la mașina de treierat)
2. Grim Emil, sat Labașinț: locomobil cu aburi (folosit la mașina de treierat)³⁷⁹

³⁷¹ Geza Kovach, *A bansag demografiai es gasdasag fejlodese(1716-1848)*, Szeged, 1998, p.157.

³⁷² Ioan Munteanu, *Banatul istoric, vol.2.Ocupații.Economia*, Ed.Excelsior Art, Timișoara, 2007, p.298.

³⁷³ *Ibidem*.

³⁷⁴ SJAN Arad, *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983)*, dos.2/1929, f.93.

³⁷⁵ *Ibidem*.

³⁷⁶ *Ibidem*, dos.1/1930, f.231.

³⁷⁷ *Ibidem*, dos.1/1938, f.178.

³⁷⁸ *Ibidem*.

³⁷⁹ *Ibidem*, dos.2/1929, f.102.

Tabel statistic cuprinzând resursele umane și agricole pe teritoriul comunei Șîstarovăț după recensământul din 1 decembrie 1934³⁸⁰:

Bărbați

Mobilizați: 219

Nemobilizați: 130

Femei: 379

Copii până la 16 ani: 241

Grâu- cantitate existentă: 150 tone

cantitate necesară: 140 tone

cantitate rămasă: 10 tone

Porumb - cantitate existentă: 100 tone

cantitate necesară: 90 tone

cantitate rămasă: 10 tone

Fân - cantitate existentă: 600 tone

cantitate necesară: 550 tone

cantitate rămasă: 50 tone

Vite mari - număr capete existent: 462

număr capete necesar: 330

număr capete rămas: 132

Viței - număr capete existent: 83

număr capete necesar: 30

număr capete rămas: 53

Oi și capre - număr capete existent: 909

număr capete necesar: 709

număr capete rămas: 200

Cartofi - cantitate existentă: 150 tone

cantitate necesară: 90 tone

cantitate rămasă: 60 tone

Fasole - cantitate existentă: 20 tone

cantitate necesară: 10 tone

cantitate rămasă: 10 tone

Șîstarovăț, 20 decembrie 1934³⁸¹

Cu toate acestea, condițiile de viață ale populației comunei Șîstarovăț, și mai ales ale satelor aparținătoare, Labașinț și Varnița, nu erau dintre cele mai bune, dimpotrivă, „cea mai mare parte (a populației – n.n.) se nutrește cu porumb în lipsa de grâu și porumb”³⁸²

³⁸⁰ Împroprietărirea era finalizată în comuna Șîstarovăț în mod oficial- așa cum am văzut-în anul 1930, dar intrarea noilor proprietari în posesia pământului a mai durat până prin anul 1934.

³⁸¹ SJAN Arad, *Fond Primăria Comunei Șîstarovăț(1920-1983)*, dos. 1/1934, f.12.

³⁸² *Ibidem*, dos.3/1935, f.15.

Tablou privind suprafețele de teren deținute pe naționalități în comunele aparținând notariatului :

Comuna Șiștarovăț:

Români: 7313 iugăre 88 stp.
Maghiari: 251 iugăre 1473 stp.
Germani: 69 iugăre 300 stp.
Evrei: 339 stp.³⁸³

Tablou cu suprafețele însămânțate în toamna anului 1938:

Comuna Șiștarovăț:

Grâu: 439 ha
Secară: 31 ha
Orz: 4 ha

Sat Labașinț:

Grâu: 238 ha
Secară: 7 ha
Orz: 1 ha

Sat Varnița:

Grâu: 59 ha
Secară: 1 ha
Orz: 1 ha³⁸⁴

În anul 1938 comuna/satul Șiștarovăț avea o suprafață totală de 7634 iugăre 600 stj, dintre care 2040 iugăre 303 stj teren arabil, 737 iugăre 598 stj grădină (livezi de pruni), 535 iugăre 210 stj, 24 iugăre 684 stj vii, 712 iugăre 100 stj pășune, 3244 iugăre 240 stj pădure. Suprafața necultivabilă era de 340 iugăre 695 stj. Comuna a primit în urma reformei agrare 252 iugăre de pădure, 459 iugăre islaz vechi și 80 iugăre islaz nou. De asemenea s-au distribuit celor îndreptățiți și instituțiilor prin reforma agrară 274 iugăre de pământ³⁸⁵. Pământul în comuna/satul Șiștarovăț și în satele aparținătoare, Labașinț și Varnița este de slabă calitate, neproductiv, fiind situat mai ales în zona de deal. Ceea ce a mai salvat scoțând din impas locuitorii, a fost „conversiunea datoriilor care s-a aplicat” și de care a beneficiat „circa 50% din numărul agricultorilor”³⁸⁶, efectele ei resimțindu-se prin salvarea multor gospodării și averi de la vânzare.

³⁸³ *Ibidem*, dos.1/1936-1937, f.241.

³⁸⁴ *Ibidem*, dos.1/1938, f.88.

³⁸⁵ *Ibidem*, f.178.(corect f.181)

³⁸⁶ *Ibidem*.

Hotarul satului Labașinț cuprindea ca suprafață totală 6612 iugăre 204 stj, dintre care 793 iugăre 1457 stj teren arabil, 232 iugăre 1009 stj grădini (livezi de pruni), 396 iugăre 1303 stj fânețe, 471 iugăre 1548 stj pășuni, 4503 iugăre 1300 stj pădure, 132 iugăre 1507 stj teren necultivat³⁸⁷. Satul a primit prin reforma agrară 151 iugăre de pădure și 746 iugăre islaz vechi. De asemenea, s-au distribuit celor îndreptățiți și instituțiilor în urma reformei agrare 157 iugăre de pământ³⁸⁸.

Hotarul satului Varnița se întindea pe o suprafață de 267 iugăre 715 stj din care teren arabil 151 iugăre 50 stj, grădini (livezi de pruni) 40 iugăre 465 stj, fânețe 23 iugăre 207 stj, pășune 34 iugăre 137 stj și 10 iugăre 1376 stj teren necultivat³⁸⁹. În urma reformei agrare, satul a primit 52 iugăre de pădure și 34 iugăre de islaz vechi. Prin reforma agrară s-a distribuit celor îndreptățiți și instituțiilor 59 iugăre de pământ. Tehnica de lucrare a pământului, uneltele și mașinile agricole erau în continuare cele tradiționale.

Comuna Șiștarovăț

Pluguri de fier cu o brazdă: 5

Pluguri de lemn cu o brazdă: 176

Grape de fier: 4

Grape de lemn cu dinți de fier: 177

Mașini de semănat porumb – 2 rânduri: 5

Mașini de bătut porumb manual: 15

Trioare: 6

Vânturătoare: 36

Melițe de in și cânepă: 72

Sape: 723

Hârlete (cazmale): 224

Greble: 297

Târânăcoape: 15

Lopeți: 232

Coase: 260

Topoare și securi: 310

Care: rechiziționabile - 32

nerechiziționabile -

Căruțe: rechiziționabile - 91

nerechiziționabile -

Trăsuri: rechiziționabile - 1

nerechiziționabile - 2

³⁸⁷ *Ibidem*, f.179(corect f.182).

³⁸⁸ *Ibidem*.

³⁸⁹ *Ibidem*.

Sacale (până la 50 dal): 1
Butoaie (50 - 100 dal): 140
Case: 260
Grajduri: 232
Cotețe: 241³⁹⁰

Sat Labașinț

Pluguri de fier cu o brazdă: 2
Pluguri de lemn cu o brazdă: 89
Grape de fier: 5
Grape de lemn: 83
Mașini de semănat porumb:- 2 rânduri: 3
Mașini de bătut porumb manual: 8
Trioare: 6
Vânturătoare: 9
Melițe de in și cânepă: 50
Sape: 338
Hârlețe (cazmale): 91
Furci: 268
Greble: 110
Târâcoape: 11
Lopeți: 106
Coase: 104
Seceri: 108
Topoare și securi: 34
Care: rechiziționate - 34
 nerechiziționate -
Căruțe: rechiziționate -
 nerechiziționate -
Butoaie (50-100 dal): 68
Case: 134
Grajduri: 129
Pătule: 1
Cotețe: 131³⁹¹

Sat Varnița

Pluguri de fier cu o brazdă: 2
Pluguri de lemn cu o brazdă: 22

³⁹⁰ *Ibidem*, dos.7/1939, f.2.

³⁹¹ *Ibidem*, f.3.

Mașini de semănat porumb - 2 rânduri: 1
Grape de lemn cu dinți de fier: 21
Mașini de bătut porumb manual: 5
Trioare: 2
Vânturătoare: 4
Melite de in și cânepă: 17
Sape: 72
Hârlețe (cazmale): 26
Furci: 74
Greble: 31
Târânăcoape: 4
Lopeți: 26
Coase: 27
Seceri: 23
Topoare și securi: 35
Căruțe: rechiziționabile - 22
 nerechiziționabile -
Căruțe: rechiziționabile - 3
 nerechiziționabile -
Butoaie (50 - 100 dal): 31
Case: 29
Grajduri: 27
Cotețe: 27³⁹²

Structura agricolă pe anul 1939-1940

Comuna/satul Șistarovăț

Suprafața totală a comunei: 4.393 hectare

Număr gospodării: 248³⁹³

În general producția agricolă a fost foarte slabă, mai ales datorită timpului ploios din primăvară.

Satul Varnița

Suprafața totală a comunei: 126 hectare

Număr gospodării: 27³⁹⁴

Odată cu instaurarea regimului comunist a început prigoana asupra familiilor înstărite din comună, ca de altfel din întreaga țară, declarând chiaburi pe toți cei care au folosit de-a lungul timpului muncă salariată

³⁹² *Ibidem*, f.4.

³⁹³ *Ibidem*, f.5.

³⁹⁴ *Ibidem*, f.6.

pentru cultivarea pământului. Familiile fruntașilor satelor opuneau o puternică rezistență la colectivizarea agriculturii după modelul sovietic.

Tabel nominal despre gospodăriile chiaburești din comuna Șiștarovăț cu satul Varnița

Șiștarovăț, la 9 iunie 1952

1. Vancea Ioan (65) - 3 membrii în familie - 12 ha, cazan de țuică, tractor, folosește muncă salariată

2. Florea Ioan (107) - 2 membrii în familie - 20 ha, cazan de țuică, folosește muncă salariată

3. Bunea Avram (86) - 1 membru în familie - 18 ha, $\frac{1}{4}$ parte cazan de țuică, folosește muncă salariată

4. Tănascu Romulus (91) - 5 membrii de familie - 12 ha, $\frac{1}{4}$ parte de cazan țuică

5. Giuri Teodor (77) - 2 membrii de familie - 11 ha, $\frac{1}{4}$ parte cazan de țuică

6. Suricescu Teodor (71) - 2 membrii de familie - 6 ha, $\frac{1}{4}$ parte cazan de țuică

7. Lazăr Roman (239) - 3 membrii de familie - 3 ha, $\frac{1}{3}$ parte cazan de țuică

8. Popescu Simion (206) - 4 membrii de familie - 13 ha, $\frac{1}{3}$ parte cazan de țuică

9. Oprescu Elena (229) - 4 membrii de familie - 10 ha, $\frac{1}{3}$ parte cazan de țuică

10. Cuzman Gheorghe (174) - 6 membrii de familie - 21 ha, $\frac{1}{3}$ parte cazan de țuică

11. Cuzman Valeriu (260) - 7 membrii de familie - 13 ha, $\frac{1}{3}$ parte cazan de țuică

12. Păcurar Maria (188) - 1 membru de familie - 4 ha, $\frac{1}{3}$ parte cazan de țuică

13. Cuzman Ioan (149) - 5 membrii de familie - 12 ha, $\frac{1}{4}$ parte cazan țuică

14. Lungu Avram (111) - 6 membrii de familie - 13 ha, $\frac{1}{4}$ parte cazan țuică

15. Popescu Iosif (112) - 4 membrii de familie - 8 ha, $\frac{1}{4}$ parte cazan țuică

16. Petrescu Ioan (128) - 7 membrii de familie - 13 ha, $\frac{1}{4}$ parte cazan țuică

17. Neda Gheorghe (114) - 3 membrii de familie - 17 ha, $\frac{1}{8}$ parte cazan țuică

18. Neda Petru (31) - 5 membrii de familie - 12 ha, 1/8 parte cazan țuică
19. Moșterescu Petru (35) - 7 membrii de familie - 15 ha, 1/8 parte cazan țuică
20. Suricescu Teodor (37) - 4 membrii de familie - 14 ha, 1/8 parte cazan țuică
21. Nichi Avram (120) - 3 membrii de familie - 12 ha, 1/8 parte cazan țuică
22. Blaguescu Ioan (184) - 5 membrii de familie - 10 ha, 1/8 parte cazan țuică
23. Zarva Moise (202) - 4 membrii de familie - 9 ha, 1/8 parte cazan țuică
24. Cuzman Gheorghe (151) - 2 membrii de familie - 7 ha, 1/8 parte cazan țuică
25. Petrescu Aurel (8) - 3 membrii de familie - 10 ha, cazan pe vamă, muncă salariată
26. Mustafa Petru (178) - 4 membrii de familie - 2 ha, batoză de treierat
27. Isac Ioan (99) - 6 membrii de familie - 17 ha, muncă salariată
28. Lazăr Petru (80) - 2 membrii de familie - 10 ha, muncă salariată
29. Cuzman Avram (110) - 2 membrii de familie - 14 ha, pământ în dijmă
30. Suricescu Avram (32) - 12 ha, cazan pe vamă, muncă salariată
31. Francescu Silviu (18) - 3 membrii de familie - 7 ha, cazan pe vamă³⁹⁵

În anul 1952 s-au pus - așa cum am văzut - bazele Gospodăriei Agricole Colective „Ion Creangă” din comuna Șiștarovăț de către 25 de familii care munceau la acea dată 197 ha de pământ în comun³⁹⁶, cu un inventar viu și mort modest, cu care s-a făcut agricultura în întreaga perioadă interbelică, precum și în primii ani ai regimului comunist. Este edificatoare în acest sens o situație statistică privind inventarul mort pe care îl utilizau locuitorii comunei Șiștarovăț între anii 1938-1956:

Vânturătoare:	1938	12
	1948	12
	1949	12
	1950	12
	1951	12
	1952	10
	1953	10

³⁹⁵ *Ibidem*, fond cit., dos.1/1950, f.10.

³⁹⁶ *Idem*, Fond Comitetul Raional PMR Lipova, dos.26/1952, f.197.

	1954	10
	1955	10
Trioare:	1938	7
	1948	7
	1949	7
	1950	7
	1951	8
	1952	8
	1953	8
	1954	8
	1955	8
Pluguri tractate de animale		
	1938	143
	1948	143
	1949	138
	1950	138
	1951	135
	1952	132
	1953	125
	1954	127
	1955	129
Grape:	1938	105
	1948	165
	1949	165
	1950	164
	1951	157
	1952	157
	1953	136
	1954	120
	1955	120
Care:	1938	160
	1948	160
	1949	160
	1950	163
	1951	150
	1952	154
	1953	101
	1954	85
	1955	85
Căruțe:	1938	20
	1948	20

1949	21
1950	24
1951	20
1952	23
1953	54
1954	49
1955	64 ³⁹⁷

Număr de gospodării în comuna Șiștarovăț în :

1938	280
1948	280
1949	280
1950	280
1951	279
1952	279
1953	279
1954	280
1955	280

din care gospodării personale ale colectiviștilor:

1952	26
1953	26
1954	22
1955	22 ³⁹⁸

Țărani individuali (gospodării):

1938	265
1948	268
1949	267
1950	267
1951	270
1952	244
1953	244
1954	249
1955	249 ³⁹⁹

din care mici proprietari:

1938	34
1948	34
1949	34

³⁹⁷ Idem, *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983)*, dos.6/1956, f.21.

³⁹⁸ *Ibidem*, f.24.

³⁹⁹ *Ibidem*.

	1950	34
	1951	34
	1952	31
	1953	31
	1954	31
	1955	31 ⁴⁰⁰
mijlocași:		
	1938	231
	1948	231
	1949	233
	1950	233
	1951	214
	1952	201
	1953	203
	1954	211
	1955	216 ⁴⁰¹
chiaburi:		
	1948	-
	1949	-
	1950	-
	1951	22
	1952	12
	1953	10
	1954	7
	1955	2 ⁴⁰²
Gospodării funcționari:		
	1938	12
	1948	10
	1949	10
	1950	10
	1951	7
	1952	7
	1953	7
	1954	7
	1955	7 ⁴⁰³
din care mici proprietăți:		
	1938	3

⁴⁰⁰ *Ibidem.*

⁴⁰¹ *Ibidem.*

⁴⁰² *Ibidem.*

⁴⁰³ *Ibidem.*

1948	2
1949	2
1950	2
1951	2
1952	2
1953	2
1954	2
1955	2 ⁴⁰⁴

mijlocași:

-

chiaburi:

-

Suprafața totală a comunei:

1938	4544 ha
1948	4544 ha
1949	4544 ha
1950	4544 ha
1951	4544 ha
1952	4544 ha
1953	4544 ha
1954	4544 ha
1955	4544 ha ⁴⁰⁵

Suprafața agricolă a comunei Șiștarovăț:

1938	2488 ha
1948	2488 ha
1949	2488 ha
1950	2488 ha
1951	2488 ha
1952	2488 ha
1953	2488 ha
1954	2488 ha
1955	2488 ha ⁴⁰⁶

Suprafața cultivată cu cereale:

1938	789 ha
1948	806,99 ha
1949	441,06 ha
1950	447,57 ha
1951	446,45 ha

⁴⁰⁴ *Ibidem.*

⁴⁰⁵ *Ibidem.*

⁴⁰⁶ *Ibidem.*

	1952	452,27 ha
	1953	475,60 ha
	1954	608,09 ha
	1955	442,85 ha ⁴⁰⁷

din care grâu:

	1938	354 ha
	1948	368 ha
	1949	221,35 ha
	1950	214,44 ha
	1951	219,30 ha
	1952	235,12 ha
	1953	238,17 ha
	1954	305,41 ha
	1955	140,85 ha ⁴⁰⁸

porumb:

	1938	435 ha
	1948	438,99 ha
	1949	269,71 ha
	1950	233,13 ha
	1951	227,15 ha
	1952	217,15 ha
	1953	227,43 ha
	1954	304,68 ha
	1955	302 ha ⁴⁰⁹

Numărul tractoarelor:

	1938	-
	1948	1
	1949	1
	1950	1
	1951	1
	1952	1 ⁴¹⁰

Pluguri pentru tractoare:

	1938	-
	1948	1
	1949	1
	1950	1
	1951	1

⁴⁰⁷ *Ibidem.*

⁴⁰⁸ *Ibidem.*

⁴⁰⁹ *Ibidem.*

⁴¹⁰ *Ibidem.*

	1952	1 ⁴¹¹
Batoze pentru cereale păioase:		
	1938	-
	1948	1
	1949	1
	1950	1
	1951	1
	1952	1
	1953	1
	1954	1
	1955	1 ⁴¹²

Comuna Șiștarovăț a rămas în continuare o așezare rurală cu profil economic agrar, dispunând în anul 1971 de 5348 ha suprafață agricolă (40% teren arabil, 49% pășuni și fânețe naturale și 11% vii și livezi)⁴¹³. Pe teritoriul comunei își desfășoară activitatea trei cooperative agricole de producție (Șiștarovăț, Labașinț, Cuveșdia) cu 476 de membrii cooperatori provenind din 390 de familii. Acestea dispun de 3294 ha suprafață agricolă, din care 1582 ha teren arabil⁴¹⁴. În structura suprafeței cultivate și a producției vegetale, cea mai mare pondere revine culturilor de grâu, porumb și floarea soarelui.

Pomicultura

Șiștărovățenii, ca și locuitorii satelor aparținătoare, Labașinț și Varnița, au plantat cu vreme în urmă pruni în livezile și grădinile de pe lângă casă. Soiul local de prună este „Grasa Românească”. Din aceste prune grase și dulci, locuitorii fac *țuică și pezmet* (magiun). Mult timp țuica de Șiștarovăț era cotate ca fiind de cea mai bună calitate, atât pe vremea administrației austro-ungare (1867-1918), cât și între cele două războaie mondiale.

Tablou cuprinzând proprietarii de mari de livezi de pruni din comuna Șiștarovăț

Șiștarovăț, 6 februarie 1937

1. Vancea Ion (65)
 - Suprafața: 12 iugăre
 - Cantitatea: 170 hl.
 - Număr de pomi: 1000
2. Cuzman Valeriu (14)
 - Suprafața: 8 iugăre

⁴¹¹ *Ibidem.*

⁴¹² *Ibidem.*

⁴¹³ Arhiva Primăriei Șiștarovăț, *Comuna Șiștarovăț. Schiță monografică*, p.1.

⁴¹⁴ *Ibidem*, p.2.

- 3. Florea Ioan (107)
 - Cantitatea: 170 hl.
 - Număr de pomi: 600
 - Suprafața: 7 iugăre
- 4. Dr. Avramescu Vasile (177)
 - Cantitatea: 100 hl.
 - Număr de pomi: 600
 - Suprafața: 8 iugăre
- 5. Ienășescu Petru (151)
 - Cantitatea: 110 hl.
 - Număr de pomi: 700
 - Suprafața: 5 iugăre
- 6. Isac Ioan (99)
 - Cantitatea: 100 hl.
 - Număr de pomi: 400
 - Suprafața: 6 iugăre
- 7. Bojenescu Petru (35)
 - Cantitatea: 65 hl.
 - Număr de pomi: 400
 - Suprafața: 6 iugăre
- 8. Blaguescu Moise (184)
 - Cantitatea: 70 hl.
 - Număr de pomi: 400
 - Suprafața: 4 iugăre
- 9. Mihaș Teodor (15)
 - Cantitatea: 60 hl.
 - Număr de pomi: 300
 - Suprafața: 5 iugăre
- 10. Popescu Simion (206)
 - Cantitatea: 70 hl.
 - Număr de pomi: 400
 - Suprafața: 4 iugăre
- 11. Blaguescu Teodor (207)
 - Cantitatea: 65 hl.
 - Număr de pomi: 400
 - Suprafața: 6 iugăre
- 12. Ianoș Moise (2)
 - Cantitatea: 75 hl.
 - Număr de pomi: 500
 - Suprafața: 6 iugăre
- 13. Dehelean Teodor (69)
 - Cantitatea: 75 hl.
 - Număr de pomi: 500
 - Suprafața: 4 iugăre
- 14. Bunea Avram (259)
 - Cantitatea: 60 hl.
 - Număr de pomi: 300
 - Suprafața: 6 iugăre
- 15. Lazăr Valeriu (251)
 - Cantitatea: 75 hl.
 - Număr de pomi: 500
 - Suprafața: 4 iugăre

16. Blagoescu Rista (259) - Suprafața: 5 iugăre
 - Cantitatea: 70 hl.
 - Număr de pomi: 500
17. Cuzman Moise(260) - Suprafața: 4 iugăre
 - Cantitatea: 60 hl.
 - Număr de pomi: 300⁴¹⁵

Cultura cânepii

Cânepa s-a semănat pe loturi individuale, în anumite locuri, cu pământ bun, numite „cânepiște”. O familie semăna cam 25-39 kg de sămânță. Șiștarovățenii semănau atât cânepă de vară, cu tulpină subțire, cât și cânepă de toamnă, cu tulpina mai groasă, pentru sămânță. Semănatul cânepii se făcea cu mâna, din aprilie până la sfârșitul lunii mai. Cânepa de vară, pentru fuior se semăna mai deasă, iar cea de sămânță mai rară. Prima se cocea din iulie până pe la mijlocul lunii august și nu făcea sămânță. La cules tulpina se scotea cu rădăcină cu tot, câte un mănunchi. Din trei mănunchiuri se făcea o *mănușă*, care se lega cu o legătoare. Mănușile erau așezate în picioare, la uscat. Când erau uscate se făceau grămezi de zece mănuși, se legau cu nuiiele și erau duse la topit pe valea Radovițului, lăsându-se timp de o săptămână. Cânepa de toamnă, era recoltată în septembrie. Înainte de a fi dusă la murat (topit), se scotea sămânța. Pentru aceasta, mănunchiurile erau puse la uscat, cu floarea în sus și erau acoperite cu cânepă de pe margine sau cu paie, să nu se ude de la ploaie. După ce era topită, adică atunci când tulpina se putea rupe ușor, cânepa era spălată bine, după care era pusă în picioare la soare și când era uscată era dusă acasă pentru a fi melițată.

Așa cum am văzut, creșterea vitelor era o ocupație tradițională a locuitorilor comunei Șiștarovăț, ca și a celor din satele aparținătoare, Labașinț și Varnița. Vorbind despre mijloacele de trai ale românilor și sârbilor din Banat în 1774, J. J. Ehrler menționează că „în cercurile Lipova și Baradin districtul Lipovei, grâul se cultiva puțin da, în schimb, multe vite de talie mijlocie, cu toate că pășunile se află mai ales prin păduri. Supușii dispun de cele mai substanțiale mijloace de trai prin creșterea caprelor, oilor și porcilor. Produsele obținute din agricultură și creșterea vitelor sunt duse și vândute pe piețele din Lipova, Arad sau chiar pe cea din Timișoara”⁴¹⁶.

Și după război, creșterea animalelor a rămas, alături de agricultură, ocupația de bază a locuitorilor. Edificatoare este în acest sens o statistică din anul 1929, conform căreia, în comuna/satul Șiștarovăț „starea vitelor

⁴¹⁵ SJAN Arad, *Fond Primăria comunei Șiștarovăț (1920-1983)*, dos.1/1936-1937, f.250.

⁴¹⁶ J.J.Ehrler, *Banatul de la origini și până în prezent*, Ed.Facla, Timișoara, 1983, p.73.

este înfloritoare”, numărul lor ajungând la cca 2632, „suficient îngrijite”⁴¹⁷. De asemenea, 600 porci și cca 2135 păsări⁴¹⁸. Rasa vitelor cornute era Simenthal (vacii) în mare parte, respectiv Pinsgau. Caii erau de rasă Nonius. În comună erau și trei tauri pentru reproducere⁴¹⁹.

Din datele statistice din anii care au urmat, rezultă creșterea interesului populației din aceste așezări pentru creșterea animalelor. Astfel, în:

Comuna/satul Șiștarovăț

Anul	Cornute	Cai	Oi	Capre	Porci	Total
1938	457	276	973	-	279	1985 ⁴²⁰

Satul Labașinț

Anul	Cornute	Cai	Oi	Capre	Porci	Total
1938	279	119	365	-	165	928 ⁴²¹

Satul Varnița

Anul	Cornute	Cai	Oi	Capre	Porci	Total
1938	98	6	110	-	37	251 ⁴²²

În anul 1967, Gospodăria Agricolă din comuna Șiștarovăț avea 38 de vaci, 6 juninci, 59 vițele și 12 tăurași la îngrășat, 857 de oi și 157 mioare⁴²³. La începutul anului 1971, efectivul de animale al Cooperativei Agricole de Producție număra: 835 bovine, 469 porcine, 2532 ovine, 66 caprine, 192 cabaline, peste 5000 de păsări și 535 familii de albine⁴²⁴.

În trecut toate animalele din gospodărie erau trimise dimineața la câmp, adică pe pășunea comunală, în comuna Șiștarovăț și satele aparținătoare existând mai multe turme de porci, de capre, de oi și de vaci. Familiile plăteau anual, în bani și produse, porcarii, văcarii, păcurarii (ciobanii) tocmiți să le păzească. Azi, porcii sunt ținuți în gospodărie, dar restul animalelor sunt trimise, conform obiceiului stămoșesc, la pășune.

Munca la pădure. Și în comuna Șiștarovăț au fost și lucrători la pădure, la doborâtul copacilor, stivuirea lor în lemne de foc sau de construcție, cunoscuți sub denumirea de *stânjenari*, de la unitatea de măsură

⁴¹⁷ SJAN Arad., *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983)*, dos.2/1929, f.92.

⁴¹⁸ *Ibidem.*

⁴¹⁹ *Ibidem*, f.93.

⁴²⁰ *Ibidem*, dos.1/1938, f.178(corect f.181).

⁴²¹ *Ibidem.*

⁴²² *Ibidem.*

⁴²³ *Idem*, *Fond Comitetul Raional PMR Lipova*, dos.245/1964, f.127.

⁴²⁴ Arhiva Primăriei comunei Șiștarovăț, *Comuna Șiștarovăț.Schiță monografică*, p.2.

pentru cantitatea lemnului stivuit egală cu opt metri steri. De regulă tăietorii de lemne proveneau din rândul țăranilor foarte săraci, fără pământ sau cu pământ puțin și cu mulți membrii de familie de întreținut. Era una din muncile foarte grele, istovitoare și periculoasă, din cauza unor accidente mortale ce se puteau produce în procesul muncii. Munceau din greu hrănindu-se cu *clisă* (slănină), mălai, rareori pâine, fasole uscată, cartofi.

După 1948-1950 viața lor s-a îmbunătățit într-o oarecare măsură, după naționalizarea pădurilor, în sensul că au apărut Serviciul de Aprovizionare cu alimente (S.A.M.), cabane pentru locuit pe timpul lucrului în pădure, cartele pentru aprovizionarea cu alimente, haine de protecție. Munca tradițională cu fierăstrăul și securea a fost înlocuită cu fierăstraiele mecanice, mecanisme pentru transport și depozitat lemne.

Meșteșugurile țărănești

Industriile casnice erau reprezentate de țesutul articolelor de îmbrăcăminte, atât pentru bărbați, cât și pentru femei. „Femeile țes singure portul pentru bărbați, ca și pentru ele”⁴²⁵. Adevărată artă reprezenta țesutul *ponevilor* (pături de lână) și cilimurilor românești, țesutul și brodatul opregelor și cusăturile cu motive românești⁴²⁶.

În anii 1923, 1924, în comuna rurală Dâmbu-Timișan (Șiștarovăț) erau :

1. Deutsch Rudolf & Herman - băcani și cârciumari
2. Bencecan Florian - fierar
3. Vlaicu Meletiu - fierar⁴²⁷

În anii care au urmat, situația meseriașilor din comuna Șiștarovăț este următoarea:

1. Deutsch Rudolf - băcănie
2. Troica Isidor - cizmărie
3. Deutsch Rudolf - atelier zugrăvit⁴²⁸

Meseriile atestate de documentele de arhivă sunt: faur (fierar), croitor, dogar și cizmar. Nu exista - așa cum era de așteptat - școală de meserii, iar „învățătorii până în prezent nu au reușit să învețe pe copii la meserie”⁴²⁹.

Tabel nominal al meseriașilor din Notariatul cercual Șiștarovăț

⁴²⁵ SJAN Arad., *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983)*, dos.2/1929, f.93.

⁴²⁶⁴²⁶ *Ibidem*.

⁴²⁷ Anuarul „Socec” al României Mari, vol.II-1923-1924, Ed.„Socec & Co.” S.A., București, p.823.

⁴²⁸ Anuarul României pentru comerț, industrie, meserii și agricultură, Ed.Rudolf Mosse S.A. București, 1925-1926, p.2096.

⁴²⁹ SJAN Arad, *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983)*, dos.2/1929, f.93.

1. Covaciu Petru - fierar
2. Micu Ioan - fierar
3. Bencecan Florea - fierar
4. Vlaicu Milenti - fierar
5. Zărie Vasile - croitor
6. Muntean Dionisie - pantofar
7. Neda Livius - tâmplar
8. Schiebel Antoniu - rotar⁴³⁰

Sat Labașinț

1. Costanda Nicolae - fierar⁴³¹

Comisia de Igienă Industrială și Salubritate Edilitară, în urma ședinței din 5 aprilie 1935 respinge prin Decizia No. 126 „apelul d-nei Maria Deutsch contra hotărârii Consiliului de igienă și ocrotire al județului Timiș-Torontal din ședința din 8 octombrie 1934 prin care i s-a respins cererea de autorizație pentru funcționarea morii din comuna Șiștarovăț”⁴³². Menționăm și faptul că în sprijinul inițiativei mariei Deutsch a intervenit Victoria Avramescu, care a depus acte referitoare la „autorizarea înființării unei mori în intravilan No. 178 a d-nei Maria Deutsch”⁴³³. Argumentele de fond ale respingerii construirii unei mori, atât de necesare la Șiștarovăț au constat în faptul că „moara este situată în centrul comunei, la 43 m de biserică și 100 m de Primărie”⁴³⁴.

După instaurarea regimului comunist în România, au loc schimbări importante în viața satelor, urmare a trecerii la colectivizarea agriculturii, dar și a naționalizării „principalelor mijloace de producție” în 1948. Au astfel loc transformări și în structura meseriilor practicate în lumea satelor, deci și în comuna Șiștarovăț.

Tabel nominal cu meseriile și meseriașii (fierari și frizeri) la 14 octombrie 1955

1. Micu Ioan - Șiștarovăț(181), n.1906 - fierar particular, atelier propriu
2. Ștef Gheorghe - Șiștarovăț(272), n.1916 - fierar GAC
3. Giuchici Gheorghe - Cuveșdia (213), n.1908 - fierar particular, atelier propriu
4. Mânzat Vichentie - Cuveșdia (241), n.1911 - fierar, nu lucrează

⁴³⁰ *Ibidem*, dos.1/1930, f.54.

⁴³¹ *Ibidem*.

⁴³² *Ibidem*, dos.3/1935, f.88.

⁴³³ *Ibidem*, f.85.

⁴³⁴ *Ibidem*, f.88.

5. Mânzat Vichentie - Cuveșdia (146), n.1901 - fierar particular, atelier propriu

6. Păcurar Ioan - Cuveșdia (248), n.1919 - fierar particular, nu lucrează

7. Bencec Gheorghe - Șiștarovăț (58), n.1896 - fierar particular, nu lucrează

8. Blaj Ioan - Cuveșdia(29), n.1921 - frizer particular, nu lucrează⁴³⁵

Tabel nominal al meseriașilor din comuna Șiștarovăț și satele aparținătoare

Șiștarovăț, 21 iulie 1955

Nr. Crt.	Numele și prenumele	Domiciliul	Anul nașterii	Meseria	Obs.
1.	Neamțu Gheorghe	Șiștarovăț (250)	1895	tâmplar particular	
2.	Tănascu Romulus	Șiștarovăț (91)	1895	dulgher particular	
3.	Roșu Iulian	Șiștarovăț (110)	1929	tâmplar particular	
4.	Cuzman Aurel	Șiștarovăț (149)	1925	dulgher particular	
5.	Francescu Valeriu	Șiștarovăț (246)	1891	dulgher particular	
6.	Balint Gheorghe	Șiștarovăț (164)	1913	croitor particular	
7.	Micu Ioan	Șiștarovăț (180)	1910	fierar particular	
8.	Ștef Gheorghe	Șiștarovăț (272)	1916	fierar particular	
9.	Chiricescu Petru	Șiștarovăț (263)	1900	dulgher socialist	
10.	Gruici Vasile	Șiștarovăț (58)	1902	dulgher particular	
11.	Benceu Livius	Șiștarovăț (59)	1921	tâmplar particular	
12.	Moșterescu Aurel	Șiștarovăț (210)	1921	dulgher particular	
13.	Giuchici Gherorghe	Cuveșdia (213)	-	fierar particular	
14.	Mânzat Vichentie	Cuveșdia (241)	-	fierar particular	
15.	Mânzat Vichentie	Cuveșdia (146)	-	fierar particular	
16.	Păcurar Ioan	Cuveșdia (248)	-	fierar particular	
17.	Munteanu Vasile	Cuveșdia (212)	-	croitor particular	
18.	Radioi Vichente	Cuveșdia (49)	-	croitor particular	
19.	Milutin Moise	Cuveșdia (143)	-	tâmplar particular	
20.	Balint Teodor	Cuveșdia (137)	-	tâmplar particular	
21.	Tesan Viorel	Cuveșdia (102)	-	tâmplar particular	
22.	Balint Moise	Cuveșdia (168)	-	dulgher particular	
23.	Savii Teodor	Cuveșdia (242)	-	dulgher particular	
24.	Popovici Vasile	Cuveșdia (153)	-	tâmplar particular	
25.	Laus Petru	Cuveșdia (228)	-	cismar particular	
26.	Francescu Simion	Labășinț (97)	-	tâmplar particular	

⁴³⁵ *Ibidem*, dos.9/1955, f.25.

27. Oprescu Nicolae Labașinț (132) - dulgher particular⁴³⁶

Tabel nominal al meseriașilor din comuna Șîștarovăț și satul Varnița
Șîștarovăț, 5 iunie 1956

Nr. Crt.	Numele și prenumele	Domiciliul	Anul nașterii	Meseria	Obs.
1.	Neamțu Gheorghe	Șîștarovăț (250)	1893	tâmplar particular	
2.	Tănascu Romulus	Șîștarovăț (91)	1894	dulgher și tâmplar particular	
3.	Roșu Iulian	Șîștarovăț (110)	1929	dulgher, tâmplar particular	
4.	Cuzman Aurel	Șîștarovăț (149)	1925	dulgher particular	
5.	Francescu Valeriu	Șîștarovăț (246)	1891	dulgher particular	
6.	Blagoescu Rista	Șîștarovăț (240)	-	dulgher particular	
7.	Balint Gheorghe	Șîștarovăț (164)	1913	dulgher particular	
8.	Lazăr Atanasie	Șîștarovăț (166)	1918	dulgher particular	
9.	Chiricescu Petru	Șîștarovăț (263)	1900	dulgher particular	
10.	Neda Iulian	Șîștarovăț (244)	1903	dulgher particular	
11.	Moșterescu Aurel	Șîștarovăț (210)	1920	dulgher particular	
12.	Lazăr Teodor	Șîștarovăț (198)	1915	dulgher particular	
13.	Lazăr Teodor	Șîștarovăț (17)	1923	dulgher particular	
14.	Benceu Livius	Șîștarovăț (59)	1921	dulgher particular	
15.	Gruici Vasile	Șîștarovăț (58)	1912	dulgher particular	
16.	Benceu Gheorghe	Șîștarovăț (58)	1895	frizer particular	
17.	Micu Ioan	Șîștarovăț (180)	1910	fierar particular	
18.	Vlaicu Melente	Șîștarovăț (272)	1892	fierar particular	
19.	Păcurar Petru	Șîștarovăț (9)	1914	dulgher particular	
20.	Bojenescu Petru	Șîștarovăț (35)	1892	dulgher particular ⁴³⁷	

În condițiile instaurării regimului comunist în România, ale colectivizării agriculturii, și în comuna Șîștarovăț au loc schimbări importante, desfășurându-se și activități cu caracter industrial, reprezentate printr-o moară și patru cazane de fabricat țuică⁴³⁸.

⁴³⁶ *Ibidem*, f.24.

⁴³⁷ *Ibidem*, dos.3/1956, f.4.

⁴³⁸ Arhiva Primăriei comunei Șîștarovăț, *Comuna Șîștarovăț. Schiță monografică*, p.2.

5. INSTITUȚIILE

A. Primăria

După constituirea districelor în secolul al XVIII-lea, toate așezările rurale aveau o casă a satului cu notar și subnotar, în majoritatea cazurilor maghiari. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a urmat o tendință de creștere a numărului de cercuri, și în același timp, o restrângere a suprafeței lor. Organizarea administrativă a statului maghiar în perioada dualismului austro-ungar s-a definitivat prin legile din anii 1870, 1871, 1876 și 1886, care au confirmat comitatele (megye) ca unități administrative de bază, și au creat comunele, ca forme de organizare locală cu personalitate juridică.

Comitatul apare drept unitate teritorial-administrativă prin intermediul căreia executivul își exercita puterea în teritoriu, asigurând aplicarea dispozițiilor ministeriale până la nivelul comunelor urbane și rurale arondate. Cercul administrativ a fost gândit ca subunitate teritorial-administrativă, iar din anul 1876 se va fi numit plasă; această subdiviziune cuprindea un număr precis de localități rurale din comitat, totalul lor variind după scorul total al așezărilor din comitat în funcție de structura geografică a teritoriului și de interesele politice ale guvernului maghiar; plasele erau coordonate de de un *solgabirău* (*szolgabiro*), ca intermediar între comitat și comune. În esență, liderul plasei prelua dispozițiile ministerelor și ale conducerii comitatului, transmitându-le comunelor și monitoriza aplicarea lor. Atribuțiile pretorului porneau de jos în sus, ele prelevând inițiativele sau cerințele stringente ale primăriilor comunale, pe care le transmitea vicecomitelui sau, direct, ministerelor aferente. Inițial, solgabirăul și funcționarii de plasă erau aleși de Adunarea generală a comitatului, fiind considerați funcționari externi ai organismelor din comitat⁴³⁹.

La baza comitatului, comuna rurală rămânea entitatea cea mai stabilă, din care făceau parte toți locuitorii unei așezări rurale; comuna rurală era condusă de un primar, o antistie (consiliu) comunală și o reprezentanță comunală. Antistia era alcătuită din 12 jurați, cu rol de primă instanță juridică locală, în timp ce reprezentanța comunală era formată din locuitorii comunei care plăteau un impozit minimal statului; atribuțiile acestor organe ale administrației s-au stabilit prin lege în anul 1871, precizându-se

⁴³⁹ *Istoria României. Transilvania (1867-1947)*, Cluj-Napoca, 1999, p.158.

printre altele dreptul solgbirăului (pretorului) de a numi primarii și jurații dintre candidații aleși sau numiți de comuna rurală.

În anii imediat următori, după 1870, vor fi adoptate numeroase măsuri legislative referitoare la activitatea administrativă dar, care în general vizau întărirea puterii centrale și a controlului asupra populației, accentuarea subordonării organismelor locale ale comitatelor, plășilor, orașelor, comunelor față de guvernul central, concomitent cu minimalizarea funcțiilor autonome ale acestora.

Cel mai important act legislativ, cu mici modificări, a rămas în vigoare până în 1918, a fost Legea XXI din 1886. În practică, această lege îngrădea și o serie de atribuții specifice autonomiei comitatului, sporind subordonarea organelor locale față de autoritățile centrale până la nivelul comunelor rurale⁴⁴⁰. Astfel, comunitățile rurale își pierdeau dreptul de a stabili candidați pentru funcțiile de primar și jurați, aceștia fiind numiți de către solgbirăul de plasă, de asemenea, legea abroga autonomia economică a satelor prin eliminarea dreptului de autogestiune asupra averii obștești (păduri, pășuni, iazuri, etc.), solgbirăul beneficiind de dreptul de intervenție în alcătuirea bugetului comunal și de a impune modificări în funcție de interesele autorității centrale, lege în discuție defalcând comunele rurale în mari și mici. Comunele mari erau comunități umane care dispuneau de resurse materiale suficiente pentru acoperirea sarcinilor prevăzute de legislația în vigoare, în vreme ce comunele mici erau așezări umane care urmăreau să se întrajutoreze prin asociere pentru susținerea sarcinilor respective. Primarul reprezenta interesele comunității rurale, în timp ce notarul reprezenta interesele autorităților centrale⁴⁴¹.

În întreaga perioadă a regimului dualist austro-ungar, administrația comitatelor, orașelor și comunelor s-a cantonat în mod deosebit pe aplicarea politicii cercurilor guvernante maghiare în materializarea obiectivelor gândite la nivel central. Din acest motiv, activitatea dregătorilor principali și a organelor administrative, instituite în baza legislației adoptate de Dieta maghiară, urma să se deruleze cu dreptul și responsabilitățile stipulate prin lege. Cercurile politice budapestane au abordat cu maximă scrupulozitate și această chestiune esențială a cristalizării unui aparat administrativ eficient, disciplinat și total aservit intereselor puterii centrale. Acest aspect este ilustrat în domeniul legislativ al administrației publice căci, pe această cale, au fost detaliate atribuțiile fiecărui dregător important din administrația locală, atribuțiile organelor administrative însărci-

⁴⁴⁰ Ioan Munteanu, *Banatul istoric(1867-1918)*, vol.I....., p.52.Pentru detalii vezi, *Magyar Torvenytar .1884-1886 evi Torvenyczikkek*, Budapesta, 1896, pp.367-405.

⁴⁴¹ *Istoria României.Transilvania.....*, p.159.

nate cu aplicarea dispozițiilor guvernamentale, vizându-se evitarea suprapunerilor de competențe prin lege. Nuanțăm aceste afirmații cu precizările care decurg din legislația maghiară de până la Primul Război Mondial, zăbovind asupra Legii XLII din 1870 și a Legii XXI din 1886. Aceste legi valabile până la 1918, precizau competențele celor mai înalți funcționari publici la nivelul comitatului. Astfel, comitele suprem era reprezentant al puterii executive centrale, fiind numit sau demis de rege/împărat la propunerea guvernului maghiar. El beneficia de puteri discreționare în comitat, putând controla orice instituție ce întruchipa puterea locală de pe teritoriul arondat, excepție făcând doar organele judecătorești; comitele suprem trebuia să se preocupe de interesele generale ale administrației locale, monitoriza și evalua cel puțin o dată pe an activitatea oficială a funcționarilor principali din comitat, orașe și comune aflate în raporturi de solidaritate.

Consiliul Dirigent al Transilvaniei - organ cu unele atribuții guvernamentale, constituit în urma hotărârii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, prin *Decretul nr.II despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice administrative*, menține organizarea comunelor mari și mici, dizolvând reprezentanțele comunale constituite pe baza vechiului drept electoral censitar. Până la convocarea noului corp reprezentativ comunal, ales pe vaza sufragiului universal, atribuțiile acestuia urmau să fie îndeplinite de primărie, cu aprobarea prefectului, care a luat locul comitelui suprem, și care numea funcționarii.

Decretul nr.IV pentru statorirea unor denumiri românești în administrație și justiție al Consiliului Dirigent reglementează schimbarea denumirii circumscripțiilor administrative și a titulaturii funcționarilor administrativi; pentru comune prevăzând, ca în loc de notar comunal (cercual) să se spună secretar comunal (cercual)⁴⁴². Următoarea reglementare a Consiliului Dirigent era *Decretul nr.XXII despre alegerea reprezentanțelor comunale și a primăriilor* care intră în vigoare la 1 ianuarie 1920, și prevede modalitatea alegerii reprezentanțelor comunale, dizolvate prin Decretul II în comunele mari și mici, până ce dreptul de alegător va fi normat pe baza sufragiului universal⁴⁴³.

După discuții prelungite și multe opinii exprimate în presa vremii, Parlamentul României votează *Legea pentru unificarea administrativă*, promulgată la 14 iunie 1925. În baza noii legi, comuna își exercită autoritatea sa asupra tuturor locuitorilor și a întregului teritoriu din cuprinsul ei. Comunei și județului le este conferită personalitatea juridică⁴⁴⁴. Comuna

⁴⁴² Gazeta oficială nr.10 din 30 ianuarie/12 februarie 1919, p.47.

⁴⁴³ Idem, nr.65 din 12 noiembrie 1919, p.1.

⁴⁴⁴ *Ibidem*.

își administreză interesele locale prin consilii constituite din consilieri aleși și consilieri de drept. Primarul este capul administrației comunale. El execută hotărârile consiliului și ale delegației permanente și, împreună cu aceasta, supraveghează mersul administrației comunale.

Primarul era desemnat să administreze toate interesele comunei, fie împreună cu delegația permanentă, fie cu consiliul comunal, după prevederile legii. Semnul distinctiv al primarului era o cingătoare ce cele trei culori naționale, pe care o purta la toate ceremoniile oficiale și la celebrarea căsătoriilor. Primarul reprezintă comuna în justiție, este șeful poliției comunale, el convoacă consiliul comunal și prezidează ședințele, prezidând de asemenea delegația permanentă și supraveghează respectarea regulamentelor⁴⁴⁵. Împreună cu delegația permanentă, primarul numește, înaintează și licențiază din serviciul funcționarii comunali și hotărăște asupra pedepselor. El dă autorizațiile necesare pentru construcții, ordonă prestații în natură și eliberează certificarea de notorietate publică și de paupertate. Primarul este ofițer al stării civile, putând delega această atribuție unui membru al delegației permanente comunale sau notarului. El inspectează piețele, drumurile, sălile de spectacole, târgurile și ordonă măsurile de igienă. În comunele cu mai multe sate, așa cum era și comuna Șiștarovăț, primarul putea delega, prin decizie scrisă, o parte a atribuțiilor sale unuia din consilierii aleși în satele respective⁴⁴⁶.

Notarul este agentul autorității centrale în comuna rurală, fiind însărcinat în această calitate cu aplicarea legilor, a regulamentelor de administrație publică, ordonanțelor, instrucțiunilor și a oricăror acte pe care legea le cere a fi date publicității, ca emanând de la puterea executivă. El este șeful poliției administrative în comună și ofițer al poliției judiciare, auxiliar al parchetului; poartă de asemenea grija întocmirii actelor de stare civilă conform legii, contrasemnând totodată aceste acte⁴⁴⁷.

Potrivit legii, comuna rurală investește două atribute esențiale: ca organ de autoritate publică și ca organ de gestiune comunală cu personalitate juridică. În această din urmă ipostază, consiliile comunale aveau latitudinea să întocmească regulamente, prin care se prevedeau măsuri și sancțiuni relative la administrarea intereselor locale.

De menționat un fapt remarcabil în ceea ce privește numirile de localități; unele au fost rectificate la dorința locuitorilor, iar altele schim-

⁴⁴⁵ Ioan Silviu Nistor, *Comuna și județul. Evoluția istorică*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p.59.

⁴⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁴⁷ Pentru detalii vezi, *Monitorul Oficial*, Partea I, nr.12 din 14 iunie 1925, pp.6850-6893. În urma adoptării legii la 14 iunie 1925, la 7 octombrie 1925 s-a dat publicității *Decretul regal privind noua organizare administrativă a României*.

bate, acțiune ce a avut loc în întreaga țară în anii 1925-1926. Dintre acestea, numai în Transilvania au fost rectificate sau schimbate numele a 446 de localități, în majoritate covârșitoare rurală, prin care s-au corectat vechile denumiri hibride cu denumiri noi, care restabileau tradiția și erau adecvate normelor limbii române⁴⁴⁸. Astfel, la 19 iulie 1934 are loc o ședință a consiliului comunal Șiștarovăț, în prezența primarului, Procopie Nichi și a notarului, Ioan Bunea. Participă la această ședință, consilierii: Nichi Moise, Tănascu Romulus, Moldovan Vasile, Moșterescu Moise, Lazăr Iulian, Isac Ioan și Blagoescu Avram (membrii aleși) și Berindei Emanoil-învățător (membru de drept)⁴⁴⁹. Absenți: Petrescu Aurel, Popescu Simion (membrii aleși) și pr. Suciu Tiberiu, medic Henricht Hauptn (membrii de drept)⁴⁵⁰. La ordinea de zi urmând a se discuta schimbarea denumirii comunei. „Notarul comunică consiliului comunal ordinul preturei plasei Lipova Nr.632/1934, privitor la schimbarea numelui comunelor cu numiri străine din care face parte și comuna Șiștarovăț, invitând consiliul comunal să hotărască schimbarea numelui comunei cu o numire românească. În acest scop, propune consiliului comunal să aducă o hotărâre prin care să dea numirea de „Izvorul” aceasta având o însemnătate din punct de vedere geografic, în mijlocul comunei fiind situat un izvor natural de la care se trage și numirea de azi”⁴⁵¹.

Consiliul comunal hotărăște cu unanimitate de voturi „schimbarea numelui comunei Șiștarovăț în aceia de „Izvorul”⁴⁵². Menționăm că pe verso procesului – verbal încheiat cu acest prilej se găsește certificarea hotărârii Reprezentanței comunale cu No.52/1934, datată la 31 iulie 1934⁴⁵³. Din motive care ne scapă, hotărârea corpului reprezentativ al comunei Șiștarovăț nu s-a mai pus în practică. De altfel, după război, mai exact în 1923-1924, satul apare -așa cum am văzut- sub denumirea de Dâmbu-Timișan (Șiștarovăț)⁴⁵⁴.

În baza *Legii pentru organizarea administrației locale*, promulgată la 3 august 1929, administrația comunei este încredințată unui consiliu comunal, alcătuit din consilieri aleși prin sufragiu universal, pe termen de cinci ani. Consiliul avea următoarele atribuții: alegerea primarului, a dele-

⁴⁴⁸ V.Meruțiu, *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat. Evoluția teritorială*, Cluj, 1929, pp.209-210.

⁴⁴⁹ SJAN Arad., *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983)*, dos.3/1935, f.36.

⁴⁵⁰ *Ibidem*.

⁴⁵¹ *Ibidem*.

⁴⁵² *Ibidem*.

⁴⁵³ *Ibidem*, f.36 v.

⁴⁵⁴ Vezi Anuarul „Socec” al României Mari, vol.II, 1923-1924, Ed.„Socec & Co.”S.A., București, p.823.

gației consiliului (comitetul executiv), numirea notarului, casierului și a altor slujbași din serviciile comunale, stabilind și retribuiția care li se cuvine; îndrumarea organelor executive și elaborarea de instrucțiuni pentru acestea, votarea bugetului comunal, aprobarea contribuțiilor și taxelor de administrație comunală și stabilirea prestațiilor în natură⁴⁵⁵.

Primarul era președintele consiliului comunal și al delegației consiliului, capul administrației comunale, având următoarele atribuții: convoacă și prezidează sesiunile consiliului comunal precum și ședințele delegației permanente, supraveghează primarii sătești, conduce toate serviciile comunale, publică legile, regulamentele și ordinele guvernului sau ale autorităților superioare. Satele la rândul lor erau administrate de către o adunare sătească, un consiliu sătesc și un primar sătesc. Primarul satului de reședință al comunei îndeplinea funcția de ajutor de primar al primarului comunal⁴⁵⁶.

Revenit la putere, Partidul Național Liberal va pregăti un nou proiect, concretizat în *Legea administrativă din 27 martie 1936*, prin care se revine la prevederile legii din 1925 și, prin urmare, la principiile centralizării administrative. Administrarea comunei rurale este încredințată unui consiliu comunal, primarului și ajutorului de primar. Consiliul este alcătuit din membrii aleși al căror număr era 10, indiferent de mărimea populației unei comune și din membrii de drept: preotul, învățătorul, medicul, medicul veterinar, agronomul și inginerul silvic, în comunele unde își au reședința și din donatorii de clădiri publice - școli, biserici sau spitale din comună. Membrii de drept erau numiți prin decizie de către prefectul județului⁴⁵⁷.

Noua organizare administrativă instituită în anii regimului monarhic autoritar (1938 - 1940) a avut ca fundament legislativ *Decretul-lege pentru reforma administrativă*, promulgat la 14 august 1938. Comuna era investită cu personalitate juridică, reprezentând interesele locale, exercitând în același timp și atribuții de administrație generală conferite de lege. Administrația comunală este încredințată primarului și consiliului comunal, primarul fiind numit dintre membrii comunei de către prefectul județului. El trebuia să fie absolvent al învățământului primar și să aibă cel puțin vârsta de 30 de ani, numirea făcându-se pe termen de 6 ani. Primarul este șeful administrației comunale și președintele consiliului comunal.

⁴⁵⁵ *Monitorul Oficial*, Partea I, nr.170, 1929, pp.6188-6189.

⁴⁵⁶ *Ibidem*, pp.6191-6193.

⁴⁵⁷ *Idem*, nr.73, 1936, pp.2616-2619.

El reprezintă comuna, are inițiativa și decide în toate chestiunile de interes local⁴⁵⁸.

Venit la putere, generalul Ion Antonescu, anulează prevederile legii din 1938, propunându-și restabilirea administrației românești tradiționale „până când o nouă lege administrativă, cu caracter fundamental, va așeza întreaga administrație locală pe baze noi și unitare”⁴⁵⁹. Dar proiectata lege nu va apare în toată perioada guvernării antonesciene, iar în locul ei s-a revenit la principiile și prevederile legii din 1936, cu unele modificări succesive aduse în anii 1940-1944, în concordanță cu starea de război în care se afla țara.

Prin Decretul-lege nr. 228 din 23 ianuarie 1942, în toate județele s-a instituit din nou comuna ca unitate administrativ-teritorială, formată din unul sau mai multe sate. Aceste prevederi aveau să pregătească terenul pentru organizarea comunelor după 1950.

În vechime satul era condus de un cneaz, ales de către locuitori și recunoscut în calitate de conducător de către administrația austriacă și maghiară. Cneazul era ales, împreună cu jurații săi, de către comunitatea sătească, pe o perioadă de timp limitată (de obicei trei ani). Administrația Banatului a urmărit cu mare atenție ca alegerea cnezilor sătești să se desfășoare în mod liber.

Funcția de cnez (chinez- primar) era onorifică, acesta bucurându-se doar de scutirea de dare\impozit pe timpul cât era în funcție. Cnezii se prezentau lunar la sediul oficiului districtual, unde predau dările încasate și primeau ordinele venite de la administrația țării. În perioada administrației maghiare, alături de primar, care a fost în continuare un fel de judecător, împărțind dreptate după obiceiul pământului, a existat și un notar, care avea sarcini administrative și era în același timp și ofițer al stării civile.

În Șiștarovăț a funcționat un notariat cercual, care a administrat și primăriile din satele aparținătoare administrativ, Labașinț și Varnița, după 1918. Clădirea primăriei a fost ridicată după război, fiind ulterior reparată și transformată de mai multe ori. Alături de acest sediu, comuna politică a mai avut și alte clădiri și terenuri, pe care le-a întreținut, precum casa economică, grajdurile și cocinile în care erau ținute animalele de prăsilă ale satului.

⁴⁵⁸ *Idem*, nr.187, 1938, pp.3772-3775.

⁴⁵⁹ *Idem*, nr.230, 1940, p.5650.

Lista primarilor și notarilor până la 1948. Șiștarovăț

1. Neda Todor zis Dâdu (196) - 12 ani (până la Primul Război Mondial) (1902-1914)
2. Crișan Todor (1914-1920)
3. Preda Moise (1920-1928)
4. Popescu Avram (1928-1930)
5. Bojenescu Petru (1930-1935)
5. Nichi Procopie (1935-1945)
6. Dehelean Avram (1938)
8. Tănascu Romulus (1939-1946)

Notari

1. Gavrilescu Atanasiu (notar cercual transferat în anul 1924 ca notar al comunei Giroc, Plasa Centrală, județul Timiș - Torontal)⁴⁶⁰
2. Oprișa Sabin
3. Bunea Ioan

Primari. Sat Labașinț

1. Oprescu Ioan
2. Văcărescu Sabin
3. Suciu Ioan
4. Suciu Dănilă

Primari. Sat Varnița

1. Șofron Mihut
2. Surișescu Avram

Reprezentanța comunală Șiștarovăț (1924): Moldovan Vasile, Popescu Simeon, Moșterescu Moise, Lazăr Moise, Bojenescu Petru, Florea Ioan, Văsuț Moise, Tănascu Romul, Boia Teodor și Vancea Petru (consilieri aleși)⁴⁶¹, Rotariu Petru - învățător și Haupt Henrich - medic (consilieri de drept).

Reprezentanța comunală Șiștarovăț (1928): Crișan Todor, Pinter Moise, Văsuț Moise, Bunea Avram, Tănascu Romulus, Lazăr Iulian,

⁴⁶⁰ SJAN Arad., *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983)*, dos.1/1920-1924, f.29.

⁴⁶¹ *Ibidem*, f.40.

Dehelean Avram (consilieri aleși), Petru Rotariu - învățător și Haupt Henrich – medic (consilieri de drept)⁴⁶².

În urma dizolvării consiliilor comunale, prin decizia prefectului județului Timiș, se instituie o comisie interimară în comuna Șiștarovăț și satele aparținătoare, Labașinț și Varnița.

Comisia interimară comuna Șiștarovăț: Bojenescu Petru (președinte), Bunea Avram, Tănascu Romulus, Cărăbaș Todor și Procopie Nichi⁴⁶³.

Comisia interimară sat Labașinț: Suciu Dănilă (președinte), Văcărescu Moise, Francescu Gheorghe, Oprescu Gheorghe (109) și Oprescu Moise (102)⁴⁶⁴.

Comisia interimară sat Varnița: Șofron Mihuț (președinte), Stoia Vichentie, Păcurar Silviu, Ianoș Todor și Miculescu Aurel⁴⁶⁵.

Consiliul comunal comuna Șiștarovăț (1934): Nichi Moise, Tănascu Romulus, Lazăr Iulian, Isac Ioan, Blaguescu Avram, Petrescu Aurel, Popescu Simion (membrii aleși), Berindei Emanoil - învățător, Suciu Tiberiu - preot și Haupt Henrich (membrii de drept)⁴⁶⁶.

Consiliul comunal, sat Labașinț (1935): Simion Turcu, Oprescu Ioan, Suciu Ioan, Francescu Gheorghe, Văcărescu Avram, Oprescu Iosif, Ilion Iosif, Oprescu Ioan, Făgețan Ioan⁴⁶⁷.

În anul 1930, la notariatul din Șiștarovăț a fost numit subnotar Samoil Rapolthy, confirmat în funcție un an mai târziu de către Delegația Consiliului județului Timiș-Torontal⁴⁶⁸.

Au fost și situații mai puțin obișnuite, când noul consiliu comunal ales, refuză constituirea. Așa s-a întâmplat la Șiștarovăț în anul 1937 când, prefectul județului Timiș-Torontal „...văzând decizia sa No. 447/1937 prin care a convocat alegătorii comunei Șiștarovăț pe ziua de 15 februarie 1937 pentru alegerea consiliului comunal, fixând în acea decizie și data când să se facă constituirea, văzând din raportul pretorului plășii Lipova No.48/1937 că consiliul ales fiind convocat pe ziua de 13 Martie a.c. consilierii aleși au refuzat constituirea, până la verificarea conturilor de gestiune începând de la 1932 până în ziua de azi, precum și toate gestiunile pădurii”⁴⁶⁹. În aceste împrejurări, se decide de către prefectul județului Timiș-Torontal, convocarea consilierilor aleși și de drept, pen-

⁴⁶² *Ibidem*, dos.1/1928, f.62.

⁴⁶³ *Ibidem*, dos.2/1929, f.313.

⁴⁶⁴ *Ibidem*, f.310.

⁴⁶⁵ *Ibidem*, f.312.

⁴⁶⁶ *Ibidem*, dos.3/1935, f.36.

⁴⁶⁷ *Ibidem*, f.149.

⁴⁶⁸ *Ibidem*, f.162.

⁴⁶⁹ *Ibidem*, dos.1/1936-1937, f.90.

tru data de 31 martie 1937 în vederea constituirii noului consiliu comunal⁴⁷⁰. Dar nici de această dată membrii consiliului nu s-au întrunit, Prefectura Județului Timiș-Torontal fiind nevoită să decidă „reconvocarea consilierilor aleși și de drept la 28 aprilie 1937...”⁴⁷¹.

Pe ordinea de zi a ședințelor consiliilor comunale figura o mare diversitate de probleme, de la rezolvarea unor petiții până la votarea bugetului anual propus de primar, arendarea clădirilor și a terenurilor comunale sau fixarea taxelor locale. Astfel, în anul 1935 s-a înființat în comuna Șiștarovăț, Serviciul de pompieri⁴⁷², urmând a se face „pe întreg cuprinsul comunei... de către 20 de tineri desemnați anual de către primăria comunală între 21-35 ani”⁴⁷³. Pentru întreținerea Serviciului de pompieri se votează o sumă globală de către Consiliul comunal cu ocazia votării bugetului pe exercițiul financiar 1936-1937. Suma fixată apentru 1935/1936 fost de 20 lei de fiecare contribuabil cu un venit până la 80.000 lei anual și 100 lei pentru contribuabilii al căror venit anual depășește această sumă⁴⁷⁴.

La 10 iunie 1935 s-a aprobat, „fără nici o modificare” Regulamentul comunei Varnița „privitor la serviciul de pompieri pe anul financiar 1935/1936”⁴⁷⁵. În ședința din 15 aprilie 1935 a consiliului comunal Șiștarovăț se hotărăște retribuirea păzitorilor de câmp, după cum urmează: 2.400 lei anual⁴⁷⁶. Cei doi „păzitori de câmp” depuneau un jurământ, în baza prevederilor *Regulamentului pentru paza țarinelor*, în formula:

„Jur că voi păzi cu sfințenie legea poliției rurale întru toate cât privește îndatoririle impuse mie prin această lege.

Așa să-mi ajute Dumnezeu”⁴⁷⁷.

La 27 februarie 1937 se pun bazele Eforiei sanitare a comunei Șiștarovăț, în prezența membrilor reprezentanței comunale, în următoarea alcătuire:

1. Henrich Haupt - președinte
2. Ioan Bunea - președinte
3. Ioan Bunea Suciș - secretar
4. Tiberiu Suciș - membru
5. Aurora Berindei - membru

⁴⁷⁰ *Ibidem*.

⁴⁷¹ *Ibidem*.

⁴⁷² *Ibidem*, dos.3/1935, f.135.

⁴⁷³ *Ibidem*.

⁴⁷⁴ *Ibidem*.

⁴⁷⁵ *Ibidem*, f.191.

⁴⁷⁶ *Ibidem*, f.193.

⁴⁷⁷ *Ibidem*, f.197.

6. Aurel Popescu - membru
7. Simion Popescu - membru
8. Ioan Florea - membru⁴⁷⁸

Eforia urma să se ocupe de „starea sanitară a comunei, de propaganda igienico-sanitară în masele populare, de administrarea localului Dispensarului, de chestiunea băii populare și mijloacele de deparatizare și dezinfecție, de combatere a subalimentației și de protecția mamei și a copilului”⁴⁷⁹.

Sursa principală pentru constituirea bugetului erau impozitele și taxele plătite de populație.

Tablou privind situația încasării impozitelor comunale (noiembrie 1935)

1. Șiștarovăț

Debit (1935/1936): 352.732 lei
 Încasări (noiembrie 1935): 8.597 lei
 Încasări (până la 1 noiembrie 1935): 80.000 lei
 Total încasări: 88.597 lei
 Suma rămasă de încasat: 264.135 lei⁴⁸⁰

2. Labașinț

Debit (1935/1936): 321.956 lei
 Încasări (noiembrie 1935): 4.313 lei
 Încasări (până la 1 noiembrie 1935): 55.916 lei
 Total încasări: 60.229 lei
 Suma rămasă de încasat: 261.727 lei⁴⁸¹

3. Varnița

Debit (1935/1936): 96.489 lei
 Încasări (noiembrie 1935): 2.592 lei
 Încasări (până la 1 noiembrie 1935): 41.551 lei
 Total încasări: 44.143 lei
 Suma rămasă de încasat: 52.346 lei⁴⁸²

În sediul primăriei a funcționat ca Agenție, la început, Percepția din Șiștarovăț. Numărul de *agenți de urmărire (fiscali)* a variat de la 1 la

⁴⁷⁸ *Ibidem*, dos.1/1936-1937, f.188.

⁴⁷⁹ *Ibidem*.

⁴⁸⁰ *Ibidem*, dos.3/1935, f.4.

⁴⁸¹ *Ibidem*.

⁴⁸² *Ibidem*.

3. Cheltuielile necesare pentru buna funcționare a Percepției erau suportate de comună, fiind aprobate periodic în ședințele Consiliului comunal.

Lista perceptorilor

1. Simion Drăgoi (1926) - Șiștarovăț
2. Blagoescu (1926) - Labașinț
3. Moise Novac (1926) - Varnița⁴⁸³

Între instituțiile de ordine publică figurau Jandarmeria și Poliția comunală. După 1920, Jandarmeria ca instituție de ordine publică s-a transformat, adoptând legislația, modul de organizare și de funcționare din România. În acest sens, un moment important în istoria Jandarmeriei a fost cel din 23 martie 1929, când Parlamentul a pus bazele unei legi moderne și complete de organizare a acestei instituții. În același an s-a promulgat Statutul Jandarmeriei Rurale, care garanta: stabilitate, înaintare, retribuții și alte indemnizații, gradații, pensii, condiții de căsătorie, recompense. În sfârșit, ultima măsură importantă a fost elaborarea Regulamentului Legii și Statutul Jandarmeriei Rurale.

În paralel, în localități exista și o Poliție comunală, formată din guarzi, plătită de comuna politică. Tot comuna politică, prin reprezentanții aleși, aproba periodic regulamentele Poliției comunale și salariile guarzilor.

Odată cu instaurarea regimului comunist în România a fost înființată Miliția, care după 1989 redevine Poliție.

În perioada interbelică a existat un medic de circumscripție în Șiștarovăț, care se deplasa săptămânal și în celelalte localități aparținătoare comunei. Singurul personal medical, angajat permanent și plătit din bugetul local, a fost moașa. În anul 1927 s-a înființat în comuna Șiștarovăț un dispensar medical având local propriu, care a funcționat neîntrerupt, populația fiind consultată gratuit⁴⁸⁴.

Tablou al personalului sanitar din comunele Notariatului cercual Șiștarovăț (1930)

1. Medic de circumscripție: Haupt Henrich (la Șiștarovăț de la 1 aprilie 1928)
2. Moașă de circumscripție: Andraș Parascheva (de la 1 octombrie 1926)
3. Moașă comunală: Todorescu Maria (din 1926 la Labașinț)⁴⁸⁵

⁴⁸³ *Ibidem*, dos.5/1926, f.39.

⁴⁸⁴ *Ibidem*, dos.1/1938, f.179(corect f.182).

⁴⁸⁵ *Ibidem*, dos.1/1930, f.10.

În urma campaniei sanitare din toamna anului 1938 s-a ajuns „la aceia că țărani își văruie casele și aproape în fiecare gospodărie s-au construit latrine”⁴⁸⁶. În anul 1936 s-a mai captat în centrul comunei un izvor cu apă foarte bună de băut „care curge continuu pe 3 laturi dintr-o piramidă de beton”⁴⁸⁷, iar doi ani mai târziu, s-a construit o baie populară⁴⁸⁸.

Inițial a existat un medic veterinar de plasă, care era plătit de toate comunele politice aparținătoare, pentru a face controale la târgurile de animale de peste an. În atribuțiile sale intrau și tratamentele în caz de epizotii, medicamentele necesare fiind achiziționate din bugetul comunelor. În sfârșit, medicul veterinar avea grijă și de animalele de prăsilă ale comunelor, indicând înlocuirea lor când era cazul.

A existat desigur și o circumscripție medical - veterinară în comuna Șiștarovăț. Dispensarul avea o șaretă cu cai și un căruțaș angajat.

Instaurarea regimului comunist în România a adus demolarea sistemului nostru administrativ tradițional și introducerea instituțiilor administrativ - teritoriale hibride a regiunilor și raioanelor, străine spiritului nostru național, care au sufocat viața firească a comunelor românești, fenomen amplificat prin colectivizarea agriculturii. O revenire s-a făcut prin *Legea privind organizarea administrativă a teritoriului R.S.R.*, din 17 februarie 1968, care în opinia guvernării ceaușiste trebuia să demonstreze poporului român caracterul restaurator național al actelor regimului, readucerea țării pe făgașul tradițiilor sale. Deși măsura s-a bucura la vremea respectivă de sprijinul populației și a stârnit satisfacția locuitorilor, ea s-a dovedit în timp a nu fi decât un pretext de propagandă pentru întărirea regimului de dictatură.

O realizare care nu poate fi trecută cu vederea este electrificarea comunei Șiștarovăț și a satului Varnița, hotărâtă cu prilejul adunării populare din ziua de 21 octombrie 1962⁴⁸⁹. Susținerea financiară a lucrărilor de electrificare se făcea prin contribuția voluntară a cetățenilor celor două localități, stabilindu-se suma de 150.000 lei pentru comuna Șiștarovăț și suma de 40.000 lei pentru satul Varnița⁴⁹⁰. În comuna Șiștarovăț au fost impuși la plata pentru electrificarea comunei 156 de persoane⁴⁹¹. Contribuția oscila între 100-900 de lei. Electrificarea comunei Șiștarovăț s-a finalizat în anul 1969⁴⁹².

⁴⁸⁶ *Ibidem*, dos.1/1938, f.179(corect f.182).

⁴⁸⁷ *Ibidem*.

⁴⁸⁸ *Ibidem*.

⁴⁸⁹ *Ibidem*, dos.2/1962, f.2.

⁴⁹⁰ *Ibidem*, , f.6.

⁴⁹¹ *Ibidem*, f.7-9.

⁴⁹² *Ibidem*, dos.5/1969, f.1, 4-5.

Comisia de recepție:

1. Oprescu Moise – președinte Consiliul Popular al comunei Șiștarovăț
2. Popa Ionel – Expl.El.Lipova
3. Tacu Mihai – IRET slt GM
4. Drăgoescu Mihai – IRET El.R.

S-a recepționat, punându-se sub tensiune „extindere j.t. (joasă tensiune-n.n) cu un număr de 34 stâlpi din care 8 proptiți, 12 ancore, 18 corpuri de iluminat, 5 prize de pământ”⁴⁹³.

Lista primarilor din comuna Șiștarovăț (1948 - 1989)

1. Blaguescu Moise (1946-1950)
2. Triponescu Aurelia (Pupa) (1950-1952)
3. Ardelean Dumitru (1953-1961)
4. Gruici Moise (1961)
5. Berzovan Ioan (1962-1964)
6. Nedescu Aurel (1965)
7. Oprescu Moise (1966-1978)
8. Deaconu Magdalena (1979-1989)

A urmat un grav atentat la adresa satelor României, a populației rurale în general, prin schilodirea vieții rurale și diminuarea periculoasă a posibilităților unei vieți economice, sociale, politice și culturale firești. Limitarea trepată a mai tuturor resurselor economice, preluarea de către stat a întregii producții a Cooperativelor Agricole de Producție, sistemul spoliator al contractelor obligatorii pentru produsele gospodăriei țărănești, punerea întregii vieți comunale sub controlul discreționar al PCR au accelerat marasmul comunităților sătești.

În ceea ce privește autonomia locală, aceasta a fost extirpată fără jenă. Primarul a fost practic eliminat, persoana investită cu această autoritate trebuind să răspundă exclusiv comandamentelor comuniste, în calitate de secretar al comitetului comunal de partid. Consiliul comunal și comitetul executiv au fost despuiate de inițiative și competențe proprii de decizie, trebuind să rămână strict în limitele rigide ale indicațiilor de la centru. Dar, iată cum arăta ca structură, Comitetul Executiv al Sfatului Popular al comunei Șiștarovăț în anul 1953:

1. Ardelean Dumitru – președinte
2. Ursan petre – vicepreședinte
3. Uscă Maria – secretară

⁴⁹³ *Ibidem*, f.6.

4. Popovici Petru – membru
5. Moșterescu Avram – membru
6. Panduru Traian – membru
7. Vrancea Aurelia – responsabilă femei
8. Glogovicean Ion – membru
9. Ilișiu Ana – membru⁴⁹⁴

Apartenența politică a membrilor Comitetului Executiv :

1. Ardelean Dumitru – muncitor, PMR – 7 clase
2. Usca Maria – muncitoare, UTM – 7 clase
3. Ursan Petru – funcționar (învățător-n.n.), PMR –

Școala Normală

4. Moșterescu Avram – agricultor, UTM – 7 clase
5. Panduru Traian – agricultor, fără partid – 7 clase⁴⁹⁵
6. Vrancea Aurelia – agiculoare, UFDR – 5 clase
7. Glogovicean Ion – agricultor GAC, UTM – 7 clase
8. Ilișiu Ana – funcționară, UFDR – 7 clase (liceu)
9. Popovici Petru – agricultor (cu avere), PMR – 6

clase⁴⁹⁶

După căderea regimului comunist în decembrie 1989, lucrurile au început să se normalizeze odată cu abolirea treptată a vechilor acte normative și intrarea în vigoare a altora, care au fost elaborate în spirit democratic. Un moment de referință, în această privință, l-a constituit intrarea în vigoare a *Constituției României din 1991*. Principiile Constituției sunt transpuse în *Legea administrației publice locale* din 26 noiembrie 1991, republicată la 18 aprilie 1996. Potrivit acesteia, unitățile administrativ-teritoriale sunt: comunele, orașele și județele. Comunele pot fi formate din unul sau mai multe sate și cătune. Comuna are personalitate juridică, posedă un patrimoniu și are inițiativa în tot ceea ce privește administrația, interesele publice locale, exercitând, în condițiile legii, autoritatea în limitele administrativ-teritoriale proprii. Autoritățile administrației publice, prin care se realizează autonomia locală în comune, sunt consiliile locale, ca autorități deliberative și primarii, ca autorități executive.

Lista primarilor după 1989

1. Pascu Gheorghe (1989-2004)
2. Jurjescu Marinela (2004 și în prezent)

⁴⁹⁴ *Ibidem*, dos.1/1953, f.11.

⁴⁹⁵ Era șeful Postului de Miliție din Șiștarovăț

⁴⁹⁶ SJAN Arad., *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983)*, dos.1/1953, f.45.

Răspândirea creștinismului în Banat, după promulgarea Edictului de toleranță de la Milano de către Constantin cel Mare (313) este confirmată de numeroase mărturii arheologice. Urmele paleocreștine descoperite în diferite părți ale Banatului (Cenad, Lipova, Tibiscum, Sacoșul Turcesc) constituie o dovadă că în secolul V d.Hr. creștinismul era răspândit pe întreg teritoriul provinciei. Prezența centrelor episcopale de la Oescus, în Dacia Ripensis sau Remesiana (azi Bela Palanka în Serbia) susțin ipoteza că la sfârșitul secolului al VI-lea în Banat exista o organizare bisericească.

Odată cu cristalizarea primelor formațiuni politice pe teritoriul Banatului, putem vorbi despre existența unor episcopi statornici, fiecare conducător politic dorind să aibă în reședința sa un episcop, care să-și întindă sfera cărmuirii și păstoriei duhovnicești peste preoții și credincioșii din hotarele sale⁴⁹⁷.

În perioada stăpânirii regatului maghiar, în Banat a existat o intensă viață religioasă, stârnită de încercările, mai mult sau mai puțin eficiente, de catolicizare a ortodocșilor, întreprinse de regatul maghiar. Secolele XVI-XVII au adus evenimente hotărâtoare în istoria Banatului, cu consecințe deosebite și pentru viața bisericească din teritoriu. În primul rând este vorba de pătrunderea tot mai accentuată a otomanilor în Balcani și în hotarele istorice ale provinciei. Aceste cuceriri au declanșat imigrarea unei populații sârbe și a altor neamuri creștine din Balcani în Banat și în Ungaria. Imigrarea sârbilor și a macedoromânilor ortodocși a însemnat întărirea elementului ortodox în zonă.

În timpul ocupației turcești (1552-1716), în viața religioasă a românilor bănățeni s-a produs o relativă schimbare în bine, turcii manifestând o anumită toleranță religioasă. Ortodoxia s-a putut dezvolta, rezultatul fiind întărirea organizării bisericești a bănățenilor, cu scaune vlădicești stabile și cu sesii parohiale acordate sau recunoscute de diete la începutul ocupației turcești. Turcii preferau supuși ortodocși, pe ai căror șefi bisericești supremi îi aveau sub stăpânire⁴⁹⁸. S-a permis construirea de biserici (numai din lemn) și nu mai înalte decât moscheele. De asemenea, legăturile cu centrele religioase din sudul Dunării și Țările Române s-au reluat și s-au intensificat. Este la fel de adevărat că în decursul ocupării cetăților

⁴⁹⁷ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol.I, București, 1980, p.260.

⁴⁹⁸ Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri, cu un excurs istoric până la 1750 și însemnări istorico-politice ulterioare*, Arad, 1940, p.14.

din Banat, turcii au jefuit, ars și devastat și multe lăcașuri de închinăciune, fie mănăstiri, fie biserici, mai ales în locurile unde li se opunea rezistență.

Imediat după ocuparea Banatului de către Habsburgi, credincioșii ortodocși români au intrat sub jurisdicția Bisericii sârbe, care se bucura de privilegiile date de împărații Imperiului Habsburgic, privilegiile recunoscute și de Cancelaria ungară, și care va apăra pozițiile ortodoxiei în aceste părți, mereu amenințate de catolicism.

Pe teritoriul Banatului, în secolul al XVIII-lea, statutul preoților a fost reglementat prin privilegiile ilirice, care stabileau atribuțiile și obligațiile acestora, ei având în Banat o poziție mai avantajoasă decât cea asigurată clerului și religiei ortodoxe în principatul Transilvaniei, unde erau recunoscute „trei națiuni și patru religii recepte”⁴⁹⁹.

Baza întreținerii preotului era gospodăria sa, el fiind ajutat la muncă, de sat, în conformitate cu contractul pe care îl angaja parohia, prin clacă. Contractul se înnoia în fiecare an, la Sângiorz sau Sântoader. Satul îi lucra și sesia ca o parte a simbriei lui. Altă parte din venituri o formau dările în natură (bucate) și contribuția fixată în contract pe fiecare casă/familie, anual. În timp, venitul preoților a fost reglementat în funcție de diferite servicii religioase de care beneficiau credincioșii. Aceste servicii erau de două feluri: anuale și ocazionale. Darea anuală putea fi achitată în produse sau lucru. Dările ocazionale proveneau din serviciile religioase (cununie, botez, înmormântare), pe care preotul le săvârșea credincioșilor.

Deoarece parohiile erau în general mici, puține aveau peste 50 de case, preotul era nevoit să trăiască din munca sa, cultivând pământul moștenit, cumpărat sau luat în arendă, astfel încât starea sa materială nu se deosebea prea mult de a enoriașilor. Acest statut umilitor al preotului, prejudicia grav gradul său de cultură, modul cum se achita de înaltele îndatoriri pastorale pe care le impuneau canoanele bisericești. Preoții mai înstăriți își făcuseră avere, nu din slujba preoțească, ci prin faptul că preoția era transmisă de regulă din tată în fiu, moștenindu-se nu numai patrafirul, ci și averea părintească, sporită din generație în generație.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, reformismul austriac a adus o seamă de îngrădiri, prin cele trei regulamente emise în deceniul opt, prin care se introducea un control mai strict al autorității de stat asupra ierarhiei și administrației Bisericii Ortodoxe, delimitând mai precis veniturile și jurisdicția bisericească.

Se avea în vedere, în primul rând, reglementarea veniturilor clerului superior și inferior, în vederea curmării abuzurilor existente și în al

⁴⁹⁹ Pr.Dr.Pavel Vesa, *Episcopia Aradului.Istorie.Cultură.Mentalități(1706-1918)*, Ed.Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p.298.

doilea rând, ușurarea situației contribuabililor. Regulamentul clerical din 1770, desființează ările în bani și în natură către înaltul cler, reglementează taxele cu prilejul vizitelor canonice ale episcopilor, interzicând orice dări suplimentare ale credincioșilor către aceștia. Aceste dispoziții au fost întărite prin Constituția ecleziastică din 16 iulie 1779, care prevedea ca pe viitor treptele clericale să se dea fără nici un fel de plată și care reglementa ca taxa de singhelie să fie de 30 de crițari de fiecare număr de casă. Taxa ce se cuvenea episcopului pentru sfințirea bisericii era redusă cu 9 taleri, iar pentru sfințirea antimisului cu 3 taleri. Sidoxia „ca dare plătită anual de către preoți episcopului, câte 3 crițari de fiecare casă din parohie”. Preoții aveau de asemenea o serie de obligații față de protopopi. Astfel, fiecare preot era obliga să dea protopopului câte 100 ocale de grâu sau 2 florini, „după voia preotului”. Regulamentul din 1779 a adus o serie de precizări noi față de cele din 1770 și 1777.

În perioada care a urmat monarhiei luminate, o serie de reglementări prelungesc linia reformatoare în sensul ridicării calitative a statutului social al clerului. Articolul dietal XXVIII din 1791, recunoștea confesiunea ortodoxă din Ungaria.

Împărțirea administrativă se încadrează în organizarea se stat austriacă până la 1779, când sinodul de la Sremski Karlovci a nstabilit principiile de organizare a Bisericii Ortodoxe din Ungaria, cunoscute sub numele de „Rescript declaratoriu”⁵⁰⁰.

Rescriptul declaratoriu din anul 1779 stabilește numărul preoților în activitate, luându-se din nou ca bază de calcul, numărul caselor. Astfel, în parohiile cu până la 130 de case cu locuitori ortodocși, nu putea funcționa decât un singur preot, iar în cele în care numărul de case depășea 250, numai doi preoți. În parohiile unde numărul caselor era cu mult peste 250, puteau funcționa și câte rei preoți, dar depășirea numărului respectiv se putea face numai cu aprobarea autorităților imperiale. Cu toate măsurile luate, numărul preoților era cu mult mai mare decât nevoile satelor, împovărând membrii comunității⁵⁰¹.

În secolul al XVIII-lea (1727), localitățile din Banat situate la sud de Mureș făceau parte, din punct de vedere ecleziastic, din protopopiatul Lipova. Protopopiatul Lipova cuprindea 44 de localități, organizate în 21 de parohii și 23 filii cu 1040 de case și aproape 5.200 de suflete. În general satele aveau între 6-76 de case, un procent de 92,5% aveau sub 50 de case și numai 7,5% peste 50 de case. Cea mai mare parohie era Lipova

⁵⁰⁰ Prot.I.B.Mureșianu, *Un document din 1767 privind aspecte ale vieții bisericești din Banat*, în „Mitropolia Banatului”, nr.5-8, Timișoara, 1976, p.522.

⁵⁰¹ Pr.Dr.Pavel Vesa, *op.cit.*, p.270.

(76 case), oraș și sediu de protopopiat, urmată de Căpâlnaș (61 case) și Alioș (52 case). Cele mai mici erau Groși (6 case) și Bulza (7 case), amândouă filii ale parohiei Căpâlnaș⁵⁰². Privitor la parohia Șiștarovăț nu avem informații, dar avem convingerea existenței ei, întrucât în anul 1786 sunt confirmate documentar ca fiind 170 de familii⁵⁰³.

Până la anul 1882, biserica se afla sus pe deal, la numărul 203. Biserica de lemn avea hramul „Adormirea Maicii Domnului” și se știe doar că a fost sfințită în anul 1802, de către protopopul Ioan Mihailovici al Lipovei⁵⁰⁴. Dar, după tradiția orală păstrată în mentalul colectiv al locuitorilor satului, se pare că a fost construită pe la sfârșitul secolului al XVII-lea. Nucleul așezării era pe deal. Aici stăteau familiile înstărite, iar în sat, mult timp după sistematizarea localității în vremea domniei împărătesei Maria Tereza (1740-1780) și cele nevoiașe. Primind titlul de membru de onoare al Căminului Cultural din Șiștarovăț, Sever Bocu nu uită să lege mutarea sa mavalnică a bisericii celei vechi la vale de năravurile unui timp ce stă să se ivească. „Ce frumos stăpânea Biserica din vârf de deal! Peste toți și peste toate. Ce minunată putea fi o noapte a Învierii privită din văi și de pe toate coastele, cu cimitirul în flăcări și cu glasul de toacă izbînd în crepusculul dimineții din coastă în coastă. Și ce minunat spectacol putea fi văzut mai de aproape în cortegiul înconjurării splendidului grup al femeilor frumoase, care erau multe, cu salbe de aur și argint pe cap care dau sclipiri în scânteierea de lumini, cu opregul în fir de aur, cusătură imperia-lă ce plasticizau coapsele. Era o operă a mâinilor lor maestre, de cea mai rafinată artă. Cum au putut pieri toate acestea. Poate își ia chiar din acea mutare din Deal în vale originea. Decadența. Când Biserica s-a mutat lângă primărie și cărciumă n-a mai stăpânit Biserica, ci primăria, laicismul, modernismul, dacă nu chiar cărciuma, corupția, trivialitatea. Câtă vreme a stat Biserica sus în deal, dominantă, n-a existat nici fustă de stambă în sat. Venise o femeie din alt sat, din Bata, care purte „sumnă”. Dar satul o bat-jocorea, îi zicea „Sumnata”. Și iată că sumnata în câteva decenii făcea școală. Cenușăreasa satului a devenit dictatoare în Șiștarovăț., dictatoarea modei. Azi nu mai găsești o singură femeie în sat fără sumnă. Și în zadar

⁵⁰² I.D.Suciu, R.Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1980, p.170.

⁵⁰³ Alexandru Roz, Kovach Geza, *Dicționarul istoric al localităților in județul Arad*, Editura Universității „ Vasile Goldiș” Arad, 1997, p.241.

⁵⁰⁴ Arhiva Episcopiei Aradului(în continuare A.E.A.), gr.III, dos.40/1882, doc.497, f.181v.

ai căuta bani mulți pentru vreun muzeu sau spre a le revinde la Paris sau New-York acele oprege nu ai găsi. Trist”⁵⁰⁵

În anul 1882 s-a construit biserica de cărămidă în noul centru al localității, păstrând hramul „Adormirea Maicii Domnului”, sfințită la 14 noiembrie același an, de către episcopul Ioan Mețianu al Aradului⁵⁰⁶. Biserica a fost renovată în mai multe rânduri: 1906, 1922, 1925, 1928⁵⁰⁷. Iconostasul bisericii se datorează unuia din fii satului, nimeni altul decât dr. Ioan Suciu, cel de numele căruia se leagă organizarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918, care a hotărât nașterea României Mari. Astfel, într-o scrisoare către sora sa, Victoria (căsătorită cu dr. Vasile Avramescu) din 23 aprilie 1924, dr. Ioan Suciu o înștiința că icoanele din iconostas „...încă sunt în lucrare și sper ca pe 20-25 Maiu vor fi gata”⁵⁰⁸ și adaugă „...le execută un pictor bisericesc, Hans Bela din Cluj”⁵⁰⁹. Costurile celor 28 de icoane se ridicau la suma de 30.000 de lei, Ioan Suciu achitând în avans, suma de 12.000 de lei⁵¹⁰. Într-o altă scrisoare trimisă din Cluj aceleași Victoria, sora sa, la 1 martie 1928, Ioan Suciu o informează că iconostasul e gata în 2-3 zile, ca și prestolul”⁵¹¹. Lucrarea a fost în mod deosebit apreciată de însuși episcopul Clujului, Comșa, „venit să vadă lucrarea și i-a plăcut,”⁵¹². Urma numai finalizarea lucrării și expedierea iconostasului cu trenul la gara din Radna (județul Arad). „eu las să-l grunduiască în sur foarte deschis și î-l (!) trimit cu un vagon desfăcut la Șiștarovăț, unde Coloja va așeza părțile sale cu ajutorul unui trimis al tâmplăriei în casa națională de care ei pe vremea Postului mare și așa nu se vor folosi”⁵¹³. Pregătirea icoanelor a revenit în cele din urmă unui „pictor bisericesc din Bocșa-Montană, cu numele Mateiu”, pe care l-a contactat Ioan Suciu. Urma ca dr. Ioan Suciu să se deplaseze în cel mai scurt timp la Șiștarovăț, în speranța că „va convinge oamenii pen-

⁵⁰⁵ Vasile Bogdan, *Sever Bocu. Un destin zbuciumat*, Ed. Augusta, Timișoara, 1999, pp.22-23.

⁵⁰⁶ A.E.A., gr.III, dos.68/1885, doc.1135, f.97 v. La PreoP Vesa, *Biserici de lemn de odinioară*, Ed.Gutenberg, Arad, 1997, p.70 apare greșit anul sfințirii bisericii din Șiștarovăț-1822.

⁵⁰⁷ SJAN Arad., *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983)*, dos.1/1938, f.179(corect f.182). Sunt și informații conform cărora biserica ar fi fost construită în anul 1881, probabil finalizarea lucrărilor având loc un an mai târziu, permițând sfințirea noului lăcaș de cult din localitate.

⁵⁰⁸ SJAN Arad, *Fond Personal Suciu Ioan(1867-1951)*, dos.17/1899-1935, f.65.

⁵⁰⁹ *Ibidem*. În cele din urmă pictura va reveni unui altor pictor.

⁵¹⁰ *Ibidem*, f.66.

⁵¹¹ *Ibidem*, f.70.

⁵¹² *Ibidem*.

⁵¹³ *Ibidem*.

tru o colectă pentru renovarea interiorului bisericii, mai ales că și vlădicul ne va sta în ajutor în acest scop”⁵¹⁴. Ultima renovare a bisericii în perioada interbelică se va face în anul 1934⁵¹⁵.

În satul Labașinț, în lipsa unui local propriu, biserica este improvizată într-o sală de clasă a școlii din localitate, „unde se săvârșește serviciul divin”⁵¹⁶. Vechea biserică din lemn construită în anul 1803 este închisă „amenințând cu dărâmarea”⁵¹⁷. În satul Varnița nu exista biserică⁵¹⁸.

Parohia ortodoxă română din Șiștarovăț posedă după război „pământ arabil 13 jug.1595 stp., grădină 1521 stp., fânaț 7 jug.1244 stp., pășune 7 jug.754 stp. și teren improductibil 1471 stp., în total 31 jug.85 stp.”⁵¹⁹. Menționăm că sesiunea parohială ortodoxă din parohia Șiștarovăț avea un venit anual de 584 lei⁵²⁰. Preot la acea dată era Gheorghe Francescu.

Și atunci, ca și acum, preoții aveau și importante atribuții de conducere din punct de vedere administrativ. Dacă într-o parohie erau mai mulți preoți, unul dintre ei era ales paroh, având obligația să țină în ordine scriptele și registrele din cancelaria parohială, administrarea corectă a averilor bisericești, ajutați desigur de către epitropi. De asemenea, tot sub îngrijirea parohului erau și arhiva parohială, matricolele bisericești, protocoalele de circulare și sigiliul. Doar atunci când era suspendat, responsabilitatea era transferată celui alt preot. Începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, preoții redactau în mod curent acte și întrețineau o intensă corespondență cu autoritățile ecleziastice⁵²¹.

Un ordin din 1777 venit de la Mitropolia de la Karloviț, cerea introducerea obligatorie a Protocoalelor circulare, obligând pe toți preoții, sub amenințarea unor pedepse grele, să le gestioneze în cea mai deplină rânduială⁵²². În acest protocol se consemnau toate ordinele venite de la protopopiate, care la rândul lor le primeau de la Consistoriul Eparhial. După ce erau transcrise în protocol, circularele erau trimise la parohia învecinată, care, la rândul ei, proceda la fel. Citirea fiecărei circulare în

⁵¹⁴ *Ibidem*.

⁵¹⁵ Idem, *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983)*, dos.1/1938, f.178(corect f.181).

⁵¹⁶ *Ibidem*, f.179(corect f.182).

⁵¹⁷ *Ibidem*.

⁵¹⁸ *Ibidem*.

⁵¹⁹ *Ibidem*, dos.2/1929, f.6.

⁵²⁰ *Ibidem*, f.7.

⁵²¹ Pr.Dr.Pavel Vesa, *op.cit.*, p.207.

⁵²² I.D.Suciu, R.Constantinescu, *op.cit.*, p.331.

biserici, câteva duminici la rând, le facilita intrarea în mecanismele culturii orale, țărănești, bazată pe memorare, pe ascultare și repetiție⁵²³.

De asemenea, prin *Rescriptul declaratoriu* din anul 1779, li se cerea preoților să țină matricolele parohiale (de botez, cununie și deces). Dar acest ordin a fost anticipat de mitropolitul Vichentie Ioanovici Vidak (1774-1780), care a introdus formularele pentru înregistrarea botezurilor, cununiilor și a înmormântărilor încă din 1776⁵²⁴.

Pe parcursul existenței ei, în parohia ortodoxă Șiștarovăț, s-a succedat un lung șir de preoți, după cum reiese din matricolele bisericesti și din cercetările efectuate :

1. Momir Petru (185) (1799-1865) - probabil bunicul preotului Simion Tomescu
2. Ofițerescu Grigorie (175) (1813-1857)
3. Petrucan Constantin (176) (1834-1874): născut la Belinț la 14 iunie 1834, căsătorit cu Emilia, fiica preotului Grigorie Ofițerescu în anul 1854. Este preot greco-ortodox în Șiștarovăț din 14 martie 1869.
4. Tomescu Simion (185) (1840-1904) - preot (1866-1904)
5. Biberea Vincențiu (1875-1895) - preot (24 ianuarie 1905 - 11 mai 1906)
6. Suricescu Moise (118) (1881-1923) - preot (12 mai 1906-1/14 iunie 1923). Din 7/20 iunie 1923 până la 1/14 decembrie 1923, copiii au fost botezați la Labașinț, de către preotul Ioan Suciu.
7. Marcu Teodor – preot (28 ianuarie/10 februarie 1924 - 29 martie 1926)
8. Francescu George (Săndică) (128) (1892-1930) - preot (8 aprilie 1926-22 februarie 1930)
9. Pavel Dumitru – preot(1 martie 1931 – 23 martie 1931)
10. Suciu Tiberiu(venit din Labașinț) (1901-1976) – preot(24 martie 1931-1974)
11. Ganea Laurențiu - preot (1974-1976)
12. Vițelaru Gheorghe (n.1951) - preot (1980-1986)
13. Dohangie Mihai (n.1951) - preot din 1987

Adunarea parohială alegea -ca și acum- membrii comitetului parohial, care împreună cu preotul, asigura buna chivernisire a bisericii și buna îndeplinire a unora din funcțiile ei practice, sociale. Comitetul parohial urmărea și participa la gospodărirea averii bisericesti, la întreținerea și în-

⁵²³ Pr.dr.Pavel Vesa, *op.cit.*, p.288.

⁵²⁴ Pr.Dr.Silviu Anuichi, *Relații bisericesti româno-sârbe din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea*, în *Biserica Ortodoxă Română*, an XCVIII(1979), nr.7-8, București, p.986.

zestrarea lăcașului de cult, a cimitirului, la buna economisire și întrebuințare a bunurilor, la activitate caritabilă și culturală din comună.

În comuna Șiștarovăț, alături de ortodocși trăiesc și astăzi câteva familii de bapțiști. Odinioară numărul bapțiștilor a fost mai mare, ceea ce le-a permis să-și construiască o casă de rugăciune chiar în centrul satului. Într-o adresă a Comitetului Executiv al Sfatului Popular al Regiunii Timișoara din 27 noiembrie 1957 către Sfatul Popular al Raionului Lipova se atrage atenția asupra cultelor religioase „penticostal și bapțist care și-au intensificat propaganda religioasă în scopul atragerii de noi credincioși”, numărul lor crescând numai în iulie și august (1957) la circa 300 de credincioși⁵²⁵.

Fiecare biserică bapțistă sau penticostală posedă o autorizație de funcționare vizată de Departamentul cultelor, în care erau specificate și grupurile mai mici afiliate acelei biserici. Funcționarea fără autorizație, precum și deplasarea în unități care nu-i aparțin, contraveneu legii, iar abaterile de la aceste instrucțiuni permiteau Departamentului cultelor măsuri de retragere a recunoașterii pastorilor care se făceau vinovați de astfel de abateri.

Autorizații de construcții de noi lăcașuri de cult (biserici, case de rugăciune) erau date numai de către Comitetul Executiv al Sfatului Popular Raional, cu avizul Departamentului Cultelor și al Secției de Arhitectură și Construcții de pe lângă Sfatul Popular regional⁵²⁶.

Tabel nominal cu deservenții/pastorii cultului bapțist din raionul Lipova

1. Ciucuriță Terente (Dumbrăvița) – la Dumbrăvița, Căprușa
2. Toșlea Ilie (Cuvin) – la Cuvin
3. Ioțcu Ioachim (Căpălnaș) – la Căpălnaș, Valea Keze, Căprioara
4. Lăscău Petre (Lipova) – la Lipova
6. Popoviciu Iosif (Petriș) – la Petriș
7. Stepănescu Victor (Julița) – la Julița
8. Pișta Zaharia (Șiștarovăț) – la Șiștarovăț, Cuveșdia
9. Târziu Timotei (Fibiș) – la Fibiș⁵²⁷

⁵²⁵ SJAN Arad, *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983)*, dos.6/1957, f.1.

⁵²⁶ *Ibidem*, f.2.

⁵²⁷ *Ibidem*, f.4.

C. Școala

Marcă a identitarului fiecărei comunități, școala a evoluat sub auspiciile factorilor legislativi, economico-politici, sociali, demografici, mentali. Ea a ajuns, datorită eforturilor conjugate ale autorităților statului cu cele comunitare, o instituție cultural-educativă, ce dispunea de un local propriu, o bază logistică, învățători și elevi. Inițial, aceasta a fost locul de transmitere a unor informații cu caracter general. Mai târziu, când întreaga comunitate era prezentă la serbări și festivități, ea a fost centrul de difuzare a valorilor cultural - naționale, contribuind la formarea generațiilor și perpetuarea valorilor culturale și spirituale.

Sinodul Bisericii Ortodoxe din Transilvania, ținut în anul 1675, a adoptat hotărârea ca fiecare preot, după terminarea slujbei bisericești, să țină școală cu copiii în localul bisericii. Din lipsa de învățători, această hotărâre s-a aplicat și pe Valea Mureșului, până la începutul secolului al XIX-lea, când la Arad se înființează Preparandia (1812). În multe localități lipseau învățătorii, situație ce îngreuna procesul de învățământ. Învățătura ce o primeau elevii rămânea tot cea dată de preoți în biserici. Pe bună dreptate s-a spus că școala s-a născut în tinda bisericii strămoșești. În majoritatea așezărilor, preoții erau și învățători.

Din secolul al XVIII-lea, politica școlară vieneză, în spiritul filosofiei luminilor, a „situat omul în centrul viziunii despre lume, al dispozitivului în jurul căruia își organizează întreaga reflecție”⁵²⁸. Odată cu ocuparea zonei de către austrieci, instituția școlară a intrat în proces de organizare. În viziunea reformismului austriac, școala era factor de centralizare și de formare a unor cetățeni supuși intereselor statului. Împărăteasa Maria Tereza a creat organisme care să se ocupe de înființarea școlilor și unifomizarea învățământului. Primul a fost „Deputăția aulică ilirică”, înființată în 1745, și desființată în 1777. Apoi a fost creată „cancelaria aulică ilirică”. Președintele ei, Franz de Balassa, a jucat un rol însemnat în organizarea Directoratului școlar de la Oradea și desemnarea inspectorilor școlari. La 3 iulie 1792, ea a fost desființată, locu ei fiind luat de o Comisie școlară ce funcționa în cadrul Consiliului de Stat. Prin intermediul acestor foruri executive, Maria Tereza și fiul său, Iosif al II-lea, au pus în aplicare „Regulamantul națiunii ilirice” care, în 1771, a dobândit putere de lege. Constatându-se slaba dezvoltare a școlilor neunite, Consiliuul locotenențial al comitatului Arad i s-a cerut să înființeze școli și să le asigure

⁵²⁸ *Omul luminilor*(coord.Michel Vovelle), Ed.Polirom, Iași, 2000, p.5.

cu cadre didactice, dar și creșterea frecvenței școlare⁵²⁹. În acest sens, elevilor ortodocși li s-a dat dreptul de a urma școlile catolice, baza diactică a celor ortodoxe fiind asigurată de manualele tipărite la Viena⁵³⁰.

Din 1774, învățământul elementar german și cel din Granița militară era condus conform prevederilor cuprinse în *Allgemeine Schuldung*. După acesta, trebuiau să funcționeze școli triviale (naționale) în fiecare localitate în care exista parohie... construirea și întreținerea clădirilor școlare, precum și plata învățătorilor cădea în seama comunității bisericești, care trebuiau însă să fie ajutați și de domnii de pământ. În aceste școli se învăța scrisul, cititul, socotitul și catehismul.

Copiii erau obligați să frecventeze școala de la vârsta de 6 până la 12 ani. După terminarea cursului elementar, până la vârsta de 20 de ani, cei care nu frecventau o școală medie erau obligați să urmeze cursurile școlii de repetiție care se țineau la biserică, după terminarea slujbei religioase.

Pentru școlile ortodoxe din Banatul provincial au fost elaborate în 1774, *Regulae directivae*, care cuprindeau instrucțiuni privind clădirile școlare, învățătorii, conținutul învățământului și metodele de predare, frecvența școlară, controlul învățământului și fondurile școlare⁵³¹. Peste doi ani, problema școlilor triviale este pusă din nou. La 2 noiembrie 1776, Maria Tereza dă un decret imperial (*Schul Patent*)⁵³², care prevedea de asemenea înființarea de școli primare în toate comunele bănățene locuite de ortodocși, „în care nu există încă”. Legea aducea următoarele precizări referitoare la clădirea școlii:

1. În localitățile în care școala era necorespunzătoare, ea trebuia reparată în cel mult trei luni de zile
2. Acolo unde clădirea școlară nu are și cameră pentru învățător să fie construită una
3. În localitățile în care nu există clădire școlară trebuia să fie construită

De asemenea, Patenta mai stipula că localitățile românești sau sârbești din Banatul Timișan care își vor construi o școală nouă de la 1 iulie 1777 până în 1778, vor primi gratuit lemnul de construcție. Școala urma să se compună într-o sală de clasă și din locuința pentru învățător.

⁵²⁹ Vasile Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului(1721-1821)* (în continuare Vasile Popeangă, *Un secol de activitate școlară...*), Arad, 1974, pp.10-11.

⁵³⁰ Ioan Munteanu, *Banatul istoric, 1867-1918. Școala. Educația*, vol.3, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2008, p.41,

⁵³¹ Victor Țârcovnicu, *op. cit.*, p.129.

⁵³² I.D.Suciu, Radu Constantinescu, *Documente....*, I, p.361.

Prin încorporarea Banatului la Ungaria, școlile elementare românești au intrat sub prevederile regulamentului școlar cunoscut sub numele de *Ratio educationis*, după care se conduceau școlile maghiare începând din 1777. Acest regulament școlar se fundamenta pe principiile stabilite de I. Felbiger, însă aici școlile elementare erau organizate diferit, după cum funcționau la sate, în târguri sau orașe. Se prevedea ca fiecare națiune să fie instruită în limba maternă. Rețeaua unităților școlare stabilită prin *Ratio educationis* era alcătuită din școli sătești (triviale), școli orășenești mici și școli orășenești mari⁵³³. După 1780, împăratul Iosif al II-lea, a dat mai multe rescripte care vizau mai ales obligațiile domnilor de pământ de a ajuta la zidirea clădirilor școlilor cu lemne de construcție și cu bani. De asemenea a îmbunătățit frecvența școlară, conducerilor comunale cerându-li-se să ia măsuri pentru a nu mai fi folosiți copii la paza vitelor la pășune, iar cărțile de școală să fie distribuite gratuit.

Prin *Norma Regia* promulgată în 1781, s-a acordat comunităților naționale dreptul de a deține școli și biserici proprii. În anii care au urmat, prin decretele imperiale din 1782 și 1783, s-au căutat soluții de punere în aplicare a prevederilor legislative anterioare, pentru asigurarea susținerii și funcționării sistemului de învățământ. Întreaga activitate școlară a fost fundamentată pe principii etatiste, plecând de la ideea că, pentru „ca să poată cineva pricepe povara dregătoriei școalelor trebuie a socoti că pruncii sau copii în școale prin dascăli au să se facă iscusință, mădulari folositori ai statului, oameni învățați”⁵³⁴.

Pe baza dispozițiilor din 12 decembrie 1786 au fost încheiate contracte școlare, care stipulau obligațiile domnilor de pământ și a comunelor de a construi școli, care, în afară de locuința învățătorului, trebuiau să dispună de o sală de clasă spațioasă și luminoasă. Nobilii proprietari suportau cheltuielile de construcție, iar comuna asigura resursele umane și transportul.

După moartea împăratului Iosif al II-lea, învățământul a înregistrat un regres, în condițiile în care, autoritățile comitatense arădene, în aprilie 1790, sub presiune nobiliară, au declarat nule contractele școlare. Mulți învățători au fost nevoiți să-și părăsească posturile, iar alții au fost alungați⁵³⁵.

Prima școală a funcționat la Șiștarovăț, cel mai probabil, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, beneficiind de clădire proprie de la începutul

⁵³³ Vasile Popeangă, *Un secol de activitate școlară.....*, pp.12, 18.

⁵³⁴ *Ibidem*, pp.20-21; Ioan Munteanu, *Banatul istoric.1867-1918.Școala.Educația*, vol.3....., pp.43-45.

⁵³⁵ Marki Sandor, *Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos tortenete*, II, Arad, 1895, p.764.

secolului al XIX-lea, în clădirea de la nr. 202, aflată în imediata apropiere a bisericii vechi de lemn, ridicată cu mult timp în urmă și sfințită la 1802. La 14 iulie 1777, Teodor Iancovici, director școlar din Timișoara, raportează guvernului existența școlilor primare din protopopiatele Timișoara, Ciacova, Jebel, Cenad, Hisiaș, Făget, Panciovo și Lipova. În protopopia-tul Lipova apar școli numai la Lipova, Căpâlnaș, Cuveșdia, Chesinț și Sânnicolaul Mic. În raportul respectiv sunt consemnate și 128 de locali-tăți, care în anul 1777, nu dispuneau de școli⁵³⁶, între acestea aflându-se desigur și satul Șiștarovăț. Învățătorii se confruntau cu probleme materia-le importante. De aceea, au început să se încheie contracte pentru salariza-rea învățătorilor, acțiune care a dobândit un caracter general după anul 1785. Școlile din comunele/satele situate pe domeniul cameral Lipova: Șiștarovăț, Cuveșdia, Ususău și Sustra, au încheiat contract la data de 27 noiembrie 1788. În baza contractului școlar semnat la această dată, drep-turile materiale de care beneficia învățătorul de la școala din Șiștarovăț constau în 20 florini și 8 stânjeni de lemne⁵³⁷. Din conscripțiile școlare am reținut următoarele date despre învățătorii care au funcționat la școala din satul Șiștarovăț: învățător Avram Neda, în 1813, căruia i se plătea un sala-riu de 60 florini și bunuri în natură și Ion Tomici care avea o vechime de 25 de ani în învățământ. Remarcăm faptul că un număr mare de copii frecventau cursurile școlare: 108 în anul școlar 1818-1819, 99 și 93 în anii școlari următori⁵³⁸.

Școlile populare românești din Banat și Crișana alcătuiau o rețea întinsă de unități de învățământ aflate sub raport organizatoric în structura celor trei districte școlare: Oradea, Timiș și Caransebeș. În anul școlar 1821-1822 se aflaseră în subordinea Deputăției școlare din Pesta 760 de școli populare ortodoxe. În anul 1822-1823, numărul școlilor prevăzute a funcționa a fost de 766, iar dintre acestea 589 erau în districtele Oradea, Timiș și Caransebeș. Profilul școlilor ca instituții instructiv-educative, este conturat de datele din situațiile statistice din anii 1823-1825⁵³⁹.

Școlile care funcționau în localitățile din stânga Mureșului, aparți-neau sub raport administrativ districtelor școlare Timiș, condus de Luca Kengelaț și Caransebeș, cu sediul la Lugoj, condus de I.Mihuț⁵⁴⁰. Șco-

⁵³⁶ Ioan Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918. Școala. Educația*, vol.3, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2008, pp.48-49.

⁵³⁷ Vasile Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului. 1721-1821*, Arad, 1974, p.185.

⁵³⁸ *Ibidem*.

⁵³⁹ Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, Arad, 1979, p.33.

⁵⁴⁰ *Ibidem*, p.37.

lile din localitățile Șiștarovăț, Labașinț, Chizdia/Coșarii făceau parte în 1824-1825 din districtul Caransebeș.

Localitatea	Învățătorul	Copii obligați să frecventeze școala		Frecventau școala		Total
		M.	F.	M.	F.	
Șiștarovăț	Ion Tomici	61	66	47	30	77
Labășinț	Iosif Raicovici	40	14	30	7	37 ⁵⁴¹

Din conscripțiile alcătuite de directorii celor trei districte reținem că problema frecventării școlii constituia piatra de de încercare a existenței școlii ca instituție educativă. Procentul copiilor care frecventau cursurile școlare se menținea la valori modeste. În districtul Caransebeș, unde se remarcă priceperea și energia organizatorică a lui I. Mihuț, în anul 1822-1823 au fost recenzați pentru activitate școlară 17.311 copii. Din acest lot în a cărui structură se aflau 10.471 băieți și 6.840 fete, au frecventat cursurile 6.917 băieți – deci 66,05% - și 2.477 fete – adică 36,21%. În raport cu întregul lot de copii apti de a fi școlarizați, frecventau școala 9.394 copii, deci 54,26%⁵⁴².

Școala devenise în satul românesc dinainte de revoluția de la 1848-1849 o instituție de bază a vieții sociale și culturale a comunităților rurale. Pentru a se asigura școlarizarea unui număr mai mare de copii, în raport cu dimensiunile loturilor școlare care înregistrau o creștere vizibilă, era nevoie de localuri de școală încăpătoare, de mobilier, ca și de forțe didactice corespunzătoare. Profilul instituțional al școlii populare de la o comunitate la alta este determinat, nu numai de capacitatea educativă a școlii, ci și de dimensiunile loturilor școlare, pregătirea învățătorilor și baza materială de care dispunea școala: local, mobilier, rechizite și manuale. În anii 1841-1845, atribuțiile de director școlar erau îndeplinite la școala din Șiștarovăț de către notarul Nicolae Iorgovan, iar cele de învățător de către Dimitrie Tomici, cleric, care nu absolvise cursurile preparandiale. El a avut 26 de elevi în anul școlar 1843-1844 dintr-un total de 162 de copii de vârstă școlară. Cursurile se desfășurau într-un local de școală corespunzător⁵⁴³. La Labășinț, învățătorul Ion Blagoie era în al doilea an de activitate școlară și instruia 24 de elevi. Director școlar era Ion Popovici. Localul

⁵⁴¹ „*Relatio annualis regii in litterario Districtu Karansebessiensis g.n.u.r. directoris de oppidanis aliisque trivialibus institutis g.n.u. ritus scholis nationalibus pro anno 1824-1825 elaborata*”, Colecția de microfilme Serbia, rola 79, cadrul 161.

⁵⁴² Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului.....1821-1867*, p.40.

⁵⁴³ *Ibidem*, p.85.

școlii era o construcție de lemn aflată în stare bună și îngrijită de locuitorii satului⁵⁴⁴.

În anii 1863-1866, școlile din Șiștarovăț, Labașinț, Chizdia/ Coșarii, Cuveșdia aparțineau de Inspectoratul Lipova, având ca inspector pe I. Țăranu. Situația învățământului arăta astfel:

Localitatea	Învățător	Copii recenzați			Frecventau școala		
		B.	F.	Total	B.	F.	Total
Șiștarovăț	D. Tomescu	70	77	147	44	5	49 ⁵⁴⁵
Labășinț	Gh. Sorbun	37	49	86	21	13	34 ⁵⁴⁶

Școlile românești ortodoxe din Banat și Crișana erau subordonate *Deputăției fondurilor școlare*, organism creat de Curtea din Viena pentru organizarea școlilor românești și sârbești din imperiu. Deputăția își avea sediul la Budapesta și își desfășura lucrările sub conducerea lui Uroș Nestorovici, inspectorul suprem al școlilor ortodoxe din Ungaria. Deputăția fondurilor școlare s-a ocupat, în special, de problemele administrative ale școlii: asigurarea fondurilor din care se plăteau salariile profesoriilor de la preparandiile din Arad și Sombor, difuzarea cărților școlare, acordarea de împrumuturi din fondurile sale. După moartea lui Uroș Nestorovici, Deputăția școlară s-a interesat într-o măsură mai mică de conținutul învățământului. Sursa principală a veniturilor era tasul al III-lea din bisericile ortodoxe. Pentru încasarea veniturilor tasului al III-lea în comună era un tutore, care veghea ca fondurile să fie corect manipulate și trimise la Arad, de unde banii erau trimiși Deputăției școlare. Această instituție aproba repararea localurilor de școală și acordarea de burse din fundațiile particulare. Administratorul fondurilor școlare era Naum Petrovici, care în 1823, a constatat că veniturile din tasul al III-lea pentru întreținerea preparandiilor descresc, iar administrarea lor a devenit mai greoaie, propune să se caute noi surse de venituri⁵⁴⁷.

Rolul Deputăției s-a redus în decursul anilor. După despărțirea ierarhică a românilor de sârbi, s-a ridicat și problema împărțirii fondurilor școlare. Astfel, în ședința din 25 mai 1872 a Deputăției s-a hotărât ca fondurile școlare și pentru pensii să fie împărțite în mod egal între Mitropoli-

⁵⁴⁴ *Ibidem*, p.82.

⁵⁴⁵ A.E.A., *Însemnarea învățătorimeii din districtul Lipovei pre anul 1865-1866 și anexele sale*, 140-V-1866, apud Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului.....1821-1867*, p.110.

⁵⁴⁶ *Ibidem*, p.109.

⁵⁴⁷ *Ibidem*, p.112.

a din Karlowitz și episcopiile din Arad și Caransebeș, hotărârea intrând în vigoare la 10 iunie 1872⁵⁴⁸.

Legislația școlară din Imperiul austriac din prima jumătate a secolului al XIX-lea s-a caracterizat printr-o stănenitoare stabilitate. Activitatea școlară continua să fie organizată pe baza reglementărilor stabilite de Ratio Educationis din 1806. Activitățile importante din viața școlilor cum erau numirea învățătorilor și salarizarea lor intră tot mai mult în sfera de influență a domnilor de pământ. Intrate în vigoare în 1845, noile reglementări școlare vor rămâne în vigoare în continuare, deși s-au făcut eforturi de a se elabora o nouă lege școlară.

Școlile elementare aveau două trepte: de jos, constituită de primele două clase, și de sus, formată de clasele a III-a și a IV-a. Școala care funcționa numai cu primele două clase alcătua treapta de jos a școlii ca instituție instructiv-educativă, iar cea cu trei sau patru clase era școala superioară. Școlile elementare cu două clase aveau ca scop predarea elementelor fundamentale ale culturii: scris, citit și socotit, iar școala superioară avea ca scop pregătirea tinerilor care doreau să urmeze o meserie sau cursurile unei școli medii. În aceste instrucțiuni se stabilea că educarea fetelor se poate face atât în școli inferioare, cât și în școli superioare, fiind însă separate de școlile de băieți. Dacă nu se puteau organiza școli separate de băieți și fete, se cerea separarea lor în bănci în cadrul sălii de clasă. Școlile elementare din sate -cu două clase- aveau un singur învățător, iar cursurile se făceau într-o singură sală, elevii fiind separați pe sexe.

În ceea ce privește metoda sau materialul didactic, erau exprimate nemulțumiri din partea învățătorilor și a inspectorilor școlari, pentru faptul că „manualele sunt greoaie și învechite ca metodă de elaborare, limbaj și conținut”. De asemenea, erau plângeri pentru că „în școli se făcea un efort pronunțat de memorizare”, iar „sistema cea grea a învățământului elementar” era determinată și de faptul că nu se realizase o împărțire judicioasă a timpului acordat predării, toate clasele învățând laolaltă.

Cu toate acestea, existau unele școli, probabil în comunele mari, unde s-au făcut despărțăminte. Elevii erau grupați în trei și anume:

1. Despărțământul I: elevii începători, care nu știau să scrie și să citească
2. Despărțământul II: elevii care știau să scrie și să citească
3. Despărțământul III: elevii care aveau bine consolidate deprinderile de scris și citit

⁵⁴⁸ A.S.A.N.U.K., *Skolske deputacije, Sitzungs Protocoll pro anno 1871 und 1872*, Apud Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului.....1821-1867*, p.113.

Cursurile școlare se țineau dimineața timp de trei ore și după amiaza, timp de două ore. Marți după amiază și joia erau zile libere. După fiecare semestru se organizau examene menite să arate învățătorului și părinților în ce grad și-au însușit elevii cunoștințele predate. Forurile de conducere ale școlilor erau *directorii superiori* ai direcției sau districtului, *inspectorii* subordonați lor și *directorii locali*. Preoții din localitate îndeplineau atribuțiile de directori locali, principala lor responsabilitate fiind asigurarea funcționării școlii. Ei erau subordonați *inspectorilor districtuali*, care aveau o dublă subordonare: laică față de directorul superior și bisericească față de episcopul diocezei respective. Inspectorii districtuali erau obligați ca o dată pe an -cel puțin- să viziteze școlile de pe raza lor de activitate și să îndrume învățătorii în activitatea pe care o desfășurau. Problemele materiale ale școlii – reparații, procurare de mobilier, școlarizarea copiilor și asigurarea salariului învățătorului – erau atribuite ce veneau *curatorului local de școală*, care menținea legătura între învățătorul și directorul local cu primarul comunei⁵⁴⁹.

Așa cum am văzut districtul școlar al Caransebeșului a fost condus până în 1835 de I. Mihuț. După decesul său, ani în șir școlile din stânga Mureșului aparținând acestui district au fost îndrumate de un suplinitor. Din 1845 a preluat conducerea districtului Maxim Pascu⁵⁵⁰.

După ce în 1862, Consiliul locotenențial ungar a fixat sfera de activitate a directorilor și a inspectorilor școlari, în 1863 a elaborat norme privitoare la rolul organelor școlare locale și al inspectorilor districtuali. Directorii școlari aveau atribuții predominant administrative, însoțind inspectorul districtual când acesta vizita școala. Normele stabilite în anul 1863 pentru inspectorii școlari au asigurat o bază organizatorică actului de îndrumare și control. De la 15 iulie 1865, au trecut în subordinea Consistoriului din Arad și inspectoratele școlare Hasiaș, Lipova, Timișoara și Comloșul Bănățean, extinzându-se mult raza de acțiune a autorităților școlare arădene⁵⁵¹. După 1865, actul de îndrumare și control a fost efectuat pe baza normelor stabilite de Consistoriul mitropolitan din Sibiu⁵⁵². Confesionalismul organizatoric care s-a instalat în evoluția școlii românești a îndeplinit un rol pozitiv, întrucât a menținut caracterul național al

⁵⁴⁹ Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului.....1821-1867*, pp.114-115.

⁵⁵⁰ A.S.A.N.U.K., *Fond Patriarhie A*, doc.611/1845, apud Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului.....1821-1867*, p.132.

⁵⁵¹ Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului.....*, 1821-1867, p.137.

⁵⁵² *Instrucțiune pentru directorii școalelor populare din arhidieceza greco-răsăriteană în Ardeal*, Sibiu, 1865.

școlii românești și a împiedicat aplicarea integrală a politicii guvernului ungar de maghiarizare prin intermediul școlii.

Chiar dacă spațiul confesional de care aparțineau școlile românești avea o altă organizare și delimitare teritorială decât cel laic, cunoașterea întocmirilor administrative oficiale este necesară, pentru că în ultimă instanță, confesionalul se subordona structurilor puterii de stat, supunându-se controlului acestora. Sub raport demografic, în perioada 1867-1900, comitatul Timiș era dominat în spațiul său rural, de o populație românească de confesiune ortodoxă, iar în mediul urban, de o populație germană, de religie catolică. Datele oferite de analiza structurii etnice și confesionale a populației, sunt de un real sprijin pentru o explicație aprofundată a fenomenului școlar românesc, a cărui evoluție în timp și spațiu a fost dependentă de evoluția pe aceleași coordonate, a elementului etnic și confesional românesc.

Prin intimatul Consiliului Locumtenențial ungar din 15 ianuarie 1862, școlile populare timișene devin școli confesionale și sunt puse sub autoritatea Bisericii Ortodoxe. Episcopii erau investiți cu inspecția supremă în școlile din dieceze, protopopii deveneau inspectori districtuali în aria teritorială a protopopiatelor, iar parohii deveneau inspectori școlari locali, la nivelul fiecărei localități alegându-se și un inspector mirean⁵⁵³. În calitate de inspector al școlii (director local), preotul locului avea următoarele responsabilități: să controleze respectarea legilor și reglementărilor școlare, să urmărească modul în care își îndeplinesc învățătorii atribuțiile profesionale, să medieze potențialele conflicte între învățător și comunitate, să convingă părinții de importanța instruirii instituționalizate și de necesitatea frecventării cursurilor școlare, să ia măsuri care să asigure achitarea obligațiilor comunității față de școală și față de învățător⁵⁵⁴.

Încheierea compromisului austro-ungar în anul 1867, a inaugurat o perioadă complexă, în care deschiderile liberale ca formă, se vor topi treptat în acțiuni și măsuri restrictive, având ca suport o legislație care, fie se aplica într-un mod tendențios, fie nu se respecta. Oficialii maghiari și-au dat seama că autonomia școlară românească va genera amplificarea sentimentului național și a tendințelor centrifuge și prin urmare, încercau să

⁵⁵³ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Școală și comunitate în secolul al XIX-lea. Circulare școlare bănățene*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, pp.28-29; Ioan Munteanu, *Timișoara. Monografie*, Ed. Marineasa, Timișoara, 1998, p.226.

⁵⁵⁴ Florin Zamfir, *Școala și societatea românească din comitatul Timiș între anii 1867-1900*, Ed. Marineasa, 2009, p.50.

impună același ideal educațional și aceleași mijloace de realizare ale acestuia, tuturor școlilor de pe cuprinsul coroanei ungare⁵⁵⁵.

Perioada inaugurată de compromisul dualist, a stat sub semnul legii școlare XXXVIII din 1868. Legea introducea două principii care fundamentau activitatea școlară: obligativitatea învățământului primar pentru toți copiii de la 6 până la 15 ani și libertatea învățământului, în sensul că părinții aveau posibilitatea de a alege pentru copiii lor, școala pe care o doresc⁵⁵⁶.

Școala poporală (elementară) consta din două cursuri: cursul de toate zilele (instrucția cotidiană), frecventat de copii între 6 și 12 ani și cursul de repetiție (instrucția repetitorie), frecventat de copii între 12 și 15 ani⁵⁵⁷. Legea îi obliga pe părinți să asigure frecvența școlară a copiilor lor, nerespectarea acestei prevederi fiind pedepsită. Limba utilizată în activitatea didactică era stabilită de susținătorii școlii și trebuia să fie limba vorbită de elevi și de părinții acestora⁵⁵⁸.

Frecvența școlară era obligatorie pentru copii între 6-12 ani, cu excepția celor care după promovarea a patru ani de școală elementară, se înscriau la o școală de nivel superior (civilă) reală, gimnazială, unde învățau cel puțin doi ani. Copiii între 12 și 15 ani care nu erau înscriși la un alt tip de instituție de învățământ, trebuiau să urmeze școala de repetiție. Înainte cu o lună de începerea fiecărui an școlar, preotul local trebuia să facă, în conformitate cu prevederile Regulamentului, o consemnare exactă a copiilor care erau obligați să frecventeze școala, după matricola parohială, pe care o înainta comitetului parohial. Cu cel puțin două săptămâni înainte de începerea anului școlar, comitetul parohial trebuia să aducă la cunoștința părinților, prin afișare în biserică, sau pe altă cale, ziua începerii cursurilor și înmatriculării elevilor. Cu trei zile înainte de începerea anului școlar, părinții care aveau copii obligați să frecventeze școala, trebuiau să se prezinte la învățător și la directorul local, pentru a-i înmatricula. Acei părinți care nu respectau cerințele legii referitoare la frecvență erau într-o primă fază admonestați, după care, comitetul parohial solicita primăriei comunale pedepsirea lor conform stipulărilor Legii XXXVIII. Dacă autoritatea locală nu lua nici o măsură, se apela la inspectoratul districtual al școlilor profesionale⁵⁵⁹.

⁵⁵⁵ M.Bucătură, *Crâmpeie din evoluția pedagogiei bănățene*, Editura Asociației Învățătorilor din județul Timiș-Torontal, Timișoara, 1938, p.47.

⁵⁵⁶ Onisifor Ghibu, *Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, București, 1915, p.106.

⁵⁵⁷ Foaia învățătorilor poporului, Budapesta, nr.43 din 26 ianuarie 1868, p.676.

⁵⁵⁸ Onisifor Ghibu, *op.cit.*, p.106.

⁵⁵⁹ Florin Zamfir, *op.cit.*, p.78.

Durata instruirii, conform regulamentului, respecta prevederile legii din 1860: cel puțin opt luni pe an la sate și cel puțin nouă luni pe an la oraș, anul școlar fiind împărțit în două semestre egale. Cursurile se desfășurau zilnic, atât dimineața, cât și după amiaza. Numărul orelor, între minim și maxim, îl fixa, la propunerea învățătorului, comitetul parohial⁵⁶⁰.

Elevilor care au absolvit cursul zilnic de șase ani, li se elibera un atestat (*absulatoriu*) care cuprindea o caracterizare complexă a elevului, durata frecventării cursurilor, clasificarea la învățătură, diligență și purtare. Elevii ale căror rezultate nu le permiteau dobândirea atestatului, erau datori să continue frecventarea cursurilor și peste timpul de șase ani. Elevilor din școala de repetiție, după terminarea cursului de trei ani, li se elibera un simplu certificat în care se constata purtarea lor morală, diligența și progresul lor la învățătură⁵⁶¹.

În 1867, frecventau școala din Șiștarovăț 22 de elevi având învățător pe Dimitrie Ghilezan, iar la Labașinț urmau cursurile 25 de copii, sub îndrumarea învățătorului Gheorghe Șorban⁵⁶². În anul școlar 1873-1874, situația lotului școlar la Șiștarovăț se prezenta astfel:

Copii (6-12 ani)	Obligați să frecventeze cursurile		Urmau cursurile	
	B	F	B	F
	67	78	56	44
Copii (12-15 ani)	42	32	38	25 ⁵⁶³

Școala avea grădină cu pomi, o parte din materiile didactice solicitat de autoritățile școlare. Învățătorului i se plătea anual o sumă de 105 florini și i se dădeau diferite bunuri, calculate la 360 florini. După decesul învățătorului Dimitrie Tomici, a fost numit învățător Cristofor Blagoiescu, care absolvise studiile teologice la Vârșeț și era în primul an la catedră. Atribuțiile de director școlar erau îndeplinite de preotul Simeon Tomescu⁵⁶⁴.

Situația prezentării elevilor la examenele de la sfârșitul anului 1880-1881 la:

⁵⁶⁰ Dreptatea, Timișoara, II, nr.6 din 7/19 ianuarie 1895, p.6.

⁵⁶¹ Idem, II, nr.26 din 1/13 februarie 1895, p.81.

⁵⁶² Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului. 1867-1918*, Anexa 1, p.225.

⁵⁶³ Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului..... 1867-1918*, p.133.

⁵⁶⁴ *Ibidem*.

Șiștarovăț, învățător George Bocu

Copii 6-12 ani	Obligați să frecventeze școala		Prezenți la examene	
	B.	F.	B.	F.
	43	26	29	13 ⁵⁶⁵

Labășinț, învățător George Cornea

17	18	10	8 ⁵⁶⁶
----	----	----	------------------

Școlile românești ortodoxe din nordul comitatului Timiș, făceau parte din Dieceza Aradului, aflându-se sub jurisdicția Consistoriului arădean, cele din zona centrală și sudică a comitatului, făceau parte din Dieceza Caransebeșului, aflându-se sub jurisdicția Consistoriului de la Caransebeș. Fiecare district școlar era divizat în cercuri școlare, corespunzând de regulă cu teritoriul protopopiatelor. Cercurile școlare erau conduse de protopopi având și calitate de inspectori școlari. Districtul Consistoriului Arad cuprindea cinci inspectorate: Belinț, Lipova, Timișoara, Seceani și Vinga. În componența inspectoratului Lipova intrau în 1890-1891, localitățile/școlile:

Belotinț

Chizdia: vacant

Cuveșdia: învățător - Georgiu Tomi

Labășinț : învățător - Parteniu Lazăr

Lipova - prima școală

Lipova - a doua școală

Lipova - școala de fete

Șiștarovăț: învățător - Georgiu Bocu

Buzad

Chelmac

Comeat

Dorgoș

Ususău⁵⁶⁷

În perioada anilor 1889-1891 în comitatul Timiș erau 120 de școli românești ortodoxe, din care 99 cu o clasă, 19 cu două clase și 2 cu trei clase. Din totalul școlilor, 70 aparțineau unor localități aflate în Dioceza Aradului și 50 unor localități din Dieceza Caransebeșului. Cele mai multe

⁵⁶⁵ *Ibidem*, p.233; SJAN Arad, *Fond Protopopiatul Ort. Român Lipova(1876-1916)*, dos.2/1881-1883-1885-1888-1892-1898, f.20.

⁵⁶⁶ Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului.....1867-1918*, p.233.

⁵⁶⁷ Luminătoriul, Timișoara, XII, nr.11 din 8/20 februarie 1892, pp.2-3.

școli cu 2-3 clase aparțineau cercurilor școlare ale districtului Consistoriului Arad⁵⁶⁸. În localitatea Șiștarovăț funcționa o singură școală cu un învățător, în clădirea aflată în apropierea bisericii vechi din deal.

În anul 1900, episcopul Aradului, Iosif Goldiș, a dat un circular către toate oficiile parohiale, cerându-le preoților să-i ajute pe învățători în activitatea lor de formare și îndrumare a copiilor. Se cerea de asemenea o implicare directă a preoților prin ținerea de predici despre importanța învățământului dar, și a bisericii în actul instructiv-educativ. Înaltul prelat arădean se adresează cu deosebire protopopului Voicu Hamsea, cu rugămintea de a prezenta până la 1 ianuarie 1901, planul și preliminarul pentru aprobarea construirii unei noi clădiri pentru școală în comuna Șiștarovăț. Episcopul Aradului își motivează solicitarea pe faptul că încă din 1896, autoritatea comunală a decretat zidirea unei școli și a ars în acest scop cărămidă, dar lucrările nu au început⁵⁶⁹.

Pentru anul școlar 1899-1900 s-a întocmit un raport privind frecvența cursurilor de către elevii din Șiștarovăț, care se prezenta astfel:

Copii 6-12 ani	Obligați la școală		Au frecventat școala	
	B.	F.	Regulat	Neregulat
	46	46	68	12
	Frecvența 80%			
Copii 12-15 ani	34	14 ⁵⁷⁰		

În anul școlar 1904-1905, prezența la examene a elevilor se prezenta astfel:

Șiștarovăț, învățător Iulian Barzu

Copii 6-12 ani	Obligați să frecventeze școala			Prezenți la examene		Total
	B.	F.	Total	B.	F.	
	70	66	136	-	-	571

⁵⁶⁸ Florin Zamfir, *op.cit.*, p.102.

⁵⁶⁹ SJAN Arad, *Fond Protopopiatul Ort.Român Lipova(1871-1916)*, dos.1/1871-1894-1899-1900, f.227.

⁵⁷⁰ *Ibidem*, f.238.

⁵⁷¹ Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului.....1867-1918, Anexa 4*, p. 243. Nu este menționat numărul copiilor prezenți la examene.

Labășinț, învățător Isaia Popuț

Copii 6-12 ani	Obligați să frecventeze școala		Total	Prezenți la examene		Total
	B.	F.		B.	F.	
	56	42	98	19	21	40 ⁵⁷²

În anii Primului Război Mondial, școlile au rămas în cea mai mare parte fără învățători care erau mobilizați pe front, locul lor fiind luat de suplinitori. Frecvența la cursuri și examene era foarte scăzută. Astfel, în 1917-1918 la Șiștarovăț au fost recenzați 115 copii (6-12 ani), dar la examenul de la sfârșitul anului s-au prezentat numai 19 (învățător Alexandru Budea)⁵⁷³. La Labășinț au fost recenzați 81 de copii între 6-12 ani (învățător At.Suciu), dar nu avem date privitoare la numărul celor prezenți la examen⁵⁷⁴. Menționăm că la Varnița nu exista școală, decât după război.

Nefrecventarea cursurilor școlare sau frecventarea lor neregulată a avut drept urmare, în toate așezările rurale ale comitatului Timiș, ca și în celelalte comitate din Banat și Transilvania, existența unui număr mare de neștiutori de carte.

Șiștarovăț Total populație civilă Știu să scrie și să citească În %

	Anul			Anul			Anul		
	1880	1900	1910	1880	1900	1910	1880	1900	1910
Șiștarovăț	1179	1168	1232	145	237	506	12,3	20,3	41,1 ⁵⁷⁵
Labășinț	558	676	702	70	286	253	12,5	42,3	35,8 ⁵⁷⁶

În documentele de arhivă sunt menționate și disputele dintre învățători și preoți, generate de problemele materiale cu care se confruntau școlile și slujitorii lor. O astfel de dispută s-a consemnat și la Șiștarovăț între învățătorul Iulian Barzu și preotul Simeon Tomescu. Dovadă sunt numeroasele plângeri adresate de către învățător inspectorului școlar, protopopul de Lipova. Spicuim din cuprinsul uneia: „din toamna anului trecut nu am primit nici un fel de salariu....și toată vina cade numai pe conducătorul comunei bisericesti, adică preotul Simeon Tomescu. De un in-

⁵⁷² *Ibidem.*

⁵⁷³ *Ibidem*, Anexa 5, p.253.

⁵⁷⁴ *Ibidem.*

⁵⁷⁵ Ioan Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918*, vol.3. Școala. Educația, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2008, p.545.

⁵⁷⁶ *Ibidem*, p.544.

terval de timp nu primesc lemne sparte, ci numai niște lemne oable, subțiri și pline de apă și cari se cumpără cu jumătate de preț”⁵⁷⁷. O altă plângere a învățătorului Iulian Barzu este adresată protopopului Voicu Hamsea: „...în această țeară constituțională nu este lege și paragrafe prin cari să se poată reține salariul unui funcționar sub 1600 coroane. Pe timpul suspensiunii preventive de un an drept la jumătate și nu la un sfert parte a salariului meu...

Vă rog Reverendissime Domnule a mijloci ca oricum să primesc salariul meu din suma deja încasată de 1200 coroane, care se află fără de nici un drept legal la cassarul cultural, că altfel nu am din ce prevedea pentru cei patru copilași ai mei nevinovați cu hainele trebuincioasă pe sărbătorile care așteaptă, în caz de nu voi mai primi salariul meu nici în urma acestei rugări, atunci, cu documente nerăsturnate, voi dovedi autorităților superioare, cât și marelui public român și maghiar că o parte din vină cade și pe sfântia-voastră”.

Într-un raport adresat Consistoriului Episcopiei Aradului cu privire la școlile protopopiatului Lipova, se atrage atenția asupra „starei anormale la școala noastră din Șiștarovăț. Aici deși ar fi, ori este învățătoriu Iulian Barzu - fost respins, apoi repus, dar școala e închisă și comuna nevoind a primi pe învățătoriu repus Iulian Barzu, nici nu vroise a repara școala veche, nici a edifica alta nouă și nici a închiria un alt local pentru școală - până atunci până ce Iulian Barzu nu va fi transmutat de aci. Astfel de 2 ani de zile nu s-a ținut și nu se ține școală, ci pruncii ce ar fi fost deobligați la școală, a rămas fără nici o instrucțiune. Școala ne este serios amenințată și este eminentă pierderea caracterului ei confesional”⁵⁷⁸. Se solicită Consistoriului diecezan să „denumească și pentru Șiștarovăț un învățătoriu provisor pe 1 Sept(embrie)⁵⁷⁹, recomandându-se în 1906, pentru a-l înlocui pe Iulian Barzu, un absolvent al Preparandiei arădene, Teodor Blidariu din Chesinț, „care a fost anul trecut înv. provisor în Groși și a dovedit bun sporiu cu elevii, iar acum este disponibil”⁵⁸⁰.

Între anii 1900-1905, școala a funcționat în diverse case din cauză că vechea școală era improprie susținerii cursurilor. Pe la anul 1905, episcopul de Arad, I. I. Papp, se adresează protopopului Voicu Hamsea, declarându-i că ministrul de culte și instrucțiune publică îi aduce la cunoștință următoarele: „Inspectorul regesc al comitatului Timișoara, cercetând în 7 februarie 1905 școala confesională din Șiștarovăț a aflat rezultatul în-

⁵⁷⁷ SJAN Arad, *Fond Protopopiatul Ort.Rom.Lipova(1871-1916)*, dos.1/1871-1894-1899-1900, f.165.

⁵⁷⁸ *Ibidem*, dos.21/1909-1910, f.96.

⁵⁷⁹ *Ibidem*.

⁵⁸⁰ *Ibidem*.

vățământului general slab, în special cel din limba maghiară, aproape nul, a aflat totodată școala însăși în starea cea mai deplorabilă, iar edificiul atât de demodat încât protopretura a dispus închiderea școlii”.

Inspectorul aplică prima admonestare față de școala din Șiștarovăț „și provoacă la edificarea școlii cu două săli de clasă”. Este trimis Hamsea la Șiștarovăț pentru a discuta cu comitetul parohial, urmând să raporteze rezultatul demersului, episcopului care, la rândul său, trebuia să raporteze guvernului.

Ca urmare a acestui fapt, în același an, 1905, începe construirea unei școli la numărul 175. Clădirea era din cărămidă și cuprindea o sală de învățământ și un antreu. Separat avea și locuință pentru învățător, care în timpul preotului Tiberiu Suciu a fost folosită ca reședință parohială. De fapt, școala se și numea confesională. Școala era întreținută din fondul școlar și din repartitia unui impozit asupra credincioșilor, care se încasa sub formă de cult.

Prin anul 1907, statul austro-ungar impunea învățământul în limba maghiară. Astfel, a fost necesară înființarea unei școli care a funcționat într-o casă particulară închiriată la numărul 124. Proprietarul casei era Moise Florescu care a închiriat clădirea în vederea organizării și funcționării școlii maghiare până la 1918. Primul învățător a fost un anume Faur, care nu știa românește, urmat de Petru Olaru, originar din comuna Marga, județul Caraș-Severin, învățător român care a predat la această școală în limba maghiară până în anul 1918⁵⁸¹.

Între anii 1912-1913 se ridică o altă clădire servind drept școală, dar care va fi terminată abia în anul 1922, când ia ființă și al doilea post de învățător. Noua școală dispunea de o sală mare de clasă și de un apartament pentru familia învățătorului. Până în anul 1920 în comuna Șiștarovăț au funcționat două școli primare: o școală confesională românească cu un învățător, având local propriu și o școală maghiară cu un învățător, aflată într-un local închiriat. „După preluarea Imperiului român (puterii românești - n.n) fosta școală confesională română a devenit școală de stat” și s-a înființat al doilea post de învățător, clădindu-se al doilea local de școală⁵⁸².

Mobilierul a fost confecționat în anul construirii școlii. Școala confesională dispunea de 16 bănci, o tablă, o catedră cu podium, un scaun, un ceas de perete, un dulap pentru arhivă, un dulap pentru „cooperativa școlară”, cinci tablouri istorice, șapte hărți și o sobă metalică. Școala

⁵⁸¹ Informații primite de la ing. Liviu Berindei, fiul învățătorului Emanoil Berindei.

⁵⁸² SJAN Arad., *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983)*, dos.1/1938, f.178(corect f.181).

mică avea un antreu, iar ca mobilier, 14 bănci, o catedră cu podium, un scaun, un spălător și 45 de tablouri istorice. De asemenea, fiecare copil avea cana lui de băut apă și prosop de șters pe mâini. Din momentul în care s-a înființat al doilea post de învățător, la școala mică se preda elevilor din clasele ciclului primar (I-IV), iar clasele, numite complementare, erau instruite la școala mare (confesională).

Cele două școli nu erau înzestrate așa cum ar fi trebuit, dar dispuneau de materialul didactic care era strict necesar: unități de măsură, un pietrar, glob pământesc, hărți, planșe, socotitoare. Exista și un mic muzeu școlar la școala mare, de fapt un dulap desfășurat de-a lungul peretelui antreului care cuprindea reprezentări ale portului popular, precum și creații populare din zonă. Tot la școala mare, învățătorul Emanuil Berindei a în-cropit o mică bibliotecă ce cuprindea câteva zeci de volume utile elevilor pentru studiu, dar și plăcute prin conținutul și mesajul lor.

La școala mică s-a înființat „cooperativa școlară”. Din fondul special strâns se cumpărau diverse bunuri, atât alimentare, cât și sub formă de rechizite școlare, care erau păstrate într-un dulap, exista un elev vânzător, iar restul puteau să cumpere ori de câte ori aveau nevoie. Celor mai săraci li se ofereau gratuit. De asemenea se organizau diverse concursuri și întreceri școlare, învingătorii fiind răsplătiți cu produse din cooperativa școlară. Aceasta avea deci, un rol de stimulare și de într-ajutorare și nu în ultimul rând, unul practic: de a-i învăța pe copii cum să folosească banii/ monedele.

Școala a avut grădină cu pomi, apoi un teren numit „dudărie”, unde erau semănați puieții, care la timpul potrivit se distribuiau copiilor acasă, dar nu înainte ca fiecare dintre ei să planteze și să altoiască un pom în grădina școlii.

Școala mai deținea sesia școlară, compusă din 39 iugăre de pământ dat de primărie. Aici se cultivau plante, cereale. Din banii obținuți se constituie un fond al școlii, care în timpul războiului a servit la înființarea unei cantine școlare, în special pentru copiii săraci. Cantina a funcționat între anii 1941-1944.

În satul Varnița aparținând de comuna Șiștarovăț, școala s-a înființat cu un post de învățător „cu începerea anului 1929-1930”⁵⁸³. Dintr-o adresă a notariatului cercual Șiștarovăț către Revizoratul Școlar Timișoara din 1 iulie 1929, aflăm că în satul Varnița cu aproape 150 de suflete „nu există nici școală, nici biserică, iar dintre locuitori, numai patru știu scrie și ceti, iar restul din ei sunt toți analfabeți”⁵⁸⁴. Înființarea postului de învă-

⁵⁸³ *Ibidem*, dos.2/1929, f.57.

⁵⁸⁴ *Ibidem*, f.58.

țător s-a aprobat de către Minister la 1 septembrie 1929⁵⁸⁵. A fost numit învățător, Emanoil Berindei, care, din lipsă de local de școală, „nu a putut ține lecția”, deși s-a prezentat la post la 1 octombrie 1929⁵⁸⁶. Satul Varnița avea 36 de numere de casă la acea dată, dar nu avea disponibile spații de închiriat pentru funcționarea unei școli. Există un edificiu erarial ocupat însă de un brigadier silvic, Andrei Trâmbițaș, care după părerea primarului, „nu ar avea dreptul de a folosi acest edificiu”, deoarece serviciul brigadierului silvic se afla în comuna Dorgoș. La cererea de înființare a școlii cu un post de învățător în satul Varnița „s-a anexat și dovada că școala va fi plasată în edificiul erarial” amintit⁵⁸⁷. În aceste condiții, primarul satului este invitat să pună la dispoziția școlii una din camerele sale „până când se va soluționa închirierea edificiului erarial amintit mai sus”⁵⁸⁸, percepând pentru acest spațiu, o chirie în bani din partea școlii, respectiv a comunei „care se va stabili în înțelegere cu Dl. Notar din Șiștarovăț unde aparține acest sat”⁵⁸⁹. Localul școlii din Varnița se va ridica în anul 1932⁵⁹⁰.

În această perioadă în care se înființa în satul Varnița prima școală, în centrul comunal Șiștarovăț funcționau - așa cum am văzut - două școli cu câte un învățător, în localitate nefuncționând școli de adulți. Toți copiii puteau frecventa școala, aplicându-se „amenzi școlare și se execută cu cea mai mare rigoare față de părinții cari nu-și trimit copiii la școală”⁵⁹¹. Cu toate acestea frecvența la cursuri era redusă, în 1929 fiind numai cca 20 de absolvenți, în timp ce numărul neștiutorilor de carte era de cca 200 de persoane⁵⁹² din totalul celor 1025 de locuitori ai comunei⁵⁹³.

Peste câțiva ani, mai exact în 1934-1935, la cele două școli din Șiștarovăț, erau înscriși 106 elevi: 55 în clasele I-IV și 51 în clasele V-VII⁵⁹⁴. Dintre aceștia, frecventau cursurile 99 de copii. 55 în clasele I-IV și 44 de copii în clasele V-VII⁵⁹⁵. La Varnița frecventau școala 18 copii⁵⁹⁶, având ca învățător pe Vasilie Stoin⁵⁹⁷. În satul Labașinț, frecventau

⁵⁸⁵ *Ibidem*, f.59.

⁵⁸⁶ *Ibidem*, f.57.

⁵⁸⁷ *Ibidem*.

⁵⁸⁸ *Ibidem*.

⁵⁸⁹ *Ibidem*.

⁵⁹⁰ *Ibidem*, dos.1/1938, f.179(corect f.182).

⁵⁹¹ *Ibidem*, dos.2/1929, f.92.

⁵⁹² *Ibidem*.

⁵⁹³ *Ibidem*, f.93.

⁵⁹⁴ *Ibidem*, dos.3/1935, f.113. Există și o altă variantă numerică: 112 elevi(idem, f.13).

⁵⁹⁵ *Ibidem*.

⁵⁹⁶ *Ibidem*, f.13.

⁵⁹⁷ *Ibidem*, f.177.

cursurile, 47 de copii⁵⁹⁸. Din cei 55 de elevi înscriși la școală (34 în clasele I-IV și 21 în clasele V-VII)⁵⁹⁹, frecventau cursurile 47 de copii (30 din clasele I-IV și 17 din clasele V-VII)⁶⁰⁰. În anul școlar 1936-1937, la Șiștarovăț urmau cursurile 107 elevi, la Labașinț 59 de copii, iar la școala din Varnița, 133 copii⁶⁰¹.

Dar iată evoluția populației școlare din comuna Șiștarovăț între cele două războaie mondiale și în primii ani după instaurarea regimului comunist în România:

1924-1925: 47 elevi (clasele I-IV) - învățător Petru Rotariu

1926-1927: 32 elevi (clasele I-IV)

17 elevi (clasele V-VII)

Total: 49 elevi înscriși

1928-1929: 53 elevi (clasele I-III) - nu apare clasa a IV-a

34 elevi (clasele V-VII)

Total: 87 elevi înscriși⁶⁰²

1929-1930: 71 elevi (clasele I-IV)

18 elevi (clasele V-VII)

Total: 89 elevi înscriși⁶⁰³

1930-1931: 81 elevi (clasele I-IV)

12 elevi (clasele V-VII)

Total: 93 elevi înscriși

1931-1932: 74 elevi (clasele I-IV)

22 elevi (clasele V-VII)

Total: 96 elevi înscriși

Promovați: 79 elevi (57-clasele I-IV și 22 clasele V-VII)⁶⁰⁴

1935-1936: 66 elevi (clasele I-IV)

27 elevi (clasele V-VII)

Total: 106 elevi înscriși

Promovați: 92 elevi (57 clasele I-IV și 35 elevi clasele V-VII)⁶⁰⁵

1937-1938: 106 elevi înscriși

Frecventează cursurile: 101

Promovați: 87 (64 clasele I-IV și 23 clasele V-VII)⁶⁰⁶

⁵⁹⁸ *Ibidem*, f.151. Există și o altă cifră: 52 de elevi (Idem, f.13)

⁵⁹⁹ *Ibidem*, f.151.

⁶⁰⁰ *Ibidem*.

⁶⁰¹ *Ibidem*, dos.1/1936-1937, f.1.

⁶⁰² Arhiva Școlii cu clasele I-IV Șiștarovăț, *Matricula I,II,III,IV.Anul:1924-25-26-27-28*.

⁶⁰³ *Ibidem*, *Matricula VI/1929-1930*.

⁶⁰⁴ *Ibidem*, *Matricula VII a anului 1930-31 – 1931-32*

⁶⁰⁵ *Ibidem*, *Matricula XI/1935-1936*.

1939-1940: 74 elevi (clasle I-IV)
 38 elevi (clasele V-VII)
 Total: 112 elevi înscriși
 Promovați: 108 (71 clasele I-IV și 37 clasele V-VII)⁶⁰⁷
 1940-1941: 61 elevi (clasele I-IV)
 41 elevi (clasele V-VII)
 Total: 62 elevi înscriși⁶⁰⁸
 1941-1942: 58 elevi (clasele I-IV)
 43 elevi (clasele V-VII)
 Total: 101 elevi înscriși
 Promovați: 80 elevi (44 clasele I-IV și 36 clasele V-VII)⁶⁰⁹
 1942-1943: 66 elevi (clasele I-IV)
 48 elevi (clasele V-VII)
 Total: 114 elevi înscriși
 Promovați: 69 (44 clasele I-IV și 25 clasele V-VII)⁶¹⁰
 1943-1944: 51 elevi (clasele I-IV)
 46 elevi (clasele V-VII)
 Total: 97 elevi înscriși
 Frecvenți: 61 (34 clasele I-IV și 27 clasele V-VII)
 Promovați: 59 (32 clasele I-IV și 27 clasele V-VII)⁶¹¹
 1944-1945: 46 elevi (clasele I-IV)
 42 elevi (clasele V-VII)
 Total: 88 elevi înscriși
 Frecvenți: 43 (20 clasele I-IV și 23 clasele V-VII)
 Promovați: 42 elevi (21 clasele I-IV și 21 clasele V-VII)⁶¹²
 1945-1946: 49 elevi (clasele I-IV)
 25 elevi (clasele V-VII)
 Total: 74 elevi înscriși
 Frecvenți: 56 (41 clasele I-IV și 15 clasele V-VII)
 Promovați: 50 elevi (35 clasele I-IV și 15 clasele V-VII)⁶¹³
 1947-1948: 72 elevi înscriși
 Frecvenți: 58 elevi

⁶⁰⁶ *Ibidem, Matricula XIII. Școala Primară „Gheorghe Bocu” Șiștarovăț.*

⁶⁰⁷ *Ibidem, Matricula XV. Școala primară mixtă de stat comuna Șiștarovăț.*

⁶⁰⁸ *Ibidem, Matricula XVI/1940-1941. Școala primară de stat „Gheorghe Bocu” comuna Șiștarovăț.*

⁶⁰⁹ *Ibidem, Matricula XVII. Anul 1941/1942.*

⁶¹⁰ *Ibidem, Matricula XVIII. Anul 1941/1942.*

⁶¹¹ *Ibidem, Matricula XIX. Anul 1943-1944.*

⁶¹² *Ibidem, Matricula XIX. Anul 1944-1945.*

⁶¹³ *Ibidem, Matricula XIX. Anul 1945-1946.*

Promovați: 56 elevi⁶¹⁴

1948-1949: 45 elevi înscriși (clasele I-IV)

Promovați: 42 elevi⁶¹⁵

În satul Labașinț, localul vechii școli confesionale „existent înainte de preluarea imperiului român” s-a dărâmat în anul 1925, începându-și activitatea o nouă școală primară având local propriu construit în anul 1926⁶¹⁶.

Numărul neștiutorilor de carte a fost ridicat în întreaga perioadă interbelică, dar a continuat și după instaurarea regimului comunist în România, fiind însă în continuu regres. Din acest punct de vedere, situația se prezenta astfel în Șiștarovăț și Varnița între anii 1948-1956:

1948-1949: 117

1950-1951: 115

1951-1952: 99

1952-1953: 88

1953-1954: 64

1954-1955: 53

1955-1956: 7⁶¹⁷

Comuna Șiștarovăț și satul aparținător Varnița dispuneau, ca și în 1938 și între anii 1948-1956, de câte 2 cămine culturale și case de citit și de asemenea câte 2 biblioteci în toată această perioadă⁶¹⁸.

Bugetul comitetului școlar se constituia din surse variate. Astfel, în 1926, școala din comuna Șiștarovăț beneficia de venituri provenind din:

arendarea pământului proprietate a școlii: 750 lei

taxe de înscriere: 225 lei

amenzi școlare: 200 lei

de la comuna politică: 20.020 lei

Cheltuielile școlii:

impozitul pe bunurile școlii

reparații și întrețineri

mobilier și material didactic

iluminat și încălzit

cheltuieli de cancelarie: imprimare și registre

ustensile școlare

leafa servitorilor școlii

⁶¹⁴ *Ibidem*, Matricula școlară No.1 pe anul școlar 1947/48.Școala primară Șiștarovăț.

⁶¹⁵ *Ibidem*, Matricula cu anul școlar 1949-1950.

⁶¹⁶ SJAN Arad, Fond Primăria Comunei Șiștarovăț (1920-1983), dos.1/1938, f.179(corect f.182).

⁶¹⁷ *Ibidem*, dos.6/1956, f.28.

⁶¹⁸ *Ibidem*, f.31.

cheltuieli pentru conferințe
 premierea elevilor diligenți: 100 lei
 ajutorarea elevilor săraci: 325 lei

Total venituri: 29.125 lei

Total cheltuieli: 29.155 lei

Școala din Șiștarovăț avea 5 iugăre de pământ arendat pentru 150 lei. Taxa de înscriere de la 45 de elevi (15 lei de elev).

În ceea ce privește îmbrăcămintea copiilor, aceștia purtau opinci de cauciuc sau bocanci, ciorapi de lână, cămăși țesute în casă din bumbac și cânepă. Iarna-cojocel și pe deasupra un *căputaș*. Pe cap purtau pălărie de paie-vara, iar iarna, căciulă. Fetele erau îmbrăcate în *sumnițe* (fuste-n.n.), spăcel (cămașă-n.n.), pe cap *cârpă* (batic-n.n.) și în picioare, pantofi-stil ghetuțe. Iarna aveau pe deasupra un cojocel sau căputaș.

Învățătorii

Nr. crt.	Numele și prenumele	Anii la catedră	Observații
1.	Avram Neda	1813-1817	Școala veche (nr.202) Salariu: 60 florini
2.	Ion Tomici	1817-1821	
3.	Dimitrie Tomici	1846-1873	
4.	Cristofor Blagoescu		Absolvent de teologia la Vârșeț
5.	Gheorghe Bocu	1873-1893	n.1849 în Lazuri (Bihor)
6.	Petru Bugariu	1893-1894	Se transferă la școala din Zăbalț
7.	Iulian Barzu	1894-1903	Era și instructor coral
8.	Antonie Blagoe	1904-1905	
9.	Gheorghe Adoc	1905-1906	În anul 1905 se demolează școala din deal, cursurile ținându-se în casa lui Melentie Suci
10.	Efrem Țigu	1906-1907	Originar din Pecica Școala se ținea în casa lui Vancea Ioan Apare și un suplinitor: Moise Lăbășan
11.	Alexandru Budea	1918-1918	Școala mare (nr. 175)
12.	Petru Rotariu	1919-1927	Era și instructor coral (1924)
13.	Constantin Pistol	1927-1928	Învățător la școala nouă (nr. 116)
14.	Aurel Zărie	1928-1930	Școala nouă Se transferă la școala din Izvin
15.	Aurora Berindei	1930-1950	Școala nouă Originară din Cuvin (Arad); 1930 se căsătorește cu Emanoil Berindei

16. Emanoil Berindei	1930-1950	Școala mare (nr. 175)
	1956-1961	Școala nouă (nr. 116)
17. Petru Ursan	1950-1956	Școala nouă (nr. 116)
		Venit de la Cuveșdia
18. Ionel Bacșiș	1956- 1957	Școala nouă
19. Ionel Mili	1957- 1958	Era din comuna Chesinț
20. Blânzeanu Ion	1957-1959	Școala nouă
21. Aurelia Lazăr	1960-1969	
22. Gheorghe Vlăi	1969-1971	Era din Șoimoș Lipova III-Arad
23. Doina Ivescu	1971-2000	
24. Adela Avasilcăi	2001 - și în prezent	

Școala maghiară

1. Faur	1906-1907	Școala maghiară la nr. 124 (spațiu închiriat de primărie)
2. Petru Olaru	1907-1918	

În anul 2003 s-a înființat Grădinița cu Program Normal
Educatore:

1. Maria Botea (2003 – 2010)
2. Mihaela Zepa (2010 – 2013)
3. Aura – Denisa Kereji (2013)

6. HABITATUL

Cultura tradițională în satul/comuna Șiștarovăț, atât ca tip de gospodărie, cât și ca port, obiceiuri și grai, este una bănățeană, cu elemente specifice zonei etnografice din stânga Mureșului. Peste această amprentă puternică bănățeană s-au suprapus unele elemente ardelenice, care dau o notă particulară modelului cultural local.

Așezarea

În timp, satul s-a tot mutat, tradiția locală nu pomenește de prima vatră a așezării. Este de presupus că oamenii locuiau în secolele XVI-XVII în zamoinițe, adică în bordeie semiîngropate, acoperite cu paie, dar despre primele case țărănești semiîngropate și monocelulare nu există mărturii.

În anul 1754, satul se adună din sălașele dislocate și se sistematizează. Locuitorii așezării coboară din sălașele de la Colari, Părăul Micului, Seliște și Dâmbul Bisericii și se formează treptat satul cu ulițe paralele. Motivele care i-au determinat pe vechii locuitori să părăsească vechile sălașe au fost, pe de o parte, insuficiența apei, iar pe de altă parte, interesul proprietarilor de pământ ca și al autorităților timpului de a concentra populația pentru a da unitate așezării pentru a putea fi mai bine administrată. La acea vreme, Șiștarovățul aparținea districtului Lipova din comitatul Timiș și cetății Șoimoș, în documentele referitoare la această cetate, așezarea apărând cu numele de Sestharoveczy. Noua așezare devine una compactă având la 1786 un număr de 170 de case (170 de familii)⁶¹⁹.

Trebuie să menționăm faptul că, în zona Lipovei, adică în satele Labașinț, Șiștarovăț, Chelmac, Belotinț, Pătârș, Varnița, au fost aduși coloniști din părțile Olteniei, cu deosebire din județele Gorj și Mehedințe. Această colonizare se produce în timpul stăpânirii austriece asupra Olteniei (1718-1739). După această dată, colonizarea nu mai era cu putință, decât eventuale pătrunderi episodice dinspre Oltenia în aceste sate, întrucât, prin Pacea de la Belgrad, austriecii pierd controlul asupra Serbiei și Olteniei care revine la Țara Românească.

Colonizarea cu populație oltenească a Șiștarovățului s-a făcut între anii 1725-1735. Consecința acestei colonizări a fost sporirea populației satului, impunând desigur, asigurarea locuințelor și implicit înjghebarea unor mici gospodării, ceea ce se va realiza prin planul de sistematizare

⁶¹⁹ Alexandru Roz, Kovach Geza, *op.cit.*, p.241

austriac care presupunea dispunerea caselor pe aliniamente paralele, cu stradă principală și străzi/ulițe secundare.

De aceea, mutarea populației în anul 1754 a fost făcută pe un teritoriu dinainte delimitat și sistematizat, mai ales pe parte de nord a așezării, denumită Valea satului. O lungă perioadă de timp, centrul satului a rămas pe deal. Acolo era biserica veche de lemn, care a dăinuit până la 1882, când s-a ridicat pe vale actuala biserică; acolo era și vechea școală, construită de asemenea din lemn.

Pe vremea când satul se afla sub forma unei așezări răsfirate, alcătuită din cătune, acestea purtau deferite denumiri, astăzi regăsindu-se în denumirile de hotar ale comunei:

Boșneac	Dâmbul cu baltă
Lecniță	
Bucovița	Dâmbul cu fântână
Livada Bicii	
Breazdă	Drăuciori
Mălăiște	
Cioaca Înaltă	Fântâna Cuzmii
Mlacă	
Cuptoare	Fântâna lu Freț
Nedelnic	
Crucea Popii	Gârba
Obloage	
Ciuhă	Gloac
Radoviț	
Cremeniște	Gavluț
Seliște	
Cucuiavă	Grofu
Slăvui	
Câmpu Mare	Gornic
Zuban	
Colari	Izvoraș
Cotărci	Ișloace

Casa tradițională a evoluat în timp, atât ca material de construcție, cât și ca aspect și ca mod de amenajare a spațiului. Cele mai vechi case, din prima vatră a satului, se numeau *zamoinițe* și au fost case semiîngropate în pământ. Abia din secolul al XVIII-lea, după eliberarea zonei de către austrieci, oamenii au început să-și construiască locuințele/casele la suprafață. Multă vreme ele au fost exclusiv din pământ bătut sau din văiu-gă, cu acoperișul în patru, apoi în două ape, din paie sau trestie. Snopii de

paie sau trestie erau așezați în rânduri orizontale de jos în sus, legați rând pe rând de leăturile prinse orizontal pe căpriori. În partea de jos se forma o streșină largă cât târnațul. Planul acestor case a fost elaborat la Viena, iar indicația a fost, conform ordinelor imperiale, să fie așezate perpendicular pe stradă/uliță, la marginea curții. De altfel, încă din secolul al XVIII-lea s-a impus în întregul imperiu casa francofonă, introdusă de Maria Tereza, odată cu hotărârea de „*alinie a caselor la linie*”.

După 1900, alături de casele din pământ bătut sau din văiugă, care continuau să fie cele mai numeroase, au apărut și primele case din cărămidă. Tot de la această dată înregistrăm și primele acoperișuri cu țiglă-solzi.

Fațada caselor bătrânești era cu două ferestre, destul de înguste, și prezenta decorații în zidărie, atât la gurile de aerisire ale podului, cât și la ferestre. Sus pe fronton era trecut numele proprietarului sau inițialele acestuia și anul ridicării construcției sau anul renovării. În perioada interbelică -și multă vreme după aceea- casele erau văruițe în exterior cu alb, iar în partea de jos au avut o bordură de culoare închisă.

Ca și compartimentare, casele erau compuse din trei încăperi: două *sobe* (camere) - *soba mare* către uliță și *soba mică* către ocol, despărțite de o *tindă*, inițial cu vatră deschisă în partea din spate. Mai târziu la această compartimentare s-a mai adăugat o cămară și *podrumul* (pivnița), în Șiștarovăț de regulă separat de casa bătrânească. Pe jos camerele erau cu pământ. Abia în perioada interbelică au apărut podelele, dar camerele podite au fost puține.

Pe toată lungimea casei, spre curte, se întindea un *târnaț* (coridor) deschis, susținut cu stâlpi de lemn. Cu vremea el a fost închis în partea de jos cu scândură sau cărămidă, pentru ca în final, la multe case să fie închis și în partea de sus cu sticlă, după modelul „*gangului*” german.

Vechea tehnică de construcție a acoperișurilor s-a transmis și ea de la o generație la alta. La toate casele bătrânești, pereții au în partea de sus, jur împrejur, un chenar de grinzi, peste care se așeza, pe toată lungimea casei, o grindă groasă, cioplită dintr-un singur trunchi de copac. Peste chenarul de grinzi și peste mețter grindă se fixau, la distanță de 1-1,5 m. între ele, grinzile perpendiculare, care se vedeau în interior. Peste aceste grinzi se podea cu scânduri și se lipea un strat de pământ.

O lungă perioadă de timp, la acoperirea caselor s-au folosit paie, făcute snopi, așezați în rânduri orizontale și de jos în sus. Snopii erau legați, rând pe rând, de leăturile prinse orizontal pe căpriori. În partea de jos se forma o streșină largă cât *târnațul*.

Luând drept criteriu de clasificare a gospodăriei așezarea casei în funcție de drum, în sat se întâlnesc:

- a) gospodăria cu casă așezată perpendicular pe drum

b) gospodăria așezată în lungul drumului

În cadrul primului tip de gospodărie, *iosagurile* (construcțiile gospodăriei) sunt amplasate după cum urmează: imediat la intrare în *ocol* (curte), în partea dreaptă sau stângă, la distanță de 1-2 metri de gardul din fața gospodăriei este amplasată casa. Pe partea opusă casei se găsește cămara (casa mică) formată din două sau trei încăperi care cuprind: șoprul (aici se depozitau lemnele), o încăpere pentru „vase de răchie” și o încăpere cu vatra focului și *coina* (cuptorul de pâine) care au fost scoase din tindă. Aici se depozitau căzile în care fermentau prunele, obținându-se comina pentru răchie. În fundul ocolului (curții) se afla șura și grajdul pentru vite. În șură se depozita nutrețul pentru vite: fânul. În spatele șurii se depozitau paie în *jârezi* (clai) și cupele de tulei, în continuare se întindea grădina.

Acest tip de gospodărie este înconjurat cu gard, întotdeauna din scânduri în partea dinspre uliță (stradă), iar pe celelalte părți, din pari împlețiți cu nuiele sau, mai rar, din spini. Acest tip de gospodărie era frecvent până la Al Doilea Război Mondial.

În cel de-al doilea tip de gospodărie - gospodăria așezată de-a lungul drumului - gardul de la drum dispare, în cazul în care casa cuprinde toată lățimea plațului sau rămâne pe o mică porțiune, atunci când plațul este mai lat decât casa.

În trecut, casa și construcțiile anexe se ridicau din bârne strâns încheiate pentru a asigura o bună adăpostire contra frigului. La aceste construcții, acoperișurile înalte corespundeau anumitor necesități. În podul caselor se păstrau unele produse agricole, iar în cel al șoprului, (cămării) se păstrau cerealele.

În satul Șiștarovăț - ca și în celelalte sate din apropiere - distingem următoarele tipuri de case:

- a). casa cu *cindă* (tindă)
- b). casa cu *cindă* cu două încăperi
- c). casa întoarsă

Remarcăm că la toate casele enumerate se găsește ca element specific *târnațul* (prispa), cu specificația că la primele două tipuri, *târnațul* se întinde numai pe lungimea cindei sau a cindei și cămării (acolo unde era), în timp ce la ultimele două pe toată lungimea casei.

Cel mai vechi tip de casă cunoscut în sat este casa cu *cindă*, având două încăperi, *soba și cinda*. Soba (camera) are spre uliță două ferestre mici și una spre ocol (curte). În cele două colțuri dinspre uliță ale încăperii se află două paturi. În lungul fiecărui pat era o *laviță* (o bancă lungă) fără spătar, iar între ele masa. La capătul unui pat, în mod frecvent după ușa deschisă a sobei se găsea lada pentru haine. Soba mai cuprindea cup-

torul lipit întotdeauna de peretele despărțitor cu cinda, deoarece fumul din cuptor este trecut prin perete în coșul deschis din cindă.

Deasupra cuptorului se găsea *ruda* pe o linie transversală pe axul longitudinal al casei. Pe rudă erau ținute *țoalele* (hainele) curate, iar iarna se uscau rufele spălate.

Paturile erau înalte. Peste *dricală* (salteaua) de pânză țesută în casă și umplută cu paie de grâu sau pănușe de *cucuruz* (porumb) se așterneau *țolurile* din cânepă, iar pe ele duna și perinile. Peste acestea se așezau *ponevile* (păturile) din lână sau câlți și deasupra mai multe rânduri de perne, cu broderii la capăt. Ferestrele aveau sau nu aveau perdele. Pe peretele din față al sobei, la o distanță de 30 cm de *pod* (tavan) erau atârdate *tănere* (farfurii) de lut sau de porțelan intercalate între icoane.

Cinda adăpostea vatra focului care întotdeauna era lipită de peretele opus celui de la intrare. Vatra focului se compunea dintr-un postament clădit din cărămidă sau văiugă, înalt de 40 cm. De la tavan pornea în sus coșul de bârne sau nuiele împletite și lipite apoi cu *imală*, care captează fumul și îl conduce deasupra acoperișului. La jumătatea coșului era fixată pe orizontală o bârnă cu scopul de a susține lanțul de care atârna căldarea de deasupra focului.

Tot de coș erau fixate ruzi, de care era atârnată carnea pentru afumat. Când era asociată cu vatra focului și coina, atunci aceasta era plasată în spate, iar prepararea mâncării se făcea pe vatra din prelungiea sa. În cindă se mai afla o masă mică, scaunul cu *șofei* (vas de lemn) pentru apă și o poliță în perete. Cinda nu avea fereastră, lumina venind de la focul din vatră.

Casa cu cindă și cămară, pe care o găsim în satele din jur precum Chizdia, era înlocuită de casa cu cindă care avea o mică încăpere pentru păstrarea alimentelor numită *șpaiț*.

Aceste tipuri de case au fost caracteristice satului înainte de Primul Război Mondial, cunoscând, cele păstrate, modificări, atât în interior, cât și în exterior.

Tipul de casă cel mai des întâlnit este casa cu cindă și două încăperi, specific secolui trecut. În cadrul gospodăriei, casa este așezată cel mai frecvent perpendicular pe drum, dar o întâlnim și de-a lungul drumului. Casa are trei încăperi: camera de la drum care poartă denumiri diferite: *soba de la vale*, *soba dă țânut*, *soba dă la drum* și era destinată primirii oaspeților.

Mobilierul se compunea din două paturi cu *sucitoare* în cele două colțuri dinspre uliță. În lungul fiecărui pat este o laviță (un scaun lung) cu spătar, iar între ele sau în fața lor la mijlocul încăperii, se găsea masa,

acoperită cu un mășai (față de masă) țesut în război. Dulapul a înlocuit vechea ladă pentru haine.

Intrarea în cele două camere se făcea prin cindă. În cindă se prepara mâncarea, apare chiar un pat, o masă, scaune, poliță de scândură pentru tacâmuri și veselă, găleata cu apă. Vatra focului și coina au fost scoase și amplasate în cămară. Pita și pogacea se făceau în *coina* și se coceau în spuză. În loc de drojdie se folosea olățul, iar vara - spuma de la fermentatul prunelor.

Camera dă stat este cea în care locuiesc membrii familiei, având ca mobilier două paturi, de-a lungul lor lavițele și între ele sau în fața lor, masa. *Șpoiertul* (cuptorul de încălzit) completează interiorul încăperii. În casa de-a lungul drumului toate cele trei încăperi sunt așezate cu fața spre uliță. *Cinda* este la mijloc, una din celelalte două încăperi fiind *soba nouă*, iar cealaltă, *soba dă stat*. Interiorul este același ca și în casa așezată perpendicular pe drum.

Tipul mai nou de casă care a apărut pe la mijlocul secolului trecut este *casa întoarsă*. Acest tip de casă este ridicat chiar la drum, paralelă cu acesta și ocupă fie toată lățimea *plațului*, fie numai o parte din acesta. Are două camere spre uliță și una spre curte, la capătul căreia apare cămara. Camera dinspre curte ține loc de cindă, iar cele de la uliță, una este soba nouă, iar cealaltă soba dă stat. Acoperișul în două ape a camerelor de la uliță, se întretaie cu acoperișul camerei din curte, dând naștere acoperișului în unghi drept. Materialele de construcție folosite erau: lemnul, piatra, vâiuga (cărămidă crudă), paie și țigla. Lemnul care se găsea din belșug în pădurile din jurul satului, a fost folosit atât nefasonat, cât și cioplit în patru fețe. Esențele folosite cu predilecție erau cerul și gârnița și mai rar stejarul și gorunul.

Iluminatul camerei se făcea cu ajutorul unei lămpi cu gaz (petrol), iar focul se aprindea cu *scăpărț* (cremene, fier/oțel și iască). Prima lampă cu petrol a apărut în jurul anului 1870.

Poarta este amplasată în zidăria casei, cu deosebire la cele întoarse, din cărămidă, acoperișul acesteia adăpostind și spațiul porții (*sub poartă*).

La casele mai noi, întotdeauna pereții care despărțeau cinda de celelalte două încăperi s-au făcut din vâiugă pentru a se putea executa în perete o gură de ieșire a fumului din cuptor. La aceste case apare de asemenea și peretele de la drum, zidit din același material. Pereții erau *moltăriți* (zugrăviți) în interiorul casei, mai târziu și la exterior. Acoperișurile caselor mai vechi erau de obicei -așa cum am văzut- din paie bătute (scuturate) de secară sau grâu așezate cu furca, învelitoarea făcându-se în două ape, trestie sau șindrila.

Șiștarovăț	Anul	Număr de case	Număr de familii
	1869	280	363
	1880	255	-
	1900	245	-
	1910	272 ⁶²⁰	-

În anul 1900, în satul/comuna Șiștarovăț din cele 245 de case, 238 erau din lemn, 6 din piatră/cărămidă și 4 din văiugă; 83 erau acoperite cu țiglă, 106 cu trestie/paie și 56 cu șindrila⁶²¹. Situația era asemănătoare și în satele aparținând de comuna Șiștarovăț. Astfel, în satul Labașinț din cele 137 de case, 131 erau din lemn și 6 din cărămidă; 34 erau acoperite cu țiglă, 41 cu trestie/paie și 62 cu șindrila⁶²². În satul Varnița, din cele 31 de case, 31 erau din lemn, 30 acoperite cu trestie/paie și 1 cu șindrila⁶²³.

În anul 1910 în satul/comuna Șiștarovăț din cele 272 de case, 248 erau din lemn, 18 din cărămidă, 5 din văiugă și 1 din piatră/văiugă; 162 erau acoperite cu țiglă, 65 cu trestie/paie și 45 cu șindrila⁶²⁴. În satul Labașinț, din cele 137 de case, 131 erau din lemn și 6 din cărămidă, iar 34 erau acoperite cu țiglă, 62 cu șindrila și 41 cu trestie/paie. În satul Varnița, din cele 32 de case, 30 erau din lemn, 1 din cărămidă și 1 din văiugă; 12 erau acoperite cu țiglă, 16 cu trestie paie și 4 cu șindrila⁶²⁵.

Cocina pentru porci avea două încăperi: una pentru porcii de plămadă, cealaltă pentru cei puși la îngrășat pentru a fi sacrificați. În gospodărie, cocina era așezată de obicei între cămară și șopru. Păsările de curte, *hoarele*, se adăpostesc în șopru sau în podul cocinii.

Fântâna era amenajată în cadrul gospodăriei în așa fel, încât să fie ferită de sursele de infectare. Modalitățile de scoatere a apei sunt variate; când apa este mai la suprafață, se scotea cu o găleată de tablă de care se lega un lanț: fântâna cu *smârc* (pârghie după sistemul contragreutăților) și fântâna cu roată cu *cimeiu* înălțat.

Pentru înfrumusețarea exteriorului casei de locuit și a unor părți ale construcțiilor anexe se uzita decorația în tencuială și traforajul în lemn. Motivele decorative erau realizate în stil gometric, cât și negeometric. Conținutul tematic era deosebit de variat, recurgându-se la motive cosmomorfe (prezentări stilizate ale soarelui și stelei, semnul X, cercul

⁶²⁰ Ioan Munteanu, *Banatul istoric*, vol.I....., p.167.

⁶²¹ Studia Censualia. Transilvania. Recensământul din 1900, Ed.Staff, 1999, p.105.

⁶²² *Ibidem*, p.104.

⁶²³ *Ibidem*, p.105.

⁶²⁴ *Ibidem*; Studia Censualia. Transilvania. Recensământul din 1910, Ed.Staff, 1999, p.95.

⁶²⁵ Studia Censualia. Transilvania, Recensământul din 1910, Ed.Staff, 1999, p.95.

simplu și cercurile concentrice), zoomorfe (calul, expus în imagini întregi cu mult sub mărimea naturală, amplasat deasupra ușii de intrare în grajd), fitomorfe (floarea în glastră numită și „brad”, diverse motive florale), simbolice (crucea) și geometrice (punctul, linia dreaptă și curbă, triunghiul, pătratul, rombul și dreptunghiul, formând diferite benzi decorative). Simțul proprietății asupra imobilului, precum și dorința de a preciza anul construcției sunt înscrise în structura fațadei. Un alt procedeu decorativ întrebuințat pentru înfrumusețarea exteriorului casei și a unor părți ale construcțiilor anexe este traforajul în lemn. La gardurile care împrejmuesc curțile, meșterii au aplicat stracheților tăieturi geometrice din cele mai simple: triunghi, romb, hexagon. Un repertoriu în exclusivitate geometric îl prezintă scândurile prinse orizontal sub streășina casei denumite aici *șipcă*. Muchiile scândurilor care mărginesc *târnațul* înspre curte sunt profilate prin crestare, traforare.

Porțile s-au bucurat de o mare atenție din partea meșterilor populari. La porțile mai vechi s-au aplicat șipci verticale deasupra interstițiilor dintre scânduri. Poarta aplicată în zidul casei prezintă elemente decorative geometrice sau florale: triunghi, romb, cerc, frunze și flori.

Crucile de lemn din cimitirele satului sunt realizate de asemenea prin tehnica traforării. Brațele acestora sunt egale cu extremitățile tăiate mono sau trilobat.

Anexele gospodăriei

Ocolul (curtea) casei este și astăzi despărțită de uliță prin garduri masive din scândură. De regulă, înspre grădină se găsesc grajdul cu șură și cocina. Odinioară atât grajdul, cât și cocinile erau construite din bârne, lipite cu pământ sau nu. Mărimea lor diferea, în funcție de numărul de animale, de starea materială a familiei. În grajd oamenii țineau vacile, boii sau caii, „de lucru”. În partea opusă casei, erau cămara și șoprul, alcătuind de cele mai multe ori o singură clădire. Unele din aceste gospodării au în interior o fântână cu roată, dar în sat erau fântâni pe ulițe. Fântânile au evoluat în timp, de la cele din care se scotea apa cu un cârlig, la cele cu cântărig (cumpănă), pentru a se ajunge la fântânile actuale, din beton, acoperite și cu roată⁶²⁶.

Ocupațiile tradiționale în sat au fost agricultura, pomicultura și creșterea animalelor. Munca s-a desfășurat imp de secole, cu unelte tradiționale. Activitățile erau condiționate de calendarul popular. Oamenii nu lucrau în zilele de sărbătoare sau în zilele.

⁶²⁶ Mircea Teleguț, *Fântânile țărănești în Banat*, în Tibiscus.Etnografie, Timișoara, 1975, p.109.

Agricultura

În Șiștarovăț, ca și în satele arondate comunei, Varnița și Labașinț, oamenii au semănat în trecut în mod tradițional grâu, porumb și cânepă. Pământul se fertiliza prin gunoie.

Grâul. Semănatul se făcea toamna, cu sămânța obținută din recolta proprie. Semănatul se făcea aruncând semințele din sacul ținut pe umărul stâng, cu mâna dreaptă. Femeile care aveau „mână dă lucru”, semănau și ele. Când era copt, pe la Sânpetru, grâul era tăiat cu secera sau cu coasa. Coasa avea o „*petrecătoare*” sau o „*coardă*” pentru a prinde spicele.

Porumbul se semăna de asemenea în trecut cu mâna. De obicei se puneă porumb pe locul unde fusese semănat cu un an în urmă grâu sau tot porumb. Dacă era semănat după grâu, miriștea se ara de două ori, o dată toamna și o dată primăvara. Semănatul, conform tradiției, se făcea „*când înfloreau porâmbii*” sau „*când înfrunzea stejarul, gorunul, fagul*”. Semănau atât femeile, cât și bărbații. Boabele de porumb se aruncau tot la doi pași. Porumbul se săpa de două ori. La prima sapă se și rărea, iar la a doua se îngropa, adunându-se pământul mușuroi în jurul rădăcinii.

Cânepa era o cultură nelipsită, fără a ocupa suprafețe mari de teren. Când era coaptă, era smulsă cu mâna, făcută mănunchiuri și dusă la *murat*, fie pe la Radoviț, fie pe valea care curgea prin mijlocul satului. Muratul cânepii dura cam două săptămâni, apoi se spăla, se puneă la uscat și era dusă acasă, pentru a se melița.

Pomicultura. Dealurile au fost în trecut pline de livezi și fânețe, multe dispărând odată cu colectivizarea agriculturii. Locuitorii acestor așezări bănățene au plantat *poamă* și în țarină, la marginea holdelor și în grădini.

Creșterea animalelor. În fiecare gospodărie erau vaci, boi sau cai, ca animale de lucru, porci, oi. În timp ce caii pășunau împiedicați pe pășunea satului, porcii și vacile erau păzite de un porcar și un văcar „*tocmit de săteni*, iar oile de un *păcurar* (cioban).

Ocupații casnice gospodărești

Prelucrarea lânii. Lâna de la oi a fost prelucrată, în trecut, acasă. Se tundeau oile, apoi lâna era spălată, scărmanată de femeie din casă sau dusă la scărmanat, după care era toarsă și țesută în război. „Pânza de lână” pentru *șioariși* și sumane, era dusă apoi de bărbați, în spate, la „*dubit*”, de regulă la Firigeu (Feredeu). Materialul devenind astfel mai flexibil și putea fi croit.

Prelucrarea cânepii. Odată adusă acasă, cânepa era melițată. Adeseori melițau fetele de școală. După melițat, copiii dădeau foc la puzderiile care cădeau. Urma apoi „*peptănatul*” firelor, care erau împărțite, după lungime și calitate, în fuior și câlți. Din fuior se torcea ață subțire

pentru cămăși, spăcele, șterguri, iar din firele groase se țesea pânza de saci.

Torsul începea odată cu lăsatul Postului de Crăciun, adică atunci când se termina lucrul la câmp și activitățile cotidiene se mutau în casă. Se torcea numai luna, miercurea și joia, celelalte seri fiind considerate seri rele. În general, fiecare fată și femeie torcea la casa ei, dar erau și case unde se adunau mai multe vecine. La terminarea torsului, firele erau adunate pe *rășchitor* și făcute *motche*, care erau apoi albite. *Motchele* erau apoi depănate pe vârtelniță și se puneau războiul pentru țesut. Se făcea urzeala, *se învelea și se nevedea*.

Țesutul, cusutul

Țesutul pânzei de cânepă, bumbac și de lână se făcea în timpul iernii. Femeile țesau pânza în patru ițe pentru lipidee, dar și pânză de lână pentru lipidee și haine. Lucrul la război trebuia încheiat până în Postul Paștelui, când pânza de cânepă și bumbac se întindea la soare, la albit. Tot în Postul Paștelui începea cusutul și brodatul hainelor, care odinioară se făceau în casă de către femei. Fetele erau învățate de mici să lucreze la război, să facă *șipcă* și să brodeze. Cioarecii erau, așa cum am văzut, croiți și cusuți de bărbați, făcându-se mai rar în casă.

Uscatul poamelor era mai puțin obișnuit la Șiștarovăț, dar se puneau în unele gospodării prune, mere și pere tăiate la uscat pentru iarnă.

Fiertul țuicii

Prunele, mai rar alte fructe, se puneau în căzi la fermentat și după ce făceau scoarță erau duse la cazan. Timpul de fermentație depindea de temperatura de afară, când era mai cald fermentau mai repede, alteori cu întârziere. Ca și în celelalte așezări din Banat, țuica se distila o singură dată. Între cele două războaie mondiale țuica se lăsa la 25-28 de grade, pentru ca acum să fie adusă la 30 de grade, uneori la 40-42 de grade. Țuica de Șiștarovăț era și a rămas renumită pentru gustul și aroma deosebite.

Tăiatul și preparatul porcului

Porcii în sat se tăiau de obicei înainte de Crăciun. Chiar dacă nu se respectă tăierea de Ignat, în modul de desfășurare a activității se păstrează, cu mici schimbări, vechiul scenariu arhaic ca ritual de sacrificare a animalului.

Porcul era înjunghiat dis de dimineață, pârlindu-se cu paie. Era apoi curățat cu un cuțit, spălat și frecat cu paie și apă caldă. Se despica pe spate, scoțându-se șira spinării întreagă. Apoi se tăia capul și se scoteau celelalte părți: *clisa* (slănina), șuncile din spate, șuncile din față. Mațele le spăla bătrâna casei, ajutată de noră sau de vreo vecină. Cele subțiri erau răzuite cu cuțitul, pe când cele groase, pentru sânjereți și *călbășăți* (caltaboși), erau frecați bine cu sare, cu ceapă, cu oțet sau cu

bicarbonat, mai târziu, și se spălau în mai multe ape, pentru a-și pierde mirosul neplăcut.

Seara târziu, când lucrul era gata, se făcea pomana porcului. Neamurile și cei care au dat o mână de ajutor erau serviți zamă cu carne, carne friptă și *borândău*, un amestec de sânge rămas de la tăierea porcului și burtă (mațe) care se fiebeau, consistența fiind dată de făina care se adăuga în timpul fieberii. Desigur, era nelipsită de la masă, țuica. Mai ales fiartă și ușor îndulcită cu zahăr (crampă).

Un obicei care se păstrează și astăzi, este acela de a duce la vecini și apropiați „o bucătură de cârnaț și peșină”.

Din porc se fac în sat, cârnaț, sânjereț, călbășăș, șfoarcă (tobă) și mai rar maioș. Se fierbeau într-o căldare mare, se puneau apoi la răcit și după 2-3 zile, la afumat. Slănina și carnea se puneau la sărat într-o cadă de lemn. Slănina și șoncurile se puneau apoi și acestea la afumat. Coastele și carnea se puneau la fript și se depozitau într-un chiscant în untură.

Făcutul pâinii

În Șiștarovăț, ca și în celelalte sate din Banat, la dospitul pâinii s-a folosit *olățel*, vara se mai lua și spumă de pe cadă, când prunele erau aproape să fiarbă, dar pâinea nu creștea la fel ca și cu drojdie. Pâinea se făcea o dată pe săptămână, pentru întreaga familie, în *coina*. Pâinea se pune pe vatra încinsă unde se cocea închizându-se „ușița” coinii.

Făcutul pezmetului

Pezmetul (magiunul) se făcea din prune roșii, dar mai ales din prune bistrițe. Se obținea prin fierberea prunelor într-o căldare de capacitate mare, învârtindu-se tot timpul să nu se prindă.

Făcutul săpunului

Săpun se făcea din ce rămânnea după tăierea porcului: untură cu apă și cu sodă caustică. Se fierbea vreo două ore. Când era bine făcut, se pune într-o troacă și când se răcea, se tăia bucăți și se pune la uscat, să stea până toamna.

7. TRADIȚII ȘI OBICEIURI. CULTURA

Portul popular

Portul popular - îmbrăcămintea de fiecare zi - a locuitorilor satului Șiștarovăț era asemănător cu cel al locuitorilor satelor din jur. Astăzi el se mai găsește doar în lăzile de zestre sau în garderoba „pasivă” a persoanelor în vârstă. Rareori, cu ocazii deosebite, cum ar fi Ruga satului de Sântămărie sau cu prilejul unui spectacol folcloric prezentat de copiii de la școală se mai pot vedea ținute de port popular cu specific local.

Prin structura sa, costumul popular local se încadrează în linia caracteristică a costumului bănățean, respectiv în tipologia generală a portului popular românesc, cel femeiesc aparținând tipului de costum cu două catrințe, purtat în Transilvania, iar cel bărbătesc are similitudini de structură cu vestimentația țărănească din toate regiunile țării, prin cămașa purtată peste pantaloni și legată la talie⁶²⁷. Costumul popular femeiesc din Șiștarovăț prezintă însă și unele elemente diferențiate: ceapța, cealma, conciul, zăvelca și opregul cu ciucuri.

Costumul popular femeiesc din zonă este compus din: poale albe, din pânză de cânepă sau bumbac, țesută și întărită, în față „zăvelcă de somot! (catifea) negru, ornamentată cu motive florale, brodată cu fir metalic auriu și/sau argintiu; la spate opreg cu petec din fir metalic auriu cu ciucuri roșii sau negri care atârnau. În partea de sus, „spăcel” (bluză largă) tot din pânză albă, țesută, laibăr (vestă) negru sau pieptar (cojoc) cu floriarna. Spăcelul (cămașa) avea mânecile prinse pe umăr sau unite îi încrețite la gât sau spăcelul cu platcă la piept. Spăcelul avea gulerul rotund sau ascuțit cu gură în față, în spate și pe umăr. Mâneca era lungă, liberă și cu fodori. Sub braț se adăuga un *clențuș* în formă de romb pentru a evita tensionarea țesăturii. Culoarele la fetițe și fete: roșu și roz, iar la femei albastru, negru, violet galben. Ornamentele întâlnite sunt abstracte, fitomorfe și zoomorfe.

Pe cap, fetele aveau „salbă de cocori”, niște cârlionți făcuți din păr și prinși cu „ciotori”, agrafe și bani de argint pe codițe, iar femeile aveau și ele bani pe cap acoperindu-se cu o cârpă mare (năframă). La începutul secolului trecut a apărut și *sumna* (fusta) peste poale. La gât femeile purtau salba de galbeni sau de taleri pentru femeile mai sărace.

⁶²⁷ Elena Secoșan, *Elemente caracteristice ale portului popular din Banat*, în *Tibiscus*, Timișoara, 1974, p.69.

În picioare purtau vara opinci, iar iarna ghetuțe, această din urmă încălțăminte instituindu-se cu timpul ca adevărată modă a locului.

Pieptănăturile: la fetițe și fete părul era împletit în *chică*. Nevestele aveau pieptănătura în *conci*. Conciul este făcut din lemn de trandafir sau din metal sub formă de potcoavă, înfășurat cu pânză albă subțire. Părul era pieptănat în două chici. Se punea conciul pe ceafă, se lega cu două „șipci” de frunte pentru a nu cădea, după care se coseau chicile pe el. Cu ajutorul unei andreele și a unei șipci negre erau fixate chicile pe lângă conci. Bătrânele purtau conciul „până or murit și ciar s-or îngropat cu el”.

Costumul popular bărbătesc era constituit din izmene largi, albe, din pânză de cânepă sau - mai rar - bumbac, în mai mulți lați, țesută și întărită, prevăzută cu în partea de jos cu o mică broderie („colțișori”), iar în partea de sus, cămașă largă, strânsă pe lângă gât, cusută pe piept și la *pumnași* cu *arămizi* (un fel de ață strălucitoare). Cămașa era strânsă în talie cu o curea lată, numită *chimir*, în care se puteau ține diverse obiecte. Pe deasupra purtau laibăr de șubă alb, dar ornamentat cu motive florale sau geometrice de culoare neagră.

Iarna se îmbrăca un *căbat* scurt de șubă. Pe cap purtau pălărie de paie sau de păr, vara și căciulă din piei de oaie sau de miel, iarna. Pălăria de paie avea coful rotund și obezile potivite, iar cea de păr, purtată mai ales în zilele de sărbătoare, avea coful rotund și obezile înoarse în sus. Căciula era rotundă cu coful înalt și îndoit într-o parte. La pălărie se purta „pup” cu flori, flori la pălărie. Vara încălțăminte erau opincile, iar iarna cizmele cu tureac înalt sau bocancii. Cei mai săraci din sat se încălțau și pe timp de iarnă cu opinci, învelindu-și piciorul în *obiele*, înfășurate pe picior cu nojițele de la opinci. Pe timp de iarnă, locul izmenelor largi este luat de cioareci, confecționați din șubă de lână țesută în casă, ornamentați uneori cu aplicații verticale de șnur negru. Bătrânii din sat au mers, chiar și la biserică cu opinci până prin anii ’70 ai secolului trecut. În partea de jos la opincă, puneau obiele albe, iar pe gleznă, din lână colorată.

La muncă sau la târg era nelipsită *straița* (traista) purtată pe umăr, din țesătură de lână. Cu ornamente geometrice, predominând coloritul alb, roșu, negru, verde și vânăt.

Copiii până la vârsta școlară umblau, mai mult într-o cămașă lungă, din pânză țesută în casă. Când începeau să meargă la școală, erau îmbrăcați în port popular, croit pe mărimea lor.

Podoabele se prindeau în păr sau la piesele cu care se acopereau pe cap femeile și fetele. Acestea erau sub formă de flori naturale, piepteni de diferite forme, mărgele, strafuri, volănașe și flori din os, crețe. Podoabele purtate la gât erau mărgelele, salba de bani (aur, argint).

Gospodinele confecționau articolele de îmbrăcăminte, mai ales pentru portul femeiesc, realizându-se adevărate întreceri legate de ținuta artistică a pieselor de costum⁶²⁸. Articolele de îmbrăcăminte mai groasă pentru bărbați - încălțăminte sau hainele de iarnă le confecționau, de obicei, meseriașii din acest domeniu. În această zonă erau renumiți meșteri populari cunoscuți sub denumirea „de șnaidări dă șubi”, care își vindeau produsele în general la târgul de la Lipova și aprovizionau zona: Șiștarovăț, Pătârș, Bogda, Sintar, Crivobara, Chizdia/Coșarii, Hodoș, Labașinț⁶²⁹. În prima jumătate a secolului trecut, cei mai renumiți meșteri populari din zonă au fost: Petre Păsculescu, Gheorghe Radivoi și Vasile Jichici din Lipova, Lie Munteanu din Cuveșdia și Alexandru Petrovici din Chizdia⁶³⁰.

Obiceiuri de familie

Datinile și obiceiurile, așa cum s-au transmis de-a lungul secolelor, se încadrează și la Șiștarovă în tipologia generală bănățeană. Și aici, elementele laice s-au întrepătruns cu elementele religioase, fiind și acum greu de separat. Cercetarea obiceiurilor și tradițiilor în această localitate, ca de altfel în toate localitățile din părțile Banatului, este, dacă nu imposibilă, foarte dificil de realizat, având în vedere numărul foarte mic al persoanelor autohtone care ar putea să relateze autentic.

Nașterea și botezul. Ca și în alte sate din Banat, în Șiștarovăț în familie nu se nașteau prea mulți copii, rar mai mult de doi-trei. Femeia însărcinată trebuia să se supună la o serie de interdicții: să nu dea cu piciorul în *mâță* (pisică) pentru a nu naște copilul cu păr. Dacă vedea un lucru urât să nu se mire, fiindcă va naște un copil urât. De asemenea, dacă fura ceva, fie și un fruct, nu trebuia să pună mâna pe față fiindcă rămânea copilul cu semn.

Odinioară femeile nașteau acasă, ajutate de o femeie mai în vârstă sau de o moașă, care era fie neam, fie prietenă cu cea care naște. Aceasta tăia buricul (cordonul ombilical) la noul născut și îi făcea prima scaldă, apoi îl înfășează cu o bucată de pânză în care este învelit un ban și tămâie, pentru a feri copilul de duhurile necurate. În apa de scaldă din troacă, se pune molitvă (apă sfințită) și un ban pentru a avea bogăție. După scaldă arunca apa la ultoni. Datina era ca moașa să ducă trei zile „de-ale gurii” la femeia care a născut. A treia zi când ducea mâncarea, pune și „dă ursători”. Baba/moașa făcea pentru cele trei ursitoare trei pogăși (pogăci) din făină de grâu, apă și sare, pe care le cocea în cuptor. Pe ele se puneau:

⁶²⁸ Vezi pentru detalii Aristida Turcuș, *Portul popular românesc din județul Timiș, Timișoara*, 1982, pp.14-58.

⁶²⁹ Stela C.Clepea, *Contribuții la studierea portului popular din Podișul Lipovei*, în *Ziridava*, XII, Arad, 1980, p.699.

⁶³⁰ Liubomir Stancov, Nicolae Ganea, *op.cit.*, p.115.

piaptăn, oglindă, zahăr, bani, carte, ac și ață, necesare mamei sau copilului. Pogăcile cu aceste obiecte erau învelite în *măσαι* sau *ștergură* și se puneau la capul mamei sub perină, „să-i ursască” la copil „și se visa mama în noaptea aia, să întâmpla copilului”. Dacă mama visa bani, însemna că noul născut va fi econom și bogat, dacă visa cartea, va fi deștept și învățat. Dacă visa ac și ață, aceasta însemna că fata va fi harnică și bună.

Timp de șase săptămâni de la naștere, femeia nu avea voie să vorbească cu femei tinere pentru că „îi spurcau copilul”. Tot în acest interval, dacă copilul s-a născut cu un semn, mama trebuia să ia copilul în brațe și să stea cu el în pragul ușii, atunci când trag clopotele la biserică. Ea trebuia să-și aducă aminte ce a furat când era însărcinată, pentru a dispărea semnul copilului. Lucrurile copilului (scutecele) dacă erau spălate, nu trebuiau întinse la uscat în afara strașinei casei sau să fie lăsate noaptea afară pentru a fi ferite de „duhul necurat”. Până la botez, copilul nu era lăsat singur în casă, pentru a nu-l fura „necuratul”. Până la botez copilul nu se scotea din casă. Ca să nu fie deocheat, de cei ce veneau să-l vadă, i se puneau la mână, o „brătară” dintr-un fir de ață roșie.

La opt săptămâni copilul este botezat. La botez, moașa era aceea care ducea micuțul la biserică și îl dădea nașei, care aștepta acolo cu lumânarea. În vreme ce copilul era botezat, mama rămânea acasă, trebuind să facă o samă de lucruri: să coase, să spele, să facă de mâncare (dacă era fată), iar dacă era băiat, fișior, trebuia să taie lemne, să cosească sau măcar să atingă cu mâna toporu și coasa⁶³¹. Toate acestea aveau ca scop ca noul născut să devină un adevărat bărbat sau o adevărată gospodină, ușor de integrat în comunitatea satului. Desigur, cu timpul, la acestea s-au mai adăugat scrisul și cititul, pentru ca noul născut să nu mai fie nevoit să rămână „la coarnele plugului”, ci să devină „domn”, adică om cu școală și meșerie.

Când se întorceau acasă de la biserică, copilul botezat era dat mamei de nașă pe fereastră. În cinstea micuțului botezat, familia dădea o *uspătare* (masă), dacă oamenii erau mai înstăriți. Erau invitați la masă, nănașii, moașa, neamurile, prietenii apropiați și vecinii. „Copilul era adus pă masă, naintea lu moașă și acolo puneau pă iel bani să fie dă năroc. Îi aduceau și hăinuță”⁶³². La plecare, nașa și baba/moașa se spală pe mâini și se șterg de pieptul mamei, pentru a avea lapte la copil.

Puține dintre obiceiurile legate de naștere se mai păstrează astăzi în sat.

⁶³¹ Inf. Iuliana Oprescu, comuna Șiștarovăț, 89 de ani.

⁶³² *Ibidem*.

Peșitul

Fetele se măritau la 15-16 ani de teamă să nu rămână *fete bătrâne*. Feciorii se însurau de obicei înainte de a pleca în armată. Dacă unui fecior îi plăcea de o fată, îi declara acest lucru și o juca la primul joc din sat. Pentru a se căsători, tinerii aveau nevoie de consimțământul părinților. Dacă părinții fetei nu erau de acord, atunci, prin înțelegere între cei doi tineri, feciorul o fura pe fată, stând ascunși pe la neamuri, apoi mergeau acasă la fecior.

După ce feciorul sau fata primesc răspuns afirmativ de la părinți, urma să se meargă la *peșit*. La peșit nu mergeau niciodată fata sau băiatul, ci numai părinții. Peșitul se făcea numai în zilele de joi și duminică, celelalte zile fiind considerate zile rele. Ajunși la casa celui peșit, peșitorii spuneau motivul venirii lor și urma răspunsul părinților celui peșit, precum și discuțiile privitoare la *parte* (zestre).

Se putea întâmpla că, deși tinerii se plăceau, să nu se ajungă la înțelegere datorită faptului că părinții feciorului nu erau mulțumiți cu *partea* (zestrea) ce o primea fata. Dacă s-au înțeles se cinsteau cu răchie. Acum se stabilește și data când se va ține *căpara* (logodna).

Căpara (logodna)

Căsătoria era premeasă de *căpară* (logodnă). Căpara se făcea numai la fată, indiferent dacă rămânea în casă sau mergea noră. La părinții fetei venea feciorul însoțit de părinți și o rudă mai în vârstă, să ceară fata de la părinți. În tot timpul discuțiilor, fata nu era de față. Feciorul, în schimb, era de față. Se înțelegeau cu privire la zestre. Fata trebuia să ducă la socri pământ și eventual o sumă de bani, iar băiatul trebuia să-i cumpere fetei, un material pentru „zăvon”, care era pus la cununie pe umerii tinerilor. După terminarea acestor discuții era chemată și fata. „Atunși era întrebat fișioru: îț plașe dă fata asta? Fata, pune capul în pământ, că pă vremea aia era mare rușâne să spuni dă față cu părinți că ți drag șiniva”⁶³³.

Dacă totul decurgea normal, peste câteva zile se venea cu *căpara*: galbeni sau lăntișor de aur pe care fecioru îl pune la gâtul fetei. Apoi se făcea înțelegerea pentru *uspăț* (nuntă). Înainte cu două săptămâni de nuntă, tinerii mergeau la biserică „să se încredințeze”. Era o slujbă care se oficia seara după vecernie, probabil echivalentă cu logodna de astăzi. După *căpară* urmau strigările în biserică, trei duminici la rând. Se făceau cu scopul de a se anunța duminica *uspățului* și pentru a preveni o eventuală incompatibilitate a tinerilor.

⁶³³ *Ibidem*.

Uspățul (nunta)

Pregătirile pentru usapăț se făceau de către ambele familii, fiecare pregătindu-se separat pentru acest eveniment. Uspățul se făcea atât la mire, cât și la mireasă.

Cu două săptămâni înainte de *uspăț* se cheamă neamurile, prietenii, vecinii cu *pălasca* (plosca). Pălasca o pregătește mireasa cu *givărița*. La pregătirea *uspățului* mai contribuie și *ajutoarele*. Ele sunt: *nănașii* (nașii) - *nănășia* (nășia) se transmite din tată în fiu. Îndatoririle nașilor sunt: cumpărarea lumânărilor și a *pupilor* (panglicilor) acestora, găzduirea muzicanților de sâmbătă seara până duminică dimineața, dirijarea jocului miresei și numărarea banilor câștigați la nuntă.

Cuscii sunt părinții fetei cu cei ai feciorului sau neamurile apropiate. *Givărul* este ales dintre neamurile cele mai apropiate ale miresei și mirelui. La *uspăț* sunt doi givări, unul din partea mirelui și altul din partea miresei. Fiecare *givăr* are câte o *givăriță*. Îndatorirea givărului era invitația la usapăț. Invitația la nuntă se face verbal, în versuri, fiecare givăr pentru neamurile sale. Apoi celor chemați li se dă să bea răchie din *pălască*. Givării mai aveau și obligația de a sta în permanență în preajma miresei ca să nu fie furată sau să i se fure papucii. Organizează muzica și reorganizează jocul miresei.

Stăghișul (stegarul) este cel care poartă *stagul* (steagul). Erau doi stegari, unul pus de mireasă și altul de mire. *Stăghișul* trebuia să știe să *joace stagul*, deci să fie un bun dansator. *Stăghișii* erau întotdeauna în fruntea nuntașilor.

Străițarul și *străițărița* (soț și soție) sunt puși de nănași și trebuie să ducă *straița* cu un *cuglu* (cozonac) și o *litră* (litru) de țuică/vin la biserică.

Meniul la nuntă se compunea din: răchie, pentru a deschide pofta de mâncare, tăiței, sarme, carne friptă (de pasăre și porc), plăcintă și *cuglu* (cozonac). Mai nou se servesc prăjituri tort, vin și bere. Muzicanții erau tocmiți de fecior.

Gătirea mirilor

Mirii erau personajele principale ale evenimentului. Gătirea lor se făcea în dimineața *uspățului*. Gătitul miresei revenea unei femei mai pricepute din sat. Mireasa era îmbrăcată cu *spăcel* și *poale* confecționate din pânză de in sau cânepă, împodobite pe mâneci și piept cu motive naționale în *cruciuliță* și pe *număr*, folosindu-se culorile negru și roșu la modelele geometrice, iar la cele florale se folosea o gamă variată de culori. Pentru a se aranja lungimea poalelor, mireasa era încinsă cu *brăcire*. Peste poale în față se puneau o *cătrânță* țesută în război și cusută cu flori sau țesută în război direct cu flori. La spate se puneau *opregul*, având în partea

superioară un *plotog* (placă) țesut în război, iar în partea inferioară, atârând, ciucuri.

Gătirea capului miresei: părul era dus peste cap, bine netezit și împletit într-o singură *chică* (coadă) făcută din trei șuvițe de păr. Pentru a spori frumusețea pieptănăturii, pe frunte și la tâmpile, fetele purtau *cocori* (cârlionți) făcuți cu fierul de ondulat încins la foc.

După pieptănatul miresei urma așezarea cununei și a *șlaerului* (voalului). Cununița era albă din flori de ceară. Tot pentru înfrumusețarea miresei i se împodobește capul cu flori naturale de diverse culori. Pe braț ținea un buchet de flori naturale sau artificiale. În momentul plecării la cununie, mireasa arunca peste cap semințe dintr-un ciur pentru ca socrii să fie buni cu ea.

Mirele era îmbrăcat cu izmene lungi și cămașă mai sus de genunchi, cu guler strâns pe gât și cu pumnași, împodobiți cu *șirătură* (*broderie*). Cămașa era încinsă cu un brâu țesut cu flori. Peste cămașă purta un *laibăr* (vestă). Pe cap purta pălărie la care erau puse flori. În picioare purta cizme sau tureci.

Nunta ținea trei zile: începea sâmbăta și se termina luni seara. Sâmbăta veneau neamurile din alte sate și se făcea pregătirea pentru nuntă. Seara veneau muzicanții. Duminică dimineața se pleca la nași. Invitații vin singuri la mire, având în vedere că invitația ce le-a fost făcută de către givăr cu două – trei săptămâni înainte.

Pe la orele zece, mirele însoțit de nuntași pleacă după *nănași*. Aceștia așteaptă cu masa întinsă, organizând un mic *uspăț*. În timp ce se uspătează în casa nașilor, în casa socrilor mici este împodobită mireasa. Alaiul mirelui ajunge în fața porții miresei, care este larg deschisă. Alaiul mirelui este întâmpinat de givărul miresei, părinții și neamurile miresei. La poartă se pune o *troacă* (albie) cu apă, numită *luntre* și toți nuntașii trebuiau să treacă și să pună bani. Erau doi oameni cu „vâslele” (niște băte din lemn), care nu te lăsau să treci până nu puneai bani.

Mirelui îi este adusă spre recunoaște o mireasă (o bătrână împodobită cu mărgele de piparcă (ardei) roșie, cu ștergare în loc de *șlaier* (voal). Mirele refuză această mireasă, nefiind cea pe care o caută. Este căutată mireasa adevărată și este predată mirelui. Nuntașii se veselesc în curtea miresei.

Plecarea la cununie

De la casa miresei, alaiul nupțial pleacă la biserică pentru cununia religioasă. În momentul în care mireasa iese din *ocolul* (curtea) părintească i se dă să spargă o sticlă. Se zice, atunci să se întoarcă mireasa înapoi, când se pune sticla la loc. Unul dintre chemătorii mirelui „fură” din casa miresei un obiect care va fi dus în casa mirelui „să ducă norocul cu ea”.

În timpul cununiei religioase, când preotul îi întoarce după masă, la primul pas mireasa calcă pe picior mirele pentru a-i fi supus. După terminarea cununiei, peste miri sunt aruncate bomboane și bani. După cununia religioasă, *uspățul* se întoarce la casa mirelui pentru a servi masa de prânz, dacă mireasa merge noră. Apoi, nuntașii merg în ocolul bisericii unde se joacă până seara. Seara nuntașii merg la casa mirelui, servesc masa de seară și continuă jocul.

În timpul deplasării nuntașilor de la casa miresei la cununie și de aici la casa mirelui, nuntașii strigă diferite texte hazlii. Strigăturile ironice sunt adresate miresei, mirelui soacrei și celor nechemăți la nuntă.

După miezul nopții începe strigarea *șinstilor* (darurilor). Spectacolul nunții capătă un aspect comic, în care personajele se străduiesc să strălucească prin vervă și umor. Cei doi strigători sunt aleși dintre nuntașii despre care se știe că sunt cei mai „buni de gură”. Strigarea darurilor începe de la nănaș. Urmează ceilalți nuntași din fața mesei mirilor. Dialogul dintre cei doi strigători continuă pe măsură venirii nuntașilor cu darurile. Strigarea darurilor la nuntă nu se face după un text dinainte stabilit, așa cum sunt orațiile de nuntă din alte părți ale țării. Totuși, el are un farmec specific, prin faptul că strigătorii improvizează o conversație adecvată momentului, simțul umorului, puterea de a sesiza și de a prezenta unele aspecte pozitive sau negative din viață, jucând un rol important în acele momente.

După strigarea *șinstilor*, la un semn al givărului muzica începe să cânte jocul miresei „pă crăițari”. Jocul era scurt, nașul oprindu-l bătând cu lingura într-o farfurie. Givărul plătește și ia mireasa la joc. Mireasa joacă apoi cu majoritatea nuntașilor. Mirele joacă ultimul cu mireasa și dacă nu vrea să o lase să mai joace, plătește și fuge cu ea. Mireasa se dezbracă de hainele de nuntă și se îmbracă în haine obișnuite de sărbătoare.

La sfârșitul *uspățului*, nașul este dus acasă cu muzică. La plecare, mireasa cinstește nănașii cu o pernă, o cârpă (năframă) sau bani.

Se trecea apoi la *învălitul* miresei de către givărița mare. Învălitul se face astfel: mireasa este pieptănată cu două chici (cozi). Apoi i se pune conciul. Mirele îi alegea cărarea cu ban de aur, givărița îi cosea conșiu cu șipcă și mireasa se învelea. Urmează îmbrăcatul cu *poale*, *cătrânță* și *cârpă*. Învălitul simboliza trecerea miresei în rândul femeilor. După aceea mireasa trecea pe la fiecare masă și toți o sărutau și îi urau „Să porți conșiu sănătoasă”!

Lunia se strîngeau din nou vecinii și neamurile mai în vârstă, se servea din nou masa și se juca. Apoi toți „să împrășciau pă la casele lor”.

De multe ori, chiar a doua zi, era pusă la încercare, soacra pleca de acasă și o lăsa pe noră să facă rânduiala casei.

După nouă zile de la nuntă, mireasa își aduce zestrea. La casa miresei zestrea se pune pe unul sau două care sau căruțe. Zestrea se compunea dintr-un dulap, dună, ștergare, pat, perne, ponevi (pături), iar în urma carului/căruței mergeau vaci și oi. Căruțele treceau prin sat sub privirile curioase ale sătenilor care comentau bogăția sau sărăcia zestreii.

Moartea și înmormântarea

Marea despărțire este considerată un moment de sfâșietoare durere pentru familie și pentru comunitate căci, în afară de pierderea definitivă a unei ființe dragi sau pur și simplu a unui cunoscut, membru al comunității, se reamintește fiecăruia că nimeni nu este nemuritor. În desfășurarea ceremonialului înmormântării există câteva etape distincte, care ar putea fi eșalonate astfel:

- pregătirea mortului
- drumul de acasă la cimitir/mormânt
- Pomenile

1. Pregătirea mortului

Dacă se întâmpla, că un om boala de multă vreme și nu putea să moară, era chemat preoul să facă asupra lui o slujbă de ușurare a sufletului. Potrivit datinii, când cei din jur observă că muribundul își dă ultima suflare îi aprind o lumânare.

Familia începea să pregătească mortul pentru drumul fără întoarcere. În ambele mâini ale celui care trage să moară, se pune câte o lumânare de ceară curată aprinsă. Aceste lumânări sunt numite *luminile de mână* ale mortului. De la aceste lumânări se aprind lumânările la toate pomenile timp de un an de zile. După ce muribundul a decedat, se oprește ceasul, se acoperă cu pânză neagră toate oglinzile și nu se dă voie pisicii să intre în casă „*pentru a nu mânca nasul mortului*”.

Familia începe să pregătească mortul pentru drumul fără întoarcere. El este spălat de cineva mai în vârstă din casă sau de un neam ori o vecină. Apa după mort se aruncă „*la oltoni*” (la rădăcina unui pom). Apoi mortul este îmbrăcat în haine dinainte pregătite, numite *țoale dă moarce* și este așezat în *copârșău* (sicriu), făcut din scânduri de către un meșter tâmplar. Dacă se întâmpla ca mortul să fie un tânăr sau o tânără, ei erau îmbrăcați în haine de mire sau mireasă. Sicriul se așează pe două *clupuri* (scaune lungi). În mâna dreaptă i se pune o lumânare de ceară în formă de cruce pe care se lipește un ban și o batistă. Pe pieptul mortului se pune o lumânare care se răsucesc sub formă de spirală, numită *stat*. Acestuia i se mai pun în sân 44 de bani pentru ca să aibă de plătit vămile la 44 de porți întâlnite în cale în marea sa călătorie.

De la biserică se aduce un sfeșnic și se pune la capul mortului o lumânare, care arde tot timpul.

Cât timp era ținut acasă, noaptea se făcea priveghi. În timpul priveghiului bărbații sunt serviți cu răchie. Cei veniți la priveghi, cu excepția neamurilor familiei, iau parte la diferite jocuri de societate și poartă discuții legate de viața celui dispărut. Din momentul în care omul și-a dat sufletul, pe durata întregului ceremonial, cei apropiați *se cântă* (bocesc) după mort în mod spontan. În sat nu există bocitoare de profesie, oricare dintre femeile aflate în preajma mortului poate *să se cânte*, adică îl poate jeli pe mort. După mort *se cântă* numai femeile. Am reținut câteva formule de boceală, când o bocitoare urmează alteia:

„Lasă-mă să îl cânt eu
Că mi-s mâncată dă rău
Șă mi-s mâncată dă jăle
Cum îi șeru plin dă stele”

și apoi continuă, cântându-și propriul necaz.

Bocitul mamei:

„Fecilor care aveț mame
Din inimă să le iubiț
Dacă-s moarte să le jăliț
Cu haina, cu inima,

Că mama-i numa una
Cum îi soarili și luna
Așa-i mama numa una
La nime nu-i poți spune

Șe-i spui la măicuța ta
Că dacă-i spui la alta
Până mâne umple satu
Mamă, mamă, nume dulșe

Și-n ț-o pus numile așa
Că ești dulșe ca merea
Că nime-n lume nu-i așa
Ca și mama cu fata”⁶³⁴.

După înmormântare se obișnuiește ca în cimitir să mai rămână femei care *se cântă* la crucile morților pe care îi au în cimitir. În sicriu, sub mort, se pun *mezdreliturile* rezultate în urma confecționării *copârșăului*.

⁶³⁴ Inf.Francescu Marta(1923-2011), Șiștarovăț.

Peste ele se pune o bucată de pânză din cânepă sau în și o pernă. Peste mort se pune o bucată de pânză mai lată și mai lungă care are pe margine colți tăiați cu foarfeca.

Sunt în sat o serie de obiceiuri, unele uitate acum, legate de credința în strigoi. Pentru ca mortul să nu devină strigoi, se folosesc o serie de practici ca: ungerea *copârșăului* în interior cu smoală și cu *ai* (usturoi), presărarea macului în sicriu, pentru ca mortul „să-și facă d lucru”, numîrând boabele de mac pentru a nu mai veni înapoi între cei vii. Din haina cu care a murit, se fac păpuși pentru fiecare membru din familie, „*ca să nu-i ducă cu el*”. Pentru despărțirea de cel mort se obișnuiește ca fiecare membru al familiei, și mai ales copiii, să împingă cu piciorul drept piciorul drept al mortului și cu piciorul stîng, piciorul stîng al mortului, rostind de trei ori:

Io ce-mping pă cine

Tu să nu mă traji pă mine.

Apoi se trec pe sub mâinile mortului: pene, grâu, cucuruz, bani, ca să nu ia mortu norocul cu el⁶³⁵.

Credința în strigoi s-a păstrat până nu demult.

Prohodul are loc în *ocolul* casei, unde mortul este scos, conform tradiției, cu picioarele înainte. Nimeni din familie nu ține de el. După scoaterea lui din casă se întorc scaunele, se închid ușile și ferestrele. La plecarea din casă, mortul este scos cu picioarele înainte, sicriul fiind purtat pe brațe de gropari. Mortul este scos în ocol (curte) unde i se face slujba. De aici este dus la biserică și apoi la cimitir. Sicriul este dus, fie pe urmă de șase bărbați, sau este dus cu carul tras de 4 boi, având la jug câte o *cârpă* neagră. Sicriul este dus de cei șase bărbați desemnați de familia mortului, mai ales când mortul este tânăr. De obicei acești bărbați sunt prieteni sau rude de vârstă apropiată cu cel decedat.

Pe drumul de acasă până la biserică, mortul este însoțit de membrii familiei, neamuri, prieteni, săteni și pe acest drum cortegiul se oprește la fiecare răscruce de drumuri/ulițe. Aceste opriri se numesc *stâlpurile* (*stâlpii*) *mortului*. O femeie mai bătrână, cu o cantă, vărsa apă la fiecare oprire. În biserică se face slujba mortului, apoi, înainte de a fi scos din biserică i se dă mortului *sărutarea de pe urmă* (se fac mătănii). Începând cu membrii familiei și cu rudele, prietenii, cunoscuții, se apropie doi câte doi de sicriu. La capul mortului, fac două mătănii, apoi se sărută crucea de pe sicriu, după care își fac încă o mătanie și pleacă. În drum spre cimitir se continuă *stâlpurile* (*stâlpii*).

⁶³⁵ Inf.Oprescu Iuliana, 89 ani, Șiștarovăț.

Ajuns la cimitir, mortul este coborât în groapă, acoperit cu pământ, după care se dă groparilor câte un colac și lumânare peste groapă (mormânt). Când se coboară sicriul în mormânt, se aruncă bani și pământ în groapă. Pe mormânt se pun uneltele cu care s-a făcut groapa, iar groparii se spală pe mâini peste mormânt și unelte, cu apă adusă de acasă.

După înmormântare cei care au însoțit mortul se întorc acasă, iar membrii familiei nu trebuie să se uite înapoi, „să nu să îmbolnăvească”. Preotul, cei mai apropiați vin acasă unde se dă o masă de pomană. Preotul face sfeștanie în camera în care a stat mortul. Pomenile sunt rânduite astfel: în ziua înmormântării, în primele două seri, la nouă zile, la șase săptămâni, la jumătate de an și la un an.

2.Cultul morților

Ritualul slobozirii apelor practicat în sat trebuie pus în legătură cu *setea mortului*. Pentru cel care a murit înainte de Paști, *căratul apei* se face în prima zi și a doua zi după înmormântare și între Paști și Rusalii, iar pentru cel care a murit după Rusalii, *căratul apei* se face în prima și a doua zi după înmormântare și în anul următor între Paști și Rusalii. La Joia mare *se cară* apă pentru toți morții familiei. Apa este *cărată* de o femeie -care primește *țoale dă pomană*- la 24 de case la rând și golită în găleata casei.

Între Paști și Rusalii, la fântâna de la care se cară apă se pune în fiecare colț al fântânii câte un colac, bani și lumânări. La găleata și cana cu care se cară apă se pun flori. La Șiștarovăț *căratul apei* se făcea de izvorul Feredeșu. În ziua în care se căra apă, femeia nu lucrează și servește masa la familia celui pentru care a cărat apă. La șase săptămâni se dau *țoale dă pomană* la cel care a spălat și îmbrăcat mortul. Cel care primește *țoale* se așează cu fața spre răsărit. Pe umăr i se pun doi colaci, iar în mână ține coșul cu *țoale*. O femeie din familia mortului zice de trei ori:

Sfântu soare, sfânta lună

Voi să fiț mărturie

Ca pă lumea asta

Să fie țoalele lu.....

Și pă șialaltă

A lu.....

Cel care primește *țoalele* repetă de trei ori după cel care i le dă⁶³⁶.

Obiceiurile calendaristice

Obiceiuri de iarnă

⁶³⁶ Inf.Cădariu Marta(1908-1999), Șiștarovăț; Oprescu Iuliana, 89 ani Șiștarovăț.

Imediat după ce începea postul Crăciunului, femeile se puneau să toarcă lâna și s-o țeasă în război, fiindcă între sărbători „venea un om din Glamna care ducea șubele la dubit”. Postul la ortodocși începe la 14 noiembrie și ține până în ziua de Crăciun. Este un interval de curățenie sufletească și trupească, în care sunt interzise nunțile, balurile, iar în trecut și jocul duminical. Sătenii consumau mâncare de post.

Crăciunul, în afara semnificațiilor religioase, nu oferă nimic spectaculos, în sensul că la noi în sat nu este cunoscută practica măștilor sau alte practici cu caracter laic.

În Ajun și prima zi de Crăciun, femeile coceau, iar seara, la fel ca în toate satele din Banat, copiii până la 13-15 ani umblă prin sat cu Steaua, dar și flăcăii de peste 16 ani. Copiii, flăcăii, încep să se organizeze în Postul Crăciunului. Odinioară ei își alegeau o gazdă, care să-i învețe colindele și versurile de la Stea. În funcție de roluri, sunt șapte colindători: Irod, cei trei crai (Balthazar, Melchior, Gașpar), Îngerul, Soldatul și Ciobanul, la care se adaugau gazda și iapa. Îmbrăcați în stihare (cămăși de dieci), colindătorii au o recuzită specială: o stea, săbii de lemn, căciuli de hârtie și clopoței. În locul sabiei, Îngerul purta o stea confecționată din hârtie. Soldatul purta uniformă, având în mână o pușcă de lemn, iar ciobanul era cu *bundă* și bătă. Pe drum colindătorii sună din clopoței. Grupul de colindători cu Steaua mergea din casă în casă.

Când ajungeau la o casă, gazda de stelași sau îngerul întreba: „aveți voie de stelași?”. Stăpânul casei, de la fereastră, răspundea: „da” sau „nu”. Dacă zicea „da”, stelașii cântau la ușă „Nașterea”, apoi intrau în casă. În casă interpretau piesa cu craii, cu Nașterea Domnului și spuneau orațiile și colindele învățate. Ca daruri, în trecut, colindătorii primeau: colac, cârnați, bani, după cum voia gazda să dea. Apoi mulțumeau gazdei și plecau la altă casă.

La 1 ianuarie, de Anul Nou, se cunoaște o practică rituală în sat, vizând mai mult femeile. Dimineața, aceste se spălau „pă bani și pă busuioc, să fiu drăgăstoasă ca banii și să miros ca busuiocu”. Apoi se rostea: „sui pă butucă, vestea mi să ducă, că mi-s mândră și frumoasă și bună găzdoaie-n casă, vrâznișile mele, măhuri dăjlegace și-n gunoi țăpace”.

La sărbătorile mari, în special la cele din perioada de iarnă, în curtea bisericii se folosea *trascul* pentru a se manifesta bucuria sărbătorii. *Trascul* este un instrument cu care se produc bubuituri, asemănătoare salvelor de tun. Acesta este confecționat din fontă turnată masiv cu un canal interior prevăzut cu două orificii. Prin cel din partea superioară se introduc câlți și praf de pușcă, peste care se presează pământ uscat. În orificiul din partea laterală jos a trascului se introduce un fier prins de o prăjină și

înroșit mîn foc, cu care se aprind călții. Astfel este provocată explozia prafului de pușcă, urmată de un zgomot relativ intens. Operațiunea se repetă de mai multe ori, în funcție de importanța sărbătorii pe care o anunța.

În sat obiceiurile de iarnă cuprind de asemenea colindele individuale, urările de belșug și recoltă bogată cu plugușorul sau urarea cu sorcova.

Colindele de copii (de pițărâi) vestesc sărbătoarea și urează belșug în miei, porci, nuci, bani. Colindele sunt scurte și prin versuri hazlii, se cer gazdei mere, nuci, colaci. Urarea din colindele de copii este directă și concretă în enumerarea celor dorite de colindători. Aceste colinde se cântau la fel în toate casele avînd un caracter general.

Din relatările bătrânelor/bătrânilor din sat, reiese că în Șiștarovăț nu s-a colindat în ceată, ci numai individual, de către țigani (romi). Colindul individual se practica în ajunul Crăciunului și la Anul Nou. Se cânta mai întîi o colindă în curte, colindătorul așteptînd să fie invitat în casă. Dacă nu este primit, face cale întoarsă, nu înainte de a-i adresa gazdei strigături injurioase:

„Bureț pă păreț
Troscotul în vatră
Dumnezău vă bată”.

Dacă este primit, colindătorul intră în casă și cântă colinde pentru gospodar. Când a terminat de colindat, este cinstiți cu colaci, cârnați și răchie. La plecare, colindătorul adresează gazdei urări de sănătate și belșug pentru anul care vine:

„Câce țagle pă casă
Atâța galbăni
La gazdă pă masă
Câce țagle pă fântână
Atâcia oale cu smântână”.

În ziua ajunului de anul Nou se formează grupul de copii care urează belșug și recolte bogate cu *Plugușorul*. Ceata de copii poartă bice și clopoței. Ca și celelalte urări, *Plugușorul* se termină cu cererea darurilor. Colindătorii sunt cinstiți cu bani, colaci, plăcinte.

Urarea cu *sorcova* se face de către copiii care poartă în mână o nuia împodobită cu flori artificiale. Ei urează gazdei sănătate și fericire, neuitînd ca la sfârșit, în versuri pline de umor, să ceară darurile cuvenite. Colindătorii sunt cinstiți cu bani.

Țurca este un cap de „șap” (căprior) cu un bot de lemn clămpănitor, acționat printr-o sfoară de către un om care-l joacă și stă ascuns sub o *poneavă* (pătură). Pe cap are două coarne și este împodobită cu panglici din hârtie colorată și clopoței. Cu țurca umblă în ziua de Crăciun și de

Anul Nou doi țigani (romi), unul care o joacă și altul care îi cântă la vioară.

Jocul începe în curte și se continuă în casă, având un caracter hazliu. Jocul este însoțit de gesturi comice, adresate gazdei și celorlalți membrii ai familiei. Gazda îi cinstește la plecare cu colaci, cârnați, răchie și bani.

La Anul Nou, pe lângă colindătorii individuali apărea o ceată de colindători formată din muzicanți: doi cu *lauta* (vioara) și unul cu *broanca* (contrabasul). Ei începeau să cânte în curte, apoi erau poftiți de gazdă în casă, unde își continuau susținerea repertoriului format din cântece de jale și de joc. La sfârșit urau gazdei sănătate și erau cinstiți cu colac, cârnați și răchie.

Un alt obicei de iarnă perpetuat de-a lungul secolelor se practica în ziua de 6 ianuarie, de Bobotează, când, după Liturghia din biserică toți cei prezenți, în frunte cu preotul, cantorul și corul ieșeau la crucea din marginea satului. Aici preotul sfințea apa pregătită din timp în vase de lemn, după care fiecare credincios prezent la sfințirea apei își lua din apa sfințită într-un vas mic adus de acasă (sticlă, *bocală*, cană de lut, ulcior de lemn, ș.a.). Apa sfințită era folosită în timpul anului ca leac în cazul îmbolnăvirii unor membrii din familie, fiind considerată tămăduitoare. Se păstra un an de zile.

Înainte a acestei sărbători, în zilele de 3-4-5 ianuarie, preotul sfințea casele, însoțit de cantor și crâșnic. Sosirea preotului la casa care urma să fie sfințită, a fost anunțată cu ajutorul unui clopoțel mânăuit de crâșnic, apoi cantorul și preotul începeau să cânte „În Iordan, botezându-te, Tu doamne.....”. Apoi preotul stropea camerele casei în direcția celor patru puncte cardinale cu apă sfințită adusă într-o căldărușă, folosind un buchet de busuioc. Membrii familiei își făceau semnul crucii, sărutau crucea din mâna preotului care-i stropea pe creștet cu puțină apă sfințită.

Unii gospodari invitau preotul să stropească cu apă sfințită și animalele din gospodărie.

Dacă în familie erau copii cu dificultăți de vorbire, părinții rugau preotul să dea acestor copii să bea apă sfințită din clopoțel în loc de pahar. La fel dacă voiau să aibă copii care să cânte frumos.

La „Sfinți” (de 9 martie) se cunoaște o practică rituală în Șiștarovăț. Este vorba despre înconjuratul gospodăriei cu jar și anume: se lua jar din cuptor, peste care se puneau mai multe zdrențe și se mergea pe lângă casă, grajd și șură „ca să fie fericite dă șărpi”. Apoi, se mergea cu toporu în grădină se lovea în pământ de trei ori, zicând: „Ieș căldură și antră frigule!” se făcea astfel, invocarea primăverii.

După ce treceau sărbătorile de iarnă, femeile începeau prelucrarea cânepii: tors, urzit, țesut. Femeile abia așteptau să vină prima săptămână a Postului Paștelui ca să se mai odihnească puțin. În acea săptămână nu se lucrează fiindcă „vin caii și țân până în săptămâna alaltă, mercurea, atunși pleacă calul ăla șciop”. De fapt, toate zilele din săptămâna aceea au un nume: marța dă trănise, miercurea strâmbă (se interzicea orice lucru în casă), joia verge, Vinerea Mare (una dintre cele douăsprezece vineri de peste an) și sâmbăta lu Sântoager. „Dă Sântoager, femeile nu lucră nimic, că vin caii și le dripesc”. În seara de Sântoager, fetel se spălau pe cap cu iederă „care n-a văzut-o cocoșu” și se descântă, de trei ori: „*Sântoagere, Sântoagere, dă chica fecilor cât coada iepilor*”! Iedera trebuia culeasă dis-de-dimineată din pădure, pe unde nu umblă cocoșii și înaite ca aceștia să se trezească.

Până în Săptămâna Mare, mai exact până în joia Paștelui, femeile trebuiau să fie gata cu țesutul, urzitul și cusutul. Se spunea că acea femeie era mai lăudată care avea pânza țesută și pusă la înălbit înaintea celorlalte⁶³⁷.

Săptămâna Mare

Și astăzi se păstrează în sat obiceiul ca o familie „*să dea paștile*”. În anii când nu se anunța nimeni, oamenii puneau împreună cele necesare.

„*Paștile*”, adică cele șapte pâini rituale se făceau în trecut, miercurea, în casa prescurăriței. Prescurărița trebuia să fie ajutată la frământat și la copt de alte câteva femei iertate. Când erau gata, coapte și răcite, paștile erau duse la biserică, în procesiune, cu papurii, pentru a fi sfințite. Odi-noară, coșurile cu aceste pâini rituale erau purtate spre biserică de copii de școală, apoi, mai târziu, de fete curate sau de bătrâne iertate. Se sfințeau joia.

Mai era obiceiul ca familia care a dat Paștile, să dea și o masă de post, la care erau invitați preotul, cantorul, cântăreți, rude, femeile care au ajutat. Astăzi acest obicei a rămas de domeniul trecutului.

De Sfintele Paște s-a păstrat până în zilele noastre, obiceiul vopsirii ouălor, în diferite culori. Ouăle se vopseau sâmbăta, femeile folosind la vopsit coji de ceapă uscată. În noaptea de Înviere, cel puțin un membru al familiei mergea la biserică pentru a lua Paști - câteva bucăți de anafură sfințită și lumină (o lumânare aprinsă de la lumânarea preotului). În schimbul acestora ei ofereau preoului un ou roșu. După ce ajung acasă Paștele, membrii familiei servesc prima masă „*de dulce*” (de slastă) după un post de șapte săptămâni.

⁶³⁷ Inf.Oprescu Iuliana, 89 ani, Șiștarovăț.

În prima zi de Paști nu se organizează nici un fel de distracție (horă/joc). După masa de prânz, locuitorii se adună în curtea bisericii unde ciocnesc ouă roșii, în special copiii și tinerii. Ciocnitul ouălor se făcea „pe luate”, adică cel căruia i-a fost spart oul roșu, trebuia să-l dea celui care i l-a spart. Din dorința de a aduna cât mai multe ouă, participanții se foloseau de diferite tertipuri: confecționau ouă din lemn, goleau conținutul și îl înlocuiau cu ceară topită, atașau o monedă la ou, etc.

În a doua zi de Paști, se organiza de regulă joc (horă) după masa și bal noaptea.

De sărbătoarea Învierii Domnului, familiile care au morți în cimitir vizitează mormintele lor și dau de pomană ouă roșii, prăjituri, răchide⁶³⁸.

Ispasul

La Ispas se face slujbă la eroi în curtea bisericii, la crucile ridicate de familiile celor morți în Al Doilea Război Mondial.

Rusaliile

De Rusalii, biserica este împodobită cu frunze de tei și stejar. Credincioșii duc acasă ramuri de tei/stejar și le păstrează vreme de un an, pentru a feri casa și gospodăria rău. În această zi se sfințește grâul, apoi se iese cu prapurii la țarină. Prapurii aveau prinse, la crucea de sus, cununi de grâu.

Sânzienele (24 iunie)

În ajun se culeg flori de Sânziene din se fac cununi și se atârnă la poartă sau pe fațada caselor.

Petru și Pavel (29 iunie)

De Sf. Petru și Pavel erau coapte „merele de Sâmpetru”. În această zi, se face parastas pentru morți. Femeile duc colivă și farfurii cu prăjituri care, după ce sunt sfințite de preot, sunt date de pomană.

Sf. Ilie

Sărbătoarea se ținea prin nelucrare de teama fulgerelor și trăznetelor.

Paparudele

Atunci când era secetă, fetele se făceau paparudă, adică se îmbrăcau în frunze și umblau pe la case cântând:

Paparudă-rudă

Vino de ne udă.....

Schimbarea la față/Preobrajenia (6 august). Acum se duc la biserică primii struguri, pentru a fi sfințiți. Fiecare credincios gustă câteva boabe din noua recoltă.

⁶³⁸ Inf. Oprescu Iuliana, 89 ani, Șiștarovăț.

Ziua Crucii

După calendarul vechi, acum începe toamna. În această zi pleacă rândunelele și berzele. În această zi, odinioară, preotul umbla prin sat cu crucea să sfințească casele.

Obiceiuri sociale

Givanul

O formă de socializare era și *givanul*, care se ținea duminica și la sărbători. Atunci, după masa de prânz, oamenii, îndeosebi femeile mai în vârstă, obișnuiau să se adune în fașa casei, să stea și să discute.

Șezătoarea

Vecinii se adunau la *dăsghijat* (depănușat) porumbul.

Claca

În sat s-a statornicit tradiția întrajutorării între vecini și rude la anumite munci care ar fi necesitat prea multă cheltuială de timp pentru o singură familie. Dintre acestea fac parte: construirea casei, treieratul grânelor, prelucratură cânepii, depănușatul porumbului, tăiatul porcilor, torsul, pregătirea nunții. Claca se făcea cu vecinii și rudele. Tradiția cerea, ca oamenii să fie omeniți și să li se întoarcă ajutorul. Pe cât de plăcută era claca ocazionată de „*dăsghijatul*” (depănușatul) cucuruzului (porumbului). După cules, știuleții de porumb erau transportați acasă și alezați în ocol sau în șură pe grămezi. Odată cu lăsatul serii, în forul grămezilor de porumb se adunau membrii familiei, vecinii și rudele care n-au avut coceni de depănușat. Participanții cântau, glumeau ori se tachinau prietenește. Un asemenea prilej l-a constituit găsirea știuleților cu „*boambe*” (boabe) roșii. Cel care a găsit un asemenea știulete, se spune că a lucrat destul și se poate culca. Mult haz s-a făcut pe seama știuleților plini de tăciune. Dacă un lucrător a văzut un știulete tăciunos, a încercat să-l împingă neobservat spre un vecin, care l-a dat și el mai departe. Cine nu l-a observat și s-a murdărit cu el, a provocat râsul participanților. Mult haz s-a făcut și cu lămpașul de *ludai* (dovleac). Dovleacul era gol în interior, iar în coaja lui s-au tăiat găuri pentru a marca ochii, nasul și gura, pe unde străbăteau razele unei lumânări, fixate în interior.

Dovleacul era așezat pe un stâlp și acoperit cu o pătură reprezentând sperietoarea pentru copii, o distracție agreată de toți cei prezenți la clacă.

Clăcile de tors erau de două feluri: datul de clacă și claca acasă. În primul caz, la 10-12 femei se dădea de tors acasă, specificându-se când să fie gata, dată la care se organiza o petrecere, obicei mai puțin cunoscut în Șiștarovăț. După ce lucrul era terminat, femeile se întâlneau în casa celui ce a dat de clacă, unde mâncau, beau, cântau și jucau până seara târziu.

În cel de-al doilea caz, erau chemate femeile acasă la cea care avea de clacă. Aici se torcea, se spuneau glume, se mânca și se juca.

Hora sau jocul

Duminica după masa și la sărbători (Crăciun, Paști, Florii, Rusalii, Anul Nou) în sat se făcea joc (horă). La început jocul s-a organizat în curtea bisericii, apoi, după construirea Casei Naționale, a fost s-a ținut în sala mare a acesteia. În perioada interbelică și mult timp după război, muzica era asigurată de un taraf de lăutari din sat, care erau angajați să cânte tot anul, exceptând marile praznice ale anului, când se aducea un taraf tocmit din afara localității.

Jocul începea după ce tinerii veneau de la biserică și prânzeau în familie. Fetele intrau în joc pe la 16 ani, cu prilejul unei sărbători mari. Fata trebuia să-și asigure dinainte un fecior care să o joace.

Repertoriul local de dansuri în perioada interbelică, a fost alcătuit din jocuri lente și vioaie. Fiecare joc presupunea trei melodii/jocuri: ardeleana, pe picior și învârtita. Pe lângă aceste jocuri de doi se mai dansau: sorocu hora, bătuta. La spectacole/serbări se dansa călușerul (călușul bănațean).

Muzica a fost asigurată de muzicanții din sat: Pilindricu la laută (vioară), Lingurar zis a lu Benti la *laută* (vioară), Vlaicu Milente zis Niță a lu Lia la *coantră* (vioară a doua), Traian la *broancă* (contrabas), iar mai târziu Ștef Marin la *laută* (vioară) și Ștef Victor la *torogoată* (taragot)⁶³⁹.

Balurile

Se organizau cu prilejul fiecărei mari sărbători a anului: Crăciun, Anul Nou, Bobotează, Rusalii, Paști, dar cu deosebire de Sântămărie (15 august).

Ruga

Hramul bisericii din Șiștarovăț era și a rămas și astăzi „Adormirea Maicii Domnului”. După o veche tradiție, cu această ocazie se organiza Ruga în sat. Manifestarea este premeasă de slujba religioasă oficiată de preotul din sat. Se înconjoară biserica cu crucea și praporii. După masa are loc jocul. La Rugă vin, neinvitați, rudele și prietenii gazdei din satele apropiate.

Mitologia locală

Din folclorul românesc, mitologia populară a suferit cele mai mari pierderi și uitări. Pe de o parte, pentru că generațiile tinere nu mai cred și nu mai sunt interesate să transmită poveștile pe care le-au auzit, pe de al-

⁶³⁹ Inf.Oprescu Iuliana, 89 ani, Șiștarovăț.

ta, fiindcă bătrânii s-au ferit să vorbească cu străinii (etnologi) despre „*lucruri necurate*”, încât multe credințe au dispărut odată cu ei.

În trecut, locuitorii satului credeau în puterile magiei și ale vrăjitoriei și în existența unor persoane, îndeosebi femei, cu puteri, care puteau aduce neplăceri semenilor lor, holdei, ca și animalelor din gospodărie. Între acestea credința în *strâgoni* (strigoi) era cea mai răspândită. Bătrânele/bătrânii din sat recunosc și acum că au auzit de *priculici*, de *căii lu Sântoader* și relatează cu oarecare teamă și reținere anumite întâmplări, experiența neobișnuite care au avut loc cândva, aici în sat, trăite de familia lor sau la care au fost chiar ei martori.

Medicina magică

Vindecarea prin descântec

Ca în toate satele românești și în Șiștarovăț au existat, în trecut femei care știau să descânte la oameni și la animale, de deochi. Credința/convingerea celor care practicau descântecul era atât de mare, încât formulele rostite cu acest prilej nu puteau fi auzite de către alte persoane sau talmăcite, deoarece atunci „leacul” nu ar mai avea efect. Iată câteva astfel de descântece:

Descântec de deochi

Această practică este în vigoare și astăzi. Descântecul se făcea în felul următor: se lua un pahar de apă de la fântână -apă neîncepută- adică din pahar nu a băut apă cineva; se făcea cruce cu un cuțit pe pahar și apoi se lua jar din foc sau bețe de chibrit aprinse care se aruncau, unul câte unul, în paharul cu apă, anumit pentru fată, femeie fecior și bărbat (deci patru cărbuni/chibrituri). Se rostesc anumite cuvinte care nu pot fi înțelese.

Într-un alt descântec de deochi specific copilului deocheat, se suflă de trei ori peste copil și se spune:

„Șin cio giociat

O crepat

Șin cio poșit

O murit.

Mân poșătura-n sat

Sănătace la (se spune numele copilului) în cap”.

Apoi se linge cu limba copilul pe frunte de trei ori și se rostește:

„Scroafa linje pă purșei dă drag

Io ling pă (se spune numele copilului) dă giociat și dă spăriat”.

Se poate lesne observa că aceste descântece sunt cât se poate de lumești. Dar, cine nu vrea să rostească aceste formule, poate să zică un „Tatăl nostru”, însă gesturile trebuie să fie respectate, considerându-se că efectul va fi același.

Descântec de sperietură

Se practică îndeosebi pentru copiii care plâng în continuu și tresar în somn. Se procedează astfel. Se pune copilul în pragul ușii pe un scaun mic, se ia un topor și cu tăișul se ating *ușciorii* ușii și se rostește de trei ori formula:

„Spaima pădurii
Cu tata pădurii
Și cu mama pădurii
Lasă pă copil curat
Străcurat
Ca auru,
Ca argintu
Ca Maica Dumnezăului
Sfântu”.

Superstiții

Superstiția la sat are rădăcini foarte îndepărtate în timp. Oamenii puneau fenomenele, ca și întâmplările din viața lor pe seama unor forțe care depășeau obișnuitul, normalul.

Credința în strigoi

Strigoii erau cei care după moarte, se întorc sub formă de spirit în lumea pe care au părăsit-o și fac tot felul de stricăciuni. Se spune că se fac strigoi numai acei oameni, care în viața lor pământească au săvârșit doar fapte rele, au fost necredincioși, ba chiar îl huleau pe Dumnezeu.

Sufletele oamenilor răi, nu-și găsesc după moarte nicăieri odihna. Ele călătoresc prin văzduh și doar rugăciunile și pomelnicile rudelor lor în viață le pot ajuta să-și găsească un loc de odihnă veșnică. Astfel, se spune că la noi în sat ar fi existat un om foarte bogat, cu mulți slujitori, dar și foarte rău. După moarte acest om s-a făcut strigoi. Venea numai noaptea la nevastă-sa exercitându-și dreptul de soț. Și-a amenințat soția că dacă va spune cuiva ceva, va fi foarte rău pentru ea.

Sărmana femeie a ținut cât a putut secretul, dar de la o vreme, făcându-i-se frică, a spus totul unei rude. Din acel moment a început să o bată și să o batjocorească în tot felul, astfel încât femeia a fost nevoită să se mute la niște rude. Dar, pentru că strigoiul nu a fost „legat”, strigoiul a urmat-o și la rudele la care s-a refugiat. Oamenii povesteau că, noaptea, se vedeau tot felul de lucruri ciudate în jurul casei respective. Un paznic a văzut cum un țap a dat de trei ori cu capul în poarta casei, după care s-ar fi urcat pe acoperișul casei. Omul și-a făcut cruce și vedenia a dispărut.

Nu știm cât de adevărată este această poveste, dar cert este că familia care a locuit acolo, a avut numai necazuri.

Bătrânii auziseră de un strigoi care venea în sat și le omora vitele. Nevasta sa a plecat să caute pe cineva care se pricepea să „lege” strigoi, dar omul acela ar fi cerut o sumă prea mare de bani și femeia fiind săracă, n-a avut de unde să-i dea. Și atunci a primit următorul sfat: să meargă acasă, să dezgroape mortul și să-l ardă cu spini. Se spune că din acel moment strigoiul nu le-ar mai fi făcut nici un fel de stricăciuni.

Tot în satul nostru era cineva care știa să „lege strigoi”, dar persoana respectivă fiind în vârstă, nu s-a mai încumetat să facă acest lucru.

Strigoii se legau în felul următor: se lua țărână de pe momântul celui care s-a făcut strigoi și din acea țărână trebuia să se arunce trei părți în câte trei fântâni apropiate, dar trebuia să îndeplinească ritualul în fugă, căci în tot acest timp era urmărit de strigoi. Dacă reușea să facă acest lucru, strigoiul era legat și nu mai venea niciodată acasă⁶⁴⁰.

Magia.Vrăjile

La noi în sat nu au existat persoane anume „calificate” să se ocupe cu această „meserie”. Dar, au fost unele femei care știau să facă anumite vrăji, în special pentru înlesnirea căsătoriei.

Astfel, se spune că un bărbat s-a despărțit de nevasta sa și a fugi cu o altă femeie într-un sat vecin. Mama soției legitime, i-a făcut vrăji și l-a adus înapoi călare pe „drâglu” (o lopățică cu coadă de lemn cu care se scotea pâinea din coină). Persoana asupra căreia s-a operat magia/vrăjile nu a pățit nimic, doar că a zburat peste păduri fără să știe ce s-a întâmplat cu el.

S-au făcut -se spune- și vrăji ca tinerii să se căsătorească împotriva voinței unuia dintre ei. Aceste căsătorii nu au durat însă mult. O astfel de vrajă cunoscută ar fi „postul negru”. Aceasta ar fi un fel de magie inversă, adică se inversează valorile unei practici rituale. Postul este o practică creștină, prin inversarea valorilor creștine, pozitive ale postului creștin, ducând la efecte negative. Nu cunoaștem exact modul în care se ținea acest post, dar din ce știm, era vorba de ținerea a șapte zile de post negru, timp în care nu vorbești cu nimeni și rostești anumite formule, fără să fi auzit de cineva.

De obicei se ține post negru ca să moară o anumită persoană. Acest lucru este considerat un păcat atât de mare, fiind echivalent cu o cri-

⁶⁴⁰ Inf.Francescu Marta,(1923-2011); Lavinia Francescu, *Monografia istorico-bisericească a comunei Șiștarovăț*, lucrare de licență, Timișoara, 1999, mss., pp.87-89.

mă comisă cu premeditare, dar imposibil de dovedit. Persoana care a ținut un astfel de post nu poate să-și dea duhul până nu își mărturisește păcatul.

Practicarea vrăjitoriei a fost și este condamnată de Biserica Creștină Ortodoxă fiind considerată un păcat foarte mare pentru cel care o practică, precum și pentru cel care recurge la ea, care dacă nu este spovedit, duce la pierderea sufletului.

Se spune că se fac strigoi, atât aceia care în toată viața lor nu au săvârșit nici o faptă bună, cât și acdeia care au decedat necreștinește: sinucigașii, de tot felul, cei cărora nu le este cunoscut motivul morții.

În memoria colectivă a locuitorilor satului nostru s-au păstrat mai multe cântece populare și texte specifice unor ritualuri, obiceiuri și tradiții ale locului. Multe dintre acestea sunt comune zonei folclorice mai largi, iar altele au specific local.

Strigături

U, iu, iu pă gealu gol

Că mireasa n-are țol!

Da i-o fașe mirile

Când o tunje câmile!

Și i-o fașe și soacra

Când i-o tunse și mâța!

Strigături la joc

Dragu-m-i cu șine jioc

Că miroas-a busuioc.

Dragu-m-i cu șine sār

Că miroas-a călăpār.

Dragu-m-i mie-a șiuca

Cu nevasta altuia,

Da, mie nu-m pare bine

P-a me să o jioașe nime.

Șărurile jioacă-n jioc

Și mătasa șage-n loc.⁶⁴¹

Viața cultural – artistică

În comuna Șiștarovăț a fost construită în 1928 clădirea Casei Naționale „Unirea”⁶⁴², localul fiind renovat în 1930 și 1938⁶⁴³. Funcționarea

⁶⁴¹ Lavinia Francescu, *loc.cit.*, pp.91-93.

⁶⁴² SJAN Arad, *Fond Primăria Comunei Șiștarovăț(1920-1983)*, dos.1/1938, f.178. Există și informații , fără acoperire documentară, conform cărora localul Casei Naționale din Șiștarovăț s-a construit în anul 1924.

⁶⁴³ *Ibidem.*

casei Naționale a avut loc pe baza Statutelor Caselor Naționale din județul Timiș-Torontal, aprobat de Ministerul de Interne cu Nr. 6281/921. În anul 1938, Casa Națională din localitate avea un număr de 96 de membrii⁶⁴⁴. În cadrul Casei Naționale și-a derulat activitatea un cor bărbătesc și, separat, un cor mixt și o fanfară alcătuită din 22 de membrii⁶⁴⁵.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, trecând peste toate opreliștile, din inițiativa preotului Simion Tomescu, a învățătorului Gheorghe Bocu și a fruntașului țăran, Melentie Suciu, dar și la insistențele lui Neda Moise zis a lu Grecu, s-a fondat în anul 1889 primul cor țărănesc, sub o dominație în care doina românească era privită ca un atentat la siguranța hibridului imperiu austro – ungar. Neda Moise a fost cel care a plecat în comuna Budinț (Timiș), de unde a adus pe Gârda Dumitru zis Mita, un țăran dirijor și instructor de cor, care a reușit în doi ani să instruiască noua formație corală din Șiștarovăț. Localnicii nu erau obișnuiți să cânte pe mai multe voci și le-a venit foarte greu, mai ales fiindcă nu învățau după note, ci după ureche. În repertoriu corului s-a aflat mai întâi Liturghia și apoi câteva cântece populare printre care unul intitulat „Trecui valea mort de sete, mă-ntâlnii cu două fete”. Acest cor, până în anul 1914 a reprezentat și corul bisericii din localitate.

În anul 1890, se organizează primul concert, în repertoriul corului figurând cântece printre care și Nunta țărănească de Vasile Alecsandri. Cei 50 de coriști „înțelegând glasul acelei vremi când prin cântece și doine ne putem manifesta și noi românii” și-au ridicat un local în care se adunau și satele din jur „pentru că era ceea ce nu se găsea în acestea din urmă”.

În toamna anului 1892, în urma succesului de la Lipova, se hotărăște înființarea unei formațiuni corale mixte în care intrau și 23 de femei. După cinci ani de activitate, corul redevine bărbătesc, până la izbucnirea Primului Război Mondial, când și-a întrerupt activitatea. Odată cu intrarea României în război în anul 1916, aproape toți coriștii au fost mobilizați pe front, mulți dintre ei ne mai întorcându-se acasă. După război, coriștii rămași în viață, la inițiativa și îndemnul lui Gheorghe Bunea, s-au hotărât să reînființeze corul, convingând mulți tineri. Hotărârea era luată în anul 1921. S-a format în acest scop o delegație care s-a deplasat la Belinț (Timiș), de unde a fost adus un dirijor-instructor, pe nume Constantin (Costa) Manea, țăran care a făcut de instructori corali și i-a învățat să interpreteze la biserică Liturghia de Lugojanu și vreo două-trei cântece populare, precum și jocurile/dansurile „călușarii și bătuta”. La instruirea călușarilor

⁶⁴⁴ *Ibidem.*

⁶⁴⁵ *Ibidem.*

aveau câteodată un lăutar pe nume Vlaicu Milente zis a lu Lia, care cânta „la coantră” sau pe Lingurar Ion zis Benti. În lipsa muzicanților, erau printre coriști patru persoane care fluierau pe rând melodia. În repertoriul corului se găseau de asemenea cântece cu rezonanță național-patriotică. „Hora Unirii”, „Pe-al nostru steag”, „Marșul lui Iancu”, care „cu toată restricțiunea asupra lor erau cântate cu mândrie chiar și în școală” erau cântate și înainte de izbucnirea războiului⁶⁴⁶.

Instruirea corului s-a făcut în școala de la numărul 175, însă se simțea nevoia unui local propriu care să fie al corului, unde să se adune coriștii și dansatorii pentru instruire, dansuri și concerte. Acest lucru s-a întâmplat la 23 aprilie 1924, dată la care s-a înființat Casa Națională „Unirea”, construită de meșterul Pavel Miclea din Lipova. Primăria comunei a contribuit la ridicarea acestui local cu suma de 5000 de lei. La inaugurarea Casei Naționale din Șiștarovăț s-a organizat o frumoasă serbare la care au participat intelectuali ai comunei și din împrejurimi, între aceștia fiind prezenți Sever Bocu și soția sa, Marilina Bocu. Masa a fost pregătită prin contribuția tuturor sătenilor în frunte cu Elisabeta Bunea, mama președintelui Casei Naționale și a corului, Gheorghe Bunea.

La serbare a fost invitat și corul din comuna vecină Cuveșdia, care a interpretat cântecul Ștefan Vodă, domn cel mare, dirijat de țăranul Ion Milincu. Pe vremea aceea era învățător în comună Petru Rotaru, originar din banatul sârbesc, care și-a exprimat dorința să înființeze un cor mixt pe șase voci. Acest cor a luat ființă în anul 1923. În acest an, la apelul Centralei Caselor Naționale, corul din Șiștarovăț a luat parte la concursurile de coruri de la Breaza, unde fratele Marilinei Bocu, colonelul Manolescu avea o Casă Națională și era pe timpul acela, președintele Caselor Naționale din țară, remarcându-se prin repertoriu și interpretare. Formația de călușari a fost aplaudată la scenă deschisă.

Începe seria organizării unor concerte și concursuri locale de coruri țărănești. În 1925 la Cuveșdia, fiind prezent și prefectul de Timiș, Iuliu Coste, la serbare participau vreo cinci coruri, în afara celui din Șiștarovăț. Când au ajuns coriștii din Șiștarovăț, serbarea era în plină desfășurare. Văzând prestațiile celorlalte coruri și temându-se să nu se facă de rușine, dirijorul, învățătorul Petru Rotaru a refuzat să participe. Conducerea corului a fost preluată de Procopie Nichi, care a mai dirijat, dar nicio dată un cor mixt. Corul a intonat „Pui de lei”. La final, prefectul a ținut să aducă mulțumiri și acestui cor și îndeosebi „ăstui harnic conducător de cor pe care-l văd îmbrăcat în haină țărănească, carea a fost în stare să ins-

⁶⁴⁶ Liviu Berindei, *Principalele date monografice ale localității Șiștarovăț*, mss. (15 august 2002), p.5; Lavinia Francescu, *loc. cit.*, pp.67-68.

truiască un cor care să cânte în felul acesta. Pentru aceasta țin să cinstesc corul cu 500 lei”.

În anul 1928, corul mixt se desființează, dar mișcarea corală este reprezentată în continuare de corul bărbătesc. După o perioadă de activitate mai puțin fructuoasă, se reface corul mixt care redevine ceea ce a fost încă de la înființare „un focar permanent al satelor din jur și bastion de rezistență a unei credințe ce devenea expresia simbolică a visului de libertate deplină a românilor”.

În anul 1939, aniversarea a 50 de ani de la înființarea primului cor în Șiștarovăț, a ocazionat o mare sărbătoare a satului. Pentru pregătirea serbării, din inițiativa lui Gheorghe Bunea -președinte și Ion Bunea- notar, s-a luat hotărârea numirii ca instructor și dirijor al corului mixt a lui Nistor Miclea, originar din Mercina (Caraș-Severin)⁶⁴⁷. Acesta a venit în comună la 1 noiembrie 1938, instruind corul și fanfara timp de trei luni, seară se seară. După 1939, o serie de coriști au părăsit corul, rămânând doar o formație corală bărbătească, instruită, în mai multe rânduri, de către dirijorul Eftimie Galu din Igrăș (Timiș), dar acest cor cânta numai la biserică.

Ce de-al Doilea Război Mondial a adus din nou întreruperea activității corale la Șiștarovăț, reluată abia după 1948, instructor fiind profesorul Peter Klechner din Lipova. Acest cor participă la diferite concursuri, cum a fost cel din anul 1961, având ca dirijor pe Iulian Nichi. Corul bisericesc mixt înființat în anul 1974, la inițiativa preotului Laurențiu Ganea, a fost dirijat la început de Gheorghe Cuzman, iar după decesul său lde Valerian Francescu⁶⁴⁸.

La inițiativa și îndemnul notarului Gheorghe Bunea, în anul 1929, s-a înființat fanfara comunei Șiștarovăț, ai cărei membrii erau chiar coriștii. După ce au reușit să adune banii necesari pentru cumpărarea instrumentelor de suflat, în aproximativ un an, sub conducerea instructorului Nicolae Barth, fanfara avea un repertoriu bine ales. Aceasta a permis participarea formației instrumentale din localitate la numeroase concursuri, la evenimente festive, așa cum a fost inaugurarea monumentului ridicat în memoria lui Dimitrie Țichindeal la Becicherecul Mic (Timiș), în anul 1931, ca și la evenimente mondene, așa cum a fost nunta fiicei lui Sever și Marilina Bocu, Lygia, căsătorită cu inginerul Valeriu C. Georgescu în anul 1933⁶⁴⁹.

⁶⁴⁷ Liviu Berindei, loc.cit.; Lavinia Francescu, loc.cit., pp.69-70.

⁶⁴⁸ Liviu Berindei, loc.cit., Lavinia Francescu, loc.cit., p.71.

⁶⁴⁹ Vasile Bogdan, op.cit., p.189.

Supranume (porecle)

Porecla - calificativ acordat unei persoane în legătură cu o trăsătură caracteristică a aspectului său exterior, a psihicului, a comportamentului ori a activității desfășurate - a însoțit în mod constant ființa umană de-a lungul evoluției sale, având un statut bine determinat în comunitate: cel de a scoate în evidență poziția membrilor unui grup social oarecare față de o anumită persoană. Pornind de la acest aspect, al relației grup - individ, și, de asemenea de la faptul că tendința de a satiriza este o latură intrinsecă a personalității umane (în general), locul și rolul poreclei în antroponomie, cu deosebire înainte de legiferarea numelor de familie, a fost unul extrem de important. Rezultatele utilizării sale se observă cu ușurință în bogăția patrimonimicelor (consemnate în sistemul oficial de denumiri), purtate astăzi de români, patronimice care au la bază calitative dintre cele mai diverse.

Spre deosebire de porecele pe baza cărora s-au formulat numele de familie în trecut, acum neutre la nivel emoțional, porecele actuale, contemporane nouă, motivația este încă vie: ele sunt saturate emoțional și expresiv, deoarece oamenii care le-au acordat știu exact de ce le-au acordat tocmai pe acelea.

Varietatea poreclelor este direct proporțională cu varietatea trăsăturilor, a preocupărilor și a mediului în care trăiesc oamenii. În principiu, orice cuvânt are potențialul de a deveni poreclă la un moment dat. Contextul potrivit, asociațiile psihologice, jocul limbii și al ambiguității, toate acestea pot face dintr-un simplu apelativ un nume de familie longeviv ori cu istorie „de viață” remarcabilă. Desigur, nu mai avem posibilitatea să cunoaștem exact, post factum, latura semantică și împrejurările care au condus la nașterea poreclei respective.

Indiferent de zonă – rurală sau urbană – trecut sau prezent, de mediul cultural ori social, porecla apare ca un fir roșu în viața noastră, reflectând nu atât trăsăturile dorite de purtător, cât pe cele reale. Ea se adaptează permanent la noul ce survine în societate și vocabular, și caută mereu alături de cele tradiționale, alte și alte mijloace și forme de exprimare.

Șiștărovățenii când vorbesc unii despre alții, folosesc supranumele sau porecele. Greu de explicat originea și implicit semnificația acestor porecle, cu unele excepții desigur, dar toți se cunosc și recunosc după aceste porecle, semn că acest sistem de supranume este încă viu și funcțional. Din mulțimea de porecle, am adunat următoarele:

Albu
Antoni
Argeleanu
Avramescu
Bacu
Bancă
Bașitodor
Băltău
Bârlicu
Bârțana
Begu
Benti
Bețu
Blându
Bonta
Bufă
Bugariu
Bujor
Bumbu
Burica
Buțu lu Isac
Caia
Cășiulă
Cărabă
Cărăbaș
Cătana
Checheșana
Chentuț
Cherlea
Chesânțanu
Cicea
Cilac
Ciuș
Conea
Contrea
Cordan
Cotolic
Covașiu
Cripu
Crișan
Cucu

Culaș
Dădu
Dârju
Dinca
Draja
Drăgan
Drugă
Dugașiu
Fercu
Flașcu
Florescu
Foica
Frișcu
Gaură
Găină
Gălăneasă
Gâbu
Gârban
Ghene
Ghițu
Gicu
Giorocana
Gireadă
Giun
Giurcașu
Gișcă
Goață
Gomoi
Granșiu
Grecu
Gusti
Halgea
Hameșu
Hârbeică
Hoiman
Hozu
Iancu
Iechița
Iedu
Iepure
Ievuța

Ionaș
Ioncu
Ionlupu
Iorga
Iovan
Isac
Ișcutu
Jeru
Juchel
Labu
Lele
Libră
Lupu
Magiar
Mămăligă
Mărtanu
Meșcer
Mețu
Micuțu
Mipavel
Miuț
Mioconi
Mitru lu Săvu
Moacă
Moșion
Moș Toma
Muca
Muțu lu Părtene
Naicu
Neamțu
Neicu
Nina
Niță
Omidă
Orbu
Paia
Pascu
Păpuc
Pătrumihai
Pătruț
Pârăială

Pârlău
Pârşiu
Pârţădan
Pera
Pilă
Pintăr
Ponea
Prailea
Precup
Preda
Pribac
Puchel
Puică
Puiu
Purcaru
Purgiuc
Puşchiţă
Ribu
Rumânu

Rusca
Sada
Sfâcă
Solomon
Stoia
Surdu
Suriţăscu
Suţă
Şărea
Şfedel
Şioflecu
Şioncu
Şişmaşu
Şiurea
Şiurlea
Târtan
Ticu
Tiţu
Tola

Tomescu
Totu
Turcu
Ţampi
Ţăpuş
Ţona
Vandu
Vânşioni
Văsuţ
Venţăr
Vichente
Vladu
Vulpe
Vup
Zarva
Zăchilă
Zărie

8. PERSONALITĂȚI

IOAN SUCIU (1862-1939)

Ioan Suciu s-a născut, așa cum aflăm din propriile sale mărturisiri, la 1/14 decembrie 1862⁶⁵⁰, „în Banat însă aproape de Arad”, mai exact în satul Șiștarovăț în apropiere de Lipova, pe atunci aparținând comitatului Timiș. Numele originar al familiei a fost Văcărescu, cel de Suciu provenind de la strămoșul său dinspre tată, care învățase meșteșugul cojocăritului. Bunicii au fost și ei pădurari, ca și tatăl său Melentie, care între anii 1856-1858 urmăse pentru scurt timp cursurile Preparandiei din Arad. Ioan Suciu era așadar „fiu al unui șumar – țăran care nu din plata sa lunară de 7 florini ce o primea ca șumar – erarial, ci din sudoarea feței sale de plugar m-a ținut pe mine și pe frații mei la școli”⁶⁵¹. Crezul tatălui său „Vreau să avem în tine cu un luptător cărturar mai mult și nu numai un domn” l-a urmărit mai apoi toată viața sa. A mai avut un frate mai mic -Justin, care va ajunge arhimandrit și o soră- Victoria, căsătorită la Radna (Lipova) cu dr. Vasile Avramescu⁶⁵².

Cursul primar l-a urmat în satul natal încheindu-l în anul 1873, pentru a frecventa apoi cursurile liceului din Arad, unde este coleg cu Vasile Goldiș. Între cei doi se va lega o prietenie ale cărei roade se vor vedea în anii pregătirii marelui act al Unirii de la 1918.

În anii de școală la Preparandia din Arad, tatăl său este puternic marcat de personalitatea tânărului, și el pe atunci elev, Mircea V. Stănescu⁶⁵³ - Elev la Liceul Regal de Stat din Arad (azi Colegiul Național „Moise Nicoară”), care a devenit model de viață și comportament pentru

⁶⁵⁰ SJAN Arad., *Fond Personal Suciu Ioan(1867-1951)* (în continuare Fond Personal Suciu Ioan.....), dos.1/1920-1939, f.5; Extras de naștere No.37/862 eliberat de Parohia ort.-rom. din comuna Șiștarovăț, județul Timișoara, f. 34.

⁶⁵¹ „Tribuna”nr.32/1905, p.3.

⁶⁵² Stelean- Ioan Boia, *Ioan Suciu(1862-1939)*, în Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat – Crișana, vol.VIII, Ed.,„Vasile Goldiș”university press, Arad, 2014, p.98.

⁶⁵³ Vezi Ioan Suciu, *Despre Mircea Vasile Stănescu*, Tipografia Românească, Timișoara, 1939; Doru Bogdan, *Mircea Vasile Stănescu-luptător pentru libertate națională*, în Buletin istoric. Societatea de Științe Filologice din România.Filiala Arad, Arad, 1987; dr. Ioan Suciu, Cuvântare despre Mircea V.Stănescu, în SJAN Arad, *Fond Personal Suciu Ioan.....*,dos.12/1932-1939, f.26- 33; broșura Ioan Suciu despre Mircea V.Stănescu, f.3-12.

Ioan Suciu. În amintirile sale, acesta avea să afirme că „în anul 1872, copil de 10 ani fiind când așteptam înscrierea la Liceul din Arad am avut fericirea a-l vedea și a-l auzi pentru prima dată pe Stănescu. La o cununie a unei rude din Curtici a părinților mei, deputatul Mircea V. Stănescu avea să fie nașul mare. S-a decis să mă ia și pe mine la ospăț. Ajunși în casa nupțială, toți oaspeții i-am aflat adunați în așteptarea nașului mare. Eram surprins că întreg satul stătea pe stradă așteptând sosirea lui Stănescu. Când apăru se dezlănțui o sărbătorire vijelioasă cum știe poporul să aclame pe idolul său.

După actul cununii, reîntorși de la biserică, oaspeții se așezară la masă care era întinsă în curtea casei Rădeanu. Țărănimea din Curtici... aclama în continuu pe deputatul Stănescu... Deodată... mulțimea năvăli înăuntru... Se ridicase Stănescu cu paharul în mână, să închine pentru fericirea mirilor”⁶⁵⁴. Cu acel prilej, Mircea V. Stănescu explica cu atâta convingere că „fiecare pereche nouă de români trebuie să aibe în casă trei altare: unul ridicat cultului iubirei și credinței până la moarte a celor doi soți și al datoriei față de familia lor; al doilea să fie al bisericii noastre strămoșești, iar al treilea altar trebuie închinat iubirii de neam și glie la care neconținut să aduci jertfe cu gând înălțat”⁶⁵⁵.

După terminarea liceului din Arad, la recomandarea lui Mircea V. Stănescu „făcută tatălui meu să mă dea în grija lui”, Ioan Suciu intră în 1882 ca secretar în cancelaria avocațială a lui Stănescu, pe care îl va părăsi însă pentru a-și satisface serviciul militar. Revine pentru scurt timp în cancelaria lui Stănescu pentru a-l părăsi din nou, de această dată pentru a urma cursurile Facultății de drept a Universității Regale din Budapesta. Aici va lega prietenii cu alți tineri români aflați la studii, fiind în două rânduri, între anii 1885-1886, președinte al Societății studenților români „Petru Maior” din capitala Ungariei. Spiritul său organizatoric s-a validat de altfel în 1884, la inițiativa sa comemorându-se 100 de ani de la Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan⁶⁵⁶. Societatea studenților români din capitala Ungariei a fost o adevărată școală pentru tinerii aflați la studii în cultivarea unor caractere naționale. În 1920, Ioan Sabaslău avea să confirme acest lucru în amintirile sale: „În discuțiile de la Societatea noastră ne-am clarificat noi situația românilor din Ardeal și părțile ungurești. Acolo

⁶⁵⁴ Ioan Suciu, *loc. cit.*, p.5.

⁶⁵⁵ *Ibidem.*

⁶⁵⁶ Ioan Suciu, *Arădani și Partidul Național Român. Adevăruri istorice. Reamintiri de interes național-istoric* (în continuare Ioan Suciu, *Arădani și Partidul Național Român.....*), Tipografia Diecezana, Arad, 1926, p.12.

am învățat că trebuie să luptăm toată viața pentru idealul național al României ce se va întregi la 1918”⁶⁵⁷.

Își finalizează studiile juridice la Universitatea din Budapesta, la 24 decembrie 1887, obținând diploma de doctor în drept cu numărul 29 din martie 1888⁶⁵⁸. După un stagiu de trei ani, susține în 14-15, respectiv 18 iunie 1889, examenul de avocat în fața unei comisii de examinare de pe lângă Curtea de Apel din Budapesta. Începând cu data de 22 iunie 1889, fără întrerupere, a exercitat profesiunea de avocat în cadrul Baroului de avocați din Arad, până la 31 ianuarie 1912, când se va muta la Ineu unde va lucra ca notar public până la 1 decembrie 1918, „când a întrerupt exercitarea efectivă a profesiunii de avocat, devenind șeful unui rezort din Consiliul Dirigent”⁶⁵⁹.

Mircea V. Stănescu sesizase la tânărul său stagiar reale virtuți profesionale, dar în integritate morală, drept pentru care raporturile dintre „magistru” și „ucenic” erau deosebit de calde, prietenești. „Stănescu încă din primele zile de practică în biroul său, afirma dr. Ioan Suciu, nu mă trata ca pe un simplu angajat, ci ca pe un membru de familie... m-a primit ca pe un coleg tânăr și căuta a mă introduce nu numai în ale avocaturii, ci peste tot a mă face un bun cunoscător al stării noastre sociale, economice și politice de pe acea vreme”. Și continuă, el, „reținându-mă adesea la masă, la plimbări în grădină, îmi expunea situația și mă învăța a cunoaște cât mai bine oamenii. O adevărată școală de pregătire pentru viața publică mi-a dat jertfind multe ore cu instruirea mea, deși era mult ocupat; muncea 10-12 ore pe zi. În cursul acestor convorbiri generoase de care m-a aflat vrednic șeful meu, s-a format în sufletul meu o icoană reală a ființei lui, am ajuns azi să înțeleg și să apreciez tot mai adânc felul lui de a fi și întreaga lui ținută pe arena vieții publice”⁶⁶⁰.

Ioan Suciu a avut șansa de a fi antrenat efectiv într-un eveniment cu mare ecou în plan național, procesul generalului Traian Doda intentat de autoritățile maghiare, care urma să aibă loc la Arad. Mircea V. Stănescu și-a oferit serviciile de apărător în acest proces, înțelegând că „procesul Doda” trebuie transformat într-o veritabilă manifestare de ordin național. Ioan Suciu, antrenat în realizarea unei astfel de tentative, avea să mărturisească: „Într-o zi m-a pus să-i multiplic un concept în 200 de exemplare adresate unor fruntași ai satelor din vreo 60-70 de comune, invitându-i

⁶⁵⁷ Ioan Sabaslău, *Amintiri de la Societatea „Petru Maior”*. Conferință ținută la Palatul Cultural din Arad, Tipografia Diecezana, Arad, 1920, p.1.

⁶⁵⁸ SJAN Arad., *Fond Personal Suciu Ioan*....., dos.1/1920-1939, f.5.

⁶⁵⁹ Ibidem.

⁶⁶⁰ Ioan Suciu, *Despre Mircea Vasile Stănescu*, Tipografia Românească, Timișoara, 1939, p.6.

confidențial să se prezinte în răstimp de două săptămâni la dânsul. Prin aceste convocări pregătea o mare manifestare a țărănimii românești județ în ziua dezbaterii procesului generalului Doda, având miile de țărani să stea muți și nemișcați în fața tribunalului... După ce terminase cu pregătirea acestei manifestări cu rezonanțe naționale -scrie Suciu- invitase la dânsul vreo 20 de intelectuali din Arad cu scopul de a-i consulta. Eu eram de față în calitate de secretar⁶⁶¹. Dintre cei invitați, doar 9 s-au prezentat, dar cu excepția lui Vasile Mangra, nici unul nu s-a regăsit printre manifestanții țărani în ziua fixată. În schimb, țăranii s-au prezentat în fața tribunalului într-un număr neașteptat de mare -aproape 200- deși s-au luat măsuri de contramandare a prezenței lor la Arad. Ioan Suciu a intuit în rostirile lui Mircea V. Stănescu cu acest prilej, dorința mentorului său de a redeschide porțile activismului politic, cel puțin în Arad, într-un climat cvasigeneral de pasivitate față de care el a fost „un adversar înverșunat”. Că activismul devenise deja, ca și comportament politic, o stare de spirit, ne-o mărturisește chiar Ioan Suciu: „Erau însă cercuri în care, din prilejul de alegeri parțiale, în 1902-1904, nu mai era modru să stăvilim pornirea poporului spre activitate. Ni se declara în față: ne-am săturat de a mai aștepta până decideți lupta. Veniți cu noi! De nu, intrăm în luptă fără voi”⁶⁶²!

„Procesul Doda” a însemnat pentru tânărul Ioan Suciu „botezul” său în viața politică a românilor transilvăneni. Sub îndrumarea și protecția lui Mircea V. Stănescu, el se va convinge ce înseamnă spiritul organizatoric în îndeplinirea unor idealuri, ce înseamnă și ce rol are țărănimea în finalizarea marilor acte istorice, dar și că pasivismul trebuie să devină un capitol încheiat în mișcarea națională a românilor din Ardeal, activismul fiind singura variantă a luptei românilor ardeleni pentru emancipare națională.

Ioan Suciu este un vrednic continuator al lui Mircea V. Stănescu, prieten credincios al lui Mihai Veliciu, camarad de luptă cu Ion Russu-Șirianu, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Octavian Goga. Despre personalitatea sa complexă și contradictorie uneori, vorbea în 1928, Teodor Mihalii. „Ioan Suciu a ajuns în anii dinaintea unirii pentru multe mii de țărani luptătorul pusteii arădene, omul care avea vedenia izbânzii noastre naționale și se sacrifica pentru ea”⁶⁶³.

La câțiva ani de la „procesul Doda”, este învinuit de către autoritățile austro-ungare de participare la frământările țăranilor români din părți-

⁶⁶¹ *Ibidem*, p.12.

⁶⁶² Ioan Suciu, *Arădani și Partidul Național Român.....*, p.19.

⁶⁶³ Teodor Mihali, *Oamenii noștri politici. Discurs la Alba Iulia*, Cluj, 1928, p.3.

le Hălmagiului și Cinteului, de starea extraordinară de agitație existentă în aceste așezări românești. Cuvintele rostite în cadrul consultației juridice acordată gratuit țăranilor hălmăgeni au devenit repede cunoscute: „Trebuie să arătăm guvernului că voința de dreptate a poporului e mai tare decât a lui”⁶⁶⁴.

Treptat, centrul luptei naționale a românilor transilvăneni devine Aradul. Ioan Suciu explică acest lucru astfel: „cheia rolului însemnat la care s-au avântat arădani în istoria luptelor noastre naționale, era în parte esențială, talentul de organizare și deosebita vrednicie de-a lucra și jertfi pentru cauza națională, a fruntașilor arădani”⁶⁶⁵. Intrarea sa în vârtoarea luptei pentru libertate națională a românilor din Transilvania o putem fixa în anul 1895, moment în care dr. Ioan Suciu, alături de dr. Georgiu Popa, dr. Nicolae Oncu, Aurel Suciu, Petru Truța, Mihai Veliciu, Vasile Mangra, Constantin Gurban, Ioan Evuțianu, dr. Iuliu Mera, Ioan Morariu (Măderat), dr. Ioan Moldovan, dr. George Vuia, Sava Raicu, Iuliu Herbay, dr. Ioan Trăilescu, Dr. George Popoviciu, Grigore Mladin, Augustin Beleşiu, dr. Dimitrie Barbu, George Turic, George Popovici (Șiria), dr. Iacob Hötăran, dr. George Feier, Vasile Bălan, Traian Mager, Romul Vățianu, Iosif Ognean, Fabriciu Manuilă, dr. Ștefan C. Pop, Roman Ciorogariu și Ioan Groza, va fi ales cu ocazia conferinței românilor, membru în Congregațiunea comitatensă din 3/15 decembrie 1895, ca și membru al Clubului Central al Partidului Național Român, club constituit cu același prilej⁶⁶⁶. Această conferință a fost convocată din inițiativa unui grup format din dr. Ioan Suciu, dr. Ștefan Cicio-Pop, dr. Nicolae Oncu, Mihai Veliciu și Roman Ciorogariu. La conferință s-a stabilit că acest club - de fapt o organizație locală a Partidului Național Român - precum și cluburile comunale (la nivel de cerc electoral) ce se vor constitui, să aibă drept program-programul partidului din anul 1881. Conferința a hotărât de asemenea „solidaritatea necondiționată a tuturor membrilor săi și numărul membrilor din clubul central să fie de 30”⁶⁶⁷.

Această ședință are și semnificația unui veritabil moment istoric, dezvăluind preocuparea fruntașilor politici arădeni, în frunte cu Vasile Mangra și Mihai Veliciu, de a acționa solidar în cadrul Congregației comitatense - Congregație pe care ei o vedeau și voiau să o transforme într-un veritabil „parlament local”, de la tribuna căruia să se facă auzite

⁶⁶⁴ *Din zilele de proces*, Tipografia Diecezana, Arad, 1911, p.4.

⁶⁶⁵ Ioan Suciu, *Arădani și Partidul Național Român.....*, p.15.

⁶⁶⁶ Nicolae Roșuț, *Procesele verbale ale Clubului național din Arad*, în *Ziridava*, VI/1976, pp.362-363.

⁶⁶⁷ Doru Bogdan, *Dr. Ioan Suciu-părinte al patriei*(în continuare Doru Bogdan, *Dr. Ioan Suciu.....*, Ed. Viața Arădeană, Arad, 1999, pp.21-22.

doleanțele românilor. Constituirea acestei instituții politice la nivel local avea în sine semnificații mult mai largi, desemnând conștientizarea necesității imperioase de a părăsi pasivismul ca tactică de acțiune și de a trece, fie măcar și la nivel local, la lupta hotărâtă pentru obținerea și afirmarea drepturilor naționale ale românilor. Suntem de altfel la doar câteva luni de la consumarea experienței tragice a Memorandum-ului, experiență ce a dezvăluit românilor convingerea că încrederea și speranța în „bunul împărat” nu mai este de domeniul prezentului și că Viena și Budapesta, nu mai reprezintă pentru ei locuri de așteptare a „mântuirii lor”.

Procesul memorandiștilor desfășurat la Cluj în mai 1884, ca și întemnițarea principalilor fruntași, i-a redeșteptat pe români, ridicându-i la înălțimea unui principiu politic de mare semnificație, definit prin politica „prin noi înșine”. Să nu uităm că Mihai Veliciu, membru și viitor președinte al acestui comitet central arădean, a fost implicat direct în elita politicii memorandiste și reîntors recent din temniță. El revenea la Arad cu această experiență politică unică, dinamizând și activând alături de Vasile Mangra, corpul politic românesc arădean, în direcția organizării lui politice. Mihai Veliciu, singurul dintre cei întemnițați care a refuzat să semneze scrisoarea de mulțumire adresată împăratului Francisc Iosif pentru amnistierea lor, era convins că mai mult decât oricare dintre arădeni că pasivismul, și deci, petiționalismul românesc tradițional, și-au trăit viața, devenind depășite de istorie, impunându-se grabnic renunțarea hotărâtă la ele și intrarea curajoasă a românilor arădeni, dar nu numai a lor, sub semnul solidarității, în vâltoarea luptelor politice în congregațiile comitatense, precum și în Dieta Ungariei. Dr. Ioan Suciu, un precursor convins al liniei politicii activiste, nu putea decât să semneze prezent la o astfel de „decizie” și deci să se înregimenteze cu toată ființa lui noii orientări politice, care, în spațiul arădean de după 1895, a devenit unanim acceptată de către elita politică locală. În calitate de al doilea avocat în procesul de hotărnicie al țăranilor din Pădureni, în sprijinul omului politic și juristului Mihai Veliciu, dr. Ioan Suciu avea să declare în 1926: „Mihai Veliciu a fost pentru mine un mare sfătuitor în treburile politice. De la el am învățat că un conducător poruncește, dar și răspunde în fața țăranimii pe care o conduce”⁶⁶⁸.

Ședința din 3/15 decembrie 1895 a membrilor români ai Congregației arădene, soldată cu înființarea unui nucleu politic care să aibă la bază programul Partidului Național Român din 1881, își dezvăluia mai

⁶⁶⁸ Scrisoare a lui Ioan Suciu către familia Veliciu, în Victor Cațavei, *Dr. Ioan Suciuluptător pentru libertate națională și socială*, în *Ziridava*, X/1978, p.635.

multă pregnanță semnificația istorică, dacă o punem în relație cu și cu decizia guvernului maghiar (Hieronymi), de scoatere în afara legii a Partidului Național Român din Transilvania, și deci, de interzicere a activității acestuia la 16 iulie 1894⁶⁶⁹. Dr. Ioan Suciu se va remarca în ședințele Congregației comitatense în calitate sa de membru al „partidului național” din Arad ca apărător al drepturilor românilor la egală îndreptățire în statul ungar. Acest partid național, care în bună parte nu este altul decât Comitetul Central constituit în 1895, s-a creat la 16/28 ianuarie 1900, avându-l ca președinte pe memorandistul Mihai Veliciu. „Sub președinția mult regretatului nostru Mihai Veliciu -avea să spună dr. Ioan Suciu în 1926- ne-am organizat temeinic și am deschis lupta în adunările generale ale județului, care aveau loc tot la 3-4 luni, vorbeam românește, criticam și atacam regimul de opresiune aspru și necruțător. Făceam ca durata adunărilor să se prelungească cu 2-3 zile”⁶⁷⁰.

Dr. Ioan Suciu, în cadrul organizației politice arădene, se va face remarcat prin calitățile sale organizatorice. Ca urmare a fost ales în Comitetul Central al acestui partid în calitate de vicepreședinte, alături de Ștefan Cicio-Pop. Alături de președintele Mihai Veliciu, dr. Ioan Suciu își va oferi serviciile sale pentru consolidarea și buna organizare a acestui „partid național”, și totuși arădean. Un moment important al acestor eforturi și demersuri organizatorice îl reprezintă ședința din 6 noiembrie 1900, când s-au creat 4 secțiuni în cadrul partidului: secțiunea organizatorică (Mihai Veliciu, dr. Ioan Suciu, Roman Ciorogariu), secțiunea prezidială (Mihai Veliciu, Nicolae Oncu, Sava Raicu), secțiunea administrativă (Petru Truția, Sava Raicu, Traian Vașianu) și secțiunea juridică (Petru Truția, Dr. Ioan Suciu, Traian Vașianu)⁶⁷¹. Activitatea sa în cadrul ședințelor Congregației comitatense, ca de altfel și în cadrul Comitetului Central comitatens (Partidul național arădean) l-au recomandat, apreciem noi, în mod favorabil spre a fi cooptat nu doar în P.N.Român din Transilvania, ci mai mult, în cadrul Comitetului Central al acestuia, alături de Petre Truția, Procopie Givulescu și dr. Aurel Vlad, în anul 1901. În această calitate, el va participa la Conferința P.N.Român din 5 septembrie 1901, care va hotărî menținerea pasivismului, cu toate că aceasta contravenea viziunii

⁶⁶⁹ Cu toate acestea, liderii partidului, în frunte cu de Ioan Rațiu, vor organiza consfătuiri cu fruntașii politici români, precum cele din 1901 de la Timișoara și Cluj. La prima vor participa și arădenii dr. Ioan Suciu, Petru Truția, P. Givulescu, A. Lazăr, care vor fi cooptați ca membri ai PNR. În cadrul consfătuirii de la Cluj din 5 septembrie 1901, dr. Ioan Suciu a fost ales în comitetul executiv al PNR.

⁶⁷⁰ Stelean-Ioan Boia, *op. cit.*, p. 104.

⁶⁷¹ Nicolae Roșuț, *loc. cit.*, p. 370.

politice a arădenilor axați pe linia activistă⁶⁷². Noua stare de spirit orientată spre activismul politic se va afirma cu o deosebită claritate în cuprinsul anului 1904, atunci când cu prilejul alegerilor pentru adunarea (congregația) comitatului, la 17 noiembrie 1904, au fost depuse candidaturi în toate cercurile electorale. Au fost aleși membrii ai adunării comitatense dintre candidații naționali, după cum urmează: Pecica - 5, Curtici - 1, Otlaca (azi Grăniceri) - 4, Agriș - 4, Pâncota - 4, Cermei - 6, Șiria - 3, Comlăuș - 2, Chișineu-Criș - 2, Olari - 2, Semlac - 2, Vărădia - 2, Zărand - 2 și în alte localități un candidat. Numărul candidaților români în adunarea comitatului a crescut la 44⁶⁷³.

La numai un an de la alegerea lui Aurel Vlad în 1903, ca deputat parlamentar în cercul Orăștie, arădenii, își vor demonstra deschis în 1904 aderența lor la activism prin participarea la alegerile în cercul electoral al Nădlacului. Alegerile în acest cerc urmau să aibă loc la 5 martie 1904. Români, de comun acord cu slovacii și sârbii din cercul Nădlac, au hotărât la inițiativa lui Vasile Goldiș să depună o singură candidatură în persoana dr. Ioan Suciu. Este mai mult decât elocvent în acest sens apelul electoral lansat cu acel prilej: „Dr. Ioan Suciu este candidatul comun al alegătorilor români, slovaci, sârbi, uniți în năzuințe naționale comune”. Campania pentru alegerea dr. Ioan Suciu a fost susținută pe lângă Ion Russu-Șirianu, și de către remarcabilul om politic slovac, Milan Hodza. Ziarul „Tribuna” din 3/16 ianuarie 1906 avea să scrie: „Nu ne putea veni în mintea nimănui că acolo să alegem român. Nici ne puteam închipui că pe slovaci o să-i aducem pe toți într-un partid și dând umăr cu ei să alegem un slovac. Am încercat tot ce se poate, dar, în cele din urmă căzurăm de acord să candidăm un român. Nu cu gândul că va fi ales (românii fac abia 1/3 din alegători), ci pentru cinstea steagului. Să dovedim că alegătorii români nu sunt turmă fără păstor”⁶⁷⁴. În vara anului 1904, activismul arădean se va afirma și în cercul electoral Pecica, unde va candida dr. George Popa, susținut în campania electorală și de către dr. Ioan Suciu.

Chiar dacă alegerile din 1904, din cercurile Nădlac, Pecica n-au adus în cele din urmă victoria politică a dr. Ioan Suciu și dr. Ioan George Popa, decât doar la balotaj, acestea întrunesc totuși semnificația unei reale victorii în planul conștiinței politice. Dr. Ioan Suciu, alături de Milan Hodza au conlucrat la reexaminarea ideii luptei unite în spiritul Congresului naționalităților din 1895 pentru afirmarea crezului activist.

⁶⁷² *Ibidem*, p.373.

⁶⁷³ Vasile Popeangă, *Aradul- centru politic al luptei naționale din perioada dualismului(1867-1918)*, Ed.Facla, Timișoara, 1978, p.140.

⁶⁷⁴ Doru Bogdan, *Dr.Ioan Suciu.....*, p.30.

Despre această idee mărturisesc îndemnurile cuprinse în manifestul pentru alegători: „organizați-vă într-o tabără disciplinată și în alianță firească cu fiii neamului slovac și sârb, vărsați tot mai multe vieți pentru împlinirea programului din 1895 al naționalităților”⁶⁷⁵.

Adoptarea liniei activiste în lupta de emancipare națională a românilor s-a deliberat în cadrul Conferinței naționale a Partidului Național Român de la Sibiu din 10 ianuarie 1905, cu o majoritate de 75 de voturi, contra 12, s-a decis „abandonarea politicii de pasivitate și intrarea în activitate pe toată linia”⁶⁷⁶. Dintre cei 97 de participanți (delegați) la conferință, 16 au fost arădeni: Mihai Veliciu, Vasile Goldiș, dr. Ioan Suciu, Ion Russu-Șirianu, dr. Ștefan Cicio-Pop, Augustin Beleș. De asemenea, 40 de membrii ai comisiei ce urma să avizeze și să studieze problemele ce urmau a fi supuse dezbaterilor conferinței, o cincime, adică 8 erau arădeni⁶⁷⁷. Dr. Ioan Suciu i-a revenit sarcina -în condițiile absenței lui Vasile Goldiș, motivată de boală- de a fi raportorul conferinței cu privire la propunerea adoptării activismului⁶⁷⁸. De asemenea, în noua structură politică de conducere a partidului, mai exact în Comitetul executiv, au fost aleși ca membrii, dr. Ioan Suciu și dr. Ștefan Cicio-Pop.

Prilejul manifestării comportamentului de tip activist la arădeni a fost oferit de alegerile pentru palamentul ungar. Din cei 28-30 de candidați ai P.N.Român stabiliți a participa la alegeri, 4 candidau în cercurile electorale arădene: dr. Aurel Vlad la Radna, dr. Ștefan Cicio-Pop la Șiria, Ion Russu Șirianu la Chișineu-Criș și dr. Ioan Suciu la Ineu, deși inițial au fost propuși 6⁶⁷⁹. Despre candidatura dr. Ioan Suciu în alegerile din 1905 aflăm din corespondența sa privată cu viitoarea a doua soție, Marioara Roșca din Seliștea Sibiului⁶⁸⁰. Astfel, în scrisoarea din 23 decembrie 1904, adresată Marioarei, Ioan Suciu scrie: „Sunt foarte strâmtorat de prietenii, care insistă asupra mea, ca să primesc candidatura de deputat în cercul electoral al Radnei ori cel al Ienopolei (Ineului-n.n.). Și aseară au fost la mine colegul dr. Ștefan Cicio Pop și dr. Popa, capacitându-mă. Luni o să fie o conferință mare a partidului nostru din comitat care are să

⁶⁷⁵ *Ibidem*, p.31.

⁶⁷⁶ *Ibidem*, p.32.

⁶⁷⁷ *Tribuna*, nr.1/1905, p.p.1-2.

⁶⁷⁸ Ioan Suciu, *Arădanii și PNR.....*, p.29.

⁶⁷⁹ Stelian Mândruț, *Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților Partidului Național Român din Transilvania între anii 1900-1910*, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1995, pp.74-75; s-au retras dintre cei 6 candidați propuși pentru cercurile arădene A.Groza și George Popa.

⁶⁸⁰ Dr Ioan Suciu a avut două căsătorii.Prima cu Hortensia Pagubă și a doua cu Marioara Roșca din Seliștea Sibiului(1904).Din aceste căsătorii a avut doi fii: Eugen Suciu- medic radiolog în Timișoara și Viorel Suciu-redactor la Agenția de presă „Rador”.

proclameze candidaturile... Observ că candidatura și eventuala mea alegere nu numai că nu ar împiedica împlinirea promisiunii mele (de a mă muta de la Arad la Seliște), ci din contră mi-ar tinde un titlu bine venit pentru dizolvarea cancelariei mele din Arad⁶⁸¹. Într-o altă scrisoare din 1 ianuarie 1905, Ioan Suciu scrie: „Lucrurile așa se dezvoltă că voi fi silit a primi candidatura în cercul Boroșineu. Nu-s așa de credul, ca să ieu eșirea de învingător de sigură, ba o știu de foarte problematică, pentrucă contracandidatul, dr. Solimossy, e mielionar, care ușor rischează 30-50 mii florini spre a cumpăra voturi. Mai neplăcut e, că cercul e mare, aparțin vre-o 40 de comune, toate românești, cari a- l umbla toate acum, în cap de iarnă, în ger mare, nu e lucru de nimic. Îmi (!) voi face însă datorința de Român, ca soldatul-sentinelă, care stă la postul seu măcar de ar îngheța”⁶⁸².

Urmărind articolele apărute în presa locală putem reconstitui atmosfera acelor zile de iarnă de la mijlocul lui ianuarie 1905, adevărate manifestații naționale, prilejuite de campania electorală din părțile arădene. Iată cum descrie în acest sens, ziarul Tribuna întâlnirea candidatului dr. Ioan Suciu cu alegătorii săi din comuna Boroșineu:

„În Boroșineu au fost primiți cu un banderiu și un număr imponent de călăreți îmbrăcați în haine de călușeri. Candidatul național, însoțit de suita sa, a descălecat la casa ospitală a bravului naționalist Dr. Teodor Burdan, de unde în corpore s-au dus la biserica gr.or.rom. Aici au asistat la sfințirea apei săvârșită de vrednicul protopop Constantin Gurban. Ieșind din biserică, candidatul național a fost însoțit de un numeros public la cartierul general, în casa d-lui Dr. Burdan. Pe drum, sute de români, au aclamat cu însuflețire pe falnicul luptător național Dr. Vasile Lucaciu și pe candidatul național Dr. Suciu. În casa ospitală a d-lui Burdan, s-a servit o masă bogată, în decursul căreia protopopul Gurban a ridicat însufleți toast pentru bărbatul doririlor din Boroșineu Dr. Ioan Suciu. Adunarea alegătorilor a fost anunțată pe orele 2 după amiază. Înainte de acest termen, o mulțime de alegători, în frunte cu admirabila ceată de călăreți umată de orchestra Românilor tineri din Boroșineu, de călușeri, cărora le-au urmat masele poporului și trăsurile alegătorilor din comunele vecine, au venit înaintea casei d-lui Burdan și prin o deputăție au rugat pe candidatul național a se prezenta în mijlocul alegătorilor spre a-și pronunța programul. De aici convoiul s-a îndreptat spre biserica românească din mijlocul pieței. În frunte călăreții apoi călușerii, după dâșii candidatul național însoțit de inteligența, din loc și din Arad, în urmă poporul. Ajunși înaintea bisericii, alegătorii se postează cu steagurile în jurul podiumului ridicat.

⁶⁸¹ SJAN Arad., *Fond Personal Suciu Ioan*....., dos.18/1904-1926, f.104-105.

⁶⁸² *Ibidem*, f.122.

Părintele protopop Constantin Gurban deschide adunarea prin o vorbire potrivită și la convocarea lui adunarea se constituie alegând ca președinte pe protopopul Constantin Gurban și notar Dr. T. Burdan. Președintele adunării dă cuvântul d-lui Vasile Lucaciu, care prin o cuvântare de inimi răpitoare provoacă pe alegătorii Români să stea neclintiți lângă steagul național și să-l ducă la izbândă. Frenetice aplauza acoperi vorbirea însuflețitoare a acestui idol al poporului românesc. Se urcă apoi pe masă Dr. Ioan Suciu, care într-un elan de însuflețire își desfășoară programul. Aprobările publicului erau nesfârșite. Fiind de față o mulțime de alegători unguri, la dorința acestora candidatul național și-a desfășurat programul și în limba ungurească, fiind aplaudat din partea acestor alegători, care îl asigurau, că fiind durerile lor comune cu ale cetățenilor Români, îl vor sprijini cu voturile lor. După aceasta s-a urcat pe masă țăranul Pavel Buț, care într-o poezie populară, admirabil nimerită, a recomandat alegătorilor să fie cu credința neclintită pe lângă candidatul național Dr. Ioan Suciu.

După acestea, președintele adunării propune constituirea unui comitet executiv de alegători, care se primește cu mare însuflețire.

Urmat de masele mari ale alegătorilor dl. Dr. Ioan Suciu se reîntoarce în casa domnului Burdan, cu un lung șir de trăsuri pleacă spre comuna Bocsig, ca în aceeași zi să-și susțină și acolo vorbeia de program. Astfel s-a terminat ziua măreață de manifestațiune națională în opidul Boroșineu. Întreg cercul e cuprins de însuflețire și izbânda cauzei naționale e sigură⁶⁸³. Ziarul „Tribuna” redă de asemenea întâlnirile dr. Ioan Suciu cu locuitorii altor comune și sate din cercul său lectoral:

„În 8/21 Ianuarie a.c. (1905-n.n.) aflând Bârsenii că candidatul nostru național Dr. Ioan Suciu se va prezenta în comuna Bârsa, spre a-și desfășura programul, preoții Ioan Popovici și Nicolau Costea, alături de învățătorimea s-au purtat foarte brav. Deja în comuna Aldești ne-a întâmpinat Bârsenii cu un șir lung de trăsuri și 60 de călăreți voinici îmbrăcați frumos. În comună era adunat tot poporul: bătrâni, tineri, neveste și copile frumoase, atâta popor numai în Boroșineu am mai văzut adunați, și-era drag când îi vedeai pe cei mici de stat aruncați în pomi ca Zachei ca să vadă și să audă cuvintele blând și înțelepte ale candidatului Dr. Suciu pe carele în strigăte „să trăiască” l-au petrecut până la locuința preotului Ioan Popovici unde ospitală doamna preoteasă Elena Popovici ne-a așteptat cu un prânz bogat. Până ce am stat la masă poporul nu s-a depărtat de locuința și curtea preotului, corul bărbătesc sub conducerea bravului econom Ioan Birău ne-a cântat cântece foarte frumoase încât ne era jale a ne despărți de bravii Bârsani. Laudă vouă bravilor preoți și învățători; ferice de

⁶⁸³ Tribuna, nr.5/1905, p.7.

voi bravi Bârseni că aveți așa falnici conducători; ascultați-i ca și Dumnezeu să vă asculte.

Plecat-am apoi însoțiți de călăreții din Bârsa spre Cued, unde afară din comună ne-a întâmpinat nraul preot Terentiu Miculția, înv. Ioan Borlea, înconjurați de întreaga comună. Îți venea a plânge când vedeai poporul și mai ales bătrânii înconjurând trăsura candidatului, cum țineau de trăsura peste văi și dealuri ca să nu se răstoarne. Înainte numai bravă preoțime, că cu noi este Dumnezeu”⁶⁸⁴. Și conțină ziarul:

„În 11/24 Ianuarie deja se știa că alegătorii din Bârsa sunt grupați pe lângă conducătorii lor sufletești-deși năimiții încercatu-s-au cu prețul lui Iuda a se vâri între ei- dar Bârseni nu cunosc glasul năimiților ci a păstorilor și așa le-a răspuns năimiților cu cuvintele falnicului candidat. „Dute de la mine Satano” în urma cărora au deținut și dus în cap de iarnă pe învățătorul Terențiu Popa, cu geandarmii până la Boroșineu, căutat-au pe preotul Ioan Popovici ca așisderea să-l dețină- dar din fericire nu l-au găsit căci nu era în comună, era în comunele din vecinătate ca și acolo să facă însuflețire cum D-sa știe pentru orice cauză sfântă și bine plăcută lui Dumnezeu și oamenilor.

După ce s-a reîntors acasă, aflând că jandarmii l-au căutat la locuință prin comună - neînfricatul preot a mers la telefon unde a recercat pretura din pricina deținerii lui și a învățătorului; firește că răspunsul i s-a denegat. Aceste toate s-au petrecut până la 6 ore. Seara la 8 ore ne pomenim cu 40 soldați, un ofițer și pretorele Vuculescu. Peste noapte a fost liniște. În 12/25 la porunca pretorului dus-au între baionete pe preotul Ioan Popovici la casa comunală, unde după ce a fost ascultat la protocol a trebuit să-l elibereze. În urma eliberării preotului, un număr mare, aproape tot tineretul, au fost torturați la casa comunală, ispitindu-i despre fel și fel de bazonii. Până când aceste ispite s-au petrecut la casa comunală, preoții umblau pe la alegători sfătuindu-i ca se lase pe ispititori să ispitească, dar cei chemați la drum, plecați. Zis și făcut: pe când năimiții voiau să adune pe alegători, deja preoții cu toți alegătorii cu judele comunei în frunte erau așezați în cvartire în Boroșineu. Era ora de spânzurare a lui Iuda. Dă-mi-te acum la năcaz că sunt păcăliți au rămas cu babele în sat care babe brave 40 la număr, ziua alegerii au petrecut-o cu post și rugăciune, pentru izbânda bravului lor fiu, nepot și strănepot Dr. Ioan Suci, până sara la 8 ore când s-au întors alegătorii cu vestea izbândeii nici măca apă nu au băut aceste de Dumnezeu fericite babe. Dumnezeu sfântul le răsplătească și le întărească pentru această faptă nobilă. Bucurie generală. Nu auzi cât e

⁶⁸⁴ *Idem*, nr.14/1905, p.6.

ziulica decât. Vivat „să trăiască” Dr. Ioan Suciu, pare că și acum tot la alegere sunt”⁶⁸⁵.

Dar să-l ascultăm pe însuși Ioan Suciu, care și scria Marioarei Roșca despre drumul și atmosfera campaniei sale electorale.

„De când am sosit din Ardeal (de la Conferința națională a P.N.Român din 10 ianuarie 1905- n.n.) tot pe picioare. De fel nu iau în glumă candidatura... Aici (în Cermei, de unde îi scria - n.n.) am avut o primire triumfală cu un banderiu de 102 călăreți și cu șir nesfârșit de trăsuri m-a primit poporul la gară... Până la 20 ianuarie (data în care urma să aibă loc alegerea efectivă) în continuu pe drum o să fiu.

În acest moment plec cu sania pe satele din vecinătate Berediu și Apateu, ambele ale mele cu voturile. Mâine la Seleuș și mai departe”⁶⁸⁶.

Ioan Suciu s-a impus la alegerile de la Boroșineu din 1905, așa cum remarca „Tribuna” în articolul „alegera de la Boroșineu”:

„De la Boroșineu deja dimineața pe la 9 ore am primit știrea prin telefon că poporul român a sosit la locul de luptă în mase mari, Compact însuflețit bine condus și apărat de orice surprindere ori atacuri lăturalnice. Ni se prevestea o învingere strălucită.

Pe la orele 12 dr. Ioan Suciu avea deja peste 700 de voturi față de 250 de voturi ale baronului Solymossy. Bucuria noastră - cei ce stăteam vecini cu telefonul la ureche era de nedescris. Din toate părțile eram asaltați de vești.

Seara la ora 7 se știa: bravul nostru amic dr. Ioan Suciu a repurtat cea mai splendidă învingere electorală în țara întreagă. L-a făcut de răs pe îngâmfatul boier baronul Solymossy Lajos care era chiar în cercul Boroșineului are 40.000 de lanuri de pământ. Majoritatea voturilor cu care dr. Ioan Suciu a răpus pe dușman de peste 700. Lunca și valea Deznei s-au purtat brav. Mulțumită și glorie vouă bravi frați români din cercul Boroșineului”⁶⁸⁷.

Tot cu prilejul acestor alegeri din ianuarie 1905 a învins în cercul Șiria, dr. Ștefan Cicio – Pop, iar directorul ziarului „Tribuna”, neobositul Ion Russu Șirianu, „ a făcut balotaj în cercul Chișineu-Criș cu contracandidatul său Csukay Gyla. Dr. Ioan Suciu, alături de vrednicul țăran din Șiria, Nicolae Lăzărescu⁶⁸⁸ va participa la întâlnirea cu alegătorii săi din

⁶⁸⁵ *Ibidem*.

⁶⁸⁶ SJAN Arad., *Fond Personal Suciu Ioan.....*, dos.18/1904-1926, f.127.

⁶⁸⁷ Tribuna, nr.9 din 15/20 ianuarie 1905.

⁶⁸⁸ Melentie Nica, *Țăranul Nicolae Lăzărescu, luptător pentru libertate și unitate națională*, în Ziridava, X/1970, pp.667-679. Precizăm că Aradul s-a bucurat de prezența în cadrul luptei de emancipare națională a unor țărani luminați, precum Avram Borcuția(Șicula), Teodor Orga și Petre Dragoș(Pecica), Uroș Păteanu(Nădlac).

Pil și Vărșand, reușind „să aducă aceste două comune românești la vot pentru noi”, „căci până atunci votaseră contra noastră”, spune Ioan Suciu într-o altă scrisoare, Ion Russu Șirianu a obținut 1082 de voturi în fața contracandidaului său, care a obținut 983 de voturi. „Lacrimile ne inundă ochii în fața purtării bărbătești a poporului” - avea să semnaleze „Tribuna”⁶⁸⁹. La această reușită a lui Ion Russu Șirianu, o contribuție deosebită i-a revenit alesului în cercul Boroșineului, Ioan Suciu, prin prezența sa la întâlnirile cu alegătorii din Pil și Vărșand.

Așadar, Partidul Național Român din Transilvania a avut în 1905 câștig de cauză în trei cercuri electorale: Boroșineu, Șiria și Chișineu-Criș, aleșii ca deputați în Dieta Ungariei fiind: dr.Ioan Suciu, dr.Ștefan Cicio-Pop și Ion Russu Șirianu.

Activitatea politică a lui Ioan Suciu la nivelul anului 1905, consemnează o prezență activă în adunarea comitatului, în cadrul căruia, în ședința din 14/27 aprilie 1905, se „critică cu asprime pe slujbașii plătiți care nu lucrează destul. De asemenea, pe fibirăul din Boroșineu care a adus pe capul sătenilor oștire de husari cu tot cortegiul ei de suferințe”. Spiritul său critic vizează și „afacerea construirii Palatului Cultural din Arad”, arătând la vremea aceea și „risipa care voiesc să facă domnii din banii bietului popor muncitor și sărac”, asociindu-se astfel lui Vasile Gol-diș care spunea că „românii nu votează nici un ban pentru palate de care nu avem nici o trebuință”⁶⁹⁰.

În calitate sa de deputat național în Parlamentul de la Budapesta, Ioan Suciu, continuând demersurile lui Ștefan Cicio-Pop și Aurel Vlad, în ședința din 10 mai 1905, pornind de la prevederile Legii naționalităților din 1868, protestează în finalul discursului său împotriva afirmațiilor deputatului liberal Hodossy Imre, care contrapune cele 3 milioane de maghiari celor 12 milioane de „ceilalți” fără nume (se referă la numele naționalităților trăind în cadrul Ungariei dualiste). Discursul politic al lui Ioan Suciu din aceeași ședință a Dietei maghiare, avea darul să precizeze că interesul de stat maghiar nu înseamnă suprimarea intereselor de rasă și cultură ale naționalităților nemaghiare. Ioan Suciu a avut curajul să declare că întreaga politică a statului maghiar, vizând făurirea unei singure națiuni maghiare unitare, prin unitatea de trăiri și sentimente a tuturor „naționalităților nemaghiare cu națiunea maghiară, după mine niciodată nu va fi realizată”⁶⁹¹.

⁶⁸⁹ Tribuna, nr.20/1905, p.2.

⁶⁹⁰ *Idem*, nr.73/1905, p.2.

⁶⁹¹ T.V.Păcățean, *Cartea de Aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana maghiară*, vol.III, Sibiu, 1915, p.205.

În aceeași ordine de idei, Ioan Suciu combate afirmația ministrului prezident Istvan Tisza, potrivit căreia „naționalitățile numai în sânul unui partid maghiar pot să facă servicii intereselor lor, pe când dacă rămân ca grupare separată, săvârșesc trădare față de neamul lor”. Ioan Suciu precizează că numai „ținând în vedere interesele neamului nostru și neintrând în partidul acesta nu săvârșim trădare față de neamul nostru”, singurul îndreptățit -și nimeni altul- „să croiască sentința, asupra noastră”⁶⁹². Ioan Suciu susține necesitatea unei depline armonii în raporturile dintre minoritățile naționale, națiunea maghiară și statul maghiar, afirmând că „nu numai noi avem să ne acomodăm unor anumite limite cu privire la iubirea noastră de neam, ci anumite limite au să fie aplicate și față de înclinarea șovinistă (a unor forțe politice-n.n) care ar vrea să prefacă statul astfel cum îi este numele”⁶⁹³.

Merită a fi amintită participarea lui Ioan Suciu, alături de Ștefan Cicio Pop și Aurel Lazăr din august 1905, la campania electorală din localitatea Lipto-Szent-Mikloș de la poalele Tatrei, în vederea susținerii candidaturii slovacului dr. Stodola. Suciu a urmat decizia Clubului naționalist al cărui trimis a fost, așa cum aflăm dintr-o scrisoare adresată soției sale: „trebuie să merg, n-am încotro, căci ar fi o lașitate a mă retrage de la o astfel de misiune”⁶⁹⁴. Era acesta și un răspuns al dr. Ioan Suciu, un gest de mulțumire pentru susținerea sa, cu un an în urmă, de către Milan Hodza, în fața alegătorilor slovaci din Nădlac.

O prezență similară a avut-o Ioan Suciu și la Lugoj, unde, alături de Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Aurel Vlad, ș.a., participă la o adunare populară la 5 septembrie 1905, pentru a scoate Banatul din amorțeala pasivismului și a-l reconecta la valorile activismului, deoarece, așa cum afirma Ion Russu Șirianu, trebuie să luptăm pentru a nu mai fi „undevea un cerc românesc, unde să se propovăduiască chipul nefericit de a ne apăra neamul stând după cuptor”⁶⁹⁵.

Activitatea deputaților români aleși în 1905 nu a durat însă decât un an de zile, întrucât Parlamentul maghiar va fi dizolvat începând cu 15 februarie 1906. În aceste condiții, românii din Transilvania și Banat se văd puși din nou în situația reluării drumului anevoios al participării la noile alegeri programate a avea loc la 28 aprilie și 8 mai 1906. „De la un capăt la altul al pământului locuit de români, se scria în „Tribuna” - luptă mare s-a încins. Îmbărbătați de cercurile care în iarna anului 1905 au ales români, aproape toate cercurile locuite de români s-au așternut la lucru și

⁶⁹² *Ibidem*.

⁶⁹³ *Ibidem*, p.207.

⁶⁹⁴ Apud Doru Bogdan, *Dr. Ioan Suciu*....., p.48.

⁶⁹⁵ *Tribuna*, nr.201/1905, p.11.

își dau o înălțătoare silință să aleagă un român, și un român de naștere, ci român adevărat, din cei care țin cu poporul, iar nu se fac slugi plecate stăpânirii. Nicăieri pare că lupta nu e mai înverșunată ca în comitatul nostru. Ungurii nu se pot împăca cu gândul că din comitatul Aradului să meargă cei mai mulți români în dieta țării. Însuflețirea ce-am văzut-o în toate părțile românești (din Transilvania- n.n.) ne îndreptățește să așteptăm ca în privința, luptelor naționale, Aradul să rămână și de aici încolo - fruntea”⁶⁹⁶.

Previziunile „Tribunei” s-au adevărat în întregime, în urma alegerilor din primăvara anului 1906, românii arădeni și caraș-severineni, au trimis prin votul lor cei mai mulți deputați în Parlamentul de la Budapesta. Au fost aleși în alegerile pentru comitatul Aradului: dr. Nicolae Oncu în cercul Iosășeluli, Vasile Goldiș în cel al Radnei, dr. Ștefan Cicio Pop în cel al Șiriei și dr. Ioan Suciu în cel al Boroșineului, învingându-l pe același contracandidat, baronul Solymossy Lajos, cu 1014 voturi față de 858. De remarcat că, la alegerile din 1906, candidații români au întrunit de trei ori mai multe voturi decât în 1905, astfel încât, în parlament vor fi 11 deputați români (deși Coriolan Brediceanu va reprezenta două cercuri: Bocșa și Oravița). În total, naționalitățile din Ungaria vor trimite un număr de 30 de deputați în 1906, față de 11 deputați în 1905.

Activitatea parlamentară a lui Ioan Suciu în noul ciclu palamentar, după propriile sale aprecieri a fost a unui „modest luptător”, desigur dacă o raportăm la cea a lui Ștefan Cicio-Pop sau Vasile Goldiș, dintre arădeni. Și totuși, între anii 1906-1909, Ioan Suciu participă la lucrările Dietei maghiare pronunțându-se în marile și ardentele probleme ce figurau pe agenda parlamentului într-un număr de 16 intervenții⁶⁹⁷. Așa de exemplu, intervine în „problema socială, a țăranimii lipsite de proprietate, propunând arendarea pământului la un preț redus”. În 20 iulie participă la dezbaterile bugetului pe anul 1906, iar în 18 și 19 aprilie 1907, la dezbaterile, respectiv critica legilor școlare cu nr. XXVII, pentru ca în 1908 să aibă patru intervenții, ultima la 24 iunie, privind dezbaterile Legii impozitelor. Activitatea sa în Dieta de la Budapesta este prezentată de către Nicolae Roșuț, într-un dens și documentat studiu: „Dintre deputații arădeni care au vorbit cel mai rar în dietă a fost dr. Ioan Suciu - el era omul faptelor, de acțiune... El a abordat mai mult probleme sociale, a luat apărarea țăranilor despuiți nu numai de pământ ci și de islazuri, păduri și vite. A condamnat practica colonizării la care „guvernul -spunea el- n-ar

⁶⁹⁶ Tribuna, nr 71/1906, p.1.

⁶⁹⁷ Stelian Mândruț, *op.cit.*,p.162.

trebui să facă deosebire între naționalitate, ci să împartă pământul între nemaghiari”⁶⁹⁸.

În calitate sa de deputat dietal, l-a însoțit pe dr. Vasile Lucaciu cu prilejul alegerilor din cercul Beiuș din august 1907. Prezent și el la Beiuș, prof. Onisifor Ghibu, avea să remarce într-o scrisoare adresată peste ani fiului dr. Ioan Suciu: „un prilej unic de a-i admira calitățile de organizator mi l-a dat alegerea de deputat de la Beiuș din august 1907. Bătălia pe viață și pe moarte de la Beiuș, care s-a afârșit cu alegerea dr. Vasile Lucaciu, și care pe Ghibu era să-l coste viața se datorește în prima linie admirabilei organizări datorată lui dr. Ioan Suciu”⁶⁹⁹.

Ioan Suciu era preocupat și de problema reorganizării Partidului Național Român, marcat de organizarea și disciplina politică. El va relua această problemă în cadrul ședinței din decembrie 1907 a Clubului parlamentar al naționalităților desfășurată la Budapesta. Intransigența sa vizavi de necesitatea reorganizării partidului a primit accente aparte atunci când a condiționat rămânerea sa pe mai departe în conducerea executivă a partidului de soluționarea grabnică a reorganizării lui. Ca răspuns la propunerea lui Ioan Suciu, Clubul parlamentar al naționalităților a hotărât ca Aradul să fie centrul de reorganizare a P.N.Român, deoarece aici erau patru deputați: dr. Ioan Suciu, dr. Nicola Oncu, Ștefan Cicio - Pop și Vasile Goldiș. Astfel, la 16 februarie 1908 s-a constituit la Arad clubul partidului ca secție (română) a Clubului naționalităților, în prezența a 50-60 de persoane. Biroul Central de organizare a partidului îl va avea ca președinte pe dr. Nicolae Oncu, pe dr. Ioan Suciu ca secretar, pe Vasile Goldiș ca și casier, dr. Ștefan Cicio - Pop răspundea de controlul partidului. Clubul național român din Arad își avea sediul în casa dr. Ioan Suciu. Cu acel prilej, Ioan Suciu a rostit o cuvântare, convingând auditoriul că aici la Arad „nu numai între pături de cărturari, ci căutăm mai intim contact cu poporul să se știe până în cele mai îndepărtate părți ce se face, ce se lucrează pentru neamul întreg, în primul rând pentru țărani”. Ioan Suciu a elaborat un Proiect de Regulament pentru organizarea Clubului național din Arad⁷⁰⁰.

În ciuda eforturilor dr. Ioan Suciu și a celorlalți adepți ai necesității reorganizării P.N.Român, acest proces se derulează lent pentru ca în final să fie oprit în urma intervenției autorităților politice. Acestea retrag celor patru deputați români dreptul de imunitate parlamentară pentru a fi

⁶⁹⁸ Nicolae Roșuț, *Activitatea politică a deputaților arădeni între 1905-1918*, în Ziridava, IX/1979, p.232.

⁶⁹⁹ Doru Bogdan, *Onisifor Ghibu și Vasile Goldiș despre dr. Ioan Suciu*, în Ziridava, XIV/1982, p.354.

⁷⁰⁰ Stelean-Ioan Boia, *op.cit.*, p.114.

apoi pedepsiți cu o amendă de câte 100 de coroane Ioan Suciu, Ștefan Cicio - Pop și Mihai Veliciu. Insuccesul inițiativei politice lansate de Ioan Suciu va antrena retragerea sa doar din viața parlamentară, începând cu anul 1910⁷⁰¹. Lectura scrisorii sale către alegătorii săi din cercul Boroșineului, ne edifică pe deplin asupra motivelor care l-au determinat să se retragă din activitatea parlamentară. „Convins de necesitatea unei reorganizări sistematice și radicale a Partidului Național Român... și pătruns de adevărul că reale și trainice succese partidul nostru nicicând nu o să obținem prin discursuri în Dietă, fie acelea oricât de demosthenice, ci numai prin o organizare strânsă și o disciplină de partid impunătoare o să izbutim a ne validitan noi, drept ca un factor care de nu i se dă respectul și dreptul cuvenit știe și e în stare ca prin arme constituționale să și le lupte: atât în clubul deputaților, cât și în fața comitetului național tot mereu am solicitat organizarea temeinică a partidului nostru național. Unii erau de părere că n-avem lipsă de o organizare a partidului, pentru că - după părerea lor - există doar o organizare tradițională a partidului nostru național român, în care după vechea datină, preoții și învățătorii comunelor singuratică sunt să mijlocească dirijarea alegătorilor români....

Împins de conștiința mea intimă am încercat să conving pe toți cei chemați... că -după părerea mea ei se ridicau împotriva inaugurării unei noi organizații a partidului nostru național... Anul 1908 mi-a adus succes efemer... Decis a mă retrage pentru deocamdată de la politica militantă, nu voiesc să provoc polemici cu cei care s-ar afla atinși. Țin, însă să exprim nădejdea mea că partidul nostru național va ști să excludă de la ingerință în afacerile partidului nostru național pe orice factor stătător sub influența extremă și va ști să pună frână acelor persoane care își iau aerul a vrea să conducă ele, de după culise și să dirijeze după fapta și interesul lor mersul politicii partidului nostru național peste tot ori cel puțin parțial”⁷⁰².

Anul 1909, ultimul an în care este prezent în Parlament, îi oferă prilejul unei intervenții pe marginea proiectului referitor la reformele de dare, susținând o dare proporțională cu averea țăranului. Întotdeauna Ioan Suciu a avut aplecare către problemele țăranului român. Dovadă este în acest sens și sprijinul acordat țăranilor din localitatea Moroda (Arad) la cumpărarea pusteii Ipsilanti din hotarul satului. Despre acest episod, Ioan Suciu va spune: „eu am riscat 30.000 coroane depunându-le arvună, care puteam s-o pierd... și eu am făgăduit și vânzătorului că moșia n-avem s-o reținem pe seama noastră, ci avem s-o cedăm poporului din comună fără a

⁷⁰¹ Vezi Dr. Ioan Suciu, *Scrisoare deschisă către alegătorii Români din cercul electoral al Boroșineului adresată lor de către dr. Ioan Suciu*, Tipografia Diecezana ort.rom., Arad, 1910.

⁷⁰² SJAN Arad., *Fond personal Suciu Ioan.....*, dos.2/1907-1932, f.10-13.

râvni vreun câștig”⁷⁰³. În 1923 locuitorii comunei i-au ridicat o cruce-monument în hotarul comunei⁷⁰⁴.

În anul 1906, Ioan Suciu a fost cooptat în direcțiunea Asociației naționale arădene (Astra), alături de Petru Truția-director prim⁷⁰⁵. În această calitate participă în 1906 la adunarea Astrei arădene alături de Vasile Goldiș, Nicolae Oncu ș.a. În această adunare a Astrei ținută la Arad au fost prezenți vreo 3000 de români din Banat și Crișana, ca semn al solidarității lor naționale⁷⁰⁶. Participă de asemenea la adunarea Societății pentru fond de teatru român, desfășurată în vara anului 1906 la Lipova, unde Vasile Goldiș rostește un un discurs de o mare frumusețe, centrat pe ideea slăvirii țaranului român. A fost membru al Consiliului eparhial din 1890, ca și al unei importante instituții financiar-bancare precum „Victoria” din Arad și chiar membru fondator al unora, precum băncile „Lipovana” și „Mureșul” din Maria-Radna, al cărei jurist-consult a și fost⁷⁰⁷.

Anul 1910 a fost anul în care, în urma alegerilor desfășurate într-o atmosferă represivă, întreținută de către autoriști, românii nu au reușit să trimită decât 5 deputați în Parlamentul de la Budapesta și dintre aceștia doar un arădean-dr.Ștefan Cicio-Pop. După ciclul parlamentar încheiat-1906-1910-care a însemnat fără îndoială un reviriment în mișcarea de emancipare națională a românilor din Transilvania, prin prezența celor 14 deputați în Dieta ungară, anul 1910 semnifică din această perspectivă inaugurarea unei perioade de criză în plan programatic, dar și doctrinar la nivelul Partidului Național Român. „Criza Tribunei”, deși amenința cu spargerea solidarității naționale, a avut în final menirea de a limpezi totuși conștiințele și de a afirma necesitatea validării unui comportament politic românesc mai radical sub raport programatic, concordant cu spiritul vremii și cu principiul ce va domina apusul Europei imperiilor în favoarea națiunilor- autodeterminarea națională. Într-o asemenea aconjunctură politică, observăm curențe grave în plan organizatoric la nivelul Partidului Național Român, care s-au exprimat printr-o pierdere mai mult decât evidentă de ritm și statut în congregația comitatensă⁷⁰⁸

⁷⁰³ Apud Victor Cațavei, *op.cit.*, p.635.

⁷⁰⁴ Ioan Suciu, *Scrisoare deschisă către alegătorii Români din cercul electoral al Boroșineului adresată lor de dr.Ioan Suciu*, Tipografia Diecezana ort.rom., Arad, 1910, p.33.

⁷⁰⁵ Tribuna nr.184/1906, p.3.

⁷⁰⁶ Nicolae Roșuț, *Activitatea politică a deputaților arădeni între anii 1905-1918*, în *loc.cit.*, p.245.

⁷⁰⁷ Tribuna nr.32/1905, p.3.

⁷⁰⁸ Stelean-Ioan Boia, *op.cit.*, p.116.

Același fenomen s-a înregistrat și la nivelul alegerilor comunale, Ioan Suciu intuind aceste curențe încă din 1907. Fruntași ai P.N.Român au convocat la Budapesta în zilele de 19-20 decembrie 1910, o conferință a Comitetului Central al P.N.R. Între cei 49 de fruntași ai P.N.R., dintre 41 de avocați, era prezent și dr. Ioan Suciu. În cadrul acestei conferințe, Vasile Goldiș-liderul generației „bătrânilor moderați” ia o atitudine de o duritate fără seamăn față de „tribuna” și „tinerii oțeliți” în frunte cu Octavian Goga, declarând că dacă problema „Tribunei” nu va fi reglementată, el va părăsi partidul. Conferința a avut meritul că s-a încheiat cu câteva constatări cu valoare de decizie, și anume: susținerea solidarității de către fiecare membru al P.N.R., înființarea unui Birou central de organizare și acțiune, editarea unui ziar, organ al P.N.R., care urma să apară la Arad, sub conducerea unui comitet de redacție, ziarul „Tribuna” constatându-se și hotărându-se că nu era nici organ al Comitetului Executiv, nici al P.N.R., mai mult a devenit vătămător intereselor Partidului Național Român⁷⁰⁹.

În ciuda faptului că s-a retras din alegerile dietale și, deci, din activitatea parlamentară, în ciuda faptului că în 12 octombrie 1907 a adresat dr. Teodor Mihali acel amintit act de demisie din rândurile Clubului dietal naționalist⁷¹⁰, dr. Ioan Suciu va rămâne în continuare, încă 5 ani membru al conducerii Partidului Național Român, dacă avem în vedere răspunsurile care i-au revenit în calitate de secretar organizator al partidului -cum va declara el însuși- cu înjghebarea unei tipografii proprii pentru tipărirea „foilor noastre „Românul” și „Poporul Român”. O dovadă în acest sens o reprezintă însăși participarea sa alături de Teodor Mihali, Iustin Marșieu, Romul Veliciu la adunările populare organizate la Buteni, Șiria, Arad, Igrăș, Comloșul Mare, Hațeg, Orăștie, Timișoara⁷¹¹. Astfel, Ioan Suciu a pus bazele Tipografiei „Concordia” sub numele său, ca urmare a faptului că a împrumutat partidul cu suma de 42.000 coroane-contravaloarea casei sale din Arad. Tot de numele lui se leagă și fondarea Societății pe acțiuni „Concordia” în iulie 1911, ca institut tipografic care a preluat mai apoi de la consorțiul ocazional întreaga tipografie cu accesoriile ei. La 31 decembrie 1911, într-o cerere adresată dr. Teodor Mihali în calitate de președinte al proiectatei Societăți pe acțiuni „Concordia”, Suciu spunea: „Hotărându-mă eu a muta cu începutul lunii februarie a anului viitor (1912-n.n.) cancelaria mea avocațială la Boroșineu am fost silit din acest motiv a mă retrage de la postul de secretar organizator al partidului și de la conducerea

⁷⁰⁹ Tribuna din 20 decembrie 1910.

⁷¹⁰ SJAN Arad, *Fond Personal Suciu Ioan*....., dos.2/1907-1932, f.1-3.

⁷¹¹ Aradul în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri(1900-1918), p.80.

biroului central din Arad și tot din acest motiv vă rog să binevoiți a decide... să fiu absolvit și de la conducerea mai departe a lucrărilor de fondare a societății pentru acții „Concordia”⁷¹². Tipografia, ca Institut tipografic, va fi predată directorului executiv al Societății pe acții „Concordia”-Vasile Goldiș-la 14 ianuaie 1912⁷¹³. Ioan Suciu a avut „partea leului în înființarea și înzestrarea societății Concordia”⁷¹⁴. Este vorba de Institutul de arte grafice „Concordia” din Arad, condus de Vasile Goldiș, cu care Ioan Suciu are o strânsă colaborare.

Ioan Suciu a făcut de asemenea parte din comisia instituită de către Comitetul Central Executiv al Partidului Național Român pentru controlarea, supravegherea și conducerea ziarului „Românul”. Din comisie mai făceau parte: dr. Teodor Mihali, dr. Vasile Lucaciu, dr. Alexandru Vaida Voevod, dr. Iuliu Maniu, dr. Aurel Vlad, dr. Ștefan Cicio - Pop, dr. Ioan Suciu, Vasile Goldiș, dr. Iustin Marșieu, dr. Romul Veliciu, dr. Aurel Lazăr, Procopiu Givulescu și dr. Valer Moldovan. Inițial, ziarul „Românul” a apărut la Tipografia Diecezana Arad, avându-l ca director pe Vasile Goldiș. Contribuția lui Ioan Suciu la înființarea ziarului „Românul” sub redacția lui Vasile Goldiș a fost hotărâtoare⁷¹⁵

O etapă distinctă în viața și activitatea lui Ioan Suciu o reprezintă perioada care a urmat mutării sale în comuna Ineu - reședința cercului electoral. Așa cum anunțase conducerea partidului încă de la sfârșitul anului 1911, dr. Ioan Suciu, în februarie 1912 se mutase la Ineu. Acest moment din viața sa este redat de el însuși într-o scrisoare din 12 decembrie 1912, adresată socrului său, tatăl Marioarei Roșca.

„Eu, după bună precugetare am transpus cancelaria mea avocațială în Boroșineu și mulțumit cu mersul treburilor am hotărât să mă așez definitiv aici. În februarie (1912 - n.n.) când m-am mutat n-am aflat altă locuință de închiriat decât una constatatoar din două odăi... Definitiv așezat în Ineu, a trebuit să-mi cumpăr casă proprie, pentru că aici locuințe de închiriat foarte puține se află și aproape de județ absolut nici una nu e. Mi-am cumpărat în octombrie casă și în noiembrie m-am și mutat în ea”⁷¹⁶. Așezarea și stabilirea sa la Ineu, unde va lucra ca notar public până în preajma zilelor Marii Uniri din 1918, poate fi pusă pe seama atmosferei din cadrul familiei sale, așa cum lasă să se înțeleagă textul unei scrisori din 1 noiembrie 1913. Aceasta ar putea fi o cauză, dar desigur nu singura: „Vă vine foarte comod lucru a provoca scandal public pentru că foarte bi-

⁷¹² *Ibidem*, f.46-47.

⁷¹³ *Ibidem*, f.51.

⁷¹⁴ Credința, 5 martie 1941, Arad, p.3.

⁷¹⁵ Stelean-Ioan Boia, *op.cit.*, p.118.

⁷¹⁶ Apud Doru Bogdan, *Dr. Ioan Suciu*....., p.69.

ne știți că eu caut să le înconjur, doar de aceea m-am refugiat din Arad la Ineu”⁷¹⁷.

În această perioadă, activitate anotarială la Ineu nu l-a împiedicat să se implice în activitatea politică, așa cum ne-o demonstrează două momente din viața lui. Astfel, în 1916, conform unui raport al protopresbiterului Ienopolei către Consistoriul din Arad, dr. Ioan Suciu este menționat în rândul românilor deportați și internați⁷¹⁸ în lagărul de la Șopron, unde va sta 7 luni de zile. Rămânerea sa în mișcarea națională este probată și de scrisoarea adresată la 9/22 iunie 1917 lui Vasile Goldiș⁷¹⁹. Din conținutul scrisorii aflăm despre întâlnirea celor doi din 4 iunie 1917 de la Arad, în cadrul căreia s-au discutat probleme de ordin politic național, între care și problemele „Concordiei” - institutul tipografic și desigur societatea pe acțiuni al căror membru rămăsese în continuare. Mai mult decât atât, prezența sa în conducerea P.N.Român era reală din moment ce Vasile Goldiș îl informează pe Ioan Suciu că „toate indicațiile primite de la tine în problema Concordiei - pe care Goldiș i le-a prezentat dr. Teodor Mihali în cadrul întâlnirii avute la Budapesta - au fost acceptate”⁷²⁰. Numai admitând continuitatea preocupărilor și angajamentului său politic putem să ne explicăm prezența sa în unul din cele mai importante și decisive momente ale luptei pentru emancipare națională a românilor: ședința Comitetului Executiv al Partidului Național Român convocată și desfășurată la Oradea în 12 octombrie 1918. Poate mai puțin evidențiat în istoriografia noastră, Declarația de la Oradea a fost rodul insistențelor dr. Ioan Suciu. El a stăruit în primul rând pe lângă Vasile Goldiș și Aurel Lazăr pentru ca aceștia să convoace o ședință la care vor participa arădenii: Vasile Goldiș, dr. Ioan Suciu, dr. Ștefan Cicio-Pop, Gh. Crișan, Gh. Popovici și Mihai Veliciu-fiul memorandistului⁷²¹.

Prin urmare, Ioan Suciu este prezent la adoptarea actului de dezrobire a Transilvaniei, căci prin Declarația de la Oradea – operă a gândirii lui Vasile Goldiș – avea să se proclame la Oradea și apoi, prin glasul lui Alexandru Vaida Voevod, în Parlamentul de la Budapesta principiul autodeterminării națiunii române⁷²². Cu întrunirea de la Oradea din casa dr. Aurel Lazăr s-a deschis seria zilelor glorioase ale istoriei românilor tran-

⁷¹⁷ *Ibidem*, p.70.

⁷¹⁸ *Aradul cultural și lupta pentru Unire.....*, p.307.

⁷¹⁹ Doru Bogdan, *Onisifor Ghibu și Vasile Goldiș despre dr.Ioan Suciu*, în *loc.cit.*, p.355.

⁷²⁰ *Ibidem*.

⁷²¹ Alexandru Roz, *Aradul-cetatea Marii Uniri*, Ed.Mirton, Timișoara, 1993, p.113; Gheorghe Șora, *O viață de om așa cum a fost*, Ed.Helicon, Timișoara, 1993, p.331.

⁷²² Ioan Scurtu, *Alba Iulia. 1 Decembrie 1918*, Ed.Sport-Turism, București, 1988, pp. 75-76.

silvăneni, care încheia o lume apusă și inaugura o lume nouă în devenire. Cu prilejul ședinței Comitetului Executiv de la Oradea s-a constituit Comitetul Național Român, avându-l ca președinte pe Vasila Goldiș. În cadrul acestui comitet format din șase membrii, având sediul la Arad, au mai intrat: dr. Ioan Suciu, dr. Ștefan Cicio-Pop, Aurel Vlad, Alexandru Vaida Voevod și dr. Iuliu Maniu. Rolul acestui organism a fost acela de a analiza situația politică internă și internațională și de a elabora soluții și căi de urmat pentru ieșirea definitivă a Transilvaniei din cadrul Ungariei. Acest Comitet Național Român se va transforma la 30 octombrie 1918 în Consiliul Național Român Central.

Din dorința de a evita tulburări și zguduri sociale și politice, Consiliul Național Român Central cu sediul la Arad, a acceptat propunerea guvernului maghiar de a purta tratative cu fruntașii politici români ai CNRC. Tratativele româno-ungare s-au desfășurat la Arad între 13-15 noiembrie 1918. Delegația maghiară condusă de Iaszi Oszkar, purtând mesajul guvernului maghiar de apărare a integrității Ungariei mari, deși lansase ideea unui sistem cantonal de tip elvețian n-a avut nici un succes, înregistrând un așteptat eșec. Dr. Ioan Suciu a fost alături de Vasile Goldiș, dr. Ștefan Cicio-Pop, dr. Iuliu Maniu Alexandru Vaida Voevod în ziua în care la Arad s-a decis „Totală ruptură” de Ungaria. Conducerea politică a românilor era convinsă o dată mai mult că toate eforturile trebuie îndreptate spre îndeplinirea unirii Transilvaniei cu România. În ziua imediat următoare încheierii tratativelor româno-americane, va declara peste 17 ani Ioan Suciu într-un discurs memoialistic, dar nu numai, prilejuit de aniversarea zilei de 1 decembrie 1918, că toți fruntașii politici români care se aflau la Arad s-au întrunit într-o ședință în localul Școlii civile de fete unde s-a hotărât și conceput organizarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. În cadrul acestei adunări - se pare prezidată de Iuliu Maniu - acesta face propunerea ca de organizarea și pregătirea în cele mai mici detalii a grandioasei adunări să se ocupe „fratele Ioan Suciu”. După ce participanții au aprobat și Ioan Suciu a acceptat, Iuliu Maniu i se adresează. „Frate Ioane să ne spui cât timp ar fi necesar pentru organizarea și ținerea în bune condițiuni a adunării?” La această întrebare, Ioan Suciu a răspuns: „10-12 zile maxim”. În realitate însă, s-a stabilit ca Adunarea Națională să se desfășoare în ziua de duminică 18 noiembrie/1 decembrie 1918.

Opțiunea întregii conduceri naționale românești pentru ca dr. Ioan Suciu să fie investit cu misiunea organizării și pregătirii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, reprezintă, fără îndoială, cea mai înaltă prețuire pe care aceasta i-o putea acorda. De succesul acestei misiuni depindea imaginea românilor în ochii lumii civilizate și dr. Ioan Suciu știa ce răspundere îi revine, asumânduși-o pe deplin. În memoria fiului său, Viorel

Suciu, s-a fixat ziua în care tatăl său dr. Ioan Suciu a venit acasă, l-a îmbrățișat pe el și pe mama sa, Marioara Roșca, povățuindu-l: Să ai grijă de tine și de mama ta pentru că eu nu sunt sigur dacă mă mai întorc acasă!”⁷²³.

Pregătirea și organizarea Adunării de la Alba Iulia de către Ioan Suciu a validat în fond, prin răspunsul impresionant, ca participare a românilor prin numărul și cuminența lor - puternica relație elite - popor, atent și sistematic cultivată de toți fruntașii politici arădeni, dar cu deosebire de către Ioan Suciu în cercurile Boroșineului, Nădlacului și Chișineu-Criș-ului⁷²⁴. În contextul măsurilor ce vizau o cât mai atentă și minuțioasă pregătire a Adunării naționale trebuie menționată informația pusă în circulație de vasile Netea, potrivit căreia, în 24 noiembrie, la Arad, o delegație a Consiliului Național de la Alba Iulia s-a întâlnit cu Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș și Ioan Suciu. Cu acest prilej s-a perfectat și un plan de acțiune⁷²⁵.

Deși aflat în febra pregătirilor finale pentru ziua de 1 Decembrie, totuși, Ioan Suciu a participat la conferința prealabilă care avea să rămână în memoria participanților și a care a avut loc în după amiaza zilei de 30 noiembrie în Alba Iulia. Ea a fost de fapt, o ședință a Consiliului Național și a Comitetului pentru finalizarea proiectului de Rezoluție, elaborat de Vasile Goldiș. Conferința a fost prezidată de Ștefan Cicio - Pop, președintele CNRC, avându-i ca secretari pe Sever Miclea și Laurențiu Oanea. La această istorică conferință au participat, alături de Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Iuliu Maniu, Aurel Cosma, Ion Ciordaș, Cornel Iancu, Iustin Marșieu, Romul Veliciu, N. Ivan, Ion Flueraș, Ion Mihuț și Ioan Suciu⁷²⁶.

Adunarea Națională de la Alba Iulia s-a deschis la orele 10 și 30 de minute în Cazinoul Militar din Cetate. Cel dintâi care ia cuvântul în numele Consiliului Național Român Central a fost dr. Ștefan Cicio - Pop. În cuvinte vibrante, emoționante, el face un excurs în istoria evenimentelor care au prefațat Adunarea de la Alba Iulia, concluzionând că organul politic pe care-l prezidează, CNRC, din momentul în care Adunarea va delibera asupra Rezoluțiunii ce-i va fi propusă, își va înceta existența, considerând astfel că și-a îndeplinit datoria față de națiunea română.

Cel care urmat imediat dr. Ștefan Cicio - Pop a fost însuși organizatorul Adunării, dr. Ioan Suciu. El a vorbit în calitatea sa de raportor al comitetului de organizare și al consiliului de verificare a credenționalelor

⁷²³ Apud Doru Bogdan, *Dr. Ioan Suciu.....*, p.76.

⁷²⁴ Vasile Popeangă, *Aradul - centru politic al luptei naționale*, p.271.

⁷²⁵ Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei.1 Decembrie 1918*, Ed.Albatros, București, 1978,p.139.

⁷²⁶ Vasile Popeangă, *Aradul- centru politic al luptei naționale.....*, p.276.

delegaților la Adunare. În cuvântul său, Ioan Suciu a spus: „Domnilor delegați, Comitetul Național Central cu sediul în Arad a decis la 15 luna trecută (adică noiembrie) convocarea Adunării Naționale de astăzi a poporului român din Transilvania, Banat și Ungaria pentru ca să decidă asupra sorții sale⁷²⁷.

Credenționale au intrat nu numai din cele 24 de comitate, ci au mai intrat dintr-unul, deci în total din 25 de județe. Au intrat credenționale din aproape toate cercurile electorale, adică din 130 de circumscripții electorale, din care s-au prezentat peste 689 delegați. Afară de aceștia, multe cercuri au trimis și supleanți... Aici sunt credenționale, aici e lista delegațiilor dacă doriți să citim lista delegațiilor.

Raportez numai scurt că s-au prezentat delegații din comitatele Trei Scaune, Ciuc și din Cenad, Bichiș și chiar Ugocea, la Adunarea de astăzi, la încoronarea visului tuturor românilor.

Comisia verificatoare a aflat toate actele în ordine. Vă rog să luați cunoștință.

Nu pot trece cu vederea că au sosit mii de adrese de aderență cu sute de mii de semnături și că toate acestea arătând cum că fiecare știe ce avem să decidem. Sunt 1228 de delegați. Aflăm astfel că Adunarea Națională este capace a aduce hotărâri decisive; prin urmare avem să trecem la constituirea ei⁷²⁸.

În numele comitetului de organizare, dr. Ioan Suciu a propus alegerea uniui birou al adunării. Președinți au fost aleși Gheorge Pop de Băsești, episcopii Ioan Ignatie Papp al Aradului și Demetriu Radu al Oradei. Vicepreședinți au fost Ștefan Cicio - Pop, Teodor Mihali și Ion Flueraș. Adunarea a avut și un număr de 6 secretari.

După prezentarea Rezoluției Marii Adunări Naționale de către Vasile Goldiș, Gheorghe Pop de Băsești, în calitate de președinte al Adunării, întreabă Adunarea dacă acceptă proiectul de Rezoluție prezentat în aplauze și ovații frenetice, proclamă unirea Transilvaniei cu România. Adunarea Națională de la Alba Iulia din Sala Cazinoului Militar s-a închis în armonia sunetelor cântecului „Pe-al nostru steag e scris unire”. Deputații au ieșit în public, pe platoul cetății, unde unii dintre ei se vor trans-

⁷²⁷ Dacă Ioan Suciu a afirmat în fața națiunii că hotărârea privind convocarea Adunării Naționale a fost luată de CNRC la 15 noiembrie, este firesc, credem, să considerăm că toate celelalte date (16 sau 17 noiembrie) sunt contestabile așa cum apar în unele mărturii ale unor contemporani.

⁷²⁸ Ioan Scurtu, *op.cit.*, pp.141-142.

forma în oratori și având fiecare în mână o copie a rezoluției votate, o vor prezenta de pe cele 12 tribune⁷²⁹.

Rolul și locul care-i revin lui Ioan Suciu în pregătirea actului Marii Uniri de la 1918, sunt recunoscute și evidențiate cu onestitatea-i caracteristică, de către Vasile Goldiș: „Ca propunător al Unirii, și ca unul care mai bine decât oricine altul cunosc istoricul acestei Adunări, pentru a împiedica falsificarea adevărului, mă simt dator, acum, după zece ani, să fac la locul acesta următoarele constatări: adevăratul organizator al Adunării Naționale de la Alba Iulia a fost Ioan Suciu, pe atunci avocat în orașul Ineu, fost deputat în parlamentul ungar în anii 1906-1910... Cu energie de admirat Ioan Suciu s-a achitat în mod splendid de sarcina primită și națiunea română, lui Ioan Suciu are să-i mulțumească reușita atât de impunătoare a Adunării Naționale”⁷³⁰.

După Unire traseul vieții sale nu va fi lipsit de deziluzii politice, așa cum de altfel vor trăi și alți fruntași ardeleni, în special bunul și onestul său prieten, Vasile Goldiș. Ioan Suciu va face parte din noile structuri instituționale de organizare și conducere a Transilvaniei până la integrarea ei definitivă în cadrul României Mari. Astfel, Ioan Suciu a fost ales în Marele Sfat Național Român între cei 150 de membrii în chiar istorica zi de 1 Decembrie. Dar mai presus de toate, dr. Ioan Suciu a făcut parte din Consiliul Dirigent, „organism politic provizoriu cu atribuții executive, legislative și administrative” limitate și a cărui durată s-a întins de la 2 decembrie 1918 până la 10 aprilie 1920⁷³¹. Crearea unei asemenea instituții politice precum Consiliul Dirigent a fost reclamată de contextul politic specific Transilvaniei la sfârșitul Primului Război Mondial. „Era nevoie de un organism destinat să vegheze asupra menținerii ordinii și care să caute să pună în aplicare cele hotărâte la Alba Iulia”⁷³². Și dr. Ioan Suciu alături de cei 14 membri ai Consiliului Dirigent⁷³³ s-a implicat cu toată

⁷²⁹ Din cauza numărului depășind așteptările al celor veniți la Alba Iulia, organizatorii care au pregătit 4 tribune au fost nevoiți să mai ridice altele, ajungând la 12. „În 29 noiembrie 1918, sub conducerea arădeanului Ioan Suciu- va spune Vasile Barbu în memoriile sale- comitetul organizator a dat noi recomandări participanților la Marea Adunare Constituantă în raport de afluența lor peste așteptări, iar numărul tribunelor a fost sporit”(Apud Alexandru Roz, *op.cit.*, p.213).

⁷³⁰ Vasile Goldiș, *Discursuri rostite în preajma Unirii*(coord.Vasile Popeangă), ed.1992, p.21.

⁷³¹ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român, 1918-1920*, Ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p.305.

⁷³² *Ibidem*.

⁷³³ Din Consiliul Dirigent mai făceau parte: Vasile Goldiș Ștefan Cicio Pop, Alexandru Vaida Voevod, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Emil Hațieganu, Victor Bontescu, Romul Boilă, Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Vasile Lucaciu, Valeriu Braniște, Octavian Goga. Toși

ființa sa în activitate acestui veritabil guvern provizoriu al Transilvaniei, deținând funcția de șef al resortului (ministerul) organizării și pregătirii Constituantei. Prin funcția pe care a deținut-o, asimilabilă cu cea de ministru, Ioan Suciu a participat la aproape toate ședințele și deci deciziile acestui for cu atribuții guvernamentale, implicându-se în întreaga politică decizională, dar, în mod special, în cea privind organizarea Transilvaniei. De notat că rămânerea sa în Consiliul Dirigent a durat doar până la 26 noiembrie 1919, când în urma unei demisii, se retrage pentru a prelua o altă funcție, cea de președinte al Consiliului Superior al Agriculturii din Cluj. Retragerea sa din Consiliul Dirigent a antrenat și desființarea Resortului organizării⁷³⁴.

Ioan Suciu în calitate sa de șef al Resortului organizării solicită prin nota circulară din 20 decembrie 1918 ca fiecare consiliu național comitatens central și comunal să trimită procesele verbale de constituire și alegere a acestor organisme ale puterii apărute în focul zilelor lui noiembrie 1918; cere de asemenea trimiterea la Sibiu a listei biroului consiliului comunal existent la acea dată, precum și rapoarte scrise menite să redea atmosfera și realitatea politică din județ, cerc, comună; tot atunci, se cerea să se raporteze starea gărzilor militare, a munițiilor și resurselor financiare și materiale, precum și o descriere a principalelor evenimente derulate de la 1 Decembrie și până la data înaintării raportului. Aceste date, studiate și analizate cu atenția și exigența proprii lui Ioan Suciu îi ofereau posibilitatea cunoașterii realității politice, administrative și militare din Transilvania, în funcție de care șeful Resortului organizării putea să elaboreze o politică justă la capătul căreia Transilvaniei să-i fie pregătite premisele necesare integrării ei în structura statului român.

Reconstituirea tabloului activității dr. Ioan Suciu în perioada în care a deținut funcția de șef al Resortului Organizare va marca inevitabil momente importante între care la loc de frunte stă efortul său direct de instaurare a administrației românești în Arad. Astfel, el va avea un cuvânt însemnat alături de Vasile Goldiș și Ștefan Cicio - Pop în confirmarea de către Consiliul Dirigent a propunerilor de funcționari administrativi pentru județul Arad în persoana lui Iustin Marșieu, numit inițial prefect al județului cât și al orașului⁷³⁵, mai apoi doar al județului, căci cealaltă funcție o va ocupa dr. Romul Veliciu. De altfel, la 29 septembrie 1919, în prezența lui Ioan Suciu, Romul Veliciu va depune jurământul ca prefect al ora-

aceștia, mai puțin Octavian Goga și Vasile Lucaciu, care erau în străinătate, au depus jurământ de fidelitate în fața episcopului Aradului, Ioan Papp, care deținea și funcția de locțiitor de mitropolit (Gheorghe Iancu, *op.cit.*, pp.16-17).

⁷³⁴ Gheorghe Iancu, *op.cit.*, pp.56-57.

⁷³⁵ SJAN Arad., *Fond Personal Suciu Ioan*....., dos.3/1918-1919, f.178.

șului Arad⁷³⁶. Sesizat că pe lista membrilor Marele Sfat Național nu se regăsesc reprezentate anumite categorii și grupuri sociale, Consiliul Dirigent inițiază demersuri pentru cooptarea de noi membrii în Marele Sfat Național. Și astfel, la 2 ianuarie 1919, Ioan Suciu solicită consiliilor naționale române județene ca în termen de 8 zile să trimită - în caz că nu au făcut-o - propunerile pentru întregirea Marelui Sfat Național. Manifestând atașament nedisimulat față de țărănul român, Ioan Suciu recomanda ca propunerile Consiliilor naționale române județene să vizeze între 2-5 țărani.

Dezbateri vii au avut loc și pe seama celor două legi ce urmau să definească, pentru început, activitatea legislativă a Consiliului Dirigent: legea agrară și legea electorală la a căror elaborare a avut o contribuție considerabilă⁷³⁷. Mai mult chiar, legea electorală se consideră a fi „opera” sa. Dezbaterile asupra legii electorale au generat vii dispute între membrii social-democrați (Ioan Flueraș și Iosif Jumanca) și membrii partidului național. Aceste dispute se vor adânci până la ruptura și retragerea din Consiliul Dirigent a social-democraților atunci când Ioan Suciu propune, în aceeași ședință, trimiterea unei scrisori de mulțumire familiei regale, respectiv Regelui Ferdinand Întregitorul și Reginei Maria. Reacția social-democrației a fost imediată, invocând republicanismul ei. Atitudinea social-democraților declanșează reacția dură a lui Iuliu Maniu, care cere scoaterea lor de la lucrările Marelui Sfat Național⁷³⁸.

Merite deosebite îi revin lui Ioan Suciu pentru modul în care, în calitate de șef al Resortului organizare și-a îndeplinit misiunea în primăvara anului 1919 în Munții Apuseni⁷³⁹. Ioan Suciu s-a achitat cu cinste de misiunea încredințată de Consiliul Dirigent cu privire la crearea Regimentului de voluntari „Horia”, care alături de armata română comandată de generalul C. Mărdăresu va participa cu succes la înfrângerea armatelor invadatoare ale Ungariei bolșevice. Începând din 16 aprilie 1919 când Transilvania și armata română vor fi atacate de către forțele bolșevice maghiare, au început de fapt zilele faptelor eroice. Edificatoare prin conținutul ei este în acest sens o telegramă transmisă de către Ioan Suciu lui Iuliu Maniu purtând data de 4 aprilie 1919, prin care solicită urgent sprijin militar.

⁷³⁶ Gheorghe Iancu, *op.cit.*, p.164.

⁷³⁷ Vezi în acest sens SJAN Arad, , *Fond Personal Suciu Ioan.....*, dos.4/1918-1919, f.3, 132, 255.

⁷³⁸ Dr.Aurel Galea, *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria*, Ed.Tipomur, Târgu-Mureș, 1996, pp.128-129.

⁷³⁹ SJAN Arad., *Fond Personal Suciu Ioan.....*, dos.4/1918-1919, f.131; Gheorghe Iancu, *op.cit.*, p.122.

„...Te rog ca pe un Dumnezeu întreprinde pe lângă dl. general Moșoiu și pe lângă marele cartier ca ordinul de înaintare să nu mai întârzie. Lumea românească din aceste ținuturi schingiuite într-un mod nemaipomenit își pierduse nădăjduirea. Termenul de evacuare dat ungurilor. Toată ziua ce trece peste acel termen înseamnă nespūsă jale, bărbați, femei și fete necinstite și sate jefuite. Dar înseamnă totodată răpirea încrederii și nădejdiei ce o nutreau acești nefericiți frați în ajutorul ce avea să vină de la Consiliul Dirigent și de la armata României. Semnat Dr. Ioan Suciu. Șeful Resortului organizării... Transmisă pentru a fi adusă celor în drept la cunoștința lui Dr. Ștefan Cicio Pop, în 4 aprilie 1919, și generalului Moșoiu”⁷⁴⁰.

Nu putem să nu amintim că Ioan Suciu va face parte din rândurile Consiliului prezidențial al Clubului parlamentar ardelean înaintat de către P.N.Român la 25 noiembrie 1919⁷⁴¹. Rostul acestui club parlamentar era de a extinde influența P.N.Român și în România, depășind astfel statutul de partid zonal (regional).

Ioan Suciu a ajuns în conflict cu însuși Iuliu Maniu, acuzându-l că nu imprimă mai multă intransigență față de unele persoane care au compromis ideea de dreptate și cinste și cunoscându-i onestitate, tindem să-i dăm dreptate, chiar dacă acuzele îl vizau pe Iuliu Maniu. Astfel, vorbind despre acceptarea lui și a altora, dar în special a lui Vasile Goldiș de a intra în Consiliul Dirigent, nu ezită totuși, să precizeze critic: „am ținut să ne facem datoria în Consiliul Dirigent. Însă nu mergea, de la o vreme încolo bine. Lumea începuse a se deziluziona, ba chiar a protesta pe urma unor trebușoare în ale sării, petrolului și făinei. Noi ceream urmărirea celor vinovați însă nu se grăbea cu ea. Așa am ajuns din vina d-lui Maniu că popularitatea Consiliului Dirigent, din păcatele alor 2-3 oameni a scăzut până acolo încât în iunie 1920 alegerile au ieșit mult nefavorabile pentru partidul național”⁷⁴². Consecința firească a fost demisia din Consiliul Dirigent la 26 noiembrie 1919 și distanțarea sa până la plecarea din rândurile P.N.Român, mai întâi a lui Octavian Goga și Vasile Lucaciu și mai apoi a lui Vasile Goldiș⁷⁴³.

Pe fondul creării premiselor necesare integrării provinciilor revenite României, guvernul de la București a dispus, prin Decretul - lege nr.

⁷⁴⁰ Apud Doru Bogdan, *Dr. Ioan Suciu.....*, pp.98-99.

⁷⁴¹ Dr.Aurel Galea, *op.cit.*, p.343.

⁷⁴² Este adevărat că Ioan Suciu, fire suspicioasă, l-a acuzat în 11 septembrie 1919 pe dr Aurel Lazăr de afaceri necinstite cu spirt.Ancheta care i s-a făcut a invalidat acuzele lui Ioan Suciu care, cu onestitatea care îl caracteriza, îi trimite în semn de mea culpa o scrisoare bunului său prieten pentru a-l spăla de rușinea de carea s-a făcut în parte responsabil.Vezi Gheorghe Iancu, *op.cit.*, pp.57-58.

⁷⁴³ Dr.Ioan Suciu, *Arădani și Partidul Național Român.....*,p.34.

1462 din 2 aprilie 1920 desființarea Consiliului Dirigent din Transilvania. Acesta va fi urmat de Decretul - lege nr. 1477 din 3 aprilie 1920, prin care se desființa Comisia Centrală pentru Unificarea și descărcarea Serviciilor⁷⁴⁴, din care, pentru Transilvania, făceau parte Octavian Goga și Octavian Tăslăuanu. Conform Regulamentului acestei Comisii Centrale de Unificare urmau să se înființeze câte o Comisie Regională de Unificare și Descărcare la Cluj pentru Transilvania, la Chișineu pentru Basarabia și la Cernăuți pentru Bucovina. În privința Comisiei Regionale de la Cluj, va avea în frunte un președinte, ajutat de 9 secretari generali și 9 delegați. În fruntea Comisiei Regionale de Unificare și Descărcare de la Cluj a fost numit ca președinte prin Decretul regal nr. 1537, semnat la 8 aprilie 1920, dr. Ioan Suciu, funcționând în această calitate până când demisionează și este înlocuit prin Decret Regal Nr. 2725 din 26 iunie 1920⁷⁴⁵. Menirea acestei Comisii Regionale de Unificare, și deci a membrilor ei, „era a duce la bun sfârșit opera de unificare a serviciilor publice”, precum și „aceea de a face administrație...în acele locuri”⁷⁴⁶.

Fără a nega rolul deosebit al Consiliului Dirigent în amplul efort de unificare administrativă a Transilvaniei, guvernul României a decis ca începând cu data de 10 aprilie 1920 activitatea acestuia să înceteze. În aceeași zi -la orele 12- Ioan Suciu se va prezenta la Președenția Consiliului Dirigent pentru a se preda și prelua în numele guvernului puterea publică și guvernarea asupra teritoriilor guvernate și administrate până acum de Consiliul Dirigent. Președenția Consiliului Dirigent, ca semn de omagiu și apreciere, trimite o adresă tuturor șefilor de resorturi și secretarilor generali: „Să vă servească de satisfacțiune, că prin munca Dumneavoastră ați contribuit și conlucrat la fondarea sănătoasă a stăpânirii românești și la organizarea vieții de stat a României întregite”⁷⁴⁷.

După 10 aprilie 1920, activitatea lui Ioan Suciu se va identifica în mod eficient cu atribuțiile care-i reveneau în calitate președinte al Comisiei Regionale de Unificare și Descărcare a serviciilor publice din Transilvania. Ioan Suciu devenea persoana numărul unu a Transilvaniei în plan administrativ. Care au fost motivele alegerii lui în această funcție de către forurile diriguitoare de la București? Răspunsul ne este dat de către Onisifor Ghibu: „Suciu nu înțelegea că în aprecierea conducătorilor vieții pu-

⁷⁴⁴ SJAN Arad., *Fond Personal Suciu Ioan*....., dos.1/1920-1939, f.46; Monitorul Oficial Nr.4 din 4 aprilie 1920.

⁷⁴⁵ SJAN Arad., *Fond Personal Suciu Ioan*....., dos.1/1920-1939, f.46; Gazeta Oficială a Comisiei Regionale de Unificare Cluj, Nr.15 din 3 iulie 1920.

⁷⁴⁶ Vezi pe larg la Gheorghe Iancu, *op.cit.*, pp.301-303 și Aurel Galea, *op.cit.*, pp.366-371.

⁷⁴⁷ Apud Doru Bogdan, *Dr.Ioan Suciu*....., pp.101-102.

blice să primeze considerațiile de prietenie și de rubedenie... faptul că Suciuciu era socotit cel mai curat om politic al Ardealului și ca cel mai corect și priceput în materie de organizare...luptător fără prihană și fără odihnă”⁷⁴⁸. Poate nu întâmplător era denumit, cum el însuși declara „soții mei de luptă de odinioară cu Vasile Goldiș în frunte, „buldog național”, datorat firii mele de a nu mă sfii să primesc orice însărcinare fie cât de grea, îndată ce ea este de interes superior național”⁷⁴⁹. În anul 1925 unificarea administrativă s-a încheiat cu succes. Ioan Suciuciu rămâne în Cluj, până în 1929, în calitate de președinte al Baroului de avocați Cluj, după care va reveni acasă în 1930, dar de această dată la Chișineu-Criș, unde-și va deschide un birou notarial. Stabilirea sa la Chișineu-Criș încheie ultima etapă de angajare activă și fără menajamente a lui Ioan Suciuciu în viața socială și politică. Edificatoare sunt funcțiile pe care Ioan Suciuciu le-a deținut în această perioadă: președinte al Frăției Ortodoxe Române din Chișineu-Criș, președinte al Corpului pompierilor voluntari din Chișineu-Criș (22 februarie 1933), președinte al Comitetului pentru ridicarea busturilor din fața Palatului Cultural din Arad. George Popa de Teiuș, Mircea V. Stănescu și Ioan Russu Șirianu, președinte al Comitetului Ocrotirilor Sociale din cadrul Prefecturii județului Arad (1935), precum și președinte al Biroului Consiliului județean (din 17 iulie 1934), președinte de onoare al Ligii Antirevizioniste-Secția Arad (1933)⁷⁵⁰.

Alături de aceste funcții, a mai deținut și pe cea de președinte al Cercului cultural „Astra” din Chișineu-Criș din care va demisiona în anul 1937 din motive de boală. Funcțiile de președinte de onoare al Asociației comercianților din Chișineu-Criș (februarie 1935) ca și cea de membru al Consiliului comunal din Chișineu - Criș, întregesc tabloul unui spirit dinamic, integrat activ în viața cetății. Din această simplă enumerare a funcțiilor deținute, sesizăm unele care par modeste dacă le-am compara cu cele deținute de Ioan Suciuciu cu ani în urmă. Ele au fost însă dovada respectului de care s-a bucurat Ioan Suciuciu în rândurile comunității locale, a arădenilor și a românilor din Transilvania, ca și a celor din România Întregită la 1918⁷⁵¹.

Dr. Ioan Suciuciu s-a stins din viață la 12 martie 1939 la Chișineu-Criș, în urma unui atac de cord, pe un fond gripal. În clipa primirii veștii triste, guvernul hotărăște „să-l înmormânteze cu funeralii naționale”. Și astfel, trupul său neînsuflețit va fi dus de la Chișineu-Criș la Arad și așezat pe catafalcul ridicat în aula Palatului Cultural. Funeraliile înmormân-

⁷⁴⁸ Doru Bogdan, *Onisifor Ghibu și Vasile Goldiș despre dr. Ioan Suciuciu*, în loc.cit., p.355.

⁷⁴⁹ SJAN Arad, *Fond Personal Suciuciu Ioan.....*, dos.9/1935-1938, f.24.

⁷⁵⁰ *Ibidem*, dos.1/1920-1939, f.20,23-25.

⁷⁵¹ Stelean-Ioan Boia, *op.cit.*, p. 128.

tării au avut loc la 16 martie 1939. La ele au participat reprezentanți din partea guvernului, a Asociației „Astra”, a comunei natale Șiștarovăț, căroră le-a lăsat ca eternă aducere aminte iconostasul bisericii ridicat cu banii săi, Frontului Renașterii Naționale în al cărui consiliu intrase cu două luni înainte de a muri, a Baroului Notarilor Publici, președintele Asociației foștilor întemnițați politici din cursul războiului de reîntregire, reprezentantul Regimentului „Horia”, reprezentantul populației Zărandului. Regele Carol al II-lea a fost reprezentat și el. La funeralii a mai participat și rezidentul regal al Ținutului Timiș, dr. Alexandru Marta.

Dr. Ioan Suciu apare în conștiința rostirilor de cuvinte pline de compasiune și durere ca fiind „ultimul bărbat din pleiada veteranilor luptători naționali care au încununat cu cinste numele Ardealului. Un pregătitor al libertății noastre a fost luptătorul neînfriecat cu inimă de leu... cu o voință de fier, gata oricând de sacrificarea vieții pentru a face dreptate... profet cu rol de izbăvitor al neamului... În Ioan Suciu simțul român de dreptate se unea cu dârzenia de dac și aceste calități îl făceau fanatic și nebiruit. Pentru felul său de a fi deschis și pornit de a spune totdeauna adevărul pe față oricât de crud ar fi, socot - spunea episcopul Andrei Magieru - că Ioan Suciu a avut și dușmani, dar cine l-a cunoscut a trebuit să mărturisească cum că inima lui, bună și nobilă nu era nicicând pornită spre ură ci numai mânia sfântă gata de a strivi minciuna în fașă îi aducea cuvinte necruțătoare pe buze”.

Dr. Ioan Suciu s-a înscris astfel firesc în destinul afirmării românilor. Sever Bocu, care în scrierile sale readuce la lumină personalități peste care se așternea colbul uitării, exclamă exploziv un adevăr care, voit sau din ignoranță, este azi trecut cu vederea: „Se știe că organizarea tehnică a Marelui Adunări dela 1918 e opera lui, opera unui șiștarovițean. Mai târziu s-au ivit și alți competitori cari pretindeau că au organizat ei Adunarea. N-are importanță. Timpul la acea dată era și evoluat și revoluat. Organizarea se putea face de acum și de la sine. E ca și în opera Învierii. Nici Scripturele nu sunt una în privința mărturiilor Învierii. Dar el ținea mult, mai mult decât la orice, la aceasta, deși făcuse altele mult mai grele. I se părea o deosebită grație de la Providență, de a fi fost desemnat, ales, pentru acest mare act al organizării libertății, după mii de ani, tocmai el, un șiștarovițean, un bănațean. Vor fi fost ei mai mulți însă, sau numai singur, nu cercetăm, dar noi pe el l-am văzut atunci cu trenul său fantomă, din loc în loc, fără astâmpăr, apărând cândici, când colo, în tot locul și dacă și lucrurile săvârșite de mai mulți poartă totuși numai un nume în Istorie, este cuviincios și drept, și istoric, ca acel nume să fie cel al lui, al doctorului

Ion Suciu, Șiștarovițeanul, ca și cum l-am avea din Scriptură pe a lui Iosif Arimatianul sau din Istorie pe a unui Scipio Africanul, și altele”⁷⁵².

S-a stins o viață de luptător, un bun creștin și credincios sfetnic al Bisericii pentru a se aprinde făclia unei vieți pilduitoare...Ioan Suciu trece acum, în istorie - continua episcopul de pioasă memorie Andrei Magieru. Cultul lui începe deodată cu biruința netulburată pe care liniștea morții a așezat-o peste chipul său”⁷⁵³.

SEVER BOCU (1874-1951)

Tatăl său, învățătorul George Bocu, va fi un neobosit militant pentru drepturile naționale ale românilor⁷⁵⁴, condamnat la temniță de autoritățile austro-ungare pentru răspândirea Doinei lui Lucaciu, în lunca satelor arădene⁷⁵⁵. Venise din munții de peste Mureș, de la Lazuri, coborând de acolo cu întreaga simțire românească ce o moștenise de la cei vechi ai lui, între care Pavel Bocu, căpitan al lui Horea⁷⁵⁶. S-a spus mai apoi că ar fi fost tras pe roată alături de marele bărbat, dar adevărul pare să-l fi scris David Prodan în a sa impresionantă lucrare, „Răscoala lui Horea”. „Pavel Bocu, a fost căpitan, condamnat să fie frânt pe roată, dar a murit în închisoare”⁷⁵⁷. Acuza adusă: „a fost de câțiva ani înainte amăgitor al plebei, sfetnic al lui Horea, îndrumător al plebei să nu plătească darea regească”⁷⁵⁸. A fost prins împreună cu alți 15 țărani în februarie 1785⁷⁵⁹.

Nu știm de ce a venit Gheorghe Bocu la Șiștarovăț, poate mai degrabă pentru a-și pierde urma pentru că autoritățile austro-ungare n-aveau să-i ierte spiritul național. Și aici, învățătorul Gheorghe Bocu avea să rămână credincios crezului său, ne-o dovedește însuși Sever Bocu, în două fragmente de scrieri dispărute în timp. Puternic impresionat de personalitatea lui Lucaciu, eroul al mișcării memorandiste, Gheorghe Bocu rescrie „Doina lui Roman” și i-o dedică acestuia: „Atunci un învățător din Banat, din comuna Șiștarovăț, declamă niște versuri, naive, simple, în fața întregii națiuni. Procurorii maghiari porniră o acțiune în masă ca să amuțească Doina. Dar acelea o exacerbau mai mult. Pe văi, pe lunci, prin codrii, pe câmpii, pe șes, jandarmii nu pot amuți strofele lovite de penalitate:

⁷⁵² Vasile Bogdan, *op.cit.*, pp.24-25.

⁷⁵³ Apud Doru Bogdan, *Dr.Ioan Suciu.....*, pp.130-131.

⁷⁵⁴ Vestul, X, 1939, nr.2324 din 10 august, p.1.

⁷⁵⁵ Voința Banatului, XVI, 1936, nr.13 din 28 martie, p.2.

⁷⁵⁶ Vasile Bogdan, *op.cit.*, p.15.

⁷⁵⁷ Apud Vasile Bogdan, *op.cit.*, p.15.

⁷⁵⁸ *Ibidem*.

⁷⁵⁹ *Ibidem*.

Cântă o mierlă prin păduri
Robu-i Lucaci la Unguriă supărat
Pentru sfânta libertate
Din care noi n-avem parte.

Nu fi mierlă supărată
Nu-i robia neîncetată
Vine-o dalbă primăvară
Fi-va Lucaci liber iară.

Nu prin vreo valoare literară excepțională pătrundeau aceste versuri, ci prin o mare sinceritate a trăirilor. Cuvintele au mai fost folosite de către un alt mare bărbat al nostru, care a fost Alexandru Roman. Ele au fost atunci declamate de elevii liceului din Beiuș, unde Gheorghe Bocu le va fi auzit ca elev al acestei școli. Dar atunci, ele rămâneau fără ecou, declamate de Gheorghe Bocu, o Națiune întreagă le-a auzit și le-a însușit. Marile sentimente sunt toate simple⁷⁶⁰. Și continuă, Sever Bocu, în Memoriile sale: „Doina lui Roman a rămas necunoscută, a lui Lucaci a devenit proprietatea națiunii. Acesta a fost meritul tatălui meu. Iosif Vulcan și-a reclamat la doi ani, după intrarea prescripției juridice paternitatea, lăsându-l până atunci pe tatăl meu care între timp a murit să facă tot calvarul juridic, luând acolo în fața justiției eroic paternitatea pentru Doina lui Lucaci, carea era a sa. Se poate să fi fost Vulcan autorul Doinei lui Roman, tatăl meu nu avea de unde ști aceasta. Doina lui Roman el o avea scrisă în notiță fără nume de autor, căci în Gura Satului însăși nu a apărut iscălită și nici în volumul de versuri al lui Iosif Vulcan nu figurează. În astfel de împrejurări paternitatea el nu o poate reclama decât în fața tribunalului unde trebuia să apară și să spună: „nu vreau să-l condamnați pe George Bocu, nu el e vinovat, eu sunt autorul. Fără această chestiunea rămâne o simplă micime peste care se poate trece...”⁷⁶¹.

Se păstrează, retranscrise, texte risipite pe cărți pierdute, ele însele pagini de roman epistolar. Deci textele vechilor bucoavne:

„Spre aducere aminte însemnez aici celor prezenți și viitori precum în iarna anului 1887-1888 a fos una dintre cele mai grele ierni în cât au degerat și pomii, iar Sf. Gheorghe a fost în Sâmbăta Paștelui. Semnez la 15/27 Mai 1888 George Bocu”⁷⁶².

⁷⁶⁰ Apud Vasile Bogdan, *op.cit.*, pp.15-16.

⁷⁶¹ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci.Memorii*(ed.îngrijită de Cornel Ungureanu și Viorel Marineasa),(în continuare, Sever Bocu, *Drumuri și răscruci..Memorii.....*), Ed.Marineasa, Timișoara, 2005, pp.80-81.

⁷⁶² Vasile Bogdan, *op.cit.*, p.17.

„Cine va fi fericit va mai cânta la 1890 din acest mineu. George Bocu. 3IX 1879”⁷⁶³.

„Spre memoria eternă și suvenire mă subscriu în 7/19 Iulie 1874. George Bocu”⁷⁶⁴.

„Spre memorie eternă însemnez aici precum că în ziua de Sf. Paști 13/25 aprilie 1875 a plouat toată ziua începând de cu noaptea până în noaptea premergătoare spre luni. George Bocu, învățător”⁷⁶⁵.

„Spre eterna aducere aminte mă subscriu aci, 21 mai 1875, învățător din anul 1872 până la 1893”⁷⁶⁶.

„Spre eternă aducere aminte mam (!) scris aci în ziua de Arhanghelu Mihai. 8 noiembrie 1874. George Bocu, docinte rom.ortodox (Mineiul din 1832)”⁷⁶⁷.

„Spre aducere aminte mă semnez aci. 16/28 IX 1884. George Bocu, învățător”⁷⁶⁸.

„Spre aducere aminte am scris că la 31 oct. 1876 a fost neaua așa de mare și în luna ianuarie și faur, ba și în Maiu mai era frig. George Bocu”⁷⁶⁹.

„În anul 1883 a fost o toamnă frumoasă și lungă sămânțată fără ploi foarte plăcută. Am însemnat pentru aducere aminte în ziua de Sf. Dumitru. 26 Oct. 1884. George Bocu”⁷⁷⁰.

„Am scris aci spre aducere aminte peste vreo 20 de ani în ziua de Sânziene. 24 Iunie 1876. George Bocu, învățător”⁷⁷¹.

Unele dintre aceste înscrisuri sunt emoționante sfaturi ale tatălui către fiul său, presimțind că nu va ajunge să-și împlinească datoria față de acesta.

„Fiule, silește carte a învăța, când vei fi mare te va bucura. Am scris la 15/27 Iulie 1879. Duminica. Gheorghe Bocu, învățător”⁷⁷².

„Iubite băiete, ce ești tu eu am fost, ce sunt eu tu vei urma dacă mă vei asculta. George Bocu, învățător român. 18/30 Iulie 1876”⁷⁷³.

⁷⁶³ *Ibidem*, p.18.

⁷⁶⁴ *Ibidem*.

⁷⁶⁵ *Ibidem*.

⁷⁶⁶ *Ibidem*.

⁷⁶⁷ *Ibidem*.

⁷⁶⁸ *Ibidem*.

⁷⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁷⁰ *Ibidem*.

⁷⁷¹ *Ibidem*.

⁷⁷² *Ibidem*, p.19.

⁷⁷³ *Ibidem*.

„Fraților, nedrepti sunt oamenii însă este un Dumnezeu care amar va pedepsi nedreptatea. Iubiți adevărul că și Dumnezeu va va iubi pe acei. El este adevărul și dreptatea.

Omule, caută să ai avere și în ceruri că o vei avea, acolo aceia vor fi în veci.

Scris la 6 aug. 1886. Schimbarea la față. Gheorghe Bocu, învățător”⁷⁷⁴.

La 17 ani, sever Bocu avea să noteze și el într-un Minei tipărit în 1831, care purta și semnătura tatălui său, cuvinte care parcă îi prefigurează destinul: „Viața omului este o sarcină și răsplata luptei este moartea. Șiștarovăț 16 VIII 1891. Spre aducere aminte Sever Bocu, absolvent de maturitate”⁷⁷⁵.

Crucile din țintirimul din deal, păstrează încă amintirea dascălului George Bocu și a familiei sale. Textu e abia lizibil, deși crucea a fost așezată în 1938, de către Sever Bocu:

„Ridicatăm această cruce întru aducere aminte a iubitului nostru tată coborât de la Moții pe aceste meleaguri, ca învățător în comuna Șiștarovăț redeșteptând conștiința națională, cu marele lui suflet de Român, a scumpei noastre mame și mult regretatei noastre surori ce astăzi regăsisau după lunga lor despărțire.

Gheorghe Bocu, mort în 1893 în vârstă de 44 ani

Elena Bocu, moartă în 1939 în vârstă de 92 de ani

Silvia Bocu, moartă în 1892 în vârstă de 15 ani

Privind crucile, îți vin în minte cuvintele așternute pe un alt minei: „Fiei iertat sufletul, așa învățător nu va mai fi în Șiștarovăț până va fi lumea. Semnează Blaguescu Moise, cantor”⁷⁷⁶.

Studiile secundare le urmează la Lipova, după care este înscris la Liceul Maghiar din Arad. În preajma examenului de bacalaureat a fost eliminat din școală întrucât a refuzat să poarte panglica cu culorile drapelului maghiar⁷⁷⁷. Mai târziu își va continua studiile superioare la Academia Comercială din Viena și la Hautes Etudes din Paris⁷⁷⁸.

În anul 1892, Sever Bocu se angajează la Banca „Transilvania” dar, împotriva voinței părinților, pleacă de la această instituție bancară și devine, pentru scurt timp, redactor la ziarul „Tribuna”, alături de Septimiu Albin și Ioan Russu-Șirianu. În această calitate participă la lucrările Con-

⁷⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁷⁶ *Ibidem*, p.20.

⁷⁷⁷ Ioan Munteanu, *Sever Bocu. 1874-1951*, Ed.Mirton, Timișoara, 1999, pp.7-8.

⁷⁷⁸ Calendarul „Voința Banatului”, 1935, p.3; Valeriu Braniște, *Corespondență*, vol.III, Ed.Minerva, București, 1989, p.184, nota 2..

ferinței Naționale a Partidului Național Țărănesc din 1892 și ia astfel primul contact cu fruntașii mișcării memorandiste. A rămas impresionat de cuvântarea magistrală ținută de Alexandru Mocioni la Conferință, deși nu-i împărtășea poziția: „Îmi aduc aminte cu sfințenie de acele vremi în cari persoana noastră, interesele noastre mărunte din acea mișcare nu mai contau, ea ne lua și ne ducea cu ea, tumultuos”⁷⁷⁹, va scrie spre sfârșitul vieții, Sever Bocu.

Sub impulsul acestor simțăminte a pornit organizarea unei importante manifestații politice la Lipova în zilele când delegația memorandistă se afla în capitala Austriei, în mai 1892. Sute de tineri din Lipova, având la butonieră o panglică albastră cu inscripția „Totul pentru Națiune”, și-au dat acordul la cauza Memorandumului. În seara acelei zile, Sever Bocu, principalul organizator al manifestației, este arestat și excortat de către 12 jandarmi maghiari, trimis apoi la Timișoara, închis și interogat. Este primul său contact cu temnițele maghiare. În amintirea acestor momente din viața sa, va ridica, mai târziu Crucea de piatră care avea să-i poarte numele⁷⁸⁰, pe dealul de la marginea Lipovei. Crucea Memorandumului de la Lipova de pe dealul numit la „Rugă”, stâlp simbolic al istoriei - început al martiriului - amintește de un tânăr de 19 ani - avea să scrie Constantin Miu - Lerca în 1934⁷⁸¹.

În calitate de redactor și proprietar (coprietari au fost N. Oncu, Roman Ciorogariu, I. Raicu, Sever Bocu) al ziarului „Tribuna” din Arad, Sever Bocu întreprinde o susținută campanie pentru difuzarea ziarului și afirmarea noului activism politic stabilit la Conferința națională a Partidului Național Țărănesc de la Sibiu din ianuarie 1905. Din primăvara până în toamna anului 1905, străbate zeci de localități bănățene, de la Timișoara la Cubin, la Orșova și Panciova, apoi trece pentru prima oară Carpații în Vechiul Regat. În cursul anului 1906 își continuă drumul prin orașele României, făcând o bună propagandă ideilor tribuniștilor și cauzei naționale, stabilind noi contacte politice la Craiova, Ploiești, Pitești, Brăila, Galați, Roman, Tecuci. Acum o va cunoaște pe viitoarea sa soție, Marilina, fiica distinsului primar al orașului Sinaia, cu care se căsătorește în anul 1907⁷⁸². „Însăși căsătoria mea revoluționară societatea arădană. Nu se cunoșteau între Ardeal și Vechiul Regat legături ca acestea matrimoniale. Cazul nostru era primul. Și el își avu consecințe. Soția mea nu era ceea ce se chiamă femeie politicianizantă, dar de un ascuțit instinct de femeie, în chestia națională. Și-l datora acesta originii ei ardelene, după tată. Tatăl ei

⁷⁷⁹ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, II, Discursuri, București, 1945, p.308.

⁷⁸⁰ *Ibidem*, p.307.

⁷⁸¹ Vestul, V, 1934, nr.1243 din 25 noiembrie, p.1.

⁷⁸² Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, I, *Memorii*, Timișoara, 1939, p.63.

era din Bran și ea crescută în Sinaia într-o atmosferă romantică a legăturilor cu Ardealul. Era oare cumva pregătită pentru această misiune. Venirea ei învioră societatea arădană”⁷⁸³.

Marilina avea să dovedească, încă din primii ani ai căsniciei, că știe să stea cu demnitate alături de soțul său. Prezență tutelară în rândul localnicilor, îndrăgostită de coloratele costume populare de pe valea Mureșului, de folclorul de aici, ea a dat un aer aparte societății de atunci. „Organiză, împreună cu doamna Oncu, soția fruntașului arădan, Nicolae Oncu, baluri, serate, șezători literare, cu scriitorii din București, care se desvoltau în demonstrații naționale”⁷⁸⁴. Își lua costumul, simbolic, o dictatură, căreia nu-i rezistau nici ungurii. Seratele costumate le arătau o înaintare victorioasă a superiorității românești. La acele baluri soția mea invită prieteni și prietene din țara ei. Îmi aduc aminte de mici demonstrații, prințului Brâncoveanu ca următoarea. Invitasem pe prințul Basarab-Brâncoveanu la un asemenea bal. Lua parte la el întregul corp ofițeresc cu generalul din Cetate, episcopi, etc. La intrarea în sala de bal, muzica îl primea cu Imnul Regal... Azi, nu e înțeleasă această dar ce profund sens lua atunci. Altădată, Regina Maria, pe atunci principesa moștenitoare, fu silită, printr-un accident de tren, în drum spre străinătate, să stea o zi întreagă, până la repararea liniei, în un sat românesc de pe valea Mureșului, Căpruța, nu departe de Lipova, cu copiii ei. Seara, când reluându-și drumul, trecu prin Radna, soția mea o aștepta cu peste 2000 de români în gară și-i dădu un buchet de trandafiri. Urale, însuflețire! A doua zi toată presa maghiară, ministerul de externe, se sesiză și se făcu un mare tărăboi. Deputaților angajați pe atunci în nu știu ce acțiuni în Parlament nu le plăcu. Desaprobare manifestă din Radna, pe care soția mea și-o luă asupra-și ca răspundere. Ziariștilor maghiari le spune:

Principesa Maria este principesa mea. Eu sunt din Sinaia și nimeni nu mă poate opri să-i dau flori.

Această activitate a ei fu atât de rodnică, încât aradul se simțea oare cumva la putere. Iniție ridicarea unui Internat pentru Școala de fete. În doi ani fu înfăptuit. Se adresă lui Vasile Stroiescu, marele mecenat basarabean, cari îi trimise 100.000 franci aur. Cu ce mai colectă cuvântul trup se făcu. În tot acest timp celelalte orașe dormeau și Aradul vorbea pentru toate”⁷⁸⁵.

Împreună cu Gheorghe Pop, Ioan Russu-Șirianu, I. Montani, Constantin Bucșan, Sava Raicu, Sever Bocu va iniția construirea Palatului tri-

⁷⁸³ Vasile Bogdan, *op.cit.*, p.78.

⁷⁸⁴ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, I, *Memorii*, Timișoara, 1939, p.64.

⁷⁸⁵ Vasile Bogdan, *op.cit.*, pp.78-79.

buneu din Arad, semnând actul de înființare îngropat pentru urmași, la temelia clădirii. Actul cuprindea și următoarele cuvinte legate de menirea ziarului: „...să lucreze pentru apărarea și reîntregirea națiunii românești în drepturile ei istorice pe acest pământ veșnic românesc, pentru izbânda deplină și finală a cauzei noastre și pentru stăpânirea desăvârșită și de veci a limbii, culturii și naționalității românești în aceste părți și locuri”⁷⁸⁶. Iar finalul este emoționant: „Fie ca cei ce vor citi IARĂȘI acest document să vadă visul nostru cu ochii și toate gândurile noastre sfinte și tainice a avea și deplin izbândite”⁷⁸⁷.

Sever Bocu considera însă activismul parlamentar ca o acțiune „tranzacțională ocazională”, care trebuie să completeze acțiunea politică desfășurată de păturile largi ale populației românești. Apelul la popor, prin intermediul presei sau prin participarea la adunările naționale, a rămas pentru el un factor de rezistență morală în fața presiunii exercitate de autoritățile maghiare⁷⁸⁸. Pentru articolele publicate în ziarele arădene a fost pus sub strictă supraveghere, fiind considerat „unul din cei mai periculoși agitatori valahi”⁷⁸⁹. Temnițele „...au constituit marile mele suferințe în tot răstimpul acela de 13 ani”⁷⁹⁰. Între Oradea, locul proceselor și Arad, temnița, Bocu s-a ales cu amărăciunea și îmbărbătarea că susține o cauză pentru care merită să lupti, dar nu îl părăsește un sentiment al trădării. „Mă aflam încarcerat în temnițele din Arad, deci în neputință de a mă apăra, când foaia deputaților mă lovia peste amândoi obraji, cu insultele cele mai grosolane, făcându-mă agent al lui Mangra și al guvernului maghiar. Situația mea devenise într-adevăr intolerabilă, lovit cu egală necruțare de guvernul maghiar, cel puțin pe drept și de guvernul român, care era oarecumva Comitetul Național, pe atât de nedrept, inelegant, barbar. Ba aș putea spune că la unguri mai puteam conta în extremis la vreun me-najament, la români, nu”⁷⁹¹.

În anul 1904 i-au fost intentate primele procese de presă pentru articolele: „*Atentatul comitatului în contra noastră*”⁷⁹², „*Dezastre*”⁷⁹³ și „*Tribuna*”⁷⁹⁴. Bocu a fost acuzat pentru delictele: provocarea de revoltă și

⁷⁸⁶ Apud Stelian Vasilescu, *Publiciști precursori ai Marii Uniri*, Ed.Facla, Timișoara, 1988, p.207.

⁷⁸⁷ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, I, *Memorii*, Timișoara, 1939, p.187.

⁷⁸⁸ Vasile Popeangă, *Aradul centru politic al luptei naționale din perioada dualismului(1867-1918)*, Ed.Facla, Timișoara, 1978, p.171.

⁷⁸⁹ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, I, *Memorii*, Timișoara, 1939, p.81.

⁷⁹⁰ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci.Memorii*, Ed.Marineasa, Timișoara, 2005, p.134.

⁷⁹¹ *Ibidem*.

⁷⁹² *Tribuna poporului*, nr.219, 1903.

⁷⁹³ *Idem*,nr 223, 1903.

⁷⁹⁴ *Idem*, nr.1, 1904.

amenințări primejdioase la adresa guvernului maghiar, provocarea unor sentimente și stări de ură contra unei clase și întărâtarea națiunii române și a altor națiuni împotriva națiunii maghiare⁷⁹⁵. În realitate, articolele incriminate nu conțineau nici cel mai mic îndemn la revoltă, la ură națională sau de clasă, dar erau o acuzare virulentă a politicii guvernanților maghiari față de românii din Transilvania și, totodată, un avertisment dat acestora cu privire la consecințele grave ale politicii lor în problema naționalităților din Ungaria. Legile - scrie Sever Bocu în primul articol menționat - nu sunt respectate când este vorba de interesele românilor, care sunt împiedicați să-și aleagă reprezentanții naționali în Dietă sau Congregația comitatensă. Se pun „cătușele și puștile și tunurile în calea noastră: când mergem să ne plângem împăratului, ei (domnii, guvernanții) ne stau în cale și ne aruncă în temniți”⁷⁹⁶. Împotriva celor aleși în Congregațiile comitatense, autoritățile recurg la amenințări și pedepse ca „să bage frica în ei; uzând de legea electorală în mod abuziv împart cercurile electorale în așa fel încât să îi defavorizeze pe români. Populația românească – precizează Sever Bocu - plătește birurile, dă cătanele, își îndeplinește toate obligațiile, suferă și rabdă respectând legile. Pentru ea au rămas doar amarul și foamea astfel că „nu este în lume neam de oameni care să știe suferi cât suferim noi, românii”⁷⁹⁷. Cu demnitate, întreabă și atenționează guvernanții: „De ce ne chinuiți, de ce ne faceți numai nedreptate, de ce limba noastră o huiduiți, de ce ne batjocoriți pe noi? Cerem dreptul nostru, să trăim și noi ca oamenii pe pământul nostru în statul nostru, în comitatul nostru, în țara noastră. Nu ne-am vândut noi robi vouă, nici cu sabia nu ne-ați cucerit ca vouă să vă slujim și foamea să ne fie numai parte în lume! Loc cerem plugurilor noastre dornice de arat. Suferim, răbdăm. Necazul ni-l purtăm, legea o ascultăm, dare dăm, cătane dăm, dar nu o să fie bine în țară dacă pe noi ne scoateți din drepturile noastre”⁷⁹⁸.

Aceeași critică vehementă la adresa politicii cercurilor guvernant maghiare o face și în articolul „Dezastre”. Legile și constituția „au devenit cuvinte deșarte”⁷⁹⁹. Pacea și liniștea internă au fost distruse, în timp ce guvernanții nu urmăreau decât să-și păstreze puterea. Articolul se încheia cu un avertisment: „Istoria e atât de bogată în pilde când izbucnirea exploziilor populare au pricinuit prăbușiri mari, de tronuri și state”⁸⁰⁰.

⁷⁹⁵ Drapelul, IV, 1904, nr.13 din 29 ianuarie/11 februarie, p.2.

⁷⁹⁶ Tribuna poporului, VII, 1903, nr.219 din 29 noiembrie/12 decembrie, p.1.

⁷⁹⁷ *Ibidem*.

⁷⁹⁸ *Ibidem*.

⁷⁹⁹ Tribuna poporului, VII, 1903, nr.223 din 4/17 decembrie, p1.

⁸⁰⁰ *Ibidem*.

Pentru aceste luări de poziție în presă, Sever Bocu a fost chemat în fața Tribunalului din Oradea în noiembrie 1904. Dezbaterile au durat aproape o săptămână, trezind un puternic ecou în opinia politică românească. Ședințele Tribunalului s-au transformat în manifestații politice organizate spontan de tineretul român din Oradea, care umplea până la refuz sala unde se desfășura procesul. Asistat de avocatul și militantul național Ioan Suciu, publicistul arădean se apără în limba română, fiind mereu aclamat de tinerii prezenți la proces, președintele tribunalului fiind nevoit în două rânduri să evacueze sala de proces. Întărim aceste afirmații prin cuvintele lui Sever Bocu de mai târziu: „Primele mele procese au fost dezbătute în Oradea la 1904 în Noiembrie. Apărătorul meu era Ioan Suciu. Erau incriminate patru articole. O săptămână au durat dezbaterile. Ioan Suciu își angajă tot talentul său în lupta cu procurorul Barothy, care ajunge procuror general mai târziu, la Curtea de Casație în Budapesta, prin aceste merite de procese române. Strălucita apărare a lui Ioan Suciu fu un prilej de manifestare entuziastă a tinerimii academice din Oradea, în sala dezbaterilor. De două ori președintele a evacuat sala din cauza studenților români. Această tinerime ne însoțea de la Hotel la Tribuna de la Tribunal la Hotel, dând loc la câteva ciocniri pe acest parcurs cu poliția. Sfinte vremi, ce curat era acel entuziasm! În ultima zi a proceselor, dezbaterile au continuat până dimineața. Era ora 4 când am început eu discursul meu de apărare, în românește. Era unanimă impresia că discursul meu îmi agravase situația. Aceasta conte însă pentru mine puțin. Și eu le vorbeam nu juraților ci acelor tineri care veghiaseră toată noaptea cu noi. Am și fost răsplătit cu aplauzele lor. Dimineața la 6 Oradea se trezea în uralele acelei tinerimi, care ne sărbătorea cu entuziasm.

Tribunalul m-a condamnat la 3 luni și 15 zile, temniță ordinară și câteva mii de coroane, aur, pedeapsă în bani și la suportarea cheltuielilor de proces”⁸⁰¹. Un avocat al său avea să ofere, involuntar, o notă de umor unuia din procese. „Drumul la procese la Oradea noi îl făceam cu acceleratul de Budapesta, pe care-l schimbam la Bichiș-Ciaba spre Arad. La ultimul proces, Iustin Marșieu întâlnește în tren pe episcopul Hossu, care mergea la Roma în audiență la Papa. În Bichiș-Ciaba schimbă trenul și din greșeală luă cufărul lui Hossu. Care nu-i fu mirarea când în Oradea în loc de dosare scotea din cufăr reverenzi, potcapii. Văzu fatala greșeală, apărarea mea plecase la Roma... Dar ce făcea episcopul la audiența papală? Iustin Marșieu putu obține amânarea procesului, istorisind tribunalului întâmplarea, dar ce va face episcopul fără haine? - se frământa Iustin Mar-

⁸⁰¹ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci. Memorii*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2005, pp. 136-137.

șieu. Sosi curând și telegrama de la el și îi putu trimite cufărul. Hossu povesti și Sfântului Părinte întâmplarea în prezentarea scuzelor amânării audienței”⁸⁰².

Viața în temniță a fost greu de suportat. „Am stat o iarnă în întuneric 18 ceasuri pe zi. Noaptea se lăsa în celuluă la ora 3 după masă și dura până a doua zi la 9. De ce-aș mai descrie o zi de suferință. Tot întemnițatul cred că e un Silvio Pallico, numai că n-are fiecare talentul lui Silvio Pellico să-ți exteriorizeze acele suferințe. Păianjenul din celulă, musca cea mare e oaspetele la masă, alături de tine, la fărâmiturile ce-i rămân și-ți pare bine de ea ca de o ființă. Este oare condei care poate să descrie bucuria de ziua eliberării? Este literalmente sentimentul învierii din moarte. Este o amețeală care te cuprinde și parcă trebuie să înveți să umbli printre oameni, venindu-ți mereu să râzi, să plângi. Iată, mă gândesc la acea luptă inegală și permanentă, la acel neisprăvit al meu proces cu statul maghiar. Ce a mai rămas din el în sufletul meu?... Urile s-au dus, procesul s-a stins. Ba, ce ciudat este acest suflet omenesc! Îmi reamintesc de toate clipele părăsirii temniței. Ele erau prea fericite. Și totuși lăsau și nostalgii. Era poezia suferinței. Mai aruncam o privire în urmă asupra patului, mesei de brad, laviței și asupra întregii acelei circumferințe în care se mișca viața mea. Un ultim rămas bun și de la păianjen, musca mă părăsise ea la năvala primăverii. Soția mea brodase, în lungile seri de așteptare, un acoperământ pe pristolul capelei românești din temniță. Pânza se află și azi acolo cu inscripția: „În amintirea soțului meu care s-a rugat aici în anul 1904”. Ungurii au lăsat-o”⁸⁰³.

Dar Bocu nu ar fi rămas el însuși dacă nu continua și în închisoare, spre furia autorităților, activitatea ziaristică. „Am amintit că de trei ori călcasem pragul temniței Aradului, de trei ori se zăvorâse ușa grea de pe malul Mureșului după mine. Acum nu numai eu, ci și soția și fetița mea cunoșteau bine topografia temniței. Ba până la urmă puturăm stabili și o corespondență secretă între noi. Când se însera, soția mea și fetița veneau pe malul părăsit și-și semnalau prezența și absența paznicului, prin tuse. Eu nu le puteam vedea, mă urcam pe masă și le puteam arunca prin geamul pe care intra lumina pieziș, de sus, plicuri chiar cu articole pentru ziar. Era plină de pericole experiența dar totuși am făcut-o de câteva ori”⁸⁰⁴.

Sever Bocu a mai fost condamnat de două ori la câte două luni de temniță, dar tot ordinară. „Era mare deosebirea. Temnițe de stat pentru de-

⁸⁰² *Ibidem*, p.141.

⁸⁰³ *Ibidem*, pp.138-139.

⁸⁰⁴ *Ibidem*, p.140.

licvenții politici în Ungaria erau două: la Seghedin și Vaș. Regimul aici era cât se poate de liberal, osândiții erau toată ziua laolaltă, își puteau aduce mâncarea de afară, citi ziare, cărți etc. Temnița ordinară erau penitenciarele pentru criminali. Codul penal în materie de presă avea două calificări: agitația la ură contra națiunii maghiare era delict și pedepsit cu temniță de stat, îndemnul la rebeliune era crimă și pedepsit cu temniță ordinară. Din întâmplare, toate procesele în care am fost judecat au avut această calificare a îndemnului la rebeliune. Și astfel am intrat de trei ori tot în temniță ordinară⁸⁰⁵.

Dar a fost prea mult. Probabil că uneori trebuie să decizi astfel, să părăsești tu câmpul de luptă, deși adevărul este de partea ta. Luptele politicianiste au făcut ca „Tribuna” să piardă. Așa și-a pierdut și Bocu, deziluzionat și istovit, sensul de a mai rămâne la Arad. Familia sa părăsește orașul de pe Mureș în anul 1912 și se stabilește în România. „Plecarăm. Soția, cu fetița mea, care avea 5 ani, cu pașaport, în regulă, prin Vama Predealului. Eu, care n-aveam pașaport, ca urmărit pentru alte vreo 30 de articole, incriminate, fără pașaport, prin Vama cucului, pe la prietenul meu Ghiță Pop din Poiana Sărată. În Poiana Sărată nu e vamă, numai o cazarmă de jandarmi, așezată chiar pe graniță, pe malul unei gârle, care e granița. Când seara jandarmii se așezau la masă, prietenul meu știa că lăsau granița fără pază. Așa am trecut. Le mai putui schița un salut celor cu pe-ne de cocoș prin geam, și Ardealului care se pierdea în negurile înserării. Apoi, sării gârla, granița... Ghiță Pop zvârli geamantanul după mine și totul se aranjă. El plecă îndărăt, în sat, eu, în noapte, spre destinații necunoscute”⁸⁰⁶.

Și continuă Bocu: „Din Arad nu ne-am oprit până la punctul cel mai îndepărtat al pământului românesc, în Dobrogea, unde vroiam să ni se piardă și urma. Eram doi ostracizați, cari veneau aci ca înainte cu 16 veacuri Ovid, expulzat de Roma între sarmați. O viață nouă doream să începem, în care să uităm și să fim uitați”⁸⁰⁷. La „capătul lumii”, familia Bocu încerca o investiție, singurul moment de acest fel din viața lor. Experiența jurnalistică deocamdată suspendată, dși avea mai târziu să colaboreze la ziare din București, ei cunosc aventura unui nou început. Cu mari eforturi materiale vor construi un hotel la Techirghiol, fiind astfel unul dintre primii ctitori ai faimoasei stațiuni turistice. „Printr-un cumnat, cunoscusem fermecătorul port al României și al speranțelor noastre, noi. Concepusem un plan îndrăzneț, dar văzut cu ochi siguri. Vom face aici,

⁸⁰⁵ *Ibidem*, pp.137-138.

⁸⁰⁶ *Ibidem*, p.132.

⁸⁰⁷ *Ibidem*, p.141.

pe o limbă de pământ, între mare și miraculosul lac, un hotel, care trebuia să izbutească. Adunarăm, cum puturăm mijloacele bănești care nu ajungeau și formau unica, marea și permanenta noastră grijă, tot timpul, pe care totuși o puturăm învinge prin o tenacitate și mai mare. Celelalte, munca noastră, privațiunile noastre, nu mai erau griji ci plăceri crescânde, pe măsură ce vedeam că le vom birui. Doi ani a durat munca noastră, dură, aspră, de salaori uneori. Eu veneam pe vârfuri de căruțe, de cărămizi, piatră, nisip. Nu ne cunoștea nimeni. Eram niște Robinsoni. Două ierni am stat în niște barăci de scânduri. Cel ce cunoaște rigorile coastei noastre își poate da seama de jertfele unor oameni cari se angajau la asemenea duriții. Două ierni nu ascultam decât simfonia crivățului ucrainian prin crăpăturile barăcii noastre ceea ce nu făcea decât să ne strângem mai mult laolaltă. Altădată, e drept, ne aflam ca sub meridional. Atunci era „Sahara țării românești – cum o descrie soția mea într-un foileton – îmbrăcată și flori de câmp, nu urlă fiara, dar plânge marea,, ... nouă totuși, ni-a coborât în suflet o adâncă pace, fiindcă veneam de pe plaiuri unde nu era Sahara, dar urla fiara... Pe locul unde am fixat noi o temelie se ridică azi un oraș, Eforia, al cărui fondatori suntem noi”⁸⁰⁸.

Gazde primitoare și culte, Marilina și Sever Bocu vor face din hotel locul de întâlnire sau odihnă pentru importante personalități politice, din țară și străinătate. Regele Ferdinand, Regina Maria, principele Nicolae, Nicolae Titulescu, Barbu Știrbei, Otto Czernin von Busche ș.a. Sever Bocu susține activ campania proantantistă dusă de N. Filipescu în perioada neutralității, pentru intrarea României în război și eliberarea provinciilor românești aflate sub stăpânirea marilor imperii.

În anul 1915 și prima jumătate a anului 1916 se detașează ca un foarte activ colaborator al revistei „Tribuna”, alături de Iosif Șchiopul, Gheorghe Stoica, Zaharia Bârsan, ș.a., editată la București de Onisifor Ghibu, Gheorghe Pop și Constantin Bucșan. Susține întemeierea unităților militare de voluntari bănățeni, ardeleni și bucovineni, cât și intrarea României în război de partea Antantei. În acest sens, participă la o serie de întruniri publice cu această orientare, iar prin ziarul „Tribuna” de la București aduce noi argumente în favoarea necesității desăvârșirii unității statale a românilor. „Prin intermediul ministrului de externe din guvernul român, adeseori oaspetele lui Sever Bocu la Techirghiol, îi documentează primului ministru Ion I. C. Brătianu necesitatea menținerii integrității Banatului istoric și includerea acestei cerințe în Tratatul cu Antanta”⁸⁰⁹.

⁸⁰⁸ *Ibidem*, pp.141-142.

⁸⁰⁹ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, I, *Memorii*. Timișoara, 1939, p.117.

La intrarea României în Primul Război Mondial, Sever Bocu a solicitat, deși avea 42 de ani, înrolarea ca voluntar. După o serie de tergiversări birocratice îi este admisă înrolarea, alături de alți fruntași ardeleni: Octavian Tăslăuanu, Ghiță Pop, ș.a. Pentru activitatea ce o va desfășura în anii războiului în România, un tribunal militar din Ungaria l-a condamnat, în contumacie, la moarte⁸¹⁰. Intrarea sa sub arme s-a făcut, neașteptat, printr-un moment ce-și are simbolurile lui. „Eu am fost repartizat la Armata I, la Craiova. Înainte de a pleca acolo, mă oprise în București un prilej trist, foarte trist pentru întreaga țară, pentru mine îndeosebi. Murea la București prin cangrenarea brațului împușcat, la Craiova, în ziua în care inspecta frontul și lua comanda întregii armate I, viteazul de la Cerna, generalul Dragalina, care mai avu fericirea să spargă acolo el, ca bănățean, milenarele frontiere ale nedreptății. Spiritul cutăruiva legionar al lui Traian cobora în eroismul lui. Generalul Dragalina trecuse în Banat din acea falangă de grăniceri cari au dat atâția generali străluciți Armatei austro-ungare, ca sublocotenent, munții și se înrolă în Armata română...”⁸¹¹.

Este repartizat la Biroul de informații, unde se ocupă, zi și noapte, de interogarea prizonierilor germani și austro-ungari aduși de pe front. La Craiova, Sever Bocu sprijină de asemenea pregătirile de apărare ale orașului odată cu apropierea trupelor inamice. Împreună cu Cartierul General se deplasează apoi la Slatina, unde, timp de o săptămână, va lua parte la dirijarea unităților române aflate în retragere spre noile sectoare de front. Pleacă apoi la Pitești. „Am fost de la Cartier patru inși să descurcăm circulația pe șosea, la pod și să îndrumăm unitățile în retragere la noile destinații, Ion Ghica din Giurgiu, I. Mitilineu, Richard Franasovici, actualul ambasador în Polonia, și eu. O săptămână a durat munca noastră acolo cu schimbul, ziua și noaptea, câte 4-4 ceasuri...”⁸¹². La Pitești, generalul Prezan preluase comanda Armatei I și pregătea dramatica încleștare de pe Neajlov. În cursul acestei bătălii, Sever Bocu s-a aflat în localitatea Bragadiru, cu misiunea de transmite a ordinelor și de primire a rapoartelor de la diviziile angajate în luptă. „Patul meu era pe mese, în biroul meu unde mi se instalase telefonul”⁸¹³. După pierderea bătăliei, va pleca cu cartierul spre Urziceni, de unde se organizează retragerea și regruparea. „Bătălia de la București se sfârși cu înfrângerea noastră. Înfrângere/...De abia de acum, la nenorocire, se vor pune în valoare virtuțile militare, ancestrale, de veche rasă războinică, energia rasei noastre, nepuizabilă, nebiruită,

⁸¹⁰ Calendarul „Voința Banatului”, 1935, p.37.

⁸¹¹ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci.memorii*, Ed.Marineasa, Timișoara, 2005, p.186.

⁸¹² *Ibidem*, p.193.

⁸¹³ *Ibidem*, p.201.

neînfrântă...”⁸¹⁴. De aici va pleca spre Bârlad, pe un ger cumplit, apoi: „Ne imbarcăm Cartierul în tren ca să fim gata în orice clipă, dar nu plecăm până în penultima clipă. Un ceas după plecarea noastră, avangardele inamice intrară în Urziceni. De aici încolo, trenul costila face etape de câte o zi în fiecare gară, până la Bârlad”⁸¹⁵. Apoi va ajunge la Iași.

În ianuarie 1917 s-a constituit la Iași Comitetul celor 12 care va deveni principalul organism de conducere al românilor refugiați din Transilvania. Alături de Sever Bocu, din Comitet mai făceau parte: Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Ion Nistor, Ion Udrea, Ioan Matei, Aurel Popa, Zaharia Bârsan, ș.a. Aceștia vor redacta o *Declarație*, care a fost trimisă guvernului Austro-Ungariei de către primul-ministru, Ion I. C. Brătianu. Declarația făcea precizarea că membrii Comitetului, în numele refugiaților ardeleni, declară „război Monarhiei austro-ungare pentru a alipi Ardealul la patria mamă, România”⁸¹⁶. Se argumentează, totodată, această decizie prin aceea că „Dezrobirea Ardealului se obține numai prin sacrificii din partea tuturor, deci și a ardelenilor”. În aceeași zi de 7 ianuarie 1917, Ministerul de Interne al Regatului României delegă pe cei 12 membrii ai Comitetului, printr-un act confidențial „să acționeze în vederea recrutării voluntarilor bănățeni, ardeleni și bucovineni în Armata Română. Guvernul Austro-Ungariei i-a învinuit pe membrii Comitetului de „înaltă trădare”⁸¹⁷ și a dispus, prin sentință judecătorească, condamnarea lor la moarte, în contumacie. În amintirile sale, notate peste decenii, Sever Bocu va scrie. „Am fost împreună cu alți 12 (membrii ai Comitetului-n.n.), printre care părintele Lucaciu, condamnat la moarte, în efigie, condamnare publicată în monitorul Oficial din Budapesta, iar casa mamei mele din Lipova a fost pusă sub sechestru”⁸¹⁸.

Următorul episod al biografiei lui Sever Bocu am putea spune că reprezintă cea mai importantă activitate a sa din acei ani, voluntarii. Contribuția la Marea Unire, voluntarii și mai apoi strădaniile sale pentru propășirea Banatului constituie momentele de vârf ale unei vieți care a înțeles să se consume la cea mai înaltă tensiune, rectiliniu, fără cruțare și compromisuri. Pentru aceasta, Sever Bocu trebuia să înțeleagă mersul vremii, pătrunzând în înțelegerea evenimentelor. Atunci, în plin război, mereu atent la ceea ce se întâmplă în Banat și Transilvania dar, și în afara spațiului românesc, spre deosebire de guvernării de la București, că acea încrâncenare, în pofida tragismului său, poate avea și alte consecințe, posi-

⁸¹⁴ *Ibidem*, p.203.

⁸¹⁵ *Ibidem*, p.204.

⁸¹⁶ *Unirea Transilvaniei cu România. 1918*, București, 1978, pp.440-441.

⁸¹⁷ *Octavian Goga în corespondență*, București, 1975, pp.17-20.

⁸¹⁸ Ioan Munteanu, *op.cit.*, p.13.

bil benefice pentru oamenii pământului său. „Pe frontul austro-maghiar se desăvârșea o revoluție!... Națiunile atâta timp chinuite își luau revanșa. Dualismul austro-maghiar își producea roadele, inevitabile roade, prezise de antecesorii noștri. Când îi citesc azi pe Mocionești, pe Babeș, mă gândesc că ei trebuiau să aibă o adevărată regalare intelectuală în ceruri. Austro-Ungaria se prăbușea mai mult prin această Revoluție, decât prin pierderea războiului. Habsburgii își expiau greșelile de o jumătate de secol, prompt, fără apel, implacabil. Puteau chiar să câștige războiul, destinul nu și-l puteau evita. Din acest fenomen, unic, în istorie, fenomenul austriac, ieșea ideea legionarilor. Dar ideea nu era înțeleasă în București, nici apreciată. Am tras atenția Bucureștiului încă-n neutralitate asupra acestui fenomen și se puteau lua diferite măsuri încă de pe atunci, cari cu siguranță dădeau un maxim de foloase. Dar, în București au dat de urechi surde. Credința aici era că atacul în Transilvania va fi fulgerător și astfel nici nu se ascultau alte păreri”⁸¹⁹.

Împotrivirea față de autoritățile austro-ungare lua din ce în ce mai mult forma dezertării, soldații și ofițerii ardeleni și bănățeni de pe frontul de est predându-se de bună voie pentru a nu mai participa la un război în favoarea celor care le ocupau teritoriile de secole. „Și au dezertat și ai noștri în mase, poate nu toți pentru a se înrola din nou, în captivitate, fiindcă nu toți sunt eroi, dar pe nimeni ne mai reținându-l un patriotism austro-ungar, nimeni ne mai având ce apăra, pe front, toți hotărâți a se preda, dezerta. Deși tardiv, se desăvârșia și revoluția ardelenilor și bănățenilor... Scrisorile de acum au început să circule prin Rusia de la lagăr la lagăr, iar comandaturile lagărelor au fost trezite din viața lor ticnită și rentabilă de nenumărate cereri ale românilor, cari doreau ba separarea de unguri și nemți, ba concentrarea în lagăre speciale, ba trimiterea ca voluntari în armata română.

Un murmur de voie bună a pătruns prin toate lagărele unde erau prizonieri români și pentru prima dată răsuna *Deșteaptă-te române* prin măgurile siberice, prin codrii Uralului și prin adâncurile văilor Krivoirogului. Curentul odată pornit n-a putut fi stăvilit nici de sabotarea rușilor, nici de amenințarea prizonierilor nemți și unguri, nici de retragerea din Transilvania”⁸²⁰.

Sever Bocu avea să redacteze patru memorii pentru a atrage atenția guvernului asupra acestui fenomen, asupra foloaselor pe care le-ar aduce voluntarii ardeleni și bănățeni pentru sprijinirea armatei române în această conflagrație, mai cu seamă că prizonierii cehi și iugoslavi se orga-

⁸¹⁹ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci. Memorii*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2005, p.208.

⁸²⁰ *Ibidem*, pp.210-211.

nizaseră deja, sprijinind forțele naționale din țările lor pentru îndeplinirea idealurilor. O conjunctură favorabilă face ca țarul să aprobe problema voluntarilor români. „După aceasta s-a făcut prima concentrare a prizonierilor noștri în lagărul de la Darnița, lângă Kiev. Ajunși aici prizonierii și-au ales un comitet de ofițeri, în fruntea căruia l-au pus pe Victor Duleu. Prin februarie 1917 guvernul de la Iași l-a trimis la Darnița pe colonelul Pietraru, care înrolă 500 de ofițeri și 1500 de soldați - prima recoltă - cu un angajament iscălit, prin cari deveneau soldați ai vitezei armate române. Pe timpul acesta eu abia, mă sculam din exantematic”⁸²¹.

După săptămâni de suferință, îngrijit cu abnegație de soția sa, se reface treptat. Pleacă apoi pentru un timp la Odesa, unde așteaptă răspuns la cererea adresată ministrului de interne, Alexandru Constantinescu, de a aproba deplasarea sa la Kiev pentru a edita un ziar destinat prizonierilor români. Obține aprobarea și ajunge la Kiev la 15 iulie 1917. Cu ajutorul lui Ghiță Pop, Iosif Șchiopul și Filaret Doboș tipărește, în 5.000 de exemplare, la 20 iulie 1917, primul număr al ziarului „România Mare”⁸²². Va reuși, cu mari eforturi, să tipărească în mii de exemplare, 22 de numere ale gazetei și să le trimită în lagărele de prizonieri români. „în aceste 22 de numere câte am scos la Kiev -va scrie Sever Bocu- din ziarul „România Mare” găsesc probe duioase, splendide de caracter, de iubire de neam, cărora le-am răspuns, la toate prin ziar, scrisori de la oameni simpli, dintre care unii exteririzau, prin versuri, sentimente nu întotdeauna personale, ci colective, obștești”⁸²³. Timp de aproape jumătate de an, redacția ziarului „România Mare”, Sever Bocu în primul rând, au fost legătura nemijlocită a miilor de prizonieri români din lagărele rusești cu Țara, cu idealurile ei naționale. Prin intermediul acestul ziar au aflat știrile referitoare la situația de pe diferite fronturi, din țările neutre sau beligerante, despre organizarea voluntarilor sârbi, slovaci, cehi, polonezi sau despre frământările revoluționare din Rusia.

Sosirea primului grup de voluntari la Iași, la 8 februarie 1917, avea să electrizeze o populație disperată de evoluțiile frontului. Dincolo de atmosfera sărbătorească, de flori și se parăzi, de cuvântări aprinse se desprinde certitudinea unui act de dreptate istorică, revenirea, în fapt, a Transilvaniei și banatului la patrie. În drum spre Iași, voluntarii aveau să fie primiți la Chișinău cu fast și căldură. „Vestea trecerii voluntarilor peste Basarabia răscolia din adâncuri un indferentism basarabean. Ofițerii și soldații noștri plecau la război ca la nuntă, ceea ce-i va impresiona pro-

⁸²¹ *Ibidem*, p.212.

⁸²² *Ibidem*, p.217.

⁸²³ Ioan Munteanu, *op.cit.*, p.13.

fund pe cei care abia acum își frecau ochii din o somnolență seculară. În gara Chișinăului, înflăcăratul naționalist Murafa, care a murit pe urmă moarte de martir, le înmână voluntarilor un steag național, pe care să-l ducă și să-l împlânte în Alba Iulia, în cetatea lui Mihai. Părintele arhimandrit Gore li-a predat o icoană pe care să o așeze în catedrala Mitropoliei la Sibiu”⁸²⁴.

De fapt ceea ce se întâmpla atunci era, cu adevărat istorie. Sever Bocu a avut șansa ca, cel puțin în prima parte a vieții sale, să participe la construirea istoriei României Mari ctitorită la 1918. Gazeta „România Mare”, cât și redactorii săi, au constituit în tot acest răstimp un puternic focar de susținere a idealului național și de mobilizare a conștiințelor spre înfăptuirea acestuia. La 21 iulie 1917, Sever Bocu are o primă întâlnire cu Thomas Masaryk, viitorul președinte al Cehoslovaciei. Rezultatul acestei întâlniri a fost convocarea unui Congres al reprezentanților națiunilor oprimite din Monarhia austro-ungară. Proiectul discutat cu Masaryk este trimis prin curier guvernului român de la Iași, pentru a fi aprobat. Cu sprijinul ministrului de interne, Alexandru Constantinescu, mijlocește primirea liderului mișcării naționale cehe la membrii guvernului român în octombrie 1917⁸²⁵. La 15 septembrie 1917, Sever Bocu participă la Congresul reprezentanților popoarelor din fostul Imperiu țarist și susține dreptul națiunilor la autodeterminare și organizare democratică, încheindu-și discursul cu cuvintele: „Trăiască libertatea tuturor naționalităților”⁸²⁶.

La Kiev, Sever Bocu participă la o altă manifestație politică a reprezentanților cehilor, slovacilor, slovenilor, românilor, polonezilor, croaților, sârbilor, ucrainenilor din Monarhia austro-ungară. Cu acest prilej, se adresează miilor de participanți în limba franceză, dezvoltând ideea dreptului națiunilor oprimite de a acționa unite pentru destrămarea statului multinațional austro-ungar. Indiferent de finalul războiului, susține Sever Bocu, fiecare națiune aflată sub stăpânire străină trebuie să-și proclame dreptul legitim la autodeterminare: „Orice s-ar întâmpla, suntem hotărâți a continua lupta până la biruința dreptului nostru, care este și dreptul tuturor popoarelor asuprite. Orice mijloc legal sau ilegal, pașnic ori revoluțio-

⁸²⁴ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci. Memorii*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2005, pp.214-215.

⁸²⁵ România Mare, I, nr.11 din 28 septembrie 1917; Vezi și Vasile Dudaș, *Voluntariatul românilor ardeleni, bănățeni și bucovineni în anii primului război mondial*, în „Almanahul tuturor românilor”, Ed. Augusta, Timișoara, 1998.

⁸²⁶ Sever Bocu, *Opt luni la Kiev* (în continuare *Opt luni la Kiev...*), Timișoara, 1933, p.6; *În vâltoarea luptei pentru Unire. Amintiri ale voluntarilor bănățeni* (în continuare *În vâltoarea luptei pentru Unire.....*), ediție îngrijită de Vasile Popeangă, Ed. Multimedia, Arad, 2002, p.21.

nar, ne este bun contra dușmanilor noștri⁸²⁷. Cu acest prilej, afirmă din nou voința românilor de a-și desăvârși unitatea național-statală. „Acest război ne-a unit și ne-a contopit sufletele cu frații noștri din România; jertfa comună ne-a înlănțuit; sângele vărsat împreună și pe care-l vom vărsa cu frenezie pentru cauza unității noastre, ne-a înjghebat într-un singur bloc. De acum nici o putere de pe fața pământului nu ne va mai putea despărți”⁸²⁸. În cuvântarea amintită, Sever Bocu a dezvoltat ideile pe care le-a susținut la Congresul Armatei Ucrainiene din 20 octombrie 1917. Și cu acest prilej a declarat public că oprimarea națională din Austro-Ungaria va fi înlăturată, exprimându-și în același timp speranța că armata de voluntari români va contribui la împlinirea acestui deziderat.

Chestiunea voluntariatului și a sacrificiului autoacceptat l-a frământat enorm pe Sever Bocu și va fi, în întreaga perioadă interbelică, pentru el o problemă de conștiință. Poziția sa în problema voluntariatului, pe care a afirmat-o constant în anii interbelici, ne conduce la conturarea unei laturi a profilului său moral și politic. Sever Bocu a căutat mereu să pună în lumină patriotismul și dăruirea efectivă a celor înrolați ca voluntari, a celor care au avut prilejul să participe la acțiuni operaționale, în contrast cu „voluntarii” de după război, mulți dintre aceștia aflați în posturi importante în România Mare.

Corpul voluntarilor români „să nu se creadă că s-a născut așa de la sine ușor, ca o necesitate, recunoscută de toți din primul moment. O, nu, a trebuit o întreagă luptă prealabilă ca el să poată lua naștere”⁸²⁹. Când scrie aceste memorii, Sever Bocu mărturisește și intenția să nu împartă oamenii între „eroi” și „lași”, să „nu idealizeze pe unii și să denigreze pe alții”⁸³⁰. Dar, scrie omul politic bănățean în 1933, în plină afirmare a carierei sale, este „sigur că voluntariatul a fost un admirabil mijloc de selecțiune. A fost termometru conștiinței naționale, care era firesc să pulseze mai viu în Ardeal și Banat, pământul clasic al naționalismului românesc”⁸³¹. Sever Bocu elogiaza participarea voluntarilor ardeleni și bănățeni la războiul pentru reîntregire națională dar, nu ezită să condamne cu vehemență pe cei care au refuzat voluntariatul. „Au fost destui prizonieri care au refuzat să se facă voluntari. E firesc. E mai puțin firesc, că am avut destui intelectuali, care au refuzat cetățenia românească. Ei n-aveau încredere în victoria finală și nu vroiau să-și compromită puțința reîntoarcerii. Mulți din

⁸²⁷ Sever Bocu, *O pt luni la Kiev*, Timișoara, 1933, p.7; *În vârtoarea luptei pentru unire.....*, pp.17-18.

⁸²⁸ Sever Bocu, *Opt luni la Kiev.....*, p.7; *În vârtoarea luptei pentru Unire.....*, p.18.

⁸²⁹ *În vârtoarea luptei pentru Unire.....*, p.14.

⁸³⁰ Ioan Munteanu, *op.cit.*, p.15.

⁸³¹ *În vârtoarea luptei pentru Unire.....*, p.27.

aceștia au ajuns mai târziu la demnități în statul român, deputați, senatori, prefecti, primari. Națiunea a uitat defecțiunea lor, i-a amnistiat și i-a recrutat conducătorii de mai târziu numai după criteriile utilității”⁸³².

Viața politică kieveană era, în acea vreme, frământată pe mai multe planuri. Întâi era războiul, care îi adusesse aici pe voluntarii români, dar și pe cei cehi, neînțelegerile dintre ucrainieni și aceștia din urmă degenerând în conflicte uneori sângeroase. Pe de altă parte însuși poporul ucrainian se ridica la conștiința propriei sale ființe eliberându-se de hegemonia rusă, încercând să-și configureze personalitatea statală într-o vreme în care se pregătea și se desfășura revoluția bolșevică. Iată de ce, Sever Bocu nu s-a limitat doar a conduce un ziar și a activa pentru lărgirea mișcării voluntarilor, ci s-a implicat și în viața politică a comunității internaționale în care se afla. O făcea însă cu sentimentul că se găsește într-un spațiu de respectabilă civilizație. Mărturisirea prilejuiește o admirabilă pagină de presă descriptivă. „Kievul e un oraș superb, mama orașelor ruse, cum e supranumit, așezat pe marginea Niprului. Fondam în orașul acesta un ziar românesc și-i dădeam un destin în opera întregirii... Asistam la renașterea naționalității ucraine din gloria războinică a lui Bogdan Hmelnicki și din una literară a lui Sevcenko, Mistralul Ucrainei. Ne cufundam ca într-o mare de visări în Lavra Mitropolitului Movilă, vlăstarul strălucit din osul Movileștilor, care va ilustra vremea lui, va fi Reconstructorul întreg Ortodoxismului”⁸³³.

La Kiev, Sever Bocu a întreținut intense legături cu personalități importante ale vieții politice ucrainiene, primul ministru Vinnicenکو, istoricul Hrușevsky, marele hatman Petliura, membrii Radei ucrainiene. Încerca să folosească orientarea politică antirusească a liderilor ucrainieni pentru a sprijini mișcarea națională din Basarabia, în vederea unirii acesteia cu România. Obține de la guvernul Petliura armament și muniție pe care le trimite la Chișinău pentru înarmarea Gărzilor Naționale Române și apărarea Capitalei amenințate de gărzile bolșevice rusești. Insistă de asemenea pe lângă guvernul român să grăbească trimiterea unor unități militare în sprijinul Sfatului Țării din Basarabia și pentru apărarea vieții și avutului locuitorilor basarabeni de atacurile bandelor înarmate bolșevice. În urma insistențelor fruntașilor români aflați la Kiev, s-a decis ca un detașament din rândul voluntarilor să plece la Chișinău, cu un tren militar special. La 6 ianuarie 1918, detașamentul va fi atacat prin surprindere de către gărzile bolșevice în gara din Chișinău și va fi dezarmat. „Primul sân-

⁸³² *Ibidem*.

⁸³³ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci. Memorii*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2005, pp. 216-217.

ge ce se varsă pentru Basarabia -consemna Sever Bocu în memoriile sale- era sânge ardelean și bănățean. Unul dintre cei morți, N. Macavei era din Lipova”⁸³⁴.

La începutul lunii ianuarie 1918, Sever Bocu se reîntoarce la Iași și militează pentru intensificarea activității românilor aflați sub stăpânire străină. La 21 ianuarie 1918 se pun bazele noului Comitet al românilor din Austro-Ungaria din care făceau parte Octavian Goga, Ion Nistor, Octavian Tăslăuanu, Ion Mețianu, V. Duleu, M. Popovici, Alex. Lapedatu, Onisifor Ghibu, Sever Bocu, ș.a. După semnarea preliminariilor păcii de la Bufta și dizolvarea Corpului voluntarilor români, Sever Bocu, Octavian Goga și alți fruntași ai românilor bănățeni, bucovineni și ardeleni vor pleca în Franța pentru a susține pe cale politică, desăvârșirea unității de stat a românilor⁸³⁵.

Drumul lui Sever Bocu spre Paris a fost un lung coșmar. La 7 iulie 1918, cu un pașaport fals pe numele Sergiu Bogdan, cu câteva mii de ruble și un cec de zece mii de franci, travestit în negustor demobilizat, pleacă din Iași la Odesa, apoi de aici la Kiev. Aici trăiește momente dramatice, deoarece orașul era ocupat de trupele germane, care-l puteau aresta și preda autorităților austro-ungare pentru a fi executat. Pleacă la Moscova, apoi ajunge la Petrograd la 27 august 1918, unde domnea teroarea bolșevică, încât „în fiecare dimineață te întrebi dacă vei mai ajunge seara, iar seara dacă vei mai ajunge dimineață”⁸³⁶. Cu mari dificultăți se strecoară la Stockholm, iar de aici, cu un vapor britanic, trece în Anglia ajungând la 22 septembrie la Londra. „Am făcut drumul acesta, prin Apocalips, din Iași la Paris, în 87 de zile. O vară.”⁸³⁷. După o ședere de 10 zile la Londra, unde a avut întâlniri cu o mulțime de personalități între care și Seton-Watson, a plecat la Paris. „Aici eram așteptați, zoriți chiar pe drum să grăbim venirea noastră, fiindcă ne aștepta un fel de rol de arbitri, în cearta neisprăvită, de care ne vorbiseră și englezii, și care nu era altceva decât strămutarea la Paris a certurilor politice de acasă”⁸³⁸.

În capitala Franței, Sever Bocu se va alătura eforturilor unor importanți oameni politici pentru a susține necesitatea și legitimitatea unirii Transilvaniei, Banatului, Bucovinei și Banatului cu România. Este membru al Consiliului Național al Unității Române, prezidat de Take Ionescu. Din Consiliu mai făceau parte personalități de prim rang ale vieții publice

⁸³⁴ *Ibidem*, p.232.

⁸³⁵ Calendarul „Voința Banatului”, 1935, p.38.

⁸³⁶ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci.Memorii*, Ed.Marineasa, Timișoara, 2005, pp. 259-260.

⁸³⁷ *Ibidem*, p.260.

⁸³⁸ *Ibidem*, p.261.

și culturale românești. Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Constantin Angelescu, Traian Vuia, Nicolae Titulescu, I. Cantacuzino, Lascăr Catargi, Partenie Cosma, C. Costescu Comneanu, I. Găvănescu, Simion Mândrescu, Constantin Mille, G. G. Mironescu, I. Ursu, ș.a. Sever Bocu își concentrează eforturile spre combaterea propagandei naționaliștilor sârbi privitoare la Banat. La 12 octombrie 1918, ca urmare a solicitării adresate de liderii Consiliului Național, Ministerul de Externe al Franței făcea cunoscut că îl consideră interpretul cel mai autorizat „al idealurilor naționale românești și îl asigură de „Concursul întreg al Republicii Franceze”⁸³⁹. La 5 noiembrie 1918, Consiliul Național de la Paris este recunoscut oficial de guvernul SUA, la 12 noiembrie de Anglia, iar la 19 noiembrie 1918 de guvernul italian⁸⁴⁰.

Sever Bocu sosea la Paris, obosit dar pregătit și hotărât să apere cauza Banatului. Din păcate, atmosfera din comunitatea românilor era identică cu cea pe care o lăsase la Iași, dezbinare, ambiții personale și un mare uitat: însăși cauza națiunii. „Parisul era atunci o forfoteală de refugiați, poloni, cehi, jugoslavi, ucraini, greci, români, sârbi, îndeosebi mulți, căci ei își abandonaseră aproape toți țara. Pe noi războiul ne-a divizat. Eram două Români. Una, cea cu Regele, era cu aliații, dar mai era una, cea cu nemții, care a rămas la București. Faptul acesta trebuia să ne pună -și ne-a pus!- într-o permanentă inferioritate față de sârbi, oricari ar fi fost sacrificiile noastre. Iar până la urmă, „oarba neunire” trebuia să-i divizeze și pe cei ce stăteau pe baza războiului, în fața problemelor vitale ale Națiunii ce se puneau la Conferință”⁸⁴¹.

Esența acestor conflicte era opoziția ireconciliabilă dintre cei doi mari bărbați de stat, Ion I.C.Brătianu și Take Ionescu. În ceea ce-l privește pe Sever Bocu, acesta avea să se ocupe mai întâi de popularizarea cauzei românilor, neglijată de autoritățile de la București. Pentru a sprijini eforturile delegației române la Conferința de Pace și pentru a susține cauza românească în opinia occidentală, din 7 ianuarie 1919 Paris va fi editată gazeta săptămânală „România Mare”, având ca redactor șef pe Sever Bocu. Un alt frontispiciu, alte probleme, cele ale voluntarilor români privite dintr-o perspectivă nouă, apoi cele ale pregătirii Conferinței de Pace. Între altele, Sever Bocu va milita pentru repatrierea prizonierilor bănățeni, ardeleni și bucovineni din lagărele statelor Antantei, contribuind efectiv la

⁸³⁹ Ioan Munteanu, *op.cit.*, p.17.

⁸⁴⁰ *Ibidem*.

⁸⁴¹ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci.Memorii*, Ed.Marineasa, Timișoara, 2005, pp.261-262.

reîntoarcerea în țară a mii de români⁸⁴². Pentru a grăbi întemeierea legiunilor de voluntari din rândul prizonierilor aflați în Italia, Consiliul Național al Unității Române a decis ca Sever Bocu să se deplaseze aici pentru a sprijini acțiunile lui Vasile Lucaciu, Simion Mândrescu, Ion Ursu. Se pare că deplasarea nu s-a realizat, întrucât războiul se va încheia⁸⁴³. Va activa pe lângă delegația română la Conferința de Pace, ca un consilier tehnic, în problemele integrității Banatului istoric⁸⁴⁴. În acest scop, publică în capitala Franței, două importante lucrări documentare. *Les legions roumaines de Transylvanie. L'iredentisme roumain* (1918) și *La question du Banat. Roumains et Serbes* (1919), a căror valoare informațională pentru realitățile sociale, etnice și geografice din Banatul istoric este subliniată de către marele savant francez, Em. de Martonne⁸⁴⁵. Timp de peste un an depune eforturi considerabile pentru a susține integritatea Banatului și unirea acestuia cu România. „Toată vara lucraseră sârbii, cehii, polonii, italienii, ucrainii, cu o vie propagandă, din om în om. Noi ne puneam abia atunci pe lucru. Astfel apărură, pe rând, micile broșurele în chestia Banatului, care forma marea ciocnire dintre noi și slavi, la conferință... Marea greutate, de a scrie ceva mai temeinic, era, lipsa oricăror izvoare ale Recensământului maghiar din 1910. Primele exemplare ale cărții mele, traduse și în englezește, fură luate de sub teasc, de la Imprimerie și duse și împărțite printre membrii Comisiei de 10, unde se dezbătea chestia Banatului. În fața acestei Comisii s-a prezentat și Ion I. C. Brătianu, precum spunea, nu s-apere teza românească, ci să protesteze că aceasta se poate măcar pune în discuție, fiindcă această chestie a fost definitiv tranșată încă înainte de intrarea României în război, prin tratatul care poartă pe el semnăturile Angliei, Franței, Italiei și Rusiei, tratat care a fost condiția însăși a intrării României în război. Dimpotrivă, Vestnich și o serie de tehnicieni, cu o somitate geografică printre ei, pe care o aveau la Sorbona, profesorul Cvi-jici, apoi profesorul Radanovits etc., au apărut cu un mare lux de amănunte punctul de vedere sârb, drepturile lor asupra Voivodinei, care, în trecut, n-a existat sârbească în Bănat, și a privilegiilor primite de la Împărații din Viena, cari tot mai putea sluji la ceva. Îndeosebi atacau Timișoara și Vârșețul, unde- spuneau ei- noi n-avem nimic, dar ei au două Episcopii, vrând a dovedi că noi n-am fi decât oaspeți în aceste ținuturi, penetrațiuni ulterioare, ceea ce dovedesc instituțiile lor religioase,

⁸⁴² Vasile Dudaș, *Sever Bocu și voluntariatul românilor ardeleni, bănățeni și bucovineni în anii primului război mondial*, în *Almanahul tuturor românilor*, Ed. Augusta, Timișoara, 1998, p.87.

⁸⁴³ *Corespondența lui George Moroianu. 1891-1920*, vol.I, Ed. Dacia, Cluj, 1981, p.183.

⁸⁴⁴ *Vestul*, V, 1934, nr.1433 din 25 noiembrie, p.3.

⁸⁴⁵ *Ibidem*.

episcopale și mănăstirile, cari sunt slave. Faptul că noi nu ne apărăm, că nici nu încercăm a răsturna alegațiile, n-a făcut impresie bună.

Cât privește cartea mea, cetitorul nu-mi va lua de o lipsă de modestie că relatez o scenă dintre mine și de Martonne, celebrul geograf de la Sorbona, expert tehnic al guvernului francez în conflictele de caracter local, de interese limitate, cum li se spunea, europene, care fusese chemat și-n America la Wilson spre a-l pune în curent cu acele conflicte”⁸⁴⁶.

Va rămâne în deceniile următoare cu amărăciunea dezmembrării Banatului. Intransigența sa în chestiunea Banatului îl va îndepărta politic de Take Ionescu și Octavian Goga, de care l-au legat până atunci idealuri comune și o largă colaborare. Numeroase articole publicate de Sever Bocu în perioada interbelică conțin referiri critice și chiar atacuri dure, unele nejustificate, la adresa lui Octavian Goga, care nu l-a sprijinit la Paris în problema integrității Banatului⁸⁴⁷.

Conferința de Pace de la Paris încheie un capitol și în viața lui Sever Bocu. Se întoarce acasă la Lipova și începe drumul spre oameni. Dacă până acum viața sa putea fi urmărită în volumul antologic, primul din „Drumuri și răscruci”, cea nouă de după 1919, o putem reface din paginile celor două publicații editate de acesta. „Voința Banatului” și, mai cu seamă, „Vestul”. Se disting astfel două drumuri: cel al omului politic, deputat, apoi, în anii guvernării Partidului Național Țărănesc, director al Directoratului Banatului, și cel al omului de cultură, militant activ al cauzei afirmării românești. Cele două drumuri se întrepătrund în ceea ce am putea numi *bănățenismul lui Sever Bocu*, în fapt apărarea răspicată a drepturilor trăitorilor din această provincie românească în raport cu Capitala, cu centralismul suficient și disprețuitor practicat acolo, „care n-a mai cunoscut provincia în cei 200 de ani ai ei de diferite experiențe. Acest pericol ne amenință direct cu distrugerea. De unde vreți ca provincia să poată scoate mijloacele pentru o politică de expansiune, de imperialism, când toată vloga i se cară de acolo exact ca înainte cu 200 de ani la Constantinopol?”⁸⁴⁸.

Idealul Marii Uniri, cu entuziasmul său fără de margini, avea să fie curând dat uitării, înecat în meschinărie și lupte politice de culise. Spiritul balcanic s-a răsfrânt și peste Carpați, sufocând spiritul de inițiativă, ducând în derizoriu hărnicia atât de cunoscută a oamenilor din această parte a țării. Poruncile de la centru, dar mai cu seamă dările către visteria

⁸⁴⁶ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci. Memorii*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2005, pp.265-266.

⁸⁴⁷ Ioan Munteanu, *op. cit.*, pp.17-18.

⁸⁴⁸ Apud Vasile Bogdan, *op. cit.*, p.171.

națională, au sfârșit prin a slăbi tradiția de muncă a Banatului. Iată de ce lupta trebuia luată de la capăt, altcum, cu alte mijloace.

Îndată întors în țară, Sever Bocu s-a angrenat în reorganizarea Banatului și buna funcționare a administrației de aici. Membru marcant al Partidului Național Român din județul Timiș-Torontal, este ales în anul 1921, pentru prima oară, deputat în Parlamentul României, în circumscripția electorală Buziaș, demnitate pe care o va păstra timp de două legislaturi, până la aruncarea sa în temniță de către regimul comunist. În această calitate, va cere Parlamentului să respingă ratificarea tratatului cu Regatul Sârbo-Croato-Sloven și să lase deschisă această chestiune. În discursul pe care-l rostește în Parlament, pornește de la ideea că de buna conviețuire dintre români și sârbi s-a îngrijit natura când a dat frontiera lor, naturală, pașnică, pe Tisa și pe Dunăre⁸⁴⁹. Se impune -afirmă Sever Bocu- necesitatea respectării granițelor stabilite prin Tratatul României cu Antanta la 4 august 1916. Încălcarea acestuia a însemnat o nedreptate făcută poporului român. Poziția lui Sever Bocu în această chestiune este discutabilă, dar trebuie remarcat că nu pornea din concepții șoviniste sau anexioniste. De altfel, intransigența lui Sever Bocu, chiar dacă nu era confirmată de realitățile diplomatice internaționale, era împărtășită de o bună parte a populației bănățene. Este una din cauzele care i-au asigurat o incontestabilă popularitate în această zonă a țării⁸⁵⁰, concretizată în alegerea sa de nouă ori în Parlamentul României⁸⁵¹.

Din anul 1922 va fi neîntrerupt în fruntea Uniunii voluntarilor români din Primul Război Mondial, depunând eforturi susținute pentru împrăștierea lor. Redactează și va conduce ca director, timp de trei ani ziarul „România”, organul de presă al Partidului Național Român⁸⁵². La 12 ianuarie 1923 a fost ales președinte al Organizației Partidului Național Român din județul Timiș-Torontal, succedând în această funcție pe Vasile Chiroiu și Gh. Adam⁸⁵³. În urma fuziunii Partidului Național Român cu Partidul Țărănesc, în octombrie 1926, devine președintele organizației Partidului Național Țărănesc din județul Timiș-Torontal. Această funcție o va păstra vreme de două decenii, curmată, și ea, de închisoarea de la Sighetul-Marmației.

Începând cu anul 1921 editează gazeta săptămânală „Voința Banatului” care va fi, timp de aproape 25 de ani, o adevărată cronică a vieții politice, sociale și culturale din vestul României. Din sutele de articole

⁸⁴⁹ Voința Banatului, IV, 1924, nr.1 din 6 ianuarie, p.2.

⁸⁵⁰ Calendarul „Voința Banatului”, XIV, 1942, p.36.

⁸⁵¹ Ioan Munteanu, *op.cit.*, p.10.

⁸⁵² Vestul, V, 1934, nr.1433 din 25 noiembrie, p.3.

⁸⁵³ Ioan Munteanu, *op.cit.*, p.18.

purtându-i semnătura, răzbat atacurile vehemente, cu destule accente subiective, la adresa actelor legislative și guvernamentale ale Partidului Național Liberal, dar în același timp se afirmă omul politic, temperamental, devotat partidului din care făcea parte. Deși, uneori cu nuanțe pătimase, critica sa menține în limitele decenței, iar atacurile la persoană sunt rare. Sever Bocu remarcă faptul că la secția de vot din comuna natală, Șiștarovăț, „guvernul (liberal - n.n.) n-a întrunit nici 10%. Șiștarovățul, Cușvedia, Labășișul, Chizdia, Vizma, Checheșul au învins în ele toată umilința trecutului. Sărăcimea aceasta dintre păduri s-a înscris în armata libertății”⁸⁵⁴.

Criticile violente la adresa politicii Partidului Național Liberal au atras excluderea sa în două rânduri, până în 1928, din Parlamentul dominat de liberali. În februarie 1928 este exclus din nou, deși ca deputat a obținut cele mai multe voturi într-o campanie electorală dirijată de guvernul liberal. Poziția lui Sever Bocu este explicabilă dacă ținem seama de faptul că a fost împuternicit de Iuliu Maniu cu organizarea campaniei în Banat pentru înlăturarea liberalilor de la guvernare. Sever Bocu a publicat numeroase articole în presă și va lansa apeluri către populația bănățeană pentru o acțiune politică, legală, fermă, în vederea înlăturării Partidului Național Liberal de la conducerea țării. În acest sens, demersul său a fost susținut de importante personalități ale vieții publice din vestul țării: Coriolan Băran, dr. Liviu Cigăreanu, dr. Aurel Leucuția, Constantin Jicu, dr. Ion Pascu, dr. Aurel Văleanu, Mihail Gașpar, Ioanichie Neagoe ș.a.⁸⁵⁵.

În urma unui articol publicat de Sever Bocu în „Voința Banatului”⁸⁵⁶ s-a cristalizat ideea convocării marii întruniri politice de la Alba Iulia în mai 1928. Adunarea menționată avea menirea să devină un moment hotărâtor pentru înlăturarea liberalilor de la conducerea țării. O contribuție importantă i-a revenit lui Sever Bocu în redactarea Moțiunilor adunărilor politice organizate de Partidul Național Țărănesc în București (1 martie 1928) și Alba Iulia (6 mai 1928)⁸⁵⁷, prin care se cerea Partidului Național Liberal să renunțe la guvernare.

Odată cu venirea țărăniștilor la putere, este numit Ministru al Banatului, fără portofoliu, în primul guvern condus de Iuliu Maniu. Populația bănățeană îi face o frumoasă primire la Timișoara, Buziaș, Recaș, Comloș, Lipova. În urma reorganizării administrative făcute de guvernarea național - țărănistă a fost numit la conducerea Directoratului VII Ministerial, care avea în jurisdicție județele din sud-vestul României. Alege-

⁸⁵⁴ Voința Banatului, VI, 1926, nr.26 din 27 iunie, p.1.

⁸⁵⁵ Idem, VIII, 1928, nr.4 din 21 ianuarie, p.1.

⁸⁵⁶ *O mare adunare la Alba Iulia*, în Voința Banatului, VIII, 1928, nr.19 din 6 mai, p.1.

⁸⁵⁷ Voința Banatului, VIII, 1928, nr.13 din 25 martie, p.5; Idem, nr.19 din 6 mai, p.1.

rea sa în aceste demnități a fost cât se poate de firească, pentru că Sever Bocu devenise liderul real al acestei provincii. O dovedesc, printre altele, și călduroasele primiri făcute de locuitorii multor localități bănățene, dar și numeroase omagii care îi sunt adresate de personalități naționale și regionale cu diferite prilejuri. Între acestea se detașează Iuliu Maniu care, vizitându-l la Lipova cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani, face câteva aprecieri antologice: „Eu n-am avut virtuțile să fiu în locul în care m-a pus soarta, dar odată ajuns unde am fost n-am putut să-ți dau nimic, deși am vrut să-ți dau totul ce atât de mult ai binemeritat. Țin să-ți spun că eu te-am iubit întotdeauna pe dumneata. Pentru tradiționalismul dumitale, pentru talentul și scrisul dumitale, pentru suferințele din temnițele ce le-ai făcut, pentru ruina dumitale, lăsând tot și străbătând drumurile pe întreg continentul, pentru țara d-tale dusă la Paris, pentru întregirea scumpului d-tale Banat, pentru calvarul urcat în tot acest timp din urmă, pentru toate atacurile suferite în care ai putut avea totuși o mângâiere că ele n-au venit de la români adevărați.

Personalitatea D-tale, sufletul d-tale s-au contopit cu sufletul poporului bănățean, convingându-mă că d-ta ești șeful și apostolul predestinat poporului bănățean”⁸⁵⁸.

Din păcate, perioada activității sale oficiale în fruntea Banatului va fi scurtă. O va rememora cu multe prilejuri revenind de fiecare dată la localitatea considerată de el etalon și în care a investit o bună parte din energiile sale. „Am guvernat în Bănat numai 3 ani din 21. După mine rămâne totuși tot ce s-a făcut în Bănat, în acest interval de 21 de ani de viață de stat românească. Rămâne un monument biserica din Lipova – un document care era atât de necesar, că nu suntem atât de fără istorie, aduși de vânt, pe aceste plaiuri, fără civilizație, proprie, care n-am servit decât ca material la o civilizație a altora. Rămâne un orașel, o burgadă românească ce poate fi socotită de sat, de orașel, model. Restul n-a fost nimica. Am aruncat pe șoselele Banatului miliarde, fără a avea o singură șosea. Am reparat câteva biserici, pe sate, dar, altceva, sub aere paerenius, durabil, în afară de acestea nu am făcut”⁸⁵⁹.

În scurta perioadă de timp în care a ocupat posturi decisive a avut inițiative având ca scop rezolvarea cerințelor locuitorilor Banatului. Localitatea Lipova a fost ridicată la statutul de oraș; a fost modernizată șoseaua Timișoara – Lipova; s-a extins rețeaua electrică și pavarea străzilor din Lipova, unde a sprijinit de asemenea, ridicarea noului local al primăriei și

⁸⁵⁸ Apud Vasile Bogdan, *op.cit.*, p.180.

⁸⁵⁹ *Ibidem*, p.185.

reconstrucția cartierului de locuințe distruse de inundațiile din anul 1932⁸⁶⁰.

Plecarea sa de la putere oferă adversarilor politici prilejul de a-i contesta realizările, ba, mai mult, de a-l acuza că își însușise bani din cei alocați pentru dezvoltarea Lipovei. Urmează un proces care, în final, îi va da dreptate lui Bocu, dar nu i-a putut șterge amărăciunea din suflet. Va vorbi în mai multe rânduri despre aceasta. „Am lăsat în casa Primăriei Lipova, la plecarea mea de la putere, 3 milioane de lei în bani gata și nici o datorie. Când venisem la putere găsisem 3 milioane de păduchi de lemn în Primărie. Lipova era un sat prăpădit cufundat în întuneric, l-am lăsat oraș luminat cu lumină electrică, până în văile lui cele mai profunde. Mă gândesc ce era să fie nenorocirea ce s-a deslănțuit, dacă trona asupra ei și întunerecul de mai înainte. Aveam și victime omenești, cu siguranță. Am mai lăsat o Biserică, un Internat, o Primărie, străzi pavate, parc, abatoriu, luntrițe ca să vorbesc și despre lucruri mici, dar cari au avut daruri mari (...).

Pentru toată această muncă extraordinară, Consiliul comunal ales liber, care era instrumentul meu de realizări, a fost dizolvat pentru „nereguli”, iar doi colaboratori ai mei, Primarul și secretarul general, condamnați la 6 luni de temniță, prin uneltirile acestei Comisii interimare”⁸⁶¹.

Într-o scrisoare publică adresată mareșalului Averescu, al cărui guvern formulase aberațiile la adresa sa, Sever Bocu avea să afirme cu un umor amar: „În tot cazul, domnul Mareșal, eu nu am nici moșii, nici palate, nici vile; am o casă în Lipova încă din 1912 și existând la noi cărți funduare, îi puteți constata și sarcinile, dacă vă interesează. Dacă totuși dumneavoastră știți sau credeți că ași poseda asemenea bunuri existente numai în fantezia „Îndreptărei” vă declar și vă rog să faceți uz juridic de această declarație:

Dăruiesc toate moșiile, palatele, vilele mele, în afară bine înțeles de casa în care locuiesc, cui veți voi d-voastră”⁸⁶².

Din inițiativa lui Sever Bocu a fost ridicat Monumentul marelui luptător național, Vincențiu Babeș, dezvelit la Timișoara la 22 noiembrie 1934⁸⁶³. Pentru aducerea pe pământ românesc a osemintelor lui Vincențiu Babeș a fost susținut de dr. Ilie Gropșianu. Reînhumarea osemintelor acestuia la Hodoni, unde s-a născut cărturarul bănățean, i-a prilejuit lui Sever Bocu o pertinentă și obiectivă apreciere asupra activității lui Vincențiu Babeș și a mișcării naționale din Transilvania. „Mormântul lui Vichente

⁸⁶⁰ Calendarul „Voința Banatului”, 1935, p.38.

⁸⁶¹ Apud Vasile Bogdan, *op.cit.*, p.185.

⁸⁶² *Ibidem*, p.188.

⁸⁶³ Vestul, V, 1934, nr.1433 din 25 noiembrie, pp.2-3.

Babeș -afirma Bocu în fața miilor de participanți la ceremonie- nu e pentru noi gol, lipsit de semnificație, de simbol. Suprema lui morală este: Națiunea și Patria înainte de orice! Sunt frumoase convingerile și pentru convingeri trebuie să dăm orice luptă, dar națiunii trebuie să-i știm sacrifica și convingerile, aceasta ne-o transmit ei ca moștenire spirituală”⁸⁶⁴. Țichindeal i se pare lui Sever Bocu a fi o piatră de hotar în istoria Banatului. Îl citește, merge pe urmele lui pentru a-i căuta mormântul și, pentru că nu-l găsește, în amintirea sa ia inițiativa și se ridică un monument la Becicherecul Mic. La ceremonia dezvelirii și sfințirii acestui monument la 4 decembrie 1932, au participat peste 20.000 de persoane, țărani și intelectuali bănățeni⁸⁶⁵. Cu acest prilej, Sever Bocu ține un discurs subliniind personalitatea de excepție a lui Țichindeal, din care răzbate cunoașterea temeinică a valorilor spiritualității românești pe care s-a clădit conștiința națională.” Țichindeal - afirmă Bocu - e plin de latinitate, până la uimire; plin de acea mândrie romană ce străbate din fiecă și al său, de printre șire, până la obsesie, la exces, devenind prin acesasta un izvor imens de forțe creatoare... Conștiința latinității făcu din el un martir”⁸⁶⁶. La parastasul de un an, adresându-se mulțimii adunate în fața monumentului, Sever Bocu spunea: „S-a spus în sens de reproș că Te-am așezat la margine de drum. Eroare! Așezarea ta aici e în o perfectă unitate a mistiei Tale! Tu ai fost drumul, în sensul Mântuitorului, care a spus: <Eu sunt drumul!>... Tu erai drumul nostru pe care pășit-au înainte cu un veac destinele noastre! Drumul pe care în noaptea rătăcirilor l-am pierdut și pe care l-am regăsit prin Tine!...”⁸⁶⁷.

În același an a organizat aducerea în țară pe un drum triumfător, a osemintelor lui Eftimie Murgu, aflate într-un cimitir din Budapesta⁸⁶⁸. Reînhumarea sa în cimitirul din Lugoj a ocazionat o ceremonie cu adânci reverberații naționale în condițiile înmulțirii sloganurilor și pretențiilor revizioniste. Sever Bocu a avut o constant admirație față de ființa vulcanică, de revoluționar autentică a acestul bănățean și a fost printre puținii care i-au luat apărarea împotriva uitării la care îl condamnaseră cei care nu au știut să-i înțeleagă idealul. O va face Bocu în articole, în conferințe, dar, mai cu seamă, urmând pas cu pas osemintele acestuia de-a lungul drumului întoarcerii lor în pământul de acasă. Reîntoarcerea lui Murgu în pământul natal, afirmă Sever Bocu, are loc în împrejurările când la noi se

⁸⁶⁴ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, II, *Discursuri*, București, 1945, p.54.

⁸⁶⁵ Vestul, III, 1932, nr.867, p.1.

⁸⁶⁶ Idem, III, 1932, nr.687, p.1.

⁸⁶⁷ Apud Vasile Bogdan, *op.cit.*, pp.205-206.

⁸⁶⁸ Vestul,, III, 1932,nr.700, pp.2-3.

redeschide procesul milenar cu ungurii, crezut definitive închis”⁸⁶⁹. În accepțiunea sa „Murgu schimba în Banat la 1848, revoluționar și în sens de frondă, direcția istorică. El proclamă Banatul, provincie românească, un fel de Voievodat și se așează, cu titlul de căpitan, în frunte...”⁸⁷⁰. În anul 1937 sprijină ridicarea Monumentului cu bustul lui Coriolan Brediceanu la Lugoj⁸⁷¹.

Pe aceleași coordonate s-a înscris și activitatea sa politică, în calitate de președinte al organizației Partidului Național Țărănesc din județul Timiș - Torontal, iar din decembrie 1936 ca vicepreședinte al acestui partid pentru Ardeal și Banat⁸⁷². A fost principalul organizator al impresionantei întruniri antirevizioniste de la Timișoara din 24 mai 1936. Cu acest prilej, în prezența celor peste 50.000 de participanți, au condamnat politica revizionistă a granițelor și de amenințare a păcii, importante personalități ale vieții publice românești: Ion Mihalache, Virgil Madgearu, dr. Nicolae Lupu, Mihai Popovici, Sever Bocu ș.a.⁸⁷³. În același an, la 22 noiembrie, Sever Bocu este prezent la marea adunare populară antirevizionistă de la Arad, încheindu-și discursul cu cuvintele: „Veni-va timpul când Ungaria se va convinge că e mai prețioasă prietenia noastră decât atentatele acelea absurde la granițele noastre la care n-au nici un drept. Până atunci, replica noastră la ieșiri ca a d-lui Mussolini, ale ungarilor, ale oricui să fie fraza celebră rostită pe vremuri de memorandiști la Cluj: „drepturile noastre nu se discută, se afirmă”⁸⁷⁴.

La 11 februarie 1934, la ședința Sindicatului Presei din Banat, Sever Bocu lansează un apel celor prezenți: Ion Clopoțel, Avram Imbroane, Aurel Buteanu, Dimitrie Nistor ș.a., cerându-le să-și unească forțele, dincolo de interesele partidiste, pentru reînființarea Mitropoliei Banatului⁸⁷⁵. Se va opune categoric unor planuri ce susțineau înființarea unei episcopii la Timișoara și desființarea celei de la Caransebeș. Mai mult chiar, în vara anului 1939, când se reiau în discuție aceste proiecte, Sever Bocu adresează regelui Carol al II-lea un Memoriu în care argumenta: „Nu fără rost stă din veacul al XII-lea o Episcopie românească aci în creierul Carpaților banatici, în acest Caransebeș, oraș sfânt al cnejilor români, unde veghează singură și ține nestinsă flacăra românismului în lupta cu un întreg ev... Aici, pe această centură de vest, Episcopiile au contravaloarea spirituală a

⁸⁶⁹ *Ibidem*.

⁸⁷⁰ Apud Vasile Bogdan, *op.cit.*, p.201.

⁸⁷¹ Vestul, VIII, 1937, nr.2066 din 3 ianuarie, pp.1-2.

⁸⁷² Idem, VII, 1936, nr.1882 din 17 decembrie, p.1.

⁸⁷³ Idem, VII, 1936, nr.1659 din 24 mai, p.1.

⁸⁷⁴ Idem, VII, 1936, nr.1805 din 26 noiembrie, p.1.

⁸⁷⁵ Voința Banatului, XIV, 1934, nr.7 din 18 februarie, p.1.

unor Corpuri de armată⁸⁷⁶”. Mutarea Episcopiei de la Caransebeș la Timișoara și subordonarea ei Scaunului mitropolitan de la Craiova este un act fără sens. Soluția optimă, în consens cu voința întregii populații bănățene, era păstrarea Episcopiei la Caransebeș și întemeierea Mitropoliei Banatului la Timișoara. În încheierea memoriului, Sever Bocu făcea considerații personale pertinente: „Puterea Mitropolitului este peste graniți. Noi, care am avut nenorocirea să pierdem la Conferința Păcii hotarele noastre naturale, istorice, nu putem lăsa pe frații noștri - 120.000 români în Banatul sârbesc și peste 50.000 pe Văile Moravei și Timocului, în Bitolia și în Pind, fără nădejdi în lupta lor disperată. Mitropolitul Timișoarei va fi o ancoră a nădejdilor lor⁸⁷⁷. De abia în septembrie 1947 se va reînființa Mitropolia Banatului, împlinindu-se astfel, peste timp, dorința lui Sever Bocu. Dar pentru el începea calvarul teroarei comuniste⁸⁷⁸”.

Temeiurile înființării Universității de Vest stau în voința aducerii la lumină a valorilor latente ale unei provincii în care telentele nu se pot exprima la adevărata lor înălțime. La inaugurarea ciclului de conferințe al Organizației Partidului Național Țărănesc din Banat pe anul 1937-1038, rostește un apel înflăcărat pentru înființarea Universității de Vest. „Din nenorocire, în Banat, la Vest, lipsește atelierul de prelucrare a sufletului național. Lipsește Universitatea. În acest Cadrilater, dintre Dunăre, Tisa, Mureș și Carpații Banatici, adică pe acolo pe unde au pătruns vulturii romani spre Sarmisegetuza va persista încă o fatală stagnare, o dureroasă încetineală de ritm. Dureroasă cu atât mai mult cu cât românismul aci este cel mai diferențiat și nu numai mai diferențiat ci și mai mândru, mai orgolios, pe această diferențier... O Universitate ar culege, remorca valorile satelor noastre, cari pier azi neutilizate, necunoscute. Iată deci înc-un argument în plus, destul de important, puternic, pentru Universitatea de Vest⁸⁷⁹. Ea va fi, argumenta Sever Bocu, „contrafortul românesc în fața Belgradului și Seghedinului. Mitropolia este farul spiritual, Universitatea este farul intelectual, merit să străbată peste graniți în toate sufletele românești! Universitatea din Timișoara este Alma-Mater pentru românii din Jugoslavia, cum a fost Alma-Mater, cea din Iași, pentru românii din Basarabia⁸⁸⁰. În anul 1944, prin Decret Regal, s-a aprobat întemeierea acestei instituții universitare⁸⁸¹. A fost desigur și consecința demersului inițiat de

⁸⁷⁶ Vestul, X, 1939, nr.2342 din 23 noiembrie, p.1

⁸⁷⁷ *Ibidem*.

⁸⁷⁸ Ioan Munteanu, *op.cit.*, p.22.

⁸⁷⁹ Apud Vasile Bogdan, *op.cit.*, pp.231-232.

⁸⁸⁰ Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, II, *Discursuri*, București, 1945, p.193.

⁸⁸¹ *Decretul Regal nr.660/30 decembrie*, în Monitorul Oficial, partea I din 31 decembrie 1944.

Sever Bocu, care, în fruntea unei delegații de cărturari bănățeni, a prezentat regelui Mihai, argumentele care impun cu necesitate înființarea unei universități la Timișoara. Prin același Decret Regal s-a constituit Eforia Universității de Vest, având ca scop pregătirea condițiilor optime în vederea deschiderii cursurilor universitare. Președinte al Eforiei a fost numit Sever Bocu⁸⁸². Dar, odată cu instaurarea regimului comunist, Eforia Universității a fost dizolvată, iar o parte din membrii ei vor fi arestați⁸⁸³.

Prezența sa în viața publică este tot mai restrânsă după anul 1938, limitându-se la activitatea parlamentară și unele participări la manifestări cu caracter cultural: discursuri, conferințe publice, în general cu tematică istorică. Punctele de vedere critice la adresa regimului monarho-autoritar al regelui Carol al II-lea din anii 1938-1940 și cu deosebire la adresa Elenei Lupescu⁸⁸⁴ au ca urmare cenzurarea și chiar sistarea periodicelor „Vestul” și „Voința Banatului” pentru unele perioade de timp⁸⁸⁵. Sever Bocu nu va înceta însă să protetzeze cu vehemență împotriva cedărilor teritoriale din anul 1940. La 2 iulie 1940, semnează alături de Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, C. I. C. Brătianu, Gheorghe Brătianu, Alexandru Lapedatu ș.a., Memoriul - Protest adresat Comisiei de politică externă a României, vizând cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord. Ultimatumul dat de URSS - se subliniază în memoriu - urmat „de o luare în stăpânire imediată nu poate găsi niciun temei istoric și legal de înstrăinare a unei atât de largi părți a României Unite; calcă pe dreptul a trei milioane de țărani români și a unei pături de intelectuali devotată cauzei naționale. Fără a pune în discuție necesități care s-au socotit că nu se pot evita, subsemnații, dintre care cei mai mulți sunt întemeietorii înșiși ai Statului Român nou, în hotarele lui firești, nu pot admite ca, în orice formă, să se dea o recunoaștere legală, în numele statului și poporului român, la ceea ce nu este decât o uzurpație, determinată de confuzia de noțiuni, firește trecătoare, a unei epoci de criză fără pereche”⁸⁸⁶. Documentul în cauză constituie o filă impresionantă din istoria calvarului românesc și în același timp, un act de acuzare a celor care au guvernat țara în acele vremuri, regimul monarho-autoritar al regelui Carol al II-lea, care a acceptat fără rezistență, dictatul ultimativ impus de Uniunea Sovietică.

În anul 1940, Sever Bocu se numără printre cei mai îndârjiți contestatari ai Dictatului de la Viena. La 7 septembrie 1940 are loc la Bucu-

⁸⁸² Dr. I. P. Popescu, *Memorial universitar (1944-1994). Drum din trecut*, Timișoara, 1994, p. 13.

⁸⁸³ *Ibidem*, p. 14.

⁸⁸⁴ *Voința Banatului*, XXI, 1941, nr. 51-52 din 25 decembrie, p. 1.

⁸⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁸⁶ *Voința Banatului*, XX, 1950, nr. 29 din 14 iulie, p. 2.

rești o mare demonstrație populară sub lozinca „Să apărăm Ardealul”. La statuia lui Mihai Viteazul s-au adunat zeci de mii de oameni, veniți din toate colțurile țării, care pornesc apoi pe Calea Victoriei oprindu-se în fața ambasadei Ungariei. Sever Bocu rostește cu acest prilej un discurs izvorât din patimile trăirilor sale, ale celui care și-a dăruit anii tinereții luptei pentru reîntregirea României. „Toată populația Capitalei trebuie să arate în tregii țări că nu se poate lăsa să dispară Ardealul, care este leagănul românismului. Toată țara să fie mobilizată: Ardealul nu poate fi dat. Treziți-vă din letargie ca să salvăm Ardealul. Dușmanii neamului românesc au văzut am părăsit Bucovina și Basarabia și că acum părăsim Ardealul. Prea de mult tăcem, prea de mult patriotismul este încătușat. Poporul român nu poate fi dezonorat. A fost destul rușinea, care am suferit-o că fără vărsare de sânge am dat Basarabia”⁸⁸⁷.

În anii 1940-1944, Sever Bocu va susține o serie de conferințe, mai ales pe teme istorice, în care argumentează drepturile românilor asupra teritoriilor cedate. În acest sens, menționăm: Două secole - XVIII și XIX - din istoria Lipovei (13 mai 1941), În amintirea lui Ioan Suci (14 mai 1941), Memorandul (31 mai 1942), Un conte Teleki despre Transilvania și români la 1848 (11 aprilie 1943)⁸⁸⁸. A respins în toți acești ani și zvonurile care circulau referitor la intenția lui Hitler de a organiza Banatul ca un teritoriu autonom, susținând că aceste zvonuri nu pot fi decât fantezii, așa cum a fost și „republica bănățeană”, cu durata de o săptămână, creată artificial de Otto Roth în noiembrie 1918. Banatul, sublinia Sever Bocu, nu poate fi decât parte întregită a României, întrucât aici „națiunea autohtonă majoritară și istorică este numai națiunea românească”⁸⁸⁹.

După 23 august 1944, Sever Bocu va fi acuzat de colaborare cu legionarii⁸⁹⁰, aceste acuze constituind unul din motivele sfârșitului său dramatic. În realitate, intervenția sa în susținerea „Ajutorului legionar” pentru acordarea de ajutor refugiaților români din teritoriile cedate în vara anului 1940, venea în întâmpinarea convingerii sale că „...pe cei refugiați însă suntem datori cu mai mult. Nimeni nu are prisos în zilele de acum, dar fiecare poate face un sacrificiu pentru fratele căzut în nenorocire”⁸⁹¹.

La 28 aprilie 1941, Sever Bocu întemeiază „Asociația Luptătorilor Bănățeni” care reunea voluntari din Primul Război Mondial⁸⁹², fiind ales președinte al acestei asociații. Asociația avea menirea de a menține trează

⁸⁸⁷ Idem, nr.37 din 8 septembrie, p.1.

⁸⁸⁸ Ioan Munteanu, *op.cit.*, p.24.

⁸⁸⁹ Voința Banatului, XXI, 1941, nr.2 din 1 iunie, p.3.

⁸⁹⁰ Luptătorul bănățean, III, 1946, nr.589 din 30 august, p.1.

⁸⁹¹ Voința Banatului, XX, 1940, nr.46 din 10 noiembrie, p.3.

⁸⁹² Idem, XXI, 1941, nr.18 din 4 mai, p.1.

încrederea în redobândirea teritoriilor cedate. În februarie 1942, a fost ales președinte al Sindicatului Ziariștilor din Banat⁸⁹³, în rândurile căruia se regăsesc nume de elită din publicistica românească: Aurel Cosma jr., C. Miu-Lerca, Petru Sfetca, O. Metea, I. C. Subțire, ș.a. Din însărcinarea Ministerului Economiei Naționale a deținut și funcția de președinte al Consiliului de Administrație al Uzinelor de Fier și Domeniilor Reșița din care a demisionează la 26 martie 1945⁸⁹⁴, singura demnitate oficială ocupată de Sever Bocu în anii regimului antonescian. Presa comunistă din anii 1945-1947 îl va ataca violent pe această temă. Avem convingerea că prezența lui Sever Bocu în calitate de administrator al Uzinelor de Fier și Domeniilor Reșița se poate explica prin dorința sa sinceră de a sprijini efortul marșalului Antonescu de reîntregire a României Mari. Astfel, într-un discurs din februarie 1942, Sever Bocu își preciza convingerile politice afirmând că deși „...nu împărtășea pe de-a întregul politica guvernului Antonescu... am încredere în Mareșal, în puterile și românismul lui”⁸⁹⁵. Sever Bocu nu va ezita să critice o serie de măsuri luate de guvernul Antonescu în plan intern, de restrângere a libertăților cetățenești⁸⁹⁶. De aici și rezistența pasivă pe care o declară public față de politică internă a marșalului Antonescu⁸⁹⁷. Sever Bocu nu a împărtășit continuarea războiului alături de Germania nazistă, dincolo de granițele naționale naturale și împotriva unor alianțe diplomatice tradiționale.

Retras din viața publică o perioadă de timp, revine pe scena politică în urma loviturii de stat de la 23 august 1944. La 10 septembrie 1944 semnează Apelul Blocului Democratic din Banat în numele organizației Partidului Național Țărănesc din județul Timiș-Torontal, alături de el punându-și semnătura Dimitrie Nistor (PNL), Moise Cocoș (PSD) și Miron Constantinescu (PCR). Era o chemare onestă, adresată populației bănățene de a-și strânge rândurile „în jurul Regelui, a Armatei și a Drapelului națiunii ca împreună cu Aliații noștri firești să readucem, în ziua izbânzii, dreptul și libertatea noastră, dreptul și libertatea fiecărei Națiuni”⁸⁹⁸.

Cu speranța că alăturarea României Aliaților pentru înfrângerea Germaniei hitleriste va facilita anularea Dictatului de la Viena și revenirea țării la un regim democratic, Sever Bocu se angajează din nou, cu toată energia, în viața politică a Banatului. Dar, în presa comunistă i se aduc o serie de injurii și calomnii pentru a-i știrbi prestigiul politic și a-i compro-

⁸⁹³ Idem, XXII, 1942, nr.4-6 din 8 februarie, p.1.

⁸⁹⁴ Vestul, XV, 1945, nr.3283 din 28 aprilie, p.1.

⁸⁹⁵ Voința Banatului, XXII, 1942, nr.8 din 22 februarie, p.1.

⁸⁹⁶ Idem, XXI, 1941, nr.51-52 din 25 decembrie, p.1.

⁸⁹⁷ *Ibidem*.

⁸⁹⁸ Voința Banatului, XXIV, 1944, nr.37 din 10 septembrie, p.3.

mite personalitatea. Atacurile dure și amenințările nu-l împiedică să-și continue activitatea. În anul 1945 era președintele Eforiei Universității de Vest din Timișoara și continuă să depună toate eforturile pentru a finaliza prevederile Decretului Regal de înființare a Universității bănățene. De asemenea se preocupă de reorganizarea Partidului Național Țărănesc la nivelul județului Timiș-Torontal și de pregătirea campaniei electorale din noiembrie 1946. Deși alegerile au fost falsificate de către comuniști, rezultatele scrutinului electoral la secția de votare nr. 73 din Lipova nu au putut fi modificate. Sever Bocu a obținut majoritatea voturilor și a fost ales unicul deputat din județul Timiș-Torontal pe lista Partidului Național Țărănesc⁸⁹⁹. Dar nu va participa la lucrările Parlamentului constituit la sfârșitul anului 1946 prin falsificarea rezultatelor electorale. Se va retrage din viața publică și va locui în casa din Lipova, transformată în parte de Marilina Bocu într-un muzeu etnografic de o excepțională valoare istorică și artistică. Aici a fost arestat de securitate în noaptea de 5 spre 6 mai 1950, „Era noaptea, într-o vineri, ora două după miezul nopții; 5 spre 6 maiu 1950. Veghiam într-o somnolență ușoară și aud pași prin aleea grădinii, pași de cizme și încă mulți... SECURITATEA! Erau șapte... cinci au intrat direct în odaia noastră de dormit și au înconjurat imediat pe soțul meu care îi aștepta liniștit în mijlocul odăii și-i privea țintă drept în față, fără să le adreseze nici un cuvânt.... Și l-au dus cu ce era pe el..... Verigheta lui de aur, pe care, sărutând-o pios, mi-a strâns-o liniștit în mână mea o tremura și mi-a șoptit: Nedespărțiți să fim și dincolo de lumea aceasta! Am întins brațul la crucea de la icoane și am sărutat-o (zicând): Dumnezeu să fie cu tine!... Și din ceasul acela fatidic a lui 5 maiu 1950, nu l-am mai văzut, nici semn, nici zvon, nici știre adevărată despre el, chinuita mea ființă, nu a mai auzit, decât stereotipul: Sever Bocu a murit!”⁹⁰⁰.

Sever Bocu a decedat la 21 ianuarie 1951 în închisoarea din Sighetul Marmației.

SUCIU (1873-1953)

Iustin Iuliu Suciu s-a născut la 8 februarie 1873 în satul/comuna Șiștarovăț din comitatul Timiș (în prezent județul Arad) din părinții Melente și Eva, primind la botez prenumele Iuliu. Este fratele avocatului dr. Ioan Suciu care a jucat un rol important la Unirea Transilvaniei cu Ro-

⁸⁹⁹ Luptătorul bănățean, III, 1946, nr.671 din 5 decembrie, p.3.

⁹⁰⁰ *Marilina Bocu. Din cartea vieții noastre. Viața și sfârșitul vieții lui Sever Bocu*, în Ioan Munteanu, *op.cit.*, pp.114-115.

mânia la 1 Decembrie 1918 și al Victoriei Suciu, devenită prin căsătorie Avramescu⁹⁰¹. Primele clase ale școlii primare le urmează în satul natal, continuându-le la școala maghiară din Radna, apoi la Arad. Cursurile secundare le urmează la Gimnaziul Greco-Catolic din Beiuș, la Liceul regesc din Arad și apoi la Gimnaziul de Stat din Sibiu, unde, în anul 1891, susține examenul de maturitate. După absolvirea studiilor liceale, își continuă studiile la Facultatea de Teologie din cadrul Universității din Cernăuți, unde, la 2 februarie 1898 obține titlul de doctor în teologie⁹⁰². În vara anului 1898 a funcționat ca practicant la Consistoriul eparhial Oradea, de unde, în vara anului următor trece în aceeași demnitate la Consistoriul eparhial din Arad⁹⁰³.

La începutul anului școlar 1900-1901, Iustin Iuliu Suciu este numit prefect seminarial și profesor la Institutul Teologic din Arad. Este ales definitiv în anul 1908, devenind titular în 1912. Aici a predat *Isagogia Noului Testament*, *Exegeza Noului Testament*, *Ermeneutica biblică*, *Studiul biblic* și *Limba greacă*.

Între anii 1904-1905 a fost catihet la Școala civilă de fete, apoi la Școala Superioară de Fete din Arad între anii 1909-1910 și 1917-1918. În anul 1914 a administrat și parohia din Sânicolaul-Mic.

Intră în monahism la Mănăstirea Hodoș-Bodro, hirotonit ierodiacon (1900), protodiacon (1901), ieromonah (1912), hirotesit mai târziu protosinghel (1927), apoi arhimandrit (1928). Hirotesirea într-un arhimandrit a avut loc într-un cadru festiv în ziua de 23 iunie 1928 în Capela reședinței episcopale, la sfârșitul Sfintei liturghii. Au fost de față toți consilierii eparhiali și profesorii de la Academia Teologică⁹⁰⁴.

A fost consilier eparhial la secția culturală, deputat eparhial, administrator parohial, iar la 15 octombrie 1935 s-a aflat între cei șase candidați la scaunul episcopal al Aradului, dar nu a obținut decât un singur vot⁹⁰⁵.

⁹⁰¹ Pentru datele biografice vezi Teodor Botiș, *Istoria Școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922, pp.673-674; *Arhimandritul dr. Iustin Suciu*, în *Mitropolia Banatului*, anul III, nr.7-8, 1953, p.8; Nicolae Neaga, *Arhimandritul profesor dr. Iustin Suciu*, în *Mitropolia Banatului*, anul XXVI, nr.5-8, 1976, pp.514-515; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, pp.466-467; Mihai Săsăujan, *Academia de Teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, Arad, 2004, pp.95-96; Pr.dr.Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Ed.Gutenberg Univers, Arad, 2008, pp.287-289.

⁹⁰² Pavel Vesa, *op.cit.*, p.287.

⁹⁰³ *Ibidem*.

⁹⁰⁴ *Arhimandritul dr. Iustin I.Suciu*, în *Biserica și Școala*, anul LII, nr.27, 1 iulie 1928, pp.1-2.

⁹⁰⁵ Pavel Vesa, *Episcopii Aradului. 1706-2006*, p.307.

Contribuțiile sale la îmbogățirea în plan teoretic a teologiei românești a fost remarcabilă. Cea mai însemnată lucrare care îi poartă semnătura este *Ermineutica biblică sau știința interpretării Sfintei scripturi* (Arad, 1932), rezultatul unei experiențe didactice rodnice. Lucrarea este un manual cu valențe practice, deosebit de folositor studenților de la teologie, dar și un remarcabil și indispensabil îndreptar pentru preoții la inițierea lor în interpretarea Sfintei Scripturi. O lucrare mult apreciată, la acea vreme, este *Patimile și moartea Domnului. Armonizarea celor patru Evanghelii cu păstrarea textului evanghelic și scurte lămuriri*⁹⁰⁶.

În colaborare cu episcopul Grigore Comșa, tipărește în 1928, „*Trei sute cicizeci de pilde pentru predici și alte cuvântări*, cartea fiind deosebit de prețioasă pentru pregătirea preoților pentru predică. Iustin Iuliu Suciu a publicat de asemenea studii, articole, predici, recenzii și diferite reviste de teologie precum: *Biserica și Școala din Arad*⁹⁰⁷, *Revista Teologică din Sibiu*. De la arhimandritul Iustin Suciu ne-a rămas lucrarea în manuscris *Parabolele Domnului. Explicare, meditațiuni și aplicații*⁹⁰⁸.

A publicat și studii din afara domeniului teologiei biblice, așa cum este *istoria Bisericii greco-ortodoxe române din Transilvania și Ungaria de la 1810 la 1846*, apărut într-o serie de foiletoane în revista *Biserica și Școala*⁹⁰⁹. Acest studiu a fost conceput inițial ca lucrare de seminar prezentată la catedra de Istorie universală de la Universitatea din Cernăuți, fiind premiată de Facultatea de Teologie. Aceste preocupări, și îndeosebi acest studiu abordând istoria bisericii, a determinat numirea sa în martie 1932 în comisia de examinare condusă de preotul profesor Dumitru Stăniloaie, pentru postul de profesor titular la Academia de Teologie din Sibiu. În referatul său, dr. Iustin Suciu a apreciat elogios studiile de istorie bisericească publicate de Dumitru Stăniloaie⁹¹⁰.

⁹⁰⁶ Apărută în „Biblioteca Sămănătorul”, nr.19, Arad, 1917(ediția a II-a în 1925), Apud Pr.dr.Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată.....*, p.288.

⁹⁰⁷ *Mântuitorul și mai marii Bisericii în lumina Apocalipsului, în Biserica și Școala*, anul III, nr.44, 27 octombrie 1929, pp.16-17; *Slujire din inimă*, în *Biserica și Școala*, anul LX, nr.5, 2 februarie 1936, p.2.

⁹⁰⁸ Pr.dr.Pavel Vesa, *Clerici cărturari de altădată.....*, p.289.

⁹⁰⁹ *Biserica și Școala*, anul XX(1896), nr.34, pp.269-271; nr.3, pp.272-279; nr.36, pp.285-288;nr.37, pp.293-297; nr.38, pp.302-304; nr.39, pp.309-312; nr.40, pp.317-319; nr.41, pp.325-327; nr.42, pp.334-336; nr.43, pp.341-343, nr.44, pp.349-351; nr.45, pp.359-360; nr.46, pp.368-369; nr.47, pp.374-376;nr.48, pp.381-385; nr.49, pp.390-393; nr.50, pp.398-400; nr.51, pp.408-409; nr.52, pp.415-416; anul XXI(1897), nr.1, pp.4-6, nr.2, pp.12-15; nr.3, pp.20-22; nr.4, pp.29-30.

⁹¹⁰ Mihai Săsăujan, *Părintele Dumitru Stăniloaie- Fragmente biografice sibiene*, în vol. Arh. Prof. Univ.Dr.Constantin Voicu Dr.H.C. Universitatea Oradea- *O viață în slujba Bisericii și a Școlii românești*, București, 2005, pp.403-404, nota 15.

S-a pensionat la 1 octombrie 1938 la limită de vârstă. Nu se putea despărți atât de ușor de biserica pe care a slujit-o cu devotament și credință, mulțumindu-se doar să asculte în strană și „să pășească ceva mai înspre amvon când se predica, deodată la Rusaliile acestui an (1953-n.n.) a cerut cu o însetare neobișnuită să servească în sobor cu Arhiereul, cu colegii și discipolii săi. A fost primit cu toată dragostea acelor care presimțeau că nu-l vor mai avea mult cu ei. A mai citit odată crezul cu ardoarea celui ce știa că-l citește și-l mărturisește pentru ultima oară, o fi lăcrimat și el, și credincioșii poate, dar noi, cei care l-am avut ca profesor, n-am putut face să nu lăcrimăm”⁹¹¹.

Arhimandritul profesor dr. Iustin Suciuc a trecut la cele veșnice, la 29 mai 1953, la vârsta de 80 de ani, în Arad, orașul căruia i-a dăruit cei mai frumoși ani ai vieții sale. A fost înmormântat în cimitirul „Eternitatea” din Arad.

Intelectuali ai satului Absolvenți de liceu

1. Balint Aurel
2. Benceu Rodica
3. Blaguescu Crinel
4. Blaguescu (Bogoș) Delia
5. Blaguescu Gabriel
6. Blaguescu Răzvan
7. Blaguescu Ion
8. Blaguescu Iulian
9. Cuzman (Merkel) Adina
10. Cuzman Mircea
11. Eșnican Alin
12. Eșnican Alina
13. Franțescu Elena
14. Franțescu Geta
15. Ișfan Romică
16. Jurjescu Dorel Marinell
17. Lazăr Georgeta
18. Lazăr Gheorghe
19. Lupulescu Dorina
20. Lupulescu Iulian
21. Miculescu (Purza) Valerica

⁹¹¹ Apud Pr.Dr.Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată.....*, p.289.

22. Mustafa Dragoș
23. Pascu Valeriu
24. Pișta Livia
25. Savi Gheorghe
26. Suricescu Marta
27. Ștefănescu (Mihai) Nicoleta

Absolvenți de învățământ postliceal

1. Benceu Neli
2. Blaguescu Dănuț
3. Blaguescu (Dura) Aritica
4. Cuzman Gheorghe
5. Florescu Iulian
6. Franțescu Gheorghe
7. Lazăr Lucian
8. Lupulescu Teodor
9. Nichi Dorina
10. Popescu Roman
11. Triponescu Alina

Absolvenți de învățământ superior

1. Boia Stelean - Ioan - Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Facultatea de Istorie - Filosofie: doctor în științe istorice
2. Boia Ioan - Valeriu - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, Facultatea de Științe Umaniste, Politice și Administrative
3. Blaguescu Adrian - Facultatea de Drept
4. Blaguescu (Iovescu) Otilia - Facultatea de Științe Economice
5. Blaguescu Constantin - Facultatea de Construcții. Îmbunătățiri Funciare Timișoara
6. Blaguescu (Pascu) Simona - Facultatea de Drept
7. Blaguescu Ion - Facultatea de Silvicultură Brașov
8. Blaguescu (Gavra) Venera - Facultatea de Construcții. Îmbunătățiri Funciare Timișoara
9. Cărăbaș Gheorghe - Facultatea de Construcții Timișoara
10. Cărăbaș Marian - Universitatea București, Facultatea de Biologie: doctor în biologie
11. Cristea Rodica - Facultatea de Filologie Timișoara
12. Cristea Paula - Facultatea de Medicină Timișoara

13. Cuzman Adrian - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, Facultatea de Inginerie - inginer silvic
14. Cuzman Anorica - Facultatea de Geografie București
15. Cuzman (Lucaci) Daciana - Facultatea de Științe Economice Timișoara
16. Cuzman Georgeta - Facultatea de Științe Economice Arad
17. Cuzman (Pop) Mariana - Facultatea de Chimie Industrială București
18. Cuzman Moise Dorel - Facultatea de Electromecanică Timișoara
19. Eșnican Doru - Institutul Politehnic Timișoara, Facultatea de subingineri - Deformări Plastice și Tratamente Termice Hunedoara
20. Eșnican Ion - Facultatea de Electrotehnică - Electromecanică Cluj-Napoca
21. Eșnican (Pașca) Mia - Iuliana - Facultatea de construcții. Construcții Civile, Industriale și Agricole Timișoara
22. Francescu (Lăzărescu) Florentina Facultatea de Medicină Veterinară Timișoara
23. Francescu (Flueraș) Lavinia - Facultatea de Teologie - Litere Timișoara
24. Francescu Romulus - Facultatea de Teologie Arad
25. Ifcu Doriană - Facultatea de Științe Agricole Timișoara
26. Ifcu (Micoară) Dorina - Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, Facultatea de Medicină
27. Jurjescu (Junker) Adela - Facultatea de Științe Agricole Timișoara
28. Lungu (Blaguescu) Florentina - Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad, Facultatea de Filologie
29. Neda George - Facultatea de Agronomie Craiova
30. Nedelcu Ioana - Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad, Facultatea de Asistență Socială
31. Oprescu Lucian Bujor - Facultatea de Electrotehnică - subingineri Timișoara
32. Pascu Ovidiu - Facultatea de Științe Agricole Timișoara
33. Suricescu Gheorghe - Facultatea de Drept București
34. Suricescu Moise - Institutul Agronomic Timișoara
35. Tănascu Gina - Facultatea de Chimie Industrială București
36. Tănascu Roman - Academia de Științe Economice București
37. Târziu Bujor - Institutul Politehnic - subingineri Timișoara
38. Târziu Dragoș - Facultatea de Științe Economice Cluj - Napoca
39. Triponescu Alin - Institutul Agronomic Timișoara
40. Vancea Stelian - Academia de Științe Economice București

9. GLOSAR DE CUVINTE ÎN GRAI

A

abțiguit = pilit, puțin băut

acău = măsură pentru lichide (țuică) echivalând cu 100 litri

acea = frate mai mare

aconi = ac mai mare

ai = usturoi

albele = farduri

armig = armăsar

armințâie = taxă de târg

arșău = hârleț

astupuș = dop, capac

a asuda = a transpira

Î

a se îmburda = a se răsturna

îmburdat = răsturnat

împupit = înmugurit, îmbobocit

îndăsară = mai spre seară

a înșelui = a păcăli

B

bagsama = bănuiesc

bai = necaz

balț = laț, ochi, nod

barem = măcar

barșon = catifea

baș = chiar, tocmai

băceală = material textil care se dispune transversal pe urzeală

băchie = boală, defect

băgău = tutun, tabac

băgrin = salcâm

a băjiucuri = a batjocori, a ocări

băjiocură = batjocură, ocară

băl = blond, bălai

bărbiri = bărbier, frizer

bășca = separat

a bătuși (pământul) = a întări (pământul)

bârnașe = brunetă

bâză = muscă
a be = a bea
beceag = bolnav
beceşug = boală
becher/bicher = şmecher, năzdrăvan
beţac = beţiv
bică = taur
bină = scenă
bircă = lână toarsă
bistoş (mai rar) = bine
bitang/bitangă = vagabond, fără căpătâi
a bleococi = a flecări
blid = farfurie
boată = bătă
bobir = ştiuleţi de porumb nedezvolaţi
bobrig = rinichi
a bocicăi = a căuta pe bâjbâite
bocs = cremă de ghetă
bolând = nebun
bolânzală = nebunie
borândău = mâncare conţinând sânge şi intestine (burtă) de porc şi mălai
borceag = amestec de mazăriche sau mazăre furajeră cu o cereală păioasă
folosit ca nutreţ
brata = nenea
brâgle = parte mobilă a războiului de ţesut care susţine spata
brişcă = briceag
broancă = contrabas
bruş = bulgăre de pământ, de aluat
buboni = buboi, furuncul
budac = târnăcop
budă = closet la ţară
bugi = chilot de femei
bugilaraş = portmoneu
a bui = a coborî
buiege = buruiană
a bulgui = a delira, a halucina
bulguit = zăpăcit de cap
bumb = nasture
buna = bunica
burfă = recipient al lămpii cu petrol
buragă = ceaţă

bure = butoi mic în care se aduna țuica la primul cazan

butoară = gaură

C

cafa = maro

cantă = găleată

captă = calapod

carce = scrisoare, carte

căneală = negreală

cășiulie = cățel de usturoi

căfană = cafenea

călbășăce = caltaboș

călcâni = călcâi

cămeșă = cămașă

a căni = a murdări

căpară = logodnă

căpiță = claie de paie

căput = sacou

cărică = roată, capac soba de gătit de formă circulară

cătană = soldat

cătrânță = șorț

cântărig = cumpăna fântânii

cârn = strâmb

cârșiag = ulcior

ceacă = teacă

ceacea = nenea

cecăruit = îndesat, obiect impus cu forța

ceșât = oblic, pieziș

ches = pungă din hârtie

cheța = as la jocul de cărți

chisăliță = fiertură de fructe (prune) cu sau fără zahăr

chituș = buchetel de flori

a să chici = a se aranja

a se chilăvi = a se lovi

chilăvit = lovit

chiscant = vas pentru păstrat untura

chică = coadă împletită

chituș = buchet mic de flori

cigane = tigaie

cindă = tindă, bucătărie

cioc = polonic

a cipări = a fotografia

cipărit = fotografiat
cipsie = tupsie, tavă
clănet = clarinet
a clătări = a clăti, a limpezi
cleanț = fâșie de pământ mai îngustă la capăt
clisă = slănină
cloță = cloșcă
clupsă = capcană de prins șoareci
codorișce = coadă de bici
coină = cuptor de pâine
comege = circ, comedie, bâlci
a să fașe dă comege = a se face de râs
comină = fructe (de obicei prune) fermentate pentru țuică
conși = podoabă capilară feminină care poate înlocui năframa mai ales în ocazii festive
copane = copăia în care se frământa aluatul pentru pâine
copârșău = sicriu
copșe = agrafă
corastă = lapte adunat (în urma fătării vacii)
corbași = bici mare de regulă din fuior
cosor = cuțit scurt, cu vârful încovoiat folosit în viticultură și pomicultură
costreavă = fâneață cosită
coșară = coș mare din nuiele
coșe/coșie = căruță
cotarcă = hambar
cotăriță = coș mai mic
cotoroaje = răcitur
coțcă = cub de zahăr
covași = fierar/potcovar
covăsât = iaurt de casă
cozășe = pojar
credeț = bufet de bucătărie
crepdeșin = țesătură din mătase
crișcă = felie de pâine
craval = gălăgie, scandal
cromnă = gogoasă
a cucăi = a ațipi
cuce = gresie de ascuțit coasa
cucuruz = porumb
cufăr = valiză de lemn
cuglu = cozonac

cureși = curechi, varză

cusurău = capătul căpriorului de sub streășină

D

dabe = de-abia

da curi-n cap = de-a rostogolul

d-aficea = pe degeaba, gratuit

damf = miros puternic

dăbălat = lăsat în jos, pleoștit, lăbărțat

dălături = pe alături

dăloc = imediat

dărăb = felie/bucată de pâine

a dărăburi = a tăia bucăți mici

a dăscâlși = a descâlci, a descurca

dâmp = deal

dânapoi = în spate, înapoi

dârjală = coadă de unelte (topor, coasă, etc.)

dârză = zdreanță

a dezbumba = a descheia un articol de îmbrăcăminte cu nasturi

deț = măsură lichidă (țuică) echivalând cu 100 ml

dimijeană = damigeană

doască = copertă

dolaf = dulap

dolăfel = dulăpior

drâglu = netezitor de spuză la cuptorul de pâine

dricală = saltea umplută cu paie

a dripi = a călca în picioare, a bătuci

dripit = călcat

drod = sârmă

drugă = fus pentru tors fuior de cânepă, lână

ducean = prăvălie, magazin sătesc

dudă = țeavă

duhan = tutun

a duhăni = a fuma

dumvirag = lăcrămioară

dună = plapumă umplută cu pene

dunț = compot?

durăit = tunet

a durăi = a tuna

E

eptică = tuberculoză

F

fain = frumos, bine
faită = fel
farbă = vopsea
a fãrbãli = a vopsi
fãlos = mândru
fãcãturã = vrajã, vrãjitorie
fedãr = arc
fereastã = fereastrã
feșcilã = fitil de lampã/lãmpaș
figeu = capac de oalã
fioc = sertar
fir-în-ghince = mod de urzealã la rãzboiul de țesut
firang = perdea
firiz = ferãstrãu
firigeu = izvor de apã
fișcal = avocat
fișior = fecior
fleancã = gurã (de obicei peiorativ)
foaie = ziar
fodor = pliu la poale
foionfiu = saschiu (Vinca minor)
folomoc = de-a valma, grãmadã
foraibãr = zãvor
foștomoc = cãrpã de șters, șomoioag
fras = apoplexie, paralizie
cu fras = cu draci
a se face cu fras = a se face cu draci
fundoane = partea din dos/spate a casei
furchiță = furculiță
furcoane = furcã mare (cu coarne din lemn)
a fușãri = a face ceva în grabã, la repezealã

G

gãitan = ciucure
gãb = cocoșat, ghebos
gimișcã = chiflã, pãinișoarã
givan = taifas
a givãni = a sta la taifas
ghijã = pãnușã de porumb
gimineatã = dimineatã
girept = drept
a girege = a îngrãșa pãmântul, a tãbãci pieile

gires = (teren agricol) îngrășat
givan = discuție
a givăni = a discuta
givăr = cavaler de onoare
glanț = luciu, lustru
goarnă = trompetă
golâmb = porumbel
gomilă = movilă de pământ, dâmb
a gorgoni = a goni, a alunga
gost = musafir
gostie = ospățare
a gosti = a ospăta
goșci = musafiri, oaspeți
grumaz = gât
gumă = cauciuc
a gunoi = a îngrășa pământul cu gunoi de grajd
gutân = gutui
gutână = gutuie

H

hameș = șmecher
haptag = drepti (comandă)
haznă = folos
hârbeică = cratiță
a hârconi = a sforăi
hârge = șotie
hârgiat = glumeț
hârț = șoarec
hibă = defect
hoară = păsări de curte
hocoș = mândru, fudul
hogină = odihnă
holdă = pământ arabil
a hureza = a chiui

I

ieșche = ațchie
imală = noroi
jâreadă = claie de fân, paie
iosag = avere
iorgovan = liliac
istina = adevărat
iștălău = grajd

izmă = mentă

J

jâmb = strâmb

jândar = jandarm, polițist

jâreadă = șiră de paie

jârege = părțile din față și din spate ale lăzii carului/căruței legând cele două loitre

jejit = deget

joavină = animal sălbatic

L

laibăr = vestă de lână

langsam = încet, agale

lanț = unitate de măsură a pământului echivalentă cu 110 ari?

lașce = tăiței lați

laută = vioară

laviță = tip bancă cu sau fără spătar

lăcriță = cutie mică

lăvor = lighean

lesne = ieftin

limpaș = felinar

lioarcă = ud până la piele, transpirație exagerată

loitră = părțile laterale ale lăzii carului/căruței

lopăciță = omoplat

loză = vrej

lubiniță = pepene verde

ludai = doveac

lulă = pipă

luțuiș = leagăn

M

maceaș = gaiță

mai = ficat

mandră = mămăligă

marvă = vită

mascure = porc castrat pentru îngrășat

mașlu = fundă cu nod

mauăr = zidar

măndulă = amigdală

măramă = batic

măesai = față de masă

a mătrăși = a lichida

mânezî = a doua zi
metâr = metru, o sută de kilograme
mincinaş = imediat, într-o clipă
mişconi = păduchi (mai ales la păsări)
mişmaş = şmecherie, înşelătorie
a mizgura = a ploua mărunț
morşelit = murdar
a molări = a zugrăvi, a fotografia
morconi = morcov
a se moşmonđi = a se tândăli
moşu = bunicul
motcă = scul de lână sau ață
mozi = cinema
muerotcă = bărbat căruia îi plac îndeletnicirile feminine
musai = trebuie, neaparat

N

nană = sora mai mare, apelativ de adresare a celor tineri persoanelor de sex feminin mai în vârstă
năbun = leneş
a (se) nădăi = a-şi închipui
nădraji = pantaloni
năloagă = înghesuială
năplaz = segmenti care formează circumferința unei roți pe care se fixează cercul de fier
năpustu = naiba
năstăvit = neastămpărat
niauă = nea, zăpadă
noapce = noapte
nogeu = maleolă, proeminență în partea inferioară a tibiei
nuroră = noră

O

obraț = drum în câmp făcut de care/căruțe
ochet/ochece = geam mic/ochelar
a se ogoi = a se potoli, a se liniști, a se astămpăra
ogoit = liniștit, potolit
olățal = plămădeală (o bucată mică din aluatul frământat pentru pâine se lasă în troacă (albie) să se usuce. Înmuțat în apă d la o zi la alta pemite repornirea pâinii)
oltoane = altoi
opreg = articol din portul tradițional feminin din banat care putea înlocui cătrânța (șorțul) = o cătrânță scurtă cu ciucuri

a orângi = a face curățenie

ortac = camarad

orbec = orb, cerșetor, vagabond

P

paclă/paclu = pachet de țigări

panjăne = păianjen

pantalón briceaș = pantalon până

paore = țăran

parce = zestre

pălancă = scândură lungă și groasă

pălască = ploscă pentru țuică

pălămari = funie groasă

pămucă = vată

părădaică = roșie, tomată

păsulă = fasole

pătică = farmacie

pățoc = șobolan

pângă = pe lângă

pârlău = vas de lemn în care se fierb rufele la spălare

pârloagă = teren arabil nelucrat

pec = smoală

pecar = brutar

peceică = cheotoare, buronieră

peciță = snopi de grâu așezați în crece

peșină = carne macră

peșchir = prosop mic

pilar = negustor de cai, geambaș

pișpiric = mic de statură, pitic

perinși = orez

pezmet = magiun de prune

piglais = fier de călcat cu cărbune

a piglui = a călca

pirchiță = bibilică

a pișcurea = a ciupi, a pișca

pistriț = pestriț, în mai multe culori

pițiclu = bicicletă

pițiguș = pițigoi

plaț = teren cultivat din intravilan

plămăgeală = aluat, plămadă

pleu = tablă

plevais = creion

poale = fust, încrețite sau nu, de obicei de culoare albă care se poartă sub
sumnă (rochie/fustă)
poanca = oblic
pocumpăr = perciune
podrum = pivniță
pogan = persoană înstărită, de seamă, om important
pogașe = turtă din aluat de făină de grâu
pogele = podele
poiata = grajd
pomnit = spart/crăpat
poneavă = pătură de lână țesută în casă
pontoș = punctual
popricaș = papricaș, gulaș (mâncare de carne cu ardei)
poșmândră = glumă (fără perdea)
poșor = claie de fân
potcă = necaz
pozonari = buzunar
prau = praf
prăpăgit = prăpădit, om fără căpătâi, sărăntoc
a prerule = a trage clopotele pentru un decedat
a prici = a spune ceva insistent, a sfătui, a atenționa
prinsoare = pariu
procoviță = pătură
prolecă = poreclă
pumnaș = manșetă împodobită cu cusătură de la mânecile cămășilor
țărănești
pup = boboc de floare
a sta pup = a sta pe glezne
putoare = miros urât

R

rapure = coș
răchie = țuică
răgașe = rădașcă
răpelț = chibrituri
răstaniță = partea de la perete a patului?
răstău = bare de fier în formă de cui cu care se închid părțile laterale ale
jugului
rășchitor = dispozitiv de lemn care se folosește la realizarea sculurilor de
fire
a răzni = a despărți, a separa (vitele, oile)
a rășchia = a răsfira pământul (de către păsările de curte)

râp = jeg

rânză = pipotă

rât = loc mlăștinos

ringhișpil = carusel

rudă = oiștea carului

rumânele = farduri

S

sacfiu = garoafă

săgiș = pomișori din pepinieră

sălăriță = solniță

scamn = scaun

scobișele = măceșe

scovardă = clătită

scuceală = loc ferit, adăpost

sfadă = ceartă

sfetăr = pulovăr

sfregel = burghiu, sfredel

slastă = mâncare de dulce

slăvină = robine din lemn la butoi

slin = jeg

smârc = laț în formă de arc în care se prindeau păsări iarna

a sminci = a greși

snagă = vlagă, putere

sobă = cameră de zi

socală = dispozitiv de făcut țevi pentru țesut la război

socași = bucătar

socași = scurtătură de drum/uliță

socășel = scurtătură mică de drum

somot = catifea

sopun = săpun

spășel = cămașă prntru femei

spene = baniță mai mare, dublă

a stăvi = a opri

stelaj = raft

stelniță = ploșniță

stog = claie de grâu

straiță = traistă

sudalmă = înjurătură

a sudui = a înjura

a se sufulca = a se sufleca

sumnă = fustă largă

sușitor = ustensilă de bucătărie sub formă de băț neted folosită pentru întinderea și subțierea foii de aluat

Ș

șăitău = teasc

șcățulă = cutie

șelaină = înșelăciune

șeled = familie

șioareși = pantaloni

șiopor = turmă de oi

strujac = saltea cu paie

șăgârț = ucenic

șânior = șnur

șcățulă = cutie

șceamp = partea de jos a unei plante după recoltare (porumb, paie, fân, etc.)

șcergură = prosop

șfung = avânt

șintâr = hingher

șiocan = ciocan

șioclod = cotor de măr

șioardă = cireadă de vite

șiur = ciur

șiurcă = dop la butoi

șlaer = voalul miresei

șlauf = furtun

șlog = apoplexie, paralizie

șoancă = șuncă

șod = ciudat, poznaș, comic

șofei = cofă de apă din lemn

șol = cană, ceașcă

șonc = piciorul de porc din spate

șopru = magazie de lemne

șorlocăt = oblon, stor din lemn

șorof = șurub

șpaiț = cămară de alimente/bucate

șpațir = plimbare

șpitari = spital

șpogot = sfoară, fir gros de fuior

șpoiert = cuptor

ștălog = grajd

știgliță = sticlete

ștrafă = dungă, linie
ștric = grad alcool
a ștricui = a tricota
ștrimfi = ciorapi
șumar(i) = pădurar
șură = construcție, de regulă, în continuarea grajdului, în care se păstra
nutrețul pentru vite pe timp de iarnă
a șurlui = a spăla
a șușcăi = a suspina
șuștar = vas pentru mulș vaca
șuștăr = cizmar, pantofar

T

tandări = magazin de vechituri
tașcă = geantă
tașce = aluat fiert (tăiței lați)
tălpoane = grindă, lemn gros la intrarea într-o casă, talpa casei
tăneri = farfurie
tărhană = aluat sfărâmat fiert
tăt = tot
târnaț = prispă, coridor
tintă = cerneală
tișlăr = tâmplar
tișlărai = tâmplărie
tolșeri = pâlnie
tovar = greutate, încărcătură grea
toză = tabacheră
troacă = albie de lemn
tronă = răceală, gripă
tuleu = tulpina de porumb
tulipan = lalea
tutcă = curcă
tutcan = curcan

Ț

țagără = arătătoare/limbă la ceas
țapăn = paralizat
țarcă = coțofană
țăpligă = așchie de lemn pentru aprins focul
o țără = puțin, un pic
țādulă = bilet, adevărință
țāglă = țiglă
țāmpor = sulf, pucioasă

a țâpa = a arunca
țecăr = coș mic de paie sau frunze de porumb
țifraș = elegant, fudul
țol/țoale = haină/haine
țug = curent de aer
țucor = zahăr
țuric = înapoi
țușpais = mâncare scăzută de legume

U

ugeală = udătură
a ugi = a rămâne, a nu se întoarce
uiagă = sticlă
uica = unchi
uina = mătușă
uloi = ulei
unsoare = untură
urzală = firele care dau lungimea unei țesături, dispuse în războiul de țesut
uspăț = petrecere la nuntă
urzoni = dispozitiv din lemn folosit la urzitul corzii pentru țesut

V

vandra = hai-hui, aiurea, a hoinări fără rost
văling = lighean
văiugă = cărămidă nearsă, chirpici
vălău = albie pentru hrana porcilor, jgheab de adăpat vitele
vătrai = fâraș
vecăr = ceas deșteptător
ver = vier (porc de montă)?
Vig = sul de țesătură
vigan = vioi, energic
a vijgăli = a cerceta, a căuta să afle ceva
vraniță = poartă de lemn la grădină

Z

zahăr coțche = zahăr cubic
zamă = ciorbă
zancă = capcană de prins șoareci
zăbun = zăpăcit, năucit
zăbuneală = zăpăceală
a zăbuni = a zăpăci
a zârăi = a suna (ceasul deșteptător)
zbiși = bici
a se zbiși = a se usca

zdupeș = bine făcut fizic, corpolent, rotofei
zdrumicătură = fărâmitură de pâine
a zminci = a greși, a da greș
a zogoni = a alunga pe cineva
a (se) zuita = a uita
zupă = supă

10. Șiștarovăț. Present și viitor

Schimbările care au avut loc în ultimii ani, cei de după căderea regimului comunist în România, au determinat o permanentă reconfigurare a localităților, atât din punct de vedere economico – social, cât și cultural.

Clădirea CAP-ului, proprietate a urmașilor familiei Avramescu, nu a fost revendicată, deși legislația în vigoare permitea retrocedarea imobilului supraviețuitorilor fostului proprietar. Animalele din inventar au fost predate membrilor cooperatori, cotă parte din patrimoniul CAP.

La 31 ianuarie 1991 s-a constituit și la nivelul comunei Șiștarovăț o comisie comunală de aplicare a Legii 18/1991, formată din 15 persoane, din care unii nominalizați de lege, prin funcțiile pe care le dețineau și alții aleși, care urma să pună în aplicare legea de restituire a pământurilor foștilor proprietari.

Comisia locală de aplicare a Legii 18/1991 a comunei Șiștarovăț:

1. Pascu Gheorghe - primar
2. Făgețan Aritica
3. Blaguescu Dănuț
4. Leucuța Gheorghe - inginer agronom
5. Costea Eugen
6. Manican Rudolf
7. Ciobanu Victor
8. Ionescu Emilia
9. Ișfan Liliana
10. Suricescu Dănuț
11. Cuzman Aurel
12. Francescu Gheorghe - Labașinț
13. Radivoi Iosif - Cuveșdia
14. Rotici Gheorghe
15. Jurjescu Moise

După preluarea cererilor și analizarea balanței fondului funciar s-a trecut la întocmirea anexelor cuprinzând persoanele îndreptățite să primească teren conform legii. În urma unei adunări populare din 1991, s-a hotărât punerea în posesie a foștilor proprietari, pe cât posibil pe fostele amplasamente.

În anul 2012 suprafața de teren a localității măsoară 12.292 hectare, din care 522 ha intravilan și 11.771 ha extravilaan. Populația, în continuă

scădere, era de 326 locuitori, care își desfășura activitatea de fiecare zi în 227 locuințe, respectiv 102 gospodării.

În urma alegerilor din 1992 primar al comunei Șiștarovăț a devenit Pascu Gheorghe (PNTCD). Consiliul local (1992-1996) avea următoarea alcătuire:

1. Dehelean Moise
2. Lazăr Teodor
3. Rus Rusalin
4. Matei Nicolae
5. Cuzman Aurel
6. Triponescu Gheorghe
7. Francescu Valeriu
8. Francescu Valentin
9. Popovici Alexandru

Alegerile din anul 1996 au consemnat câștigarea alegerilor de către Pascu Gheorghe (PNTCD) în calitate de primar, iar Cuzman Romulus - viceprimar. Noul consiliu local se prezenta în următoarea componență:

1. Cuzman Romulus
2. Cuzman Aurel
3. Rus Rusalin
4. Francescu Roman
5. Jurjescu Dorel Marinel
7. Cuzman Mircea
8. Roman Valentin
9. Nedescu Aurel
10. Lupulescu Teodor Simion
11. Dohangie Mihai

În urma alegerilor din anul 2000 a fost ales din nou primar al comunei, Pascu Gheorghe (PNTCD), iar viceprimar, Cuzman Mircea.

Consiliul local comunal:

1. Lazăr Lucian
2. Dohangie Mihai
3. Ifcu Ioan
4. Jurjescu Dorel Marinel
5. Nedescu Aurel (decedat), Rancu Valentin
6. Morar Gheorghe
7. Cărăbaș Gheorghe
8. Lazăr Teodor (decedat), Manoilă Iulian
9. Nedelcu Marinel
10. Francescu Valeriu
11. Lungu Doru

Alegerile din anul 2004 au adus la conducerea comunei Șiștarovăț un reprezentant al PSD, ca primar, pe Jurjescu Dorel Marinel, viceprimar Cuzman Romulus. Membrii consiliului local erau următorii:

1. Cuzman Mircea
2. Cuzman Aurel
3. Cărăbaș Gheorghe
4. Dugulescu Ioan
5. Ifcu Ioan
6. Lazăr Lucian
7. Nedelcu Ioan
8. Nedelcu Marinel
9. Morar Gheorghe

În urma alegerilor din anul 2008, primar al comunei rămâne Jurjescu Dorel Marinel (PSD), iar viceprimar este ales Cuzman Romulus. Consiliul local avea următoarea componență:

1. Blaguescu Marinel
2. Cărăbaș Gheorghe
3. Cuzman Mircea
4. Cuzman Romulus
5. Cioancă Pompei
6. Ifcu Ioan
7. Lazăr Lucian
8. Morar Gheorghe
9. Triponescu Ioan

Alegerile din anul 2012 au dat din nou câștig de cauză social-democraților, prin realegerea ca primar a lui Jurjescu Dorel Marinel (PSD), viceprimar Nedelcu Gheorghe (PNL). Noul consiliu local are următoarea componență:

1. Blaguescu Răzvan
2. Cuzman Mircea (decedat), Eșnican Alin
3. Cuzman Romulus
4. Cărăbaș Gheorghe
5. Lazăr Lucian
6. Moșterescu Viorica
7. Nedelcu Gheorghe
8. Triponescu Ioan
9. Toma Francisc

Agricultura

Șiștărovățenii își lucrează propriile pământuri individual, însă costurile de chimizare și achiziționare de semințe selecționate se ridică la su-

me pe care foarte rar le scot din producția obținută. Activitățile specifice au rămas cultivarea cerealelor, creșterea animalelor și apicultura.

Obiective turistice

Tabăra de copii Șiștarovăț

Izvoare minerale

O atracție pentru turiști sunt și sărbătorile locale și cu deosebire Hramul Bisericii Ortodoxe Române "Adormirea Maicii Domnului" prăznuit în fiecare an la 15 august, prilejuind Ruga tradițională în Banat, când se adună din nou ca într-o mare familie, alături de localnici, fiii satului, dar și oaspeți veniți din localitățile apropiate.

Facilități oferite investitorilor

Teren intravilan disponibil - posibilitate de închiriere și concesionare

Alimentare cu energie electrică

Asigurare căi de acces

Posibilități de investiții îmbuteliere apă minerală

Proiecte de investiții

Agroturism - Labașinț

Introducerea rețelei de apă - canal în comună

Punerea în exploatare a unui izvor de apă minerală prin concesionare sau asociere

Modernizare drumuri comerciale

Reparații cămin cultural, dispensar uman

În satul Cuveșdia s-a înființat un Centru de Recuperare și Reabilitare Neuropsihică, la Labașinț și-a început activitatea un Agro Village – The Art of Living, iar în reședința de comună, Șiștarovăț, Tabăra Creștină MIA (Misiune în Acțiune), toate ca rezultat al inițiativelor administrative locale și private.

Satul Șiștarovăț, reședință comunală, rămâne cea mai nedreptățită așezare, sigur, cea mai frumoasă, revoltător de uitată și marginalizată, lipsită de speranțe - frumusețe naturală a județului Arad, una dintre nestematele nedescoperite și nepuse în valoare ale acestui colț de pământ. A uitat, aici, Dumnezeu un strop de rai sau, pur și simplu, a binecuvântat cetatea, lăsând pe cel ce-și apasă pasul să-și lase sufletul să zboare spre rotunjimi de dealuri și blânde văi luminoase - să creadă că, da, așa se intră pe Poarta Raiului.

Șiștarovăț rotit între tăcerea stranie a unor sate pustii(te), Labașinț, Cuveșdia și Varnița. Acest spațiu împrumutat de la cer, merită, însă, cu prisosință, cea mai mare atenție și cel mai mare ajutor. Administrația locală după 1989 a avut ca program prioritar racordarea comunei Șiștarovăț

și a satelor aparținătoare, Cuveșdia, Labașinț și Varnița la standardele modernității acestor timpuri, oferind locuitorilor, dar și vizitatorilor, condiții decente de viață și de împliniri culturale și spirituale.

BIBLIOGRAFIE

1. IZVOARE

A. INEDITE

1. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, **Fond Primăria Comunei Șiștarovăț (1920-1983)**: dos.1/1920-1924, 5/1926, 2/1929, 1/1930, 1/1934, 6/1934, 1/1935, 3/1935, 3/1934-1946, 1/1936-1937, 1/1938, 7/1939, 1/1950, 1/1953, 9/1955, 6/1956, 6/1957, 5/1969.

2. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, **Colecția Registrelor de Stare Civilă Oficiul Parohial Ortodox Român Șiștarovăț. Botezați**: reg.1/1779-1789, reg.3/1803-1820, reg.4/1853-1883, reg.5/1878-1934.

3. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, **Colecția Registrelor de Stare Civilă Oficiul Parohial Ortodox Român Șiștarovăț, Căsătoriți**: reg.6/1780-1814, reg.7/1818-1852, reg.8/1853-1927.

4. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, **Colecția Registrelor de Stare Civilă Oficiul Parohial Ortodox Român Șiștarovăț. Răposați**: reg.9/1792-1814, reg.10/1815-1839, reg.11/1854-1890, reg.12/1891-1950.

5. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, **Fond Protopopiatul Ortodox Român Lipova(1871-1916)**: dos.1/1871-1894-1899-1900, dos.3/1890-1891-1894, dos.21/1909-1910, 29/1915-1916, 30/1916, 31/1906-1907-1908, 32/1908.

6. Arhiva Primăriei comunei Șiștarovăț

7. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, **Fond Comitetul Raional PMR Lipova**, dos.26/1952, 86/1956, 245/1964.

8. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, **Fond CAP Șiștarovăț**, dos.2/1952, 5/1953, 6/1954, 6/1960.

9. Arhiva Școlii Primare „Gheorghe Bocu” comuna Șiștarovăț.
Matricule:

Matricula I,II,III,IV. Anul 1924-1925

Matricula VI/1929-1930

Matricula VII/1930-1931, 1931-1932

Matricula XI/1935-1936

Matricula XIII. Școala Primară „Gheorghe Bocu” Șiștarovăț

Matricula XV. Școala Primară Mixtă de Stat comuna Șiștarovăț

Matricula XVI/1940-1941

Matricula XVII. Anul 1941-1942

Matricula XVIII. Anul 1941-1942

Matricula XIX. Anul 1943-1944

Matricula XIX. Anul 1944-1945

Matricula XIX. Anul 1945-1946

Matricula școlară No.1 pe anul școlar 1947-1948

Matricula cu anul școlar 1949-1950

10. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, **Fond Personal Suciș Ioan(1867-1951)**: dos.17/1895-1935, 1/1920-1939, 18/1904-1926, 2/1907-1932, 3/1918-1919, 4/1918-1919, 12/1932-1939, 9/1935-1938.

11. ASANUK, **Fond Patriarhie A**, 1845, Skolsk deputacije, Sitzungs Protocole pro anno 1871 und 1872.

12. Arhiva Episcopiei Arad, **Însemnarea învățătorimei din ditricitul Lipovei pre anul 1865-1866 și anexele sale**, 140-V-1866.

13. Ministerul Afacerilor Interne, **Fond Operativ. Suricescu Teodor**, dosar microfilmă la 26.06.1976 de UMI 817 Arad, CNSAS, 12 iulie 2012, Direcția Arhivă. Popești Leordeni, Procuratura Militară Teritorială București, dos.1018/1954, Tribunalul Militar Teritorial București, dos. 1353/1954, Tribunalul Militar pentru Unitățile MAI, dos.2115/1954.

B. EDITE

1. Anuarul „Socec” al României mari, vol.II, 1923-1924, Editura „Socec & Co.”, București.

2. Anuarul României pentru comerț, industrie, meserii și agricultură, Editura Rudolf Mosse SA, București, 1925-1926.

3. Bocșan, Nicolae, Leu, Valeriu, **Școală și comunitate în secolul al XIX-lea. Circulare școlare bănățene**, Ed.Presa Universitară Clujeană, Cluj-napoca, 2009.

4. Bocu, Sever, **Drumuri și răscruci, I, Memorii**, Timișoara, 1939.

5. Sever, Bocu, **Drumuri și răscruci, II, Discursuri**, București, 1945.

6. Bocu, Sever, **Opt luni la Kiev**, Timișoara, 1933.

7. Bocu, Sever, **Drumuri și răscruci.Memorii** (ediție îngrijită de Cornel Ungureanu și Viorel Marineasa), Ed. Marineasa, Timișoara, 2005.

8. Bocu, Marilina, **Din cartea vieții noastre. Viața și sfârșitul vieții lui Sever Bocu**, în Ioan Munteanu, Sever Bocu (1874-1951), Ed. Mirton, Timișoara, 1999, pp.109-142.

9. Bogdan, Vasile, **Un destin zbuciumat**, Ed. Augusta, Timișoara, 1999.

10. **Corespondența lui George Moroianu. 1891-1920**, vol. I, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1981.

11. Goldiș, Vasile, **Discursuri rostite în preajma Unirii și la Asociațiunea Culturală ASTRA** (îngrijire de ediție și note Vasile Popeangă), Ed. Helicon, Timișoara, 1994.

12. Magyar Torvenytar. 1869-1871 evi torvenyczikkek, Budapest, 1896.

13. Magyar Torvenytar. 1877-1878 evi torvenyczikkek, Budapest, 1896.

14. Magyar Torvenytar. 1879-1880 evitorvenyczikkek, Budapest, 1896.

15. Magyar Torvenytar. 1884-1886 evi torvenyczikkek, Budapest, 1896.

16. Magyar Statisztikai Evkonyv, II, Budapest, 1898.

17. Mureșianu, I.B., **Un document din 1767 privind aspecte ale vieții bisericești din Banat**, în Mitropolia Banatului, nr. 5-8, Timișoara, 2000.

18. **Octavian Goga în corespondență**, Ed. Minerva, București, 1975.

19. Păcățean, T.V., **Cartea de Aur sau luptele politice ale românilor de sub coroana maghiară**, vol.III, Sibiu, 1915.

20. **Recensământul General al României din 1941, 6 aprilie. Date sumare provizorii**, București, 1944.

21. **Relatio annualis regii in litterario Districtu Karansebessiensis g.n.u.r. directoris de oppidanis, aliisque trivialibus institutis g.n.u. ritus scholis nationalibus pro anno 1824-1825 elaborata**, Colecția de microfilme Serbia, rola 79, cadrul 161.

22. Roșut, Nicolae, **Procesele verbale ale Clubului național din Arad**, în Ziridava, VI, 1976.

23. **Studia Censualia Transilvanica. Recensământul din 1880**. Transilvania, Editura Staff, 1997.

24. **Studia Censualia Transilvanica. Recensământul din 1900**. Transilvania, Editura staff, 1999.

25. **Studia Censualia Transilvanica. Recensământul din 1910**. Transilvania, Editura Staff, 1999.

26. Suci, I. D., Constantinescu, R., **Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului**, Timișoara, 1980.

II. LUCRĂRI GENERALE

1. **Istoria României. Transilvania (1867-1918)**, II, Cluj-Napoca, 1999.

2. Păcurariu, Mircea, **Istoria Bisericii Ortodoxe Române**, vol.II, București, 1980.

3. Țârcovnicu, Victor, **Istoria învățământului din Banat până la 1800**, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.

III. LUCRĂRI SPECIALE

1. Anuichi, Silviu, **Relații bisericești româno-sârbe din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea**, în „Biserica Ortodoxă Română”, an XCVIII (1979), nr.7-8, București.

2. **Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri (1908-1918)**, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 1991.

3. **Arhimandritul dr. Iustin Suciu**, în „Biserica și Școala”, anul LII, nr. 27, 1928.

4. **Arhimandritul dr. Iustin Suciu**, în „Mitropolia Banatului” anul III, nr.7-8, 1953.

5. **În vârtoarea luptei pentru Unire. Amintiri ale voluntarilor bănățeni**, ediție îngrijită de Vasile Popeangă, Ed. Multimedia, Arad, 2002.

6. Bogdan, Doru, **Mircea Vasile Stănescu-luptător pentru libertate națională**, în „Buletin istoric”, Societatea de Științe Filologice din România, Filiala Arad, 1987.

7. Bogdan, Doru, **Dr. Ioan Suciu-părinte al patriei**, Editura Viața Arădeană, Arad, 1999.

8. Boia, Stelean-Ioan, **Ioan Suciu (1862-1939)**, în Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat – Crișana, vol. VIII, Ed. „Vasile Goldiș” University Press, Arad, pp.98-129.

9. Borovzky, Samu, **Temes varmegye**, f.a.

10. Botiș, T., **Monografia familiei Mocioni**, Ed.Mirton, Timișoara, 2003.

11. Bucătură, M., **Crâmpeie din evoluția pedagogiei bănățene**, Editura Asociației Învățătorilor din județul Timiș-Torontal, Timișoara, 1938.

12. Cațavei, Victor, **Dr.Ioan Suciu-luptător pentru libertate națională și socială (1862-1939)**, în „Ziridava”, X, 1968, pp. 631. 642.

13. Ciuhandu, Gheorghe, **Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri cu un excurs istoric până la 1750 și însemnări istorico-politice ulterioare**, Arad, 1940.

14. Clepea, Stela, **Contribuții la studierea portului popular din Podișul Lipovei**, în „Ziridava”, XII, 1980.

15. **Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică** (ed. Dan Cătănuș, Victor Roske), vol. I, 1949-1953, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Ed. Litera, București, 2000.

16. Corodeanu, D. N., **Despre „Reforma administrativă”**, în „România”, 3, nr. 394, 1925.

17. Cuzman, Valeriu, **Pusta grofului Zelinski Robert**, mss., 18 iunie 1979.

18. Cuzman, Valeriu, **Misici boier care înainte de 1848 a stăpânit satul Șiștarovăț pe timpul iobăgiei**, mss., 3 februarie 1981.
19. **Din zilele de proces**, Tipografia Diecezana, Arad, 1911.
20. Drăgoescu, Maganta, **Descoperiri arheologice și numismatice pe teritoriul Banatului între anii 1892-1918**, în „Analele Banatului”, Serie nouă, Arheologie.Istorie, vol. IV, Timișoara, 1995.
21. Dudaș, Vasile, **Voluntariatul românilor ardeleni, bănățeni și bucovineni în anii primului război mondial**, în „Almanahul tuturor românilor”, Ed. Augusta, Timișoara, 1998.
22. Ehrler, J.J., **Banatul de la origini până acum -1774** (traducere și note Costin Feneșan), Ed. Facla, Timișoara, 2000.
23. Feneșan, Costin, **Administrație și fiscalitate în Banatul imperial. 1716-1778**, Editura de Vest, Timișoara, 1997.
24. Feneșan, Cristina, **Vilayetul Timișoara (1552-1716)**, Ed. Ariergarda, Timișoara, 2014.
25. Fenyés, Elek, **Magyarország geographiai szótara**, IV, Pest, 1851.
26. Francescu Lavinia, **Monografia istorico-bisericească a comunei Șiștarovăț**, lucrare de licență, Timișoara, 1999, mss.
27. Galea, Aurel, **Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria**, Ed. Tipomur, Târgu Mureș, 1996.
28. Georgescu, Ioan, **Baba Novac. Legendă și realitate istorică**, București, 1980.
29. Gherman, Joe, **Reforma administrativă. 1919-1931**, Cluj, f.a.
30. Ghibu, Onisifor, **Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria**, București, 1945.
31. Groza, Petru, **Texte alese**, Ed.politică, București, 1993.
32. Hațegan, Ioan, **Cronologia Banatului, II/2, Vilayetul de Timișoara, 1552-1716**, Ed. Artpress, Timișoara, 2005.
33. Hațegan, Ioan, Boldea, Ligia, Țeicu, Dumitru, **Cronologia Banatului, vol. II/1. Banatul între 934-1552**, Ed. Banatul, ArtPress, Timișoara, 2006.
34. Hațegan, Ioan, **Dicționar istoric al așwzărilor din Banat: sec. XI-XX. Atestări documentare și cartografice**, Ed. Artpress, Banatul, Timișoara, 2013.
35. Iancu, Gheorghe, **Consiliul Dirigent la consolidarea statului național unitar român 1918-1929**, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985.
36. Ionescu, Ghiță, **Comunismul în România**, Ed.Litera, București, 1994.
37. Kakucs, Lajos, **Contribuții la istoria agriculturii din Banat**, Ed. Mirton, Timișoara, 1998.

38. Kovach, Geza, **A bansag demografiai es gasdasag fejlodese (1716-1848)**, Szeged, 1998.
39. Lotreanu, Ioan, **Monografia Banatului. Situația geografică, locuitorii, comunele**, vol. I, Ed. Institutul de Arte Grafice „Țara”, Timișoara, 1935.
40. Manciușea, Ștefan, **Sate și sălașuri din câmpia Tisei**, în Buletinul Societății Regale de Geografie, Tom I, Atelierele Grafice Socec&SA, București, 1930.
41. Marki, Sandor, **Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos tortenete**, II, Arad, 1895.
42. Mândruț, Stelian, **Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților Partidului Național Român din Transilvania între anii 1900-1910**, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1995.
43. **Mântuitorul și mai marii Bisericii în lumina Apocalipsului**, în „Biserica și Școala”, anul III, nr. 44 din 27 octombrie 1929.
44. Medeleț, Florin, **Contribuții la repertoriul numismatic al Banatului. Epoca Latene, sec. IV î.Ch. – 106**, în „Analele Banatului”, Serie nouă, Arheologie-Istorie, Ed. Museion, București, 1994.
45. Munteanu, Ioan, Zaberca, Vasile Mircea, Sârbu, Marian, **Banatul și Marea Unire.1918**, Timișoara, 1992.
46. Munteanu, Ioan, Munteanu, Rodica, **Timiș. Monografie**, Ed. Marineasa, Timișoara, 1998.
47. Munteanu, Ioan, **Sever Bocu. 1874-1951**, Ed. Mirton, Timișoara, 1999.
48. Munteanu, Ioan, Munteanu, Rodica, **Timișoara. Monografie**, Ed. Mirton, Timișoara, 2002.
49. Munteanu, Ioan, **Banatul istoric. 1867-1918, vol.1, Așezările. Populația**, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2006.
50. Munteanu, Ioan, **Banatul istoric, vol.2, Ocupații. Economia**, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2007.
51. Munteanu, Ioan, **Banatul istoric, 1867-1918, vol. 3, Școala. Educația**, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2008.
52. Neaga, Nicolae, **Arhimandritul profesor dr. Justin Sucișu**, în „Mitropolia Banatului”, anul XXVI, nr. 5-8, 1976.
53. Negrescu, Marlen, **Structura administrativă a comitatelor Caraș, Severin și Caraș-Severin în perioada 1867-1918**, în PB, I, Timișoara, 2000.
54. Negulescu, Paul, Boilă, Romul, Alexianu, Gheorghe, **Codul administrativ adnotat**, București, 1930.
55. Nica, Melentie, **Țăranul Nicolae Lăzăreanu, luptător pentru libertate și unitate națională**, în „Ziridava”, X, 1978, pp. 667-679.

56. **O mare adunare la Alba Iulia**, în „Voința Banatului”, VIII, nr. 19, 6 mai 1928
57. **Omul Luminilor** (coord. Michel Vovelle), Ed. Polirom, Iași, 2000.
58. Pataki, Iosif, **Domeniul Hunedoarei la începutul scolului al XVI-lea**, București, 1973.
59. Popeangă, Vasile, **Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului (1721-1821)**, Arad, 1974.
60. Popeangă, Vasile, **Aradul-centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)**, Ed. Facla, Timișoara, 1978.
61. Popeangă, Vasile, **Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-1867)**, Arad, 1979.
62. Preda, Constantin, **Monedele geto-dacilor**, Editura Academiei Române, bucurești, 1973.
63. Roșuț, Nicolae, **Activitatea politică a deputaților arădeni între 1905-1918**, în „Ziridava”, IX, 1979.
64. Rotaru, Angela, **Școală și societate. Învățământul confesional românesc din comitatele Caraș-Severin și Timiș. 1900-1918**, Teză de doctorat, mss., Timișoara, 2000.
65. Roz, Alexandru, **Aradul - cetatea Marii Uniri**, Ed. Mirton, Timișoara, 1993.
66. Roz, Alexandru, Kovach, Geza, **Dicționarul istoric al localităților din județul Arad**, Editura Universității „Vasile Goldiș” Arad, Arad, 1997.
67. Rusu, Raulian, **Organizarea spațiului geografic în Banat**, Ed. Mirton, Timișoara, 2007.
68. Sabaslău, Ioan, **Amintiri de la Societatea „Petru Maior”. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc**, Arad, 2004.
69. Săsăujan, Mihai, **Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc**, Arad, 2004.
70. Săsăujan, Mihai, **Părintele Dumitru Stăniloaiu. Fragmente biografice sibiene**, în vol. Arh. prof. Univ. Dr. Constantin Voicu Dr. HC. Universitatea Oradea, **O viață în slujba Bisericii și a Școlii românești**, București, 2005.
71. Scurtu, Ioan, **Alba Iulia. 1 decembrie 1918**, Editura Sport Turism, București, 1982.
72. Secoșan, Elena, **Elemente caracteristice ale portului din Banat**, în „Tibiscus”, Timișoara, 1980.
73. Stancov, Liubomir, Gane, Nicolae, **Chizdia-Coșarii. Repere monografice**, Ed. Banatul, Timișoara, 2010.

74. Suciu, Coriolan, **Dicționar la localităților din Transilvania, II**, București, 1967.
75. Suciu, Ioan, **Scrisoare deschisă către alegătorii Români din cercul electoral al Boroșineului adresată lor de către dr. Ioan Suciu**, Tipografia Diecezana Ort. Rom., Arad, 1910.
76. Suciu, Ioan, **Despre Mircea V. Stănescu**, Tipografia Românească, Timișoara, 1939.
77. Șandru, Dumitru, **Colectivizarea agriculturii și problema agrară. Repere social-politice, în Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)** (editori Dorin Dobrințu, Constantin Iordachi), Ed. Polirom, Iași, 2005.
78. Șora, Gheorghe, **O viață de om așa cum a fost**, Ed. Helicon, Timișoara, 1993.
79. Thiele, J.C.V., **Das konigreich ungarn, Kaschau**, vol. IV, 1833.
80. Teleguț, Mircea, **Fântânile țărănești în Banat**, în „Tibiscus. Etnografie”, timișoara, 1975.
81. Tiron, N. N., **Organizarea administrației locale**, în „Arhiva de drept public”, 3, nr. 2-4, 1941.
82. Turcuș, Aristida, **Portul popular românesc din județul Timiș**, Timișoara, 1992.
83. Vasilescu, Stelian, **Publiciști precursori ai Marii Uniri**, Ed. Facla, Timișoara, 1988.
84. Vesa, Pavel, **Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)**, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006.
85. Vesa, Pavel, **Episcopii Aradului. 1706-2006**, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2007.
86. Vesa, Pavel, **Clerici, cărturari arădeni de altădată**, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2008.
87. Zaberca, Vasile Mircea, **Satul bănățean**, Reșița, 1990.
88. Zamfir, Florin, **Școala și societatea din comitatul Timiș între anii 1897-1900**, Ed. Marineasa, Timișoara, 2009.
89. **70 de ani de activitate arhivistică în Banat. Încercare monografică**, Timișoara, 2008.

IV. PERIODICE

1. Biserica și Școala, anul XX(1896), nr. 34, pp. 269-271.
2. Biserica și Școala, anul XX(1896), nr. 35, pp. 272-279.
3. Biserica și Școala, anul XX(1896), nr. 36, pp. 285-288.
4. Biserica și Școala, anul XX(1896), nr. 37, pp. 293-297.
5. Biserica și Școala, anul XX(1896), nr. 38, pp. 302-304.
6. Biserica și Școala, anul XX(1896), nr. 39, pp. 334-336.

7. Biserica și Școala, anul XX(1896), nr. 40, pp. 317-319.
8. Biserica și Școala, anul XX(1896), nr. 41, pp. 325-327.
9. Biserica și Școala, anul XX(1896), nr. 42, pp. 334-336.
10. Biserica și Școala, anul XX(1896), nr. 43, pp. 341-343.
11. Biserica și Școala, anul XX(1896), nr. 44, pp. 349-351.
12. Biserica și Școala, anul XX (1896), nr. 45, pp. 359-36.
13. Biserica și Școala, anul Xx (1896), nr. 46, pp. 368-369.
14. Biserica și Școala, anul XX (1896), nr. 47, pp. 374-376.
15. Biserica și Școala, anul XX (1896), nr. 48, pp. 381-385.
16. Biserica și Școala, anul XX (1896), nr. 49, pp. 390-393.
17. Biserica și Școala, anul XX (1896), nr. 50, pp. 398-400.
18. Biserica și Școala, anul XX (1896), nr. 51, pp. 408-409.
19. Biserica și Școala, anul XX (1896), nr. 52, pp. 415-416.
20. Biserica și Școala, anul XXI (1897), nr. 1, pp. 4-6.
21. Biserica și Școala, anul XXI (1897), nr. 2, pp.12-15.
22. Biserica și Școala, anul XXI (1897), nr.3, pp. 20-22.
23. Biserica și Școala, anul XXI (1897), nr.4, pp. 29-30.
24. Buletinul Oficial al Republicii Populare Române din 2 martie 1949.
25. Calendarul „Voința Banatului”, 1935.
26. Calendarul „ Voința Banatului”, XIV, 1942.
27. Credința, 5 martie 1941, Arad.
28. Drapelul, IV, nr.13 din 29 ianuarie/11 februarie 1904.
29. Dreptatea, Timișoara, II, nr.6 din 7/19 ianuarie 1895.
30. Dreptatea, Timișoara, II, nr. 26 din 1/13 decembrie 1895.
31. Foaia învățământului poporului, Budapesta, nr.43 din 26 ianuarie 1868.
32. Gazeta Oficială, nr.6 din 14/27 ianurie 1919.
33. Luminătoriul, Timișoara, II, nr. 6 din 21 ianuarie 1881.
34. Luptătorul bănățean, III, 1946, nr. 589 din 30 august.
35. Luptătorul bănățean, III, 1946, nr. 671 din 5 martie.
36. Monitorul Oficial , 108, nr. 230, 1940.
37. Monitorul Oficial al României, nr. 239 din 28 noiembrie 1991.
38. Tribuna poporului, VII, nr. 219, 1903.
39. Tribuna poporului, VII, nr. 223, 1903.
40. Tribuna poporului, nr. 1, 1904.
41. Tribuna poporului, nr. 5, 1905.
42. Tribuna poporului, nr. 9, 1905.
43. Tribuna poporului, nr. 14, 1905.
44. Tribuna poporului, nr. 20, 1905.
45. Tribuna poporului, nr. 32, 1905.

46. Tribuna poporului, nr. 71, 1905.
47. Tribuna poporului, nr. 73, 1905.
48. Tribuna poporului din 20 decembrie 1910.
49. Vestul, III, nr. 687, 1932.
50. Vestul, III, nr. 700, 1932.
51. Vestul, III, nr. 867, 1932.
52. Vestul, V, nr. 1243, 1934.
53. Vestul, VII, nr. 1659, 1936.
54. Vestul, VII, nr. 1805, 1936.
55. Vestul, VII, nr. 1882, 1936.
56. Vestul, VIII, nr. 2066, 1937.
57. Vestul, X, nr. 23, 1939.
58. Vestul, X, nr. 2342, 1939.
59. Vestul, XV, nr. 3283, 1945.
60. Voința Banatului, IV, nr. 1 din 6 ianuarie 1924.
61. Voința Banatului, VI, nr. 26 din 27 iunie 1926.
62. Voința Banatului, VIII, nr. 4 din 21 martie 1928.
63. Voința Banatului, VIII, nr. 13 din 25 martie 1928.
64. Voința Banatului, XIV, nr. 7 din 18 februarie 1934.
65. Voința Banatului, XX, nr. 46 din 10 noiembrie 1940.
66. Voința Banatului, XXI, nr. 18 din 4 mai 1941.
67. Voința Banatului, XXI, nr. 2 din 1 iunie 1941.
68. Voința Banatului, XXI, nr. 51-52 din 25 decembrie 1941.
69. Voința Banatului, XXII, nr. 46 din 8 februarie 1942.
70. Voința Banatului, XXII; nr. 8 din 22 februarie 1942.
71. Voința Banatului, XXIV, nr. 37 din 10 septembrie 1944.
72. Voința Banatului, XX, nr. 29 din 14 iulie 1950.

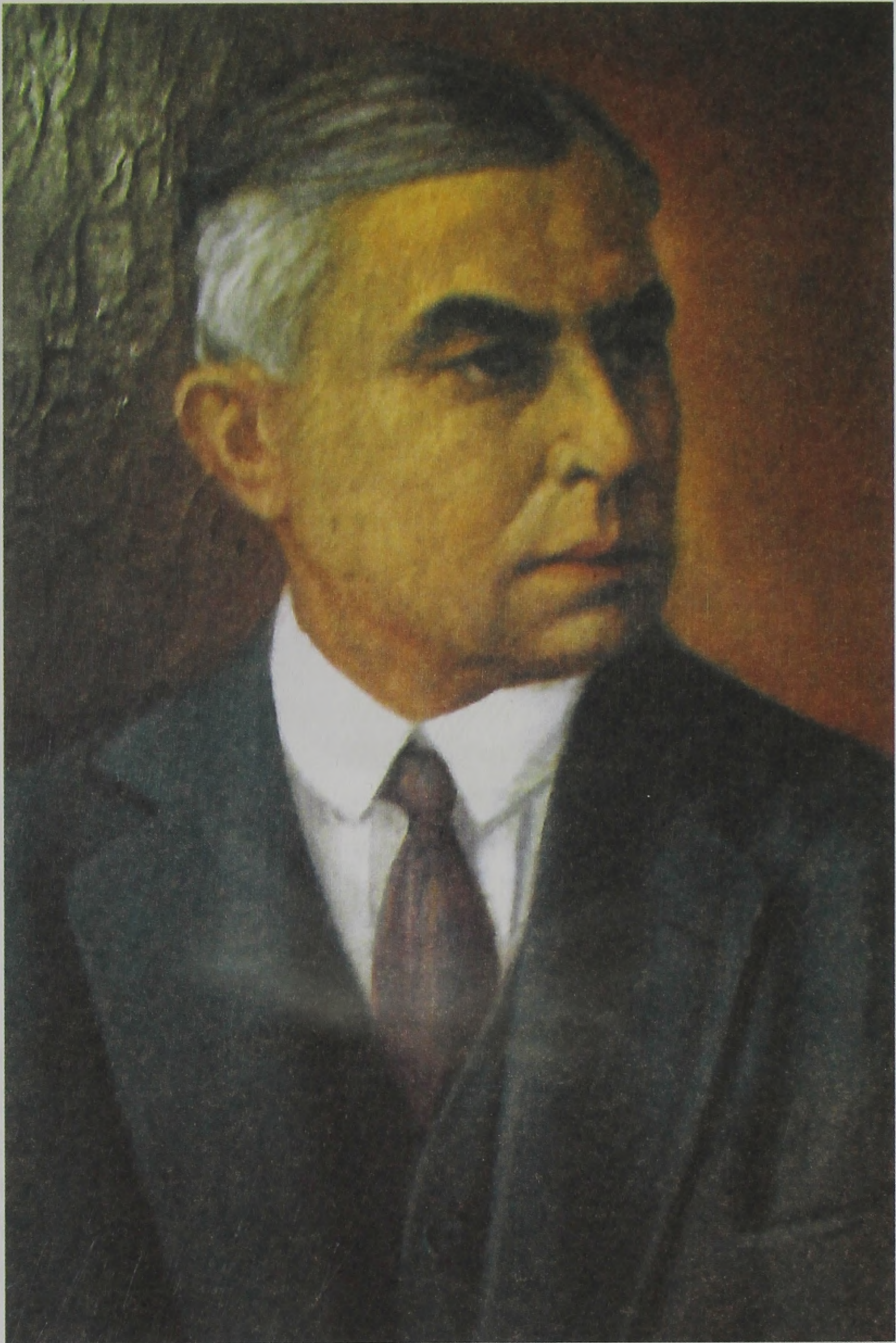
V. LEGISLAȚIE

1. Constituția nouă, Craiova, 1923.
2. Decret - lege nr. 219 din 21 septembrie 1940, în M. O., nr. 221 din 22 septembrie 1940.
3. Rezoluții și hotărâri ale PMR. 1948-1950, vol. I, ed. a II-a, Editura apentru Litaratură Politică, București, 1952.

ANEXE. FOTO

Ioan Suciú (1862 - 1939)

Sever Bocu (1874 - 1951)

Biserica Ortodoxă “Adormirea Maicii Domnului”

Șiștarovăț

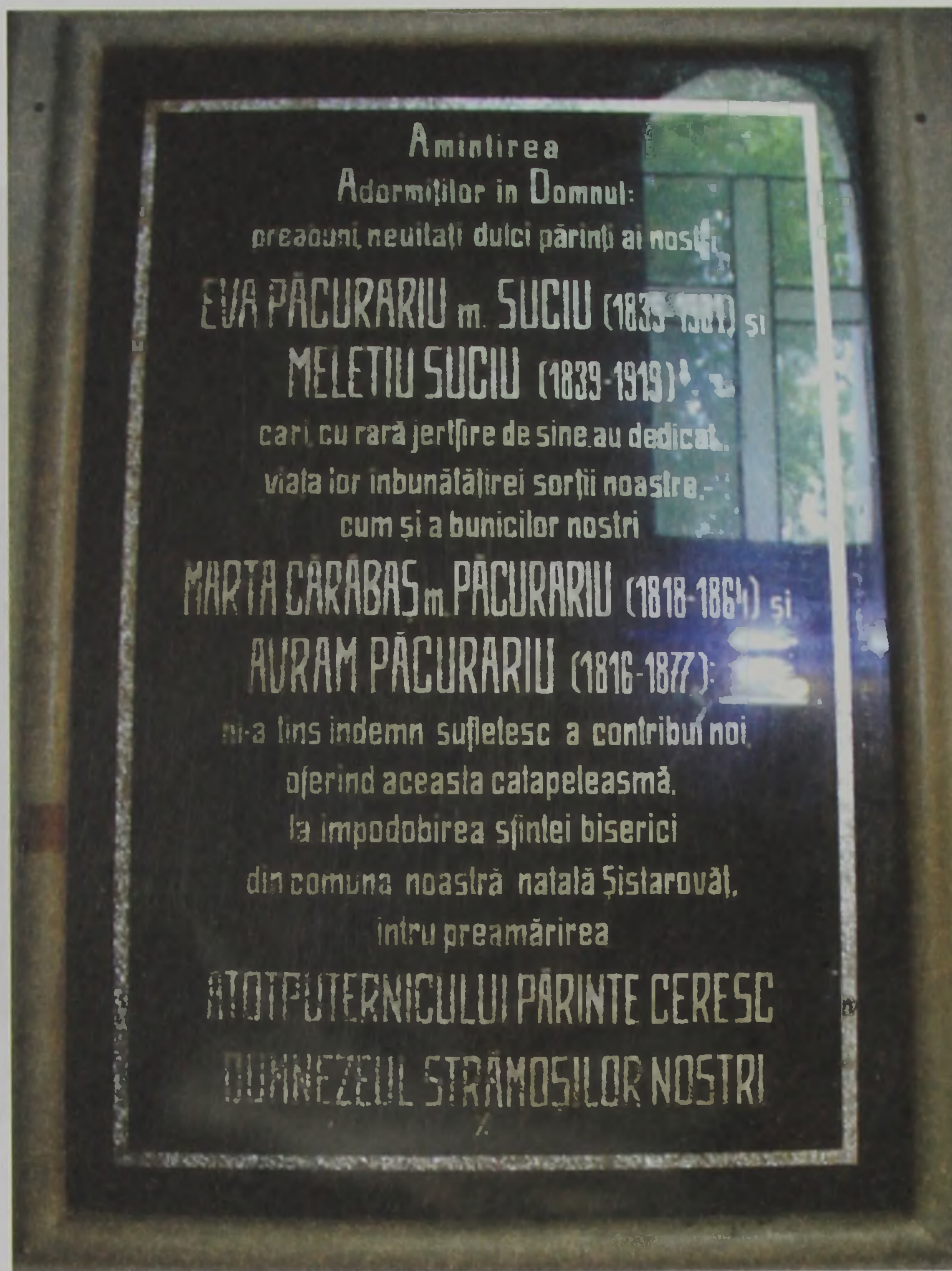

Biserica Ortodoxă “Sf. Mare Mucenic Gheorghe”

Cuveșdia

**Iconostasul Bisericii Ortodoxe
“Adormirea Maicii Domnului”
Șiștarovăț**

**Pisanie. Ctitorii Iconostasului
Bisericii Ortodoxe Șistarovăț**

Școala cu clasele I – IV

“Gheorghe Bocu”

Șiștarovăț

Primăria comunei Șistarovăț

Monumentul eroilor din Șistarovăț

Izvorul Feredeau

Casă cu târnaț din Șiștarovăț

Capela familiei Bunea

Melentie Suciu. Monument funerar

Gheorghe Bocu. Monument funerar

Port popular Țiștarovăț

Port popular Șiștarovăț

Port popular Șistarovăț

SUMMARY

Șiștarovăț is a village geographically located in the area of the Piedmont hills of Banat, at a distance of approximately 12 km from the town of Lipova and 42 km from Arad. Its administrative structure encompasses the villages: Labașinț, Cuveșdia and Varnița.

The Șiștarovăț village was first documented in the year 1440 under the name of Sestharowczy (Upper Șiștarovăț), respectively Also Sestharowczy or Felso Sestharowczy (Lower Șiștarovăț). The village appears under this name in a document from the year 1477, as a domain of the Șoimoș city, made of three small villages: Upper Ciolta, Middle Ciolta and Lower Ciolta, At the beginning of the 16 th century, more precisely in 1506, the village appears under the name of Sestharowczy et alia Sestharowczy, and in a document/census in 1828 the village is found under the name of Sistarowatz, only to find it in 1851 under the name of Sistarovecz. The name of the village comes from the Slavic language and could be translated as „the village of the six springs”.

We can only speculate to what extent there was continuity in the human existence starting from the ancient times, archaeological findings still needing to prove it. Near the village a thesaurus made of 276 coins from the 3 rd – 1 st century BC was found.

The village was formed on a hill, people living in abodes. Then they descended, thus establishing themselves in the valley where they created unitary settlement. The main reason of the people s descent from the „church hill” was probably the lack of water. The village was populated by the promotion of a rigorous demographic by the Habsburgs after 1718 when Banat and Oltenia werw under Ausrian rule according to the peace in Passarowitz.

Under the historical circumstances, the Habsburgs moved on to colonizing the Banat with Swabians, a population of german origins but also with people from Oltenia, established in Șiștarovăț in the 1720- 1737 or, according to some researchers, in the years 1725-1735. The researches of linguists bring as arguments the last names specific to the Oltenia areas. The around the villag there are still names of places and people which have a German origin but the local tradition also kept the Slavic ones (through Serbians).

In the year 1869, Șiștarovăț had 1357 habitants, its population dropping at 1179 in 1880, only to rise slightly in 1890 at 1192 inhabitants.

In 1900, the village had 1168 inhabitants and ten years later, its population reached 1232 inhabitants and only 1055 in 1922. In 1956, the village had 806 inhabitants, in 1977 dropping to 407, in 1992 at 314 and in 2011 at 358.

Șiștarovăț, although it appears a modest village in Banat, was present in the Romanian cultural-spiritual life due to its institutions and especially the figures it provided to the cultural and political life in modern Romania. The settlement and its inhabitants have been more or less present at all the great events that marked the Romanian history.

The first place of worship, represented by a wooden church named „The assumption”, placed on the Eastern hill of the village, was sanctified in 1802 by the Protopope Ioan Mihailovici of Lipova. On the 14 th of November 1882, the Bishop of Arad, Ioan Mețianu, sanctified the new stone church with the same name. The new church was built under the surveillance and on the plans of architect matei of Lipova, in a Baroque-Viennese style.

The first school opened its gates in 1788 having 42 students, a number that rose to 123 students in the school year 1823-1824. In 1905, the old school building on the hill was demolished and between 1912 and 1913 a new school is built in the village valley, which was finished in 1928 when the second spot as a teacher is created. During the Austro-Hungarian dualism (1867-1918) a Hungarian state school also existed.

The village and its inhabitants were part of all the greatest events that marked Romania's history. In World War I, the human casualties counted 47 dead and missing and, in World War II, 13 sons of the village had fallen. To honour those who died in battle during World War I, the Monument of heroes was erected.

At the end of the 19 th century, despite all discouragements, the priest Simion Tomescu, teacher Gheorghe Bocu and village leader Melentie Suciuc had the initiative to fund the first village choir in 1889, under a dominance where the Romanian ballad „doina” was regarded as an attack to the safety of the Austro-Hungarian hybrid state. In 1892, it is decided to form a mixed choir, five years later the choir becoming again exclusively male until the outburst of World War I when it stopped its activity. Despite being rebuilt after the war, the mixed choir was disbanded, the village choir activity being represented by the male choir. World War II interrupted yet again the choir activity in Șiștarovăț, renewed in 1975. At the advice and initiative of Gheorghe Bunea, in 1929, the Șiștarovăț town band was created.

The town/village of Șiștarovăț provided the Romania cultural and political life with front- rank figures: Dr.Ioan Suciu, Sever Bocu and Iustin Suciu.

Together with Vasile Goldiș and Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suciu (1862-1939) had a special role in preparing and organising Great National Assembly on the 1 st of December 1918 in Alba Iulia. He studied Law at the University of Budapest, achieving a PhD i Law in 1888. He worked as a lawyer in Arad in 1889-1912. In 1905-1912 he represent the interests of Romanians in Transylvania and Banat as a representative in the Parliament in Budapest. Together with Vasile Goldiș and Ștefan Cicio-Pop, he was part of the delegation of the Central National Council which held treties in Arad in November 1918 with the delegation of the Hungarian National Council, regarding the status of Transylvania.

The Great National assembly chosen by the Assembly in Alba Iulia appoints him as a member in the Head council, giving him the Resort of Propaganda and Organisation. In 1919 he is appointed President of the Agricultural Superior Council in Transylvania (Cluj) and in 1920 he is appointed President of the Regional Committee of Administrative Unification. Retired from the political life, he died at Chișineu-Criș (Arad) in 1939 and was buried in Arad.

Talented journalist, national fighter, history maker „through writing and actions”, imposing figure serving the ideals of the Romanian cause – the Unification, Sever Bocu (1874-1951), the son of a teacher, performs his activity in Arad in 1899-1912 after cancellation of the issue of the Tribune, establishing himself shortly in Techirghiol. In 1914-1917, in Bucarest and in Iași, he participates at the actions of the refugees in Banat, Transylvania and Bucovina, and in 1917-1919 he performs his activity in Russia and France for the Romanian national cause. The Hungarian authorities give him the death sentence for the activity he performed. He fulfilled important missions as a representative of Romanian political refugees from beyond the Carpathians, thus contributing to the formation of the regiments of volunteers recruited from the Romanian prisoners in the Austro-Hungarian army, placed in Russia, France and Italy.

After the Great Unification in 1918 he returned to Banat, performing an intense national-political and journalistic activity in Timișoara, fulfilling important positions: minister of Banat (1929-1931), ministry director of Banat, Arad and Bihor and Mayor of Lipova.

As a reward for his creed and battle, the communist power threw him in a prison in Sighetul Marmăției where he died on the 21 st of January 1951.

Until the year 1950, the village of Labașinț pertained to the town of Șiștarovăț, being part of the Liăpova area, subsequently becoming a village to the town of Chizdia (now Coșarii) in the Lugoj area, timișoara region. On the 13 th of July 1953, it is separated from the town of Chizdia and joins the town of Șiștarovăț again, Lipova area, Arad region.

In 1952, Șiștarovăț the Collective Agricultural Mangement „Ion Creangă” is formed, and in 1958 the „Unification” Collaboration. Started in 1962, the electrification of the village was finished in 1969. In the village of Cuveșdia an agro-zootehnicl Collaboration was formed, and on the 17 th of March 1960, the Collective Agricultural management „the Third Congress of the PMR” was formed. The Collective Agricultural Management „The Unification” in the village of Labașinț was constituted on the 31 st July 1960.

In 1969, after the territorial reorganisation of the S.R.Romania, the Production Agricultural Cooperative was divided by the PAC Chizdia, which remained in Timiș County, and the village of Labașinț moved to Arad County. The Labașinț PAC joined Șiștarovăț PAC.

After 1989, the village of Șiștarovăț embraced the new realities generated by the fall of the Communist regime in Romania. The new post-December administration remitted the inhabitants of the town and the pertaining villages, who become again the owners of the land collected by the Communist regime. A series of projets were materialized: the Christian camp „Reach of a hand” (Șiștarovăț), the Centre Neuro-psychiatric Recovery and Rhabilitation (Cuveșdia), Agro Village - The Art of Living, an ultramodern complex transposed in rustic lines (Labașinț). The town of Șiștarovăț is in a continuous process of modernization in order to offer the inhabitants, but visitors also, besides the beauty of the place, the highest standards of lifestyle.

Editura Vasile Goldiș University Press 2015

ISBN 978-973-664-776-5

Tipărit la S.C. "Gutenberg" S.R.L. Arad

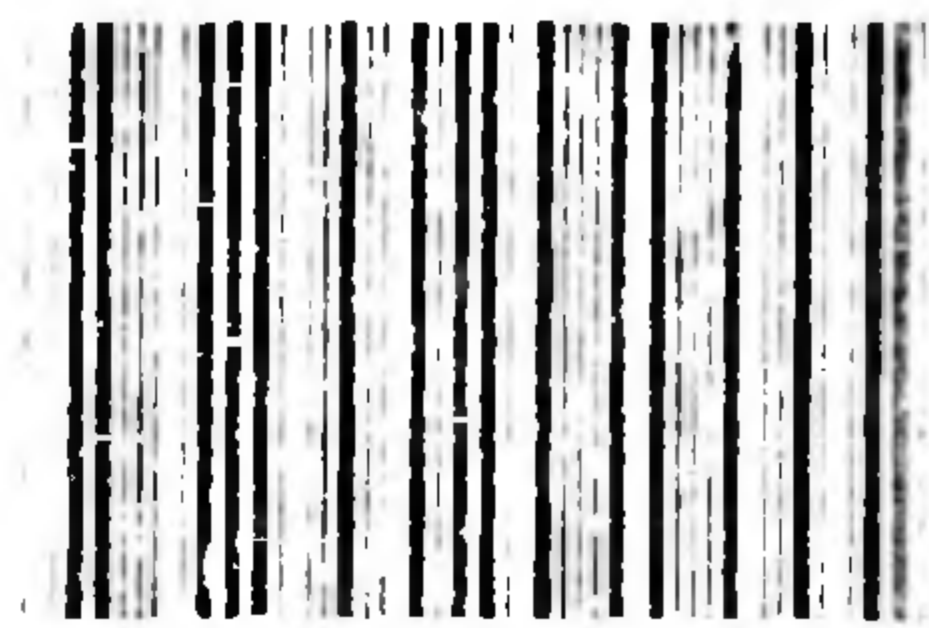
Calea Victoriei Nr. 41

Tel.: 0257 254330 • Fax: 0257 254339

E-mail: dtpgutenberg@gmail.com

Biblioteca Județeană
"A.D. Xenopol" Arad

www.bibliotecaara.ro

714562

„Ce frumos stăpânea Biserica din vârful de deal! Peste toți și peste toate. Ce minunată putea fi o noapte a Învierii privită din văi și de pe coastele, cu cimitirul în flăcări și cu glasul de toacă izbînd în crepuscului dimineții din coastă în coastă. Și ce minunat spectacol putea fi văzut mai de aproape în cortegiul înconjurării splendidului grup al femeilor frumoase, care erau multe, cu salbe de aur și argint pe cap care dau scipiri în scînteierea de lumini, cu opregul în fir de aur, cusătură imperială ce plasticiza coapsele... Cum au putut pieri toate acestea. Poate își ia chiar din acea mutare din deal în vale originea...”

Sever Bocu

„Satul Șishtarovăț, reședință comunală, rămâne cea mai nedreptățită așezare, sigur, cea mai frumoasă, revoltător de uitată și marginalizată, lipsită de speranțe – frumusețe naturală a județului Arad, una dintre nestematele nedescoperite și nepuse în valoare ale acestui colț de țară. A uitat, aici, Dumnezeu un strop de rai sau, pur și simplu, a binecuvântat cetatea, lăsând pe cel ce-și apasă pasul să-și lase sufletul să zboare spre rotunjimi de dealuri și blânde văi luminoase – să creadă că, da, așa, se intră pe Poarta Raiului?”

Șishtarovăț rotit între tăcerea stranie a unor sate pustii, Labașinț, Cuveșdia și Varnița. Acest spațiu împrumutat de la cer, merită, însă, cu prisosință, cea mai mare atenție și cel mai mare ajutor...”

Felicia R. Gheorghe